Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | ŞUBAT 2011 | 7,50 TL (KDV Dahil)

84

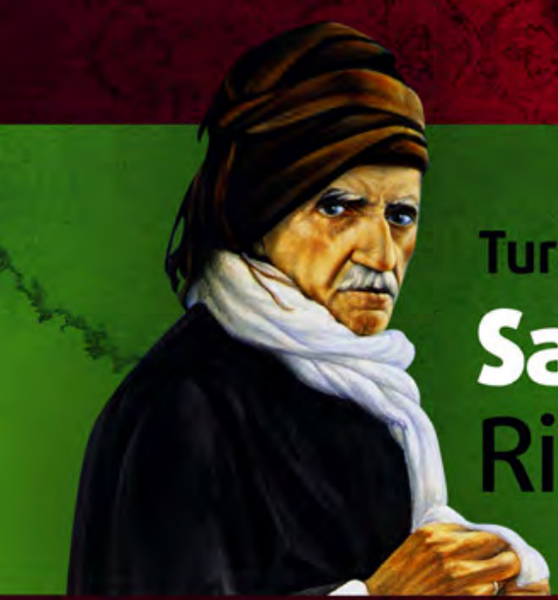
Haremi, cariyeleri ve köle pazarlarıyla

'MUHTEŞEM' OSMANLI

İslam'da ve Osmanlı'da kölelik, cariyelik

Hürrem Sultan'dan Kanuni'ye aşk mektupları

Turan Dursun'un kaleminden

Said-i Nursi kimdir? Risale-i Nur nedir?

Akademik özgürlük porno çekmeyi kapsar mı?

ISSN 1301-6725

9 771304 675614

Kıbrıs satış fiyatı 9 YTL

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 84 / ŞUBAT 2011

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAZIİŞLERİ
Nalân Mahsereci
Özlem Özdemir

İDARİ İŞLER
Baha Okar
Deniz Karakaş
Volkan Çetin

GRAFİK-TASARIM
Eren Taymaz

ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy/İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 75 TL / 6 aylık: 40 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)

YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 60 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 120 Dolar

e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 20 TL / 10 Euro / 15 Dolar
6 aylık: 10 TL / 5 Euro / 8 Dolar
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)

7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş

BASILDIĞI YER
Ege Basım Matbaacılık
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No: 4,
Ataşehir / Istanbul Tel: (0216) 470 44 70

DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA BÜRO: Bayındır 1 Sk. 22/16, Kızılay (0312) 433 00 38
ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0505) 227 78 38 / ugurerozkan@gmail.com
BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com
BURSA: Evren Sarı / (0533) 526 49 80 / sarievren360@yahoo.com
İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com
İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57
SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com
TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com
ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de
BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com
GÜNEY AMERİKA: Demircan Pusat /demircanpusat@gmail.com
İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com
KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com
KKTC: Kağan Güner / (0533) 836 84 87 / guner16@mynet.com
BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com
İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com
İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com
ODTÜ TEMSİLCİSİ: Şule Dede (0505) 550 61 31 / sule_dd@yahoo.com
HACETTEPE/BEYTEPE TEMSİLCİSİ: Selim Eyüp Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com
9 EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com

Güncel tartışmalara müdahale

Elinizdeki sayıda, hepsi de güncel tartışmalara ilişkin üç önemli dosya bulunuyor. "Muhteşem Yüzyıl" adlı televizyon dizisinin yarattığı tartışmaya kayıtsız kalamazdık. Kanuni ile cariyesi Hürrem arasındaki ilişkiyi ele alan dizi, "ecdadımıza terbiyesizlik" yapılıyor biçiminde bir tepki ile karşılaşmıştı. Biz de İslam şeriatının geçerli olduğu Osmanlı'da kölelik, cariyelik ve harem kurumlarını bütün boyutlarıyla ele alan bir dosya hazırladık. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan, Hürrem Sultan'ın Kanuni'ye yazdığı mektuplardan üçüne de dergimizde yer verdik. İlgi ile okunacağını düşünüyoruz.

İkinci önemli dosya ise çok tartışılan bir sinema filminden esinlenerek hazırlandı: Said-i Nursi'yi ele alan "Hür Adam" filmi. Okurlarımız bu "Hür Adam"ın kim olduğunu ve yazdığı Risale-i Nur'un nasıl bir kitap olduğunu bir de Turan Dursun'un kaleminden öğrenecekler. Bu dosya "tarikat şefi"ni "özgürlük savaşçısı" gibi göstermek isteyenlere iyi bir yanıt olmuştur.

Üçüncü dosya, geçtiğimiz ay Bilgi Üniversitesi'ni karıştıran ve kamuoyunu da çok meşgul eden, üniversitede bitirme tezi olarak porno filmi çekme tartışması. Üniversite öğretim üyeleri ve öğrencileriyle birlikte akademik özgürlük ve porno konusunu tartıştık.

Bu üç güncel dosya ve diğer makalelerimizle oldukça zengin bir sayı çıkardığımızı düşünüyoruz. İyi okumalar…

***

Büyük ilgi gören Evrim Atlası hediye ettiğimiz dergi aboneliği kampanyası şubat ayında da devam ediyor. Kaçırmamanızı öneriyoruz.

*Kitapevimizde gerçekleştirdiğimiz "Salı Sohbetleri" sürüyor. 8 Şubat akşamı 19.00'da dergimiz yayın yönetmeni **Ender Helvacıoğlu** ile, bu sayıdaki dosyalardan yola çıkarak "Yeni Osmanlıcılık, Yeni Rejim" meselesini konuşacağız. 15 Şubat akşamı **Beyoğlu Kumpanya** tiyatro ve müzik grubu üyeleriyle "İşportacı Tayyip" davası ve "ucube tartışması"ndan yola çıkarak iktidarın sanat ile ilişkisini irdeleyeceğiz. 22 Şubat akşamı ise konuğumuz, Prof. Dr. Mehmet Sakınç. Sakınç "Yer'in evrimi" konusunda bir sunuş yapacak. Bildiğiniz gibi 50 Soruda dizimizden, aynı adlı kitabı yeni yayımlandı. Şubat ayında bilim kurslarımız devam ediyor. 26 Şubat Cumartesi günü, 11.00-18.00 arasında, yine ÜKD salonunda. **Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy**, Evrim Kuramı dizisine "Türleşme" konusu ile devam edecek.*

***

*Orta Doğu Teknik Üniversitesi sosyoloji bölümü öğretim üyesi **Hasan Ünal Nalbantoğlu**, 19 Ocak günü aramızdan ayrıldı. Ülkemiz değerli bir bilim insanını, çok yönlü bir entelektüelini yitirdi. Hepimizin başı sağ olsun.*

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu
Yeni Osmanlıcılara, yeni Nurculara karşı Emekçi Cumhuriyeti.....6

DOSYA

Turan Dursun
Said-i Nursi kimdir? Risale-i Nur nasıl bir kitaptır?.....8

KAPAK DOSYASI

Prof. Dr. İsmail Parlatır
Osmanlı'da kölelik ve cariyelik.....23

Çağatay Uluçay
Cariyeler.....32

Çağatay Uluçay
Hürrem Sultan'dan Muhteşem Süleyman'a aşk mektupları.....42

DOSYA

Özlem Özdemir
Diplomalı porno.....50

Ar. Gör. Seda Aydın ile söyleşi
Özel üniversitede akademik özgürlük.....52

Bilgi Üniversitesi öğrencileriyle söyleşi
Şirket değil üniversite istiyorlar.....54

Irmak Ildır
Üniversitede bilginin metalaşma süreci.....56

ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇLAR

Hasan Torlak
Güneşe tutkun bir ağaç: Defne..... 59

Afşar Timuçin
Anlamın belirlenmesinde uzam ve zaman etkeni.....62

Gül Atmaca
Kerbelâ'nın İslamiyet öncesinden aldığı miras.....68

BİLİM GÜNDEMİ / ÜKD Doğa Bilimleri Grubu - Deniz Şahin.....72
Hamileliğin erken döneminde yapılan rejim, bebek gelişimini engelliyor / Afrika'daki fosiller nasıl korundu? / Bir genin doğumu ve ölümü / İlk defa bilimsel olarak mRNA'nın doğal oluşumu gözlemlendi / Biyomoleküllerin doğal asimetrisi uzaydan gelmiş olabilir mi? / "Evrimi Anlamak"sitesine Science dergisinden ödül / İstiridye temizliği

YAYIN DÜNYASI / Yoldaş Özdemir 76

Nalân Mahsereci
Dünya hep böyle mi kalacak sanıyorsunuz?.....76
Bir "yaşam coşkunu"nun mutfağından damlayan tatlar ve anılar.....78

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş.....82
Sanal eylemler

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün.....84
Matematik öğretimi ne işe yarar?

BRİÇ / Lütfi Erdoğan.....87

SATRANÇ / Bahar Kürekli.....88

DERSARASI/ÖzlemÖzdemir.....90

FORUM 92

BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI **23**

Haremi, cariyeleri ve köle pazarlarıyla

'MUHTEŞEM' OSMANLI

Prof. Dr. İsmail Parlatır

- Osmanlı'da kölelik ve cariyelik

Çağatay Uluçay

- Cariyeler
- Hürrem Sultan'dan Kanuni'ye aşk mektupları

PARANTEZ/Ender Helvacıoğlu **6**

Yeni Osmanlıcılara, yeni Nurculara karşı Emekçi Cumhuriyeti

Bir din bezirganına, bir tarikat şefine "Hür Adam, "özgürlük savaşçısı" payesi verenlere; hareme "okul", cariyeliğe "edep-terbiye eğitimi" diyenlere; Osmanlı sistemine özenip "Yeni Osmanlıcılık" oynamaya kalkanlara, aristokrat ahlakını savunanlara karşı tarihsel ve bilimsel gerçekleri ortaya seriyoruz.

DOSYA / Turan Dursun'un kaleminden

Said-i Nursi kimdir? *Risale-i Nur* nasıl bir kitaptır?

8

Said-i Nursi falanca ayet beni anlatıyor diyor. Falanca ulu kişi benden söz ediyor diyor. Ayetlerde, Peygamber sözlerinde, ulu kişilerin şiirlerinde, kitaplarında, benim ve Risale-i Nur'un haberi veriliyor diyor. Risale-i Nur'un hangi risalesini ele alırsanız alın, deli saçmalarıyla karşılaşırsınız. Bunun adı da: "Kur'an'ın yirminci yüzyıldaki en büyük tefsiri" oluyor.

50

DOSYA / Özlem Özdemir hazırladı

Diplomalı porno

Ülkedeki baskılara karşı olduğunu söyleyen Deniz Özgün'ün yaşıtı binlerce üniversite öğrencisi bu baskıya karşı durmak için onlarca yol deniyor. Alternatif üniversite konferansı yapıyorlar, dergi çıkarıyorlar, yazıyorlar, okuyorlar, baskılara karşı örgütleniyorlar vb... Bu yüzden yargılanıyorlar, okullarından atılıyorlar, polis şiddetine maruz kalıyorlar.

Irmak Ildır yazdı

Üniversitede bilginin metalaşma süreci

56

Bilginin oluşumu, metalaşması ve aktarımı, özel mülkiyetin gelişmesi ve yavaş yavaş akademik kurullara hâkim olmasını sağlamaktadır. Yalnızca gelire yönelik bir üretim, kısa veya uzun vadeli, özel mülkiyeti beslemektedir.

Afşar Timuçin inceledi

Anlamın belirlenmesinde uzam ve zaman etkeni

62

Toplumsallık temelinden geçmeden insanlığın ortak değerlerine ulaşmak olası değildir. Kendi olamamış bir birey nasıl toplumsal bir varlık olamazsa, toplumsal bir varlık olamamış bir birey de büyük insanlığın köklü sorunlarıyla içli dışlı olamaz. Toplumsallık engelini aşarak daha az gelişmiş bir uygarlıktan daha gelişmiş bir uygarlığa geçmek boş bir düşten başka bir şey değildir.

68

Gül Atmaca yazdı

Kerbelâ'nın İslamiyet öncesinden aldığı miras

Hikâye anlatmak, hikâye nakletmek ya da hikâye anlatıcısını dinlemek Pers geleneğiydi. Bugün Kerbelâ olayını anlatanların ataları bir zamanlar "Babil'in Yaratılış Destanı"nı, ondan sonra gelenler "Şehname"yi anlatmış, Zerdüşt ağıtlarını okumuştu. İslamiyet ile içerik değişti ancak form aynı kaldı. Anlatıcılar bu sefer "İmam Hüseyin'in şehit edilmesi"ni anlattılar.

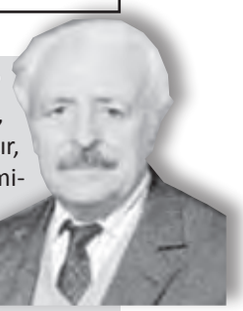
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde

KAMPANYA 1 — CEMAL YILDIRIM KİTAPLARI

- ✓ Bilim Felsefesi
  Remzi Kitabevi, 2008, 256 s., 15 TL.
- ✓ Bilim Tarihi
  Remzi Kitabevi, 2006, 270 s., 15 TL.
- ✓ Bilimin Öncüleri
  Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2010, 204 s., 14 TL.
- ✓ Bilimsel Düşünme Yöntemi
  2008, İmge Kitabevi Yayınları, 525 s., 19 TL.
- ✓ Matematiksel Düşünme
  Remzi Kitabevi, 2008, 264 s, 15 TL.
- ✓ Evrim Kuramı ve Bağnazlık
  Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2007, 240 s., 13 TL.
- ✓ Çağdaş Felsefe Sözlüğü
  Doruk Yayınları, 2004, 222 s.,12 TL.
- ✓ Bir Us ve Bilim Savaşçısı – Cemal Yıldırım'a Armağan
  İmge Kitabevi Yayınları, 630 s, 18 TL.

Toplamı 121 TL olan Cemal Yıldırım kitapları, Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde, 80 TL.

Cemal Yıldırım kimdir?
Prof. Dr. Cemal Yıldırım, 1925 yılında Diyarbakır, Kulp'ta doğdu. İlköğrenimini Kulp İlkokulu'nda, ortaöğrenimini Akçadağ Köy Enstitüsü'nde, yükseköğrenimini Yüksek Köy Enstitüsü'nde tamamladı. 1959'da Milli Eğitim Bakanlığı'nca uzmanlık öğrenimi için İngiltere'ye gönderildi. İki yıl sonra, Londra Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden diploma alarak yurda döndü. Bir süre Ankara Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu'nda eğitim felsefesi dersleri verdi. 1960 yılı başında doktora öğrenimi için ABD'ye gitti. Doktora çalışmasını Indiana Üniversitesi'nde eğitim felsefesi (anadal) ile bilim felsefesi (yan dal) alanlarında tamamladı. 1963-1985 döneminde Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde mantık, bilim felsefesi ve bilim tarihi alanlarında öğretim üyesi olarak çalıştı. 1974'te profesör unvanını aldı. Üniversite kariyerinde, öğretim ve araştırma çalışmaları dışında iki yıl (1966-1968) Akademik Konsey Üyeliği, sekiz yıl (1966-1973) ODTÜ Giriş Sınavları İhtisas Komisyonu Başkanlığı, dokuz yıl (1974-1982) Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Yönetim Kurulu üyeliği görevlerinde bulundu. 1983-1985 yıllarında California State University - Northridge'de konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. 1985'de emekli olan Prof. Yıldırım'ın yerli ve yabancı dergilerde çıkan inceleme yazıları ve uluslararası kongrelere sunduğu bildirileri dışında, 4'ü İngilizce, 11'i dilimizde olmak üzere 15 telif, 2 çeviri kitabı yayımlanmıştır. Cemal Yıldırım Mart 2009'da aramızdan ayrılmıştır.

Baskısı olan tüm kitapları Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nden temin edebilirsiniz.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü,
yeni çıkan kitapları sizin için takip ediyor.
Her pazartesi günü, son günlerin yeni çıkan kitaplarını,
kolay rastlayamayacağınız indirimli fiyatlarıyla birlikte
içeren bir bülteni,
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü,
üyelerine e-posta olarak gönderiyor.

Üye olmak için
bgkitapkulubu@gmail.com
adresine boş bir e-posta atmanız yeterli.
Bilgi almak için tel: (0216) 349 71 72

100 TL'ye kadar alışverişlerinizde kargo ücreti 5 TL,
100 TL ve üzeri kitap alımlarınızda kargo ücreti bizden.

Şubat Ayı Kampanyaları!

KAMPANYA 2 — ARKEOLOJİ ve SANAT YAYINLARI

- ✓ **Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika**
  Strabon, Çev. Adnan Pekman, 398 s., 30 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 21 TL.
- ✓ **Çok Dilli Arkeoloji Terimleri Sözlüğü**
  Halet Çambel-Güven Arsebük-Sönmez Kantman,
  158 s., 16 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 11,2 TL.
- ✓ **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?**
  R.E.Wycherley, Çev. Nezih Başgelen-Nur Nirven, 232 s., 18,5
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 13 TL.
- ✓ **Antik Edebiyatta Hayalet Hikâyeleri**
  D. Felton, Çev. İnci Delemen, 190 s., 15 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 10,5 TL.
- ✓ **Hititler Devrinde Anadolu -1**
  Ahmet Ünal, 232 s., 32 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 22,4 TL.
- ✓ **Türkiye'de Neolitik Dönem, -yeni kazılar, yeni bulgular-**
  Yay. Haz. Mehmet Özdoğan-Nezih Başgelen, 458 s. metin +
  441 s. levha, 160 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 112 TL.
- ✓ **Afrodisyas**
  Cengiz Bektaş, 128 s., 25 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 17,5 TL.
- ✓ **Anadolu'da Romalılar -1- Attalos'un Vasiyeti;**
  David Magie, Çev.: Nezih Başgelen - Ömer Çapar,
  176 s., 17,5 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 12,25 TL.
- ✓ **Antik Çağda Kuşatmalar**
  Özgür Develi, 270 s., 28 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 19,6 TL.
- ✓ **Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç olarak Arkeoloji**
  Mehmet Özdoğan, 136 s., 13,5 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 9,45 TL.
- ✓ **Eskiçağ'da İstanbul'da Balık ve Balıkçılık**
  Oğuz Tekin, 72 s, 12,5 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 8,75 TL.
- ✓ **Kayıp Yazılar ve Diller**
  Johannes Friedrich, Çev. Recai Tekoğlu, 232 s., 19,5 TL.
  Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü Fiyatı: 13,5 TL.

Ve bütün Arkeoloji ve Sanat Yayınları kitaplarında yüzde 30 indirim...

KAMPANYA 3 — BİR YAZAR İKİ KİTAP

John Bernal'in iki kitabı

John Bernal kimdir?
John Desmond Bernal 1901'de İrlanda'da doğdu. Cambridge Üniversitesi'nde matematik ve fizik okuduktan sonra kendi isteğiyle bir yıl fazladan doğa bilimleri okudu. Dört yıl boyunca, Londra'da, Kraliyet Araştırma Enstitüsü'ndeki Davy-Faraday Laboratuvarı'nda çalıştı. 1927'de öğretim üyesi olarak tekrar Cambridge Üniversitesi'ne döndü ve ünlü Cavendish Laboratuvarı'nda kendi araştırma grubunu kurdu. 1937'de Londra'ya dönerek Birkbeck Kolej'de fizik profesörü ve bölüm başkanı oldu. 20. yüzyılın en yetkin bilim insanları ve kristalografi ile moleküler biyolojinin kurucuları arasında sayılan Bernal, araştırmacı bilim insanlığı, eğitimciliği, felsefeciliği ve bilim tarihçiliğinin yanı sıra aktif bir politikacı, eylem adamı ve örgütçüydü. 15 Eylül 1971'de aramızdan ayrıldı.

Tarihte Bilim -1
Evrensel Basım Yayın, Çev. Tonguç Ok, 2008, 589 s., 22 TL.

Tarihte Bilim -2
Evrensel Basım Yayın, Çev. Tonguç Ok, 2008, 509 s., 18 TL.

İki cilt olarak basılan, toplamda 1098 sayfa olan *Tarihte Bilim*, bilimin gelişimi ile insanlık tarihinin diğer cephelerinde görülen gelişmeler arasındaki ilişkileri tanımlamakta ve yorumlamaktadır. Ünlü Marksist bilim insanı J. D. Bernal'in bu kapsamlı eseri, tarihi bilim açısından öğrenmek isteyenler için bir başucu kitabıdır.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde:
İki kitap 41 TL yerine, % 30 indirimle 28,7 TL.

Yeni Osmanlıcılara, yeni Nurculara karşı Emekçi Cumhuriyeti

Bir din bezirganına, bir tarikat şefine "Hür Adam, "özgürlük savaşçısı" payesi verenlere; hareme "okul", cariyeliğe "edep-terbiye eğitimi" diyenlere; Osmanlı sistemine özenip "Yeni Osmanlıcılık" oynamaya kalkanlara, aristokrat ahlakını savunanlara karşı tarihsel ve bilimsel gerçekleri ortaya seriyoruz. Herkes bilmelidir: Said-i Nursi kimdir, Risale-i Nur nasıl bir kitaptır, şeriat nedir, harem ve cariyelik nasıl kurumlardır, Osmanlı nasıl bir düzendir, bu düzenin hukuk ve ahlak anlayışı nedir? Bilinsin, ondan sonra öykünmek isteyen öykünsün.

Ender Helvacıoğlu

Türkiye tarikatlar, cemaatler, saltanatlar, cariyeler ülkesi mi olacak; yoksa bir cumhuriyet mi? Geldiğimiz noktada yakıcı sorulardan biri budur.

Bakın, bir tarikat şefi, bir din bezirganı, ne bilimden ne de ilimden nasibini almış bir cumhuriyet düşmanı, Said-i Nursi, "Hür Adam" adı altında, "despot Kemalizm"e posta koymuş bir "özgürlük savaşçısı" olarak piyasaya sürülüyor. Ortaçağ kalıntısı şeyh-kul ilişkisinin kurumu olan tarikat şefliği ile özgürlük savaşçılığı, emperyalizm patentli "demokrasi" kavramı altında eşitlenivériyor. Oysa bilinmez mi ki, bütün dünyada demokrasi denilen olgu, kralları, imparatorları, padişahları, şeyhleri, şıhları, tarikatları, tekkeleri, bilumum aristokrat kurumunu tasfiye ederek, kul ideolojisini yerle bir ederek gelmiştir. Beyinleri iğdiş edilmiş, daha doğrusu midelerinden yakalanmış bazı aydıncıklar, tarikatçılık ile hürriyetçiliği, utanç verici bir abra kadabra yöntemiyle eşitliyorlar. Onların özgürlüğü tarikatlara, din bezirganlığına, kulluğa, köleliğe, cariyeliğe özgürlüktür. Bizim özgürlüğümüz ise, bütün bu ortaçağ kurumlarını tavizsiz bir biçimde toplumdan kazımakla gelecektir, 250 yıldır olduğu gibi.

Bırakın "Hür Adam" palavralarını da şu sorulara yanıt verin:

Said-i Nursi bir tarikat şefi değil mi? Üstelik 20. yüzyılın bir tarikat şefi.

Tarikatlar şeyh-kul ilişkisine, tarikat ileri gelenlerine tartışmasız bir itaate dayanmıyor mu?

Tarikatlarda, cemaatlerde demokrasi, hürriyet, özgürlük vb var mı?

Said-i Nursi, dinsel düşünceden bile geri bir düşünce biçimini yansıtan büyüsel cifir oyunlarıyla, kendisini Peygamber'e, yazdığı *Risale-i Nur*'u *Kuran*'a eşit kılmıyor mu?

Kuran'ın, kendisini ve *Risale-i Nur*'u işaret ettiğini iddia etmiyor mu?

Bütün bu iddialar sağlıklı bir kafanın ürünü olabilir mi? Günümüzde savunulabilir mi? Bilimle, bilimsel düşünce ve yöntemle bağdaşabilir mi?

Turan Dursun, yaşamının henüz dinsel düşünceden tamamıyla kopmadığı döneminde, 1971 yılında yazdığı kitapta, Said-i Nursi'nin fikirlerini hem bilimsel hem de dinsel açıdan sorguluyor ve "Hür Adam"ın ipliğini pazara çıkarıyor. İleriki sayfalarda ibretle okuyacaksınız.

***

İkinci dosyamız, "Muhteşem Yüzyıl" dizisinin yarattığı tartışmayla ilgili. Efendim, bu dizi büyük cihan padişahı Muhteşem Süleyman'ı kadınlarla düşüp kalkan, daha sonra da fettan bir cariyenin oyuncağı olan zavallı biri olarak gösteriyormuş; dünyayı titreten ecdadımıza nasıl böyle terbiyesizlik yapılırmış…

Birincisi, Kanuni Sultan Süleyman nereden bizim ecdadımız oluyor? Osmanlı soyundan mı geliyoruz? *Birgün* gazetesinde (16 Ocak 2011) Onur Caymaz güzel yazmış: "Benim Osmanlım, Fatih, Yavuz, Kanuni değil; Torlak Kemal, Şeyh Bedrettin, Börklüce Mustafa, Pir Sultan'dır." İsteyen "saraylı" olmakla övünebilir, Osmanoğullarını ecdat sayabilir; biz, bugün Türkiye'de yaşayan herkes gibi "cumhuriyet çocuğu"yuz, "cariye çocuğu" değil. Cumhuriyet sayesinde anamız, bacımız cariye, biz de cariye çocuğu olmaktan kurtulduk.

Babanın eşi değil de haremi varsa, sen de cariye çocuğu olursun. İsteyen araştırabilir, biz gelecek sayımızda araştırıp yayınlayacağız, Osmanlı padişahlarının -henüz kendisine padişah demeyen- ilk ikisi hariç hemen hepsi "cariye çocuğu"dur. Bunda şaşılacak veya utanılacak bir şey yok, gayet doğal. Aristokrat ahlakı böyle bir ahlak. Çin imparatorunun, Rus çarının, Abbasi hükümdarının, Fransız kralının sarayında da benzer olgular söz konusu. Yüzlerce kadından oluşan bir haremin varsa, elbette çocukların da cariyelerden olacaktır. Aristokrasiyi tasfiye eder, harem gibi kurumları tarihin çöplüğüne gömersen, annen özgürleşir ve cumhuriyet kadını olur, sen de cumhuriyet çocuğu.

İkincisi, bazı aydıncıklar yine hemen devreye giriyor: Efendim, harem bir "fuhuş yuvası" değil, bir "okul"muş. Ne öğretiliyor bu "okul"da? Matematik

mi, fizik mi? Felsefe mi, siyaset mi? Edebiyat mı, sanat mı? Bu "okul"da hangi kıstaslara göre kariyer yapılıyor? Biz haremdeki "kariyer"leri sayalım, okurlarımız kıstasları zaten çıkaracaktır: kalfa, usta, odalık, ikbal, kadın efendi, valide sultan…

Bu "okul"un müfredatı hakkında ise tarihçilerin yazdıklarına başvuralım. Bir örnek: "Satılmak için alınan cariyeler: Yaşları 5-7 arasında olurdu. Yüzleri güzel, vücutları, endamları mütenasiptir. Yaşları ilerledikçe güzelleşiyorlarsa, bu gibilere ut veya kanun öğretilir. Nezaket ve muaşeret kaideleri ile bir erkeği avlamak için naz ve işve usulleri de en ince ayrıntılarına kadar öğretilir. Cariyeler bulûğ çağına gelince sahipleri onu görücülere çıkartır ve satarlardı."

Müfredata bak: Erkeği avlamak için naz ve işve usulleri! Bu "okul"da sınavlar nasıl yapılacak, sınıf nasıl geçilecek?! Öte yandan, daha 5 yaşındaki bir çocuğa, "yüzünün güzel, vücudunun ve endamının mütenasip" olup olmadığını ölçmek için bakan bir kafa, yaş aldıkça onu bu açılardan izleyen bir kafa, nasıl bir kafadır? Hadi o gün öyleydi; peki bugün böyle bir "okul"u aklamaya çalışanlar, bu "okul"un ürünlerini ecdat kabul edenler nasıl insanlardır? Hangi ahlakı, hangi hukuku savunurlar?

Haremi "okuldu" diye aklamaya çalışanlara soruyoruz: Siz 5 yaşındaki kızınızı böyle bir "okul"a yollar mısınız? Niye yollamıyorsunuz, ey "Yeni Osmanlılar"? Belki çocuğunuz bütün sınavlardan geçer, bir beyin, paşanın "odalığı" olur ("Odalık"ın ne olduğunu da yazalım burada: "Bunlar cariyelerin en güzelleri ve en pahalılarıdır. 15-20 yaşları arasında odalık olarak satılırlar veya hediye edilirler. Yüksek devlet memurlarının ve padişah kızlarının en çok alıp besledikleri bu odalıklardır"); hatta belki Hürrem gibi padişahın "odası"ndan "başarıyla" geçip gözdesi bile olur.

Demedi demeyin: Bu işler türbanla başlar, cariyeyle son bulur. Çünkü bu ikisi de, aynı ortaçağ kafasının kadına bakışının birbirini tamamlayan iki ürünüdür. Bakın Amerikalı cemaat lideri Fethullah Hoca bu iki konuda ne diyor:

"Tesettür kadının tepeden tırnağa başka erkekleri tahrik etmeyecek şekilde kapanmasıdır." (Fethullah Gülen'in "Çizgimizi Hecelerken" adlı son kitabından) Demek ki kadın tepeden tırnağa günahkâr; saçının tek teli, tek bir tırnağı bile tahrik etmeye yetiyor!

"Osmanlı hanedanı, esirleri almış, onlara İslam edep ve terbiyesini öğretmiştir." (aynı kitaptan) Bu "edep ve terbiye"nin ne olduğunu yukarıda özetledik zaten: erkeği avlamak için naz ve işve usulleri! Görüldüğü gibi iki uygulamada da kadın "kapatılmakta"dır.

Bu arada, aynı kitapta Fethullah Gülen'in, uçan dairelerin "cinler ve şeytanlar" olduğunu söylediğini de ekleyelim. Ne de olsa, Said-i Nursi ekolündendir kendileri…

***

İslam şeriatına göre kölelik-cariyelik meselesini biraz daha açmakta yarar var. 2000 yılında kaybettiğimiz ilahiyat profesörü Neşet Çağatay ile 15 yıl önce bu konuda bir söyleşi yapmıştık (*Bilim ve Ütopya*, Ocak 1996, Sayı:19). Çağatay, Kuran'dan ve şeriat hükümlerinden yola çıkarak şu özeti yapmıştı:

- Kuran'a ve İslam şeriatına göre, kölelik ve cariyelik kurumu meşrudur.

- Köle maldır, alınıp satılabilir, ırzına geçilebilir, hiçbir hakkı yoktur. Mülk edinemez.

- Köle, sahibi tarafından öldürülebilir. Bu durumda "kısas" uygulanmaz, "keffaret" de ödenmez.

- Köle ile özgür insanı bir tutmak, Allah ile putları bir tutmak gibidir.

- Cariye ile cinsel birleşimde bulunmak için ona sahip olmak yeterlidir. Nikâh gerekmez.

- Cariye, erkeğin "helal olmayan yola" sapmamasında önemli bir rol oynar.

- Cariye fuhuşa zorlanmasa iyi olur. Ama zorlayan "günahkâr" olmaz. Zorla fahişelik yapanı Allah affeder.

- Cariye gönüllü olarak fahişelik yapabilir. Bu günah değildir.

- Müslüman köle, gayrimüslimlere de satılabilir.

- Köleler, Müslüman da olsalar, oruçla, namazla, İslamın şartlarıyla yükümlü değillerdir.

- Köle, miras yoluyla babadan oğula geçer.

- Müslüman cariye başını örtemez, örterse cezalandırılır.

- Kadın zina ederse cezalandırılır. Para karşılığı yaparsa suç değildir.

Görüldüğü gibi İslam şeriatı da tipik bir aristokrat hukukudur. İktidarını Tanrı adına yürüten ve bunu babadan oğula geçiren bir azınlığın, yani aristokrasinin hakim sınıf olduğu, toprağın tekelci mülkiyetine ve köylünün acımasızca sömürüsüne dayalı bey-kul ilişkisi sisteminin temelinde yükselir. İdeolojisi, hukuku, benimsediği ahlak anlayışı aristokrat sınıfa aittir. Bu sistemde kölelik-cariyelik meşrudur ve şeriat da bunlar üzerindeki hakları düzenlemiştir. Kanuni ve diğer bütün Osmanlı padişahları bu sistemin yönetim mekanizmasının tepesinde oturmakta ve söz konusu şeriat hükümlerini uygulamakta ve yürütmektedirler. Aslında halkımız bu düzeni veciz bir şekilde özetlemiş: "Şalvarı şaltağ Osmanlı / Eğeri kaltağ Osmanlı / Ekende yoğ, biçende yoğ / Yiyende ortağ Osmanlı".

Derdimiz Kanuni'yle, Osmanlı'yla değil; bir tarih tartışması da yapmıyoruz. Tarihsel ve bilimsel gerçeklerin üstünün örtülmesine ve halkın kandırılmasına karşı çıkıyoruz. Bir din bezirganına, bir tarikat şefine "Hür Adam, "özgürlük savaşçısı" payesi verenlere; hareme "okul", cariyeliğe "edep-terbiye eğitimi" diyenlere; Osmanlı sistemine özenip "Yeni Osmanlıcılık" oynamaya kalkanlara, aristokrat ahlakını savunanlara karşı gerçekleri ortaya sermeye çalışıyoruz. Herkes bilmelidir: Said-i Nursi kimdir, Risale-i Nur nasıl bir kitaptır, şeriat nedir, harem ve cariyelik nasıl kurumlardır, Osmanlı nasıl bir düzendir, bu düzenin hukuk ve ahlak anlayışı nedir? Bilinsin, ondan sonra öykünmek isteyen öykünsün.

Öyle anlaşılıyor ki yeniden bir cumhuriyet devrimi, yeniden bir aydınlanma devrimi gerekiyor. Bu seferki ister istemez burjuva karakterli değil emekçi karakterli bir devrim olacak. Çünkü burjuvazi gerek ülkemizde gerekse dünyada çoktan ve çoktan karşı safa geçti bile. Dolayısıyla artık karşımızda Osmanlı falan yok. Yeni Osmanlıcılar, Yeni Nurcular, küresel sermaye ve ülkemizdeki işbirlikçileridir. O kadar gericileştiler ve o kadar çürüdüler ki, ideolojik esinlerini ancak bin yıl öncesinden bulabiliyorlar.

Said-i Nursi kimdir? *Risale-i Nur* nasıl bir kitaptır?

Said-i Nursi falanca ayet beni anlatıyor diyor. Falanca ulu kişi benden söz ediyor diyor. Ayetlerde, Peygamber sözlerinde, ulu kişilerin şiirlerinde, kitaplarında, benim ve Risale-i Nur'un haberi veriliyor diyor. Gelmiş geçmiş bütün İslam düşünürlerini, İslam bilginlerini şöyle bir göz önüne getirin. Şimdiye dek acaba hangisi, böylesine ipe sapa gelmeyen iddialarda bulunmuştur? Risale-i Nur'un hangi risalesini ele alırsanız alın, deli saçmalarıyla karşılaşırsınız. Bunun adı da: "Kur'an'ın yirminci yüzyıldaki en büyük tefsiri" oluyor.

Turan Dursun

Turan Dursun'un -deyim yerindeyse- Said-i Nursi'nin ipliğini pazara çıkardığı okuyacağınız yazısı, *Müslümanlık ve Nurculuk* adlı kitabından (Kaynak Yayınları) derlendi. Dursun, bu kitabı 1971 yılında yazmış. Bu tarihte Turan Dursun henüz dinsel düşünceden kopmuş değil. Yazıdan da anlaşılacağı üzere, dinsel düşüncenin barındırdığı iç çelişkileri sorgulamaya başlamış (ki kitap da bu sorgulamanın ürünü), ama henüz bildiğimiz tavizsiz aydınlanmacı ve ateist Turan Dursun değil. Said-i Nursi'nin bin bir saçmalıkla dolu metinlerini hem aklın ve "ilmin" süzgecinden geçiriyor, hem de klasik İslami görüşle nasıl çeliştiğini gösteriyor. Yani hem bilim hem de din açısından eleştiri getiriyor. Daha önemlisi, Turan Dursun, bildiğimiz keskin üslubuyla, Said-i Nursi'nin kişiliğini de çözümlüyor; onun cahil yandaşlarını ikna etmek için nasıl palavralara ve din kisvesi altında şarlatanlıklara başvurduğunu, nasıl kendisini Peygamber'in, *Risale-i Nur*'u da *Kuran*'ın yerine koyarak böbürlendiğini bir bir örnekler vererek anlatıyor.

Günümüzün hâkim politik iklimine paralel olarak "Hür Adam" adı altında yeniden itibar kazandırılmaya çalışılan "din bezirganı" Said-i Nursi'yi, dinden kopmamış ama bilim ile de tanışmış Turan Dursun'un kaleminden okumanın ilgi çekeceğini umuyoruz. İşte tarikat şefi "Hür Adam"ın ve külliyatının iç yüzü…

SAİD-İ NURSİ NASIL BİR KİMSEDİR?

Gerçekte Said-i Nursi, nasıl bir kimsedir? *Risale-i Nur*, nasıl bir kitaptır? *Risale-i Nur*'da ileri sürülenlerin ilmi bir değeri, dinle bağdaşır bir yanı var mıdır? Nurcuların hepsi, gerçekten Said-i Nursi'ye ve *Risale-i Nur*'a inandıkları için mi Nurcu olmaktadırlar? Nurculuk dinimize yararlı mı, zararlı mı olmuştur şimdiye kadar? Şimdi bu soruların karşılıklarını bulmaya çalışalım:

Said-i Nursi, "İhlas"ı, yani samimiliği, içi-dışı bir olmayı över. Bu tutum ve davranışın meziyetlerinden söz eder. Ve buna uygun davranmayı herkese öğütler. Böyleyken kendisi, bütün Şato'sunu, ortaya koyduğu her şeyini, "riyakârlık" (gösteriş ve ikiyüzlülük) üstüne kurmuş bir kişidir. Bilirsiniz; müritlerine ve çevrelerine kendilerini, ulu kişi, büyük ve ulaşılmaz insan göstermek için, durmadan keramet gösterilerinde bulunan sahtekârlar, ikiyüzlüler çok görülmüştür. Dalkavukları tarafından övülmeyi her şeyin üstünde tutan, her fırsatta kendisini öven ve övdüren ruh hastalarına çok rastlanmıştır. Böylelerine günümüzde bile rastlanmıyor değil; onun için böylelerini gördüğümüz zaman şaşmıyor, olağan buluyoruz çoğu zaman.

Riyakârlar, sahtekârlar, kendisini övmesinden ve övdürmesinden olağanüstü tat alan kimseler incelense de Said-i Nursi ile karşılaştırılsa, Said-i Nursi bu konuda ön sırayı alır ya da hepsinin başında gelir.

Said-i Nursi falanca ayet, filan-

ca ayet, beni anlatıyor diyor. Falanca filanca ulu kişi benden söz ediyor diyor. Ayetlerde, Peygamber sözlerinde, ulu kişilerin şiirlerinde, kitaplarında, benim ve *Risale-i Nur*'un haberi veriliyor diyor. Gelmiş geçmiş bütün İslam düşünürlerini, İslam bilginlerini şöyle bir göz önüne getirin. Şimdiye dek acaba hangisi, böylesine saçma, böylesine ipe sapa gelmeyen iddialarda bulunmuştur?

Kur'an'da Said-i Nursi'den ve *Risale-i Nur*'dan söz ediliyormuş!

Üstelik benden ve *Risale-i Nur*'dan söz ediyor dediği ayetler, ya Hazreti Muhammed, ya da *Kur'an-ı Kerim*'le ilgilidir.

Örneğin, Nûr Suresi'nin 35. ayetindeki "Nur" kelimesiyle, Hazreti Muhammed'in nuru, *Kur'an-ı Kerim*'in nuru, İslam dini anlatılmak istenmiştir. Bütün tefsircilere göre bu, böyledir. Öteki ayetlerdeki "Nur"a da aynı anlam verilir. Hatta bazı ayetler, "Nur" kelimesiyle İslam dininin anlatıldığını açıkça gösteriyor. Bir ayette aynen şöyle buyuruluyor: "Onlar, Allah'ın nurunu, yani İslam dinini, ağızlarıyla söndürmek isterler. Ama Allah, inanmayanlar hoşlanmasalar da nurunu tamamlayıp daha da parlatacaktır. (Yani İslam dinini daha geniş biçimde

Said-i Nursi müritleriyle birlikte.

yayacaktır.)"

Bu ayetlerde ne Said-i Nursi'den söz edilmiş olabilir, ne de *Risale-i Nur*'dan. Ayetlerdeki Nur'un, Said-i Nursi'yle de, *Risale-i Nur*'la da hiçbir münasebeti olamaz. Ayetleri, kendisine alet etmeye kalkacak kadar utanmazlık ve dine saygısızlık gösteren bir insan ve onun deli saçmalarından farklı olmayan kitabı, nasıl "Allah'ın Nuru" olabilir? Bu, "Allah'ın Nuru"na hakaret olmaz mı?

Bir ayette; "Allah size bir nur veriyor ki, onunla aydınlık içinde yürüyesiniz" buyuruyor. Bununla, yani bu "Nur'la *Kur'an-ı Kerim* kastedilirken; siz kalkın: "Kastedilen Said-i Nursi ve *Risale-i Nur*'dur" deyin! Bu hiç yakışık alır mı? İşte Said-i Nursi, bu yakışık almayan iddiayı öne sürmekten utanmıyor. Aynı utanmazlığı, "Şakirtlerine" de aşılıyor. "İnananlara, bir hidayet ve şifa kaynağıdır" anlamındaki ayeti ele alalım. Bu ayette "Şifa" ve "Hidayet Kaynağı" sözleriyle, *Kur'an-ı Kerim* anlatılmak istendiği açıkça belli oluyor değil mi? Nitekim bütün müfessirler, *Kur'an-ı Kerim* yorumcuları da aynı görüşte birleşiyor. Çünkü *Kur'an-ı Kerim*'in nitelikleri sayılırken "Şifa" ve "Hidayet Kaynağı" sözleri de yer alır ayetlerde. Gelin görün ki, Üstad, cifir hesapları yaparak, bu niteliklerle *Risale-i Nur*'un anlatıldığını yazıyor kitabında. Böylece kitabını, *Kur'an-ı Kerim* yerine koymaktan çekinmiyor. Said-i Nursi bunun yanında da, sırası gelirken *Kur'an-ı Kerim*'e "Hizmet" ettiğinden söz ediyor.

Kendi saçmalıklarını Allah'a imzalattırıyor!

"Sana, seb'al mesani'yi (Fatiha Suresi'ni) verdik" ayetini düşünelim. Said-i Nursi'ye göre bu ayetteki "Sana" hitabı Said-i Nursi'ye

Said-i Nursi kimdir?

Said-i Nursi 1873 yılında Bitlis'in Nurs köyünde doğmuştur. Kısa bir süre, Molla Mehmet Emin adında bir hocada okumuş ve bu adamdan aldığı yarım yamalak bilgilerle kendini erişilmez bir "alim" saymıştır. Sonradan yazdığı risalelerinden de anlaşıldığı gibi, edindiği yetersiz bilgilerin büyük bir değer taşıdığını sanarak büyüklük taslamaya başlamış, şuna buna rastgele sorular sorup mahcup etme çabalarına girişmiştir. Gösterişe ve riyaya çok düşkün olması yanında, hayalci de olan Said-i Nursi, kurmaya çalıştığı "Medrese-tüz-Zehra" adlı medreseye yardım toplamak için İstanbul'a gitmiş ve burada birtakım siyasi işlere girişmiştir. "İttihad-ı Muhammed-î" fırkasının kurucuları arasında yer alan Nursi, bir ara Akıl Hastanesine de yatırılmıştır.

13 Mart sanıklarından biri olarak da yargılanan Said-i Nursi, her ileri adımın karşısına çıkmış, İttihat-Terakki'ye, Jön Türklere ve Batı'ya yönelenlere düşman olanların safına katılmış, Volkancıların safında türlü fesatlıklar yapmaya çalışmıştır. 31 Mart'a temel olan görüşlerini, "Divan-ı Harp" önünde de tekrarlayan Nursi, bu görüşlerini 1957'lerde de yaymaya çabalamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nda, bu savaşın amacının Halifeliği yaşatmak olduğunu sanarak savaşı desteklemiş, Dürrizade Fetvası'na karşı Anadolu hareketine katılanları savunmuştur. Ama Ankara'ya gidip de Mustafa Kemal'le görüşünce, savaşın gerçek amacını anlamış, karanlık emelleri için bu savaştan bir yarar sağlayamayacağını düşünerek harekete karşı çıkmıştır. Ankara'dan ayrılarak Van'a gitmiş ve orada *Risale-i Nur* adı altında saçmalıklarla dolu kitapçıkları yazmaya başlamıştır. Kürt isyanı sırasında Barla'ya sürgün edilen Nursi, daha sonra Kastamonu'ya ve Emirdağı'na sürülmüştür. Saçmalıklar yüklü kitapçıklarını buralarda da yazmaya devam eden, üstelik bazı saf Müslümanlar gözünde kendini bir Müslüman kahramanı olarak tanıtmayı başaran Said-i Nursi, birbirinin tekrarı olan 130 parça risale yazmıştır. Kitapçıklarının *Kur'an-ı Kerim* derecesinde olduğunu, hatta bazı risalelerinin birçok surelerden daha veciz ve daha anlamlı bulunduğunu iddia etmekten çekinmeyen Said-i Nursi, 1960 yılında Urfa'da ölmüştür.

Kendisini Hazreti Muhammed'le, kitabını da *Kur'an-ı Kerim*'le bir tutacak kadar ileri gidiyor Nursi.

yönelmiştir. Yani Tanrı "Sana!" derken, Said-i Nursi'ye sesleniyor. "Seb'al Mesan'i" sözüyle de, hem Fatiha, hem de *Risale-i Nur* kastediliyor. *Kur'an-ı Kerim*'in kime indiğini bilen bir Müslüman, buna nasıl "evet!" diyebilir? "Sana" hitabıyla, Hazreti Muhammed'le birlikte Said-i Nursi'ye nasıl seslenilmiş olabilir? Görüldüğü gibi; burada da yine, kendisini Hazreti Muhammed'le, kitabını da *Kur'an-ı Kerim*'le bir tutacak kadar ileri gidiyor Nursi. İşte bu ve benzeri ayetlerde, Said-i Nursi, kendisinin ve *Risale-i Nur*'un söz konusu olduğunu iddia ediyor. İspatlamak için de Cifir dalaverelerine başvuruyor. Kendisine ve risalesine *Kur'an-ı Kerim* ayetleri, "İşaret" ediyormuş. Bu işaretler, çok sayıda olduğu için "Sarahet" hatta "Kat'iyyet" derecesindeymiş. Yani *Kur'an-ı Kerim* ayetleri, açık-seçik bir şekilde üstelik kesin olarak Said-i Nursi'yi ve *Risale-i Nur*'u anlatıyormuş. Hatta falanca ayet, "On parmakla imza basıyormuş" *Risale-i Nur*'a. Kendi saçmalıklarını, Allah'a "İmzalattırmaya" kalkan bir başka çılgın çıkmış mıdır acaba?

Hazreti Ali de Said-i Nursi'yi işaret etmiş!

Said-i Nursi, ulu kişi olarak bilinen kimseleri de kendisine alet etmiştir. Sırf kendisini büyük bir kimse diye satmak için. Hazreti Ali, *Celcelutiyye* ve *Ercûze* adlı kasidelerinde, Abdulkadir Geylâni kasidesinin birçok mısralarında, İmam-ı Rabbani, *Mektubat* adlı kitabında Said-i Nursi'yi ve *Risale-i Nur*'u müjdelemişler, hatta Said-i Nursi'nin adına sanına işaretten başka, *Risale-i Nur*'un bölümlerinden bazılarının adlarını açıkça belirtmişler. Oysa mesela Hazreti Ali'nin bu adlı kasideleri olduğu ilmen sabit değildir. Tersine, bu kasidelerin, Hazreti Ali'ye ait olmadığı sabit olmuştur.

Üstelik ne Hazreti Ali'ye ait olduğunu söylediği kasidelerde, ne de öteki zatların kaside ve kitaplarında;

Turan Dursun'un Said-i Nursi'yi eleştirdiği 1971'de yazdığı kitap 90'larda Kaynak Yayınları tarafından da basıldı.

Said-i Nursi'yi ve *Risale-i Nur*'u haber veren bir ifade yoktur. Olamaz da. Gelecekten haber vermek, İslam inancına göre; kimsenin yetkisinde değildir. Esasen "Gaybı ancak Allah bilir!" ayetiyle de belirtildiği gibi, Yüce Allah bu gücü kimseye vermemiştir. Gelecekten, bilinmeyenden haber vermeye kalkmak, dini yönden büyük bir saygısızlıktır. Hazreti Ali olsun, öteki zatlar olsun, böyle bir saygısızlığı yapmış olamazlar.

Peki ama öyleyse Said-i Nursi nasıl ileri sürüyor bu iddiaları? "Hazreti Ali'nin ve falanca filanca kişilerin kendisinden ve *Risale-i Nur*'dan söz ettiklerini" nasıl iddia edebiliyor?

Bunun kısaca karşılığı şu: İnsan sahteciliğe yönelmeye görsün; akla gelebilecek her şeyi yapar.

Yaparken de herhangi bir din ve vicdan sorumluluğu duymaz içinden. Said-i Nursi'nin durumu da öyledir.

Peygamber'i ve Kuran'ı taklit

Falanca zatın olduğunu sandığı bir kasidede, ya da bir kitapta parlak bir kelime mi görmüş? Yazdırdığı risaleye o adı koymuş, ondan sonra da: "-Bakın şu kasidede, şu kitapta; bu Risale'nin adı geçiyor" demiş, kendisinin yüceltilmesine yarayacak bir cümle mi bulmuş? Birtakım Cifir oyunlarına girişmiş: "Bakın burada bana işaret ediliyor" demiş. Tanrı neler söylemiş Said-i Nursi ve kitabı hakkında… Kimi yerde üçüncü bir kişi olarak işaret etmiş ve ayetlerinde şöyle demiş:

"Onun öyle bir nuru vardır ki, elektrik gibi ateş dokunmasa bile yanar ve çevresini aydınlatır."

"Onunla başkaları nasıl bir olabilir ki, onu ölüyken dirilttik ve herkesin yolunu aydınlatan bir nur verdik ona."

"Mutsuz olanlar, cehennemdedir. Said-i Nursi'ye gelince: O cennettedir."

"Ey insanlar, Said-i Nursi'nin ve *Risale-i Nur*'un nurunu size verdik ki, o nurla yolunuzu aydınlatasınız."

"Allah, Said-i Nursi'nin *Sözler* adlı Risalesi ile, ihkakı hak edecektir."

"Said-i Nursi'nin ve *Risale-i Nur*'un karşısında olanlar, Said-i Nursi'de ve *Risale-i Nur*'da bulunan Nur'u ağızlarıyla söndürmeye çalışırlar. Oysa Allah bu Nur'u daha da parlatacaktır."

"Kim *Risale-i Nur*'a yapışırsa, kopmasına imkân bulunmayan bir kulpa yapışmış olur."

"Bu derin manaları, ancak Said-i Nursi ve onun gibi bilginler kavrayabilir."

"Ey insanlar, size Rabbınızdan bir burhan geldi. *Risale-i Nur* geldi. Ve size açık bir nur indirdik."

"Said-i Nursi ve onunla birlik olanlar öyle kimselerdir ki, onların nurları, önlerindekilere ve yanlarındakilere de saçılır."

"Biz *Kur'an*'ı, *Risale-i Nur*'u Mü'minlere bir şifa ve Rahmet olarak indirdik."

Kimi yerde de doğrudan doğruya seslenmiş ve şöyle demiştir:

"Ey Said-i Nursi, sana Fatiha gibi bir kitap verdik."

"Ey Said-i Nursi, de ki Rabbın beni hidayete erdirdi ve doğru yola iletti."

"Ey Said-i Nursi, senden yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter!" demiş.

Allah'ın ayetleriyle böyle buyurduğunu kim iddia ediyor? Tabii Said-i Nursi.

Peygamberimize hangi ayetlerle seslenilmiş ve Peygamberimiz hakkında neler buyurulmuşsa, Said-i Nursi'ye de öyle seslenilmiş ve öyle buyurulmuş.

Peygamberimize *Kur'an-ı Kerim* mi indirildi. Said-i Nursi'ye de *Risale-i Nur* indirilmiş, Peygamberimiz bir nur mu taşıyordu Peygamberliğe alamet olarak? Said-i Nursi de bir nur taşıyormuş. Peygamberimiz, aydınlanmaları için Mü'minlere *Kur'an-ı Kerim*'i mi gösteriyordu? Said-i Nursi de *Risale-i Nur*'u gösteriyor. Peygamberimiz, *Kur'an-ı Kerim* için: "-Bu benim değil, Allah'ındır" mı diyordu? Said-i Nursi de aynı iddiada bulunuyor; o da: "-*Risale-i Nur*, benim değildir. Ben de *Risale-i Nur*'dan ders alıyorum. Ben sadece *Risale-i Nur*'un bir tercümanıyım" diyor. *Kur'an-ı Kerim* şifa ve rahmet olarak mı nitelenir, ayetlerde. Said-i Nursi de aynı ayetleri alarak; bu ayetler, *Risale-i Nur*'un da şifa ve rahmet olduğunu anlatıyor.

Görülüyor ki, Said-i Nursi, açıktan peygamberliğini ilan etmiyor ama, en sahte peygamberden daha büyük bir sahtekârlıkla peygamberimizi taklit etmeye yelteniyor. Said-i Nursi ve kitabı hakkında Peygamberimiz ne demiş: "Sen de kitabın da, bir müceddidsiniz. Bir din yenileyicisiniz."

Peygamberimiz aynen böyle dememiş ama, bu anlam çıkarılıyormuş. Kim bu iddiada bulunan? Yine Said-i Nursi.

Nerede kaldı "ihlas"?

Abdulkadir Geylâni ne demiş Said-i Nursi ve kitabı hakkında:

"Sen zamanın Abdulkadir Geylânisi olmalısın ey müridim Said-i Nursi!

"Ben Müridim Said-i Nursi'nin koruyucusuyum!

"Sakın korkma!

"*Risale-i Nur*'u oku ve herkese açıkla!"

Kim bu iddiayı ileri süren? Yine Said-i Nursi.

İmam-ı Rabbani ne demiş Said-i Nursi hakkında:

"İmam-ı Rabbani'nin mektuplarından o iki mektup, bana açıldı. Babamın adı Mirza olduğu için, Mirza Bediüzzaman'a mektup yazılı gördüm. Bu mektup bana yazılmış gibiydi."

İşte İmam-ı Rabbani de bu şekilde işaret etmiş Said-i Nursi'ye, Said-i Nursi'nin babasının adı Mirza olduğu için, Mirza Bediüzzaman'a mektup diye yazmış. Bunu söyleyen kim? Yine Said-i Nursi.

Bir an için diyelim ki, bütün bunlar doğrudur. Yani Said-i Nursi ve *Risale-i Nur*, gerek ayetlerde, gerek hadislerde, gerek ulu kişilerin sözlerinde vardır ve gelecek insanlara haber veriliyor. Evet, bir an için haydi olabilir diyelim. Peki, Said-i Nursi, bunu herkese ilan etme gereğini neden duyuyor? Bir insan kendisini: "Bakın ey insanlar! Ayetlerde hadislerde, ulu kişilerin sözlerinde benden ve eserimden söz ediliyor. Ben ve eserim için nurdur, rahmettir deniliyor. Benim ve eserimin meziyetleri gelecek nesillere duyurulmak isteniyor" diye tanıtırsa, onda "İhlas" denen şey kalır mı? O adam, riyakâr, üstelik yalancı bir riyakâr olmaz mı? İşte Said-i Nursi böyle bir adamdır.

Ucuz kahraman!

Peki, Said-i Nursi, Allah'tan, büyük günah işlemiş olmaktan korkmuyor mu? Allah'ın ayetlerini kendi keyfince nasıl yorumluyor? Peygamberimiz ve *Kur'an-ı Kerim* hakkında olan ayetleri, kendi ve kitabı hakkındaymış gibi nasıl gösteriyor? Kendini yüceltmek ve kutsallaştırmak uğruna, din düşmanlarının bile yapmaya cesaret edemedikleri bir şeyi yapmaya nasıl cüret edebiliyor? Sonra gerek Peygamberimizi, gerek ulu kişileri, sahtekârlığına nasıl alet ediyor? Bu kadar günahı nasıl işleyebiliyor?... diyeceksiniz.

Said-i Nursi'ye sorarsanız, o, bu kadar günah işlemeyi bir kahramanlık olarak gösterir size. Bakın ne diyor?

"Keramet sahibi kerametini yazmaz demişler. Ben de onlara cevap verdim ki, bu benim değil *Risale-i Nur*'un kerametidir. *Risale-i Nur* ise

Said-i Nursi, medreselerde ancak 10 yılda okunabilen ilimleri, 3-4 ayda harika biçimde okuyup öğrenmişmiş!

Kur'an'ın malıdır, *Kur'an*'ın tefsiridir… dedim." (1)

Şu sözlerin acayipliğine bakın! İleri sürdüğü kerametler, kendi kerameti değil, *Risale-i Nur*'un kerameti imiş. *Risale-i Nur* da *Kur'an*'ın malıymış, *Kur'an*'ın tefsiriymiş. Kendi saçmalıklarını *Kur'an*'a mal etmek gibi, *Kur'an*'a karşı en büyük saygısızlığı gösteren bu adama sormak gerek: "*Risale-i Nur* dediğin saçmalıklar yüklü kitabın, aslında *Kur'an-ı Kerim*'in bir tefsiri olamaz. Çünkü *Kur'an-ı Kerim*, başından sonuna dek bir bütündür. Senin saçmalıklar dolu kitabın ise, yalnızca birkaç surenin ayetlerini tefsir eder. Bu tefsirler de ne hadislere, ne geçen müfessirlerin tefsirlerine, ne de bilim gerçeklerine uyar. Gerçek bu olduğu halde, diyelim ki senin kitabın da *Kur'an-ı Kerim*'in bir tefsiridir. Peki, öteki tefsirlere karşı özelliği ve üstünlüğü nedir ki, bu kitabın birçok kerametleri olduğunu iddia ediyorsun; üstelik onu, *Kur'an*'a, Allah kelamına mal etmeye kalkıyorsun? Her rasgelen de aynı şeyi yapsa, senin gibi, yazdığı kitabını, birtakım kerametlerle ileri sürüp, *Kur'an*'a mal etmeye kalksa sonu ne olur, bu işin içinden nasıl çıkılır? Kitabını layık olmadığı mertebeye çıkararak, aslında kendini satmış olmuyor musun?"

Said-i Nursi, buna; büyük bir kahraman edasıyla şu karşılığı veriyor:

"Bu çeşit kerametler yazılmasaydı daha münasip olurdu. Fakat bu kadar sınırsız muarızlar, bu kadar çok ve güçlü düşmanlar karşısında az ve zayıf olan bizler'e, kuvve-i maneviye, gaybi imdat, yiğitlik, sebat ve metanet vermek için kesin bir mecburiyet oldu; ben de yazdım. Bu

Kuran'da Said-i Nursi işaretleri!

En'âm Suresi'nin 161. âyetinde Peygamberimize şöyle hitap edilir:

"De ki: Şüphesiz Rabbim beni doğru yola iletmiştir."

Said-i Nursi bu âyetle kendisine hitap edildiğini iddia ediyor. Ve şöyle ispatlamaya çalışıyor:

"Bu âyetin sayı değeri 1316 eder ki; *Risale-i Nur* yazarı (Said-i Nursi)nin Nurları hazırladığı tarihi gösterir." (1)

Demek ki, Said-i Nursi'ye göre; Tanrı bu âyetle Said-i Nursi'ye sesleniyor. Çünkü Said-i Nursi'nin nurları hazırladığı tarihle bu âyetin cifir yönünden sayı değeri aynı rakamları ifade ediyor; aynı tarihe denk geliyormuş!...

O zaman Said-i Nursi'ye göre âyetin anlamı şu demek oluyor: "Ey Said-i Nursi de ki: Şüphesiz Rabbim beni doğru yola iletmiştir."

Said-i Nursi, bu âyet hakkında yaptığı yorumla; bir yandan kendisine Peygamber süsü vererek Hz. Muhammed'in yerine koyuyor ve bir yandan da doğru yolda olduğuna Allah'ın âyetini şahit gösteriyor, daha doğrusu alet ediyor.

Bakara Suresi'nin 226. âyetinin anlamı şöyledir:

"Hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse şüphesiz ona büyük iyilik edilmiştir. Bundan ancak akıl sahipleri ibret alır."

Aynı surenin 151. âyetinin anlamı da şöyledir:

"Nitekim biz size aranızdan, âyetlerimizi okuyacak, sizi her kötülükten arıtacak size kitabı ve hikmeti öğretecek ve bilmekte olduklarınızı bildirecek bir peygamber gönderdik."

Said-i Nursi bu âyetleri de kendi hakkında yorumluyor ve bu âyetlerde; "Kendisine anlatılan, hikmet verilen, kitabı hikmeti öğreten ve herkese bilmediği şeyleri bildiren" kişinin kendisi olduğunu iddia ediyor. Bu iddialarını da cifir hesaplarıyla ispatlamaya çalışıyor. (2)

O zaman Said-i Nursi'ye göre âyetlerin anlamı şu demek oluyor:

"Allah hikmeti Said-i Nursi'ye vermiştir. Kime hikmet verilmişse şüphesiz ona büyük iyilik edilmiştir. Nitekim biz size aranızdan, âyetlerimizi okuyacak, sizi her kötülükten arıtacak, size kitabı ve hikmeti öğretecek ve bilmemekte olduklarınızı bildirecek bir Peygamber, Said-i Nursi adlı bir zat gönderdik."

Said-i Nursi, Hûd Suresi'nin, "Onlardan kimileri bedbaht (Cehennemlik), kimileri de Said = mutlu (Cennetlik)tirler" anlamındaki 105. âyetini tekrarlıyor.

Said-i Nursi, bir yandan âyette geçen Said kelimesiyle kendisinin anlatıldığını ileri sürerken, bir yandan da cennetliklerden olduğunu kabulleniyor.

Tevbe Suresi'nin 33. ve Saff Suresi'nin 8. âyetinde şöyle buyurulur:

"Onlar istiyorlar ki, Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürsünler. Oysa Allah kafirler hoşlanmasalar bile, nurunun tamamlayıcısıdır."

Said-i Nursi'ye göre:

"Bu Nur, *Risale-i Nur*'un nurudur. Daha doğrusu *Risale-i Nur*'un kendisidir. Bu nuru ağızlarıyla söndürmek isteyenler de Said-i Nursi'ye ve kitabına karşı olanlardır." (3)

Said-i Nursi bunu ispatlamak için de şöyle diyor:

"'Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa Allah nurunun tamamlayısıdır.' anlamındaki cümlenin sayı değeri 1316 ya da 1317'dir. Bu sayıda Avrupa Müstemlekeler Bakanının, *Kur'an*'ın ışığını söndürmesine karşılık *Risale-i Nur* yazarının O nuru parlatmaya çalıştığı tarihe denk geliyor. Bu kadar âyetlerin sayı değeri de aynı tarihin denk gelmesi, işaretten de ötede bir anlam taşır ve *Risale-i Nur*'un yazarı (Said- i Nursi)nin *Kur'an* âyetlerinde sözü edildiği açıkça gösterir." (4)

Yalnızca bu âyetler değil; Nur kelimesinin yer aldığı başka âyetler, hatta Peygamberimize seslenen birçok âyet de, Said-i Nursi ve *Risale-i Nur* hakkında inmiş gibi gösteriliyor Said-i Nursi tarafından.

DİPNOTLAR

1) Said-i Nursi, *Sikke-i Tasdik-i Gaybi* (Arap harfleriyle teksir), s.67.
2) Aynı kitap, s.67-68.
3) Aynı kitap, s.81-84.
4) Aynı kitap, s.81.

Said-i Nursi, *Risale-i Nur*'un günahlara kefaret olduğunu, kitabı sayesinde mutlaka cennete girileceğini öne sürmekten çekinmiyor.

tutumum, benim benliğime, böbürlenme ve kendini satma biçiminde bir hâl verse ve benim manen düşüp yuvarlanmama (Dinden, imandan uzaklaşmama) yol açsa da, yine önemi yok; bu hizmet, yani iman ehlini mutlak dalaletten kurtarmak uğrunda, gerekirse hem dünya hayatımı, hem de ahiret hayatımı feda etmeyi, bir saadet bilirim. Binlerce dost ve kardeşlerimin cennete girmeleri için, cehennemi kabul ederim." (2)

Gördünüz mü kahramanı?

Kendisini satmasının, kendisini ve kitabını kerametli göstermesinin nedeni, düşmanlar karşısında, taraftarlarına güç, sebat ve metanet vermekmiş. Taraftarlarını yiğitleştirmek istemesiymiş. Kendini ve kitabını överek böbürleniyormuş ama niyeti kötü değilmiş. İman ehlini dalaletten kurtarmak istiyormuş. Bunun için gerekirse, "Sukut" etmeye, yani iman ve din noktasından düşüp yuvarlanmaya bile razıymış. Dostları ve kardeşlerinin, yani Nurcuların cennete girmelerine karşılık, cehenneme girmeye hazırmış ve bunu bir saadet sayarmış.

Ya dalalette olan sensen?

Bir kere; iman ehli olanların "dalaletten" kurtulmaları diye bir şey söz konusu olamaz. Çünkü "İman" ile "Dalalet" birleşemez. Yani, bir insan ya "İman" çizgisinde olur; ya "Dalalet" çizgisinde. Öyleyse; "İman ehli"ni "Dalalet"ten kurtarmak, emin bir caddede olan kimseyi, var olmayan bir uçurumdan kurtarmak gibi, hiçbir anlam taşımaz. Said-i Nursi'nin, "İman ehli olanlar"a seslenerek: "Hey ben sizi dalaletten kurtarmaya çabalıyorum!" demesiyle; herhangi bir kimsenin, ortada hiçbir tehlike yokken dosdoğru yollarında yürüyüp giden insanlara bağırıp: "Ey yolcular, ben sizi uçurumdan kurtarmaya çalışıyorum. Ne yapıyorsam bunun için yapıyorum. Bu uğurda her şeyi göze almaya razıyım" demesi arasında ne fark vardır? Kahramanlığın bundan daha ucuzu olabilir mi? Diyelim ki, birileri dalalettedir de, Said-i Nursi onları kurtarmaya yönelmiş bulunuyor! O zaman şunu sormak gerekir: İnsanları "dalaletten" kurtarma yetkisinin, Hazreti Muhammed'e bile verilmediği belirtiliyor. *Kur'an-ı Kerim*'de, hem de yalnızca bir ayette değil, birçok ayetlerde, birçok surelerde bu durum, açıkça ilan ediliyor. Bir ayetin anlamı şöyledir: "Ey Muhammed, sen istediklerini dalaletten kurtarıp, hidayete iletemezsin. Ancak Tanrı istediği kimseleri hidayete ulaştırabilir." Bir ayette de şöyle buyuruluyor: "Allah kimleri dalalette bırakmışsa, yani kimler dalalette kalmayı hak etmişlerse, onları, Allah'tan başka kimse hidayete ulaştıramaz." Durum böyleyken nasıl oluyor da Said-i Nursi, dalalette olanları kurtarma yetkisini ve gücünü kendisinde buluyor? Yoksa kendisini, Peygamberlerden, Hazreti Muhammed'den daha mı üstün görüyor?

Sonra Said-i Nursi, kendisinin dalalette olmadığını kesin olarak nasıl bilebiliyor da başkalarını kurtarmaya yelteniyor? *Kur'an-ı Kerim*'de: "Eğer kendiniz, hidayette iseniz, dalalette olanların durumlarından size zarar gelmez" buyurularak, sahte kurtarıcılık rolünde olanların küstahlıklarına meydan verilmezken; Said-i Nursi hâlâ bu küstahlığı nasıl yapabiliyor? Ve Said-i Nursi başkalarını kurtarmaya kalkarken kendini kurtarmayı neden düşünmüyor? Yani "Âhiret" diye bir şeyin varlığına ve cehennemin korkunçluğuna inanıyorsa; o ahiret hayatını nasıl "fedâ" ediyor? Korkunçluğuna rağmen, cehennemi nasıl göze alıyor? Tanrı'ya ve Tanrı'nın azabına meydan mı okuyor yoksa? Bu meydan okuyuşuyla "Küfr"e düşmüyor mu? Üstad, "Küfre Düşmek"ten falan korkmuyor. O, sadece "İman ehlini, dalaletten kurtarmaya" çabalıyor (!)

Kitabının kerametiyle yağmur yağdırır, depremleri önlermiş!

Said-i Nursi, yukarıda görüldüğü gibi; riyakârlık ettiğini, kendisini sattığını, gösteriş yaptığını itiraf ediyor kimi yerde. "Evet gösterişe sapmış, bu yüzden de, büyük günaha girmiş, sukutumu hazırlamış oluyorsam da, maksadım; kötü değildir." diyor. Ama kimi yerde de gösteriş yaptığını inkâr ediyor. "İhlas" sahibi olduğuna, herkesi inandırmaya çalışıyor. Örneğin kitabında şöyle diyor:

"Bu işaretler, (yani *Kur'an-ı Kerim*'de, kendisinden ve kitabından söz ettiğini ileri sürdüğü ayetlerin işaretleri) ve evliyanın imalı haberleri remizleri, beni her zaman hamde, şükre, kusurlarımdan dolayı istiğfar etmeye sevk etti. Hiçbir zaman, hiçbir dakika, nefs-i emmareme övünme ve böbürlenme olacak biçimde bir benlik vermedi. Bunu size, gözleriniz önünde geçen yirmi yıllık yaşayışımla ısbatlarım." (3)

Evet, yaşayışını ve yazdığı, yazdırdığı şeyleri göz önünde tutarak hüküm vermek gerek, ama bunu göz önünde bulundurduğu-

Kendi kendine "generallik" makamı da veriyor.

4. Ulusal Risale-i Nur Kongresi'nden bir görüntü (2009).

muz zaman; belki de gelmiş geçmiş insanların en riyakârı, en övüngen ve böbürgeni olan bir insan karşımıza çıkıyor. Kendine kutsallık verdirtmek için, *Kur'an-ı Kerim* ayetlerinde kendinin ve kitabının sözü edildiğini ileri süren bu adam değil mi?

Kendisini "Bediüzzaman" (Zamanın Harikası) diye tanıtan, ancak yüz yılda bir kez gelebilecek bir değer olarak ilan eden, sanki Cebrail'le konuşuyor da vahiy alıyormuş gibi "Bana ihtar edildi!", "Burada sözüm kesildi, daha fazla yazmama izin verilmedi. Kalp istiyor ki, şu defineleri, şu gizli olan hazineleri, lem'aları göstereyim. Ama ne yapayım ki makam kaldırmıyor!" şeklindeki sözlerle kendisine olağanüstü nitelikler veren bu adam değil mi? Peygamberimizin hadisleriyle, Hazreti Ali'nin kasideleriyle, "Evliya"ların, ulu kişilerin sözleriyle; kendisinin ve kitabının, gelecek nesillere haber verildiğini iddia eden, iddiasını ispatlamak için de Cifir dalaverelerine girişen bu adam değil mi?

Peygamberimizde bile bulunmayan "Dalalette olanları kurtarma" yetkisi, kendisinde varmış gibi kurtarıcılık ve ucuz kahramanlık gösterilerinde bulunan bu adam değil mi? Kendisine ve kitabına hizmet etmeyi en büyük ibadet sayan ve bu hizmette kusur edenlerin "Şefkat tokatları" yediklerini anlatan bu adam değil mi?

Kendisini Peygamber, kitabını da *Kur'an-ı Kerim* mertebesinde gösteren sözleri ve şiirleri "Kabul ediyorum!" diyerek onaylayan bu adam değil mi? (4)

Kâtibinin yazdığı siyah mürekkebi beğenmediği için, bu mürekkebin birdenbire kırmızı bir renge girdiğini yazan bu adam değil mi? (5)

Kitabının kerametiyle; yağmurların yağdığını, yangınların, depremlerin ve öteki felaketlerin önlendiğini, kuşların, çekirgelerin etkilendiğini ve kitabının günahlara kefaret olduğunu, kitabı sayesinde mutlaka cennete girileceğini öne süren bu adam değil mi?

Kurşun tesir etmemiş!

Alim, hatta çok büyük âlim olmak için kitabını okumanın yeteceğini, kitabından ders alanların 1 yıl içinde zamanın en büyük, en hakiki bilgini olacaklarını, 5-10 yıl okumaya karşılık Nur medreselerinde 5-10 hafta okunduğu zaman aynı sonucun alınabileceğini ilan eden bu adam değil mi?

Kitabı daha yazılıp meydana gelmeden nice yıllar önce, köylülerinin (Nurs köyünden olanların), hatta köylerine yakın yerdeki kasabalıların, kitabın yazılacağını ruhen sezdiklerini ve bu yüzden böbürgen, gururlu davrandıklarını, aynı durumun 10 yaşındayken kendisinde de var olduğunu, kitabı sayesinde Nurs köyü ile bütün Kürdistan'ın "iftihar" ettiğini hikâye eden bu adam değil mi? (6)

Faytonla gezerken, 2-3 yaşındaki çocuklara bile etkide bulunduğunu ve bu çocukların, faytonun arkasından koştuklarını, elini öpmeye çalıştıklarını, çocuklar faytonun altına düştükleri halde kendilerine hiçbir şey olmadığını kitabında anlatan bu adam değil mi?

Dünya Savaşı sırasında kendisine 3 kurşun isabet ettiğini, üçü de öleceği yerine isabet ettiği halde hiçbir şey olmadığını, kurşunların tesir etmediğini böbürlenerek ifade eden bu adam değil mi? (7)

Medreselerde ancak 10 yılda okunabilen ilimleri, 3-4 ayda harika biçimde okuyup öğrendiğini söyleyen ve yazan bu adam değil mi? (8)

"İngiltere'nin en yüksek bilim kurulu Şeyhülislâmlık'tan 6 soru sorup cevap istediğinde: 6 soruya, 6 kelime'yle, son derece beğenilen bir cevap verdiğini", gerek Avrupa filozoflarına, gerek İstanbul Ulemasına ve gerek okulda yetişmiş herkese meydan okuduğunu ve herkese karşı üstün çıktığını anlatan bu adam değil mi? (9)

Bütün bunlara "övünme" ve "kendini satma" denmeyecekse; peki "övünme" ve "kendini satma" diye neye denir?

İkiyüzlü: 'Eski Said' ve 'Yeni Said'

Evet, Said-i Nursi'nin yaşayışını, durum ve tutumlarını, yazdıklarını ve yazdırdıklarını gözden geçirdiğimiz zaman adam bu şekilde meydana çıkıyor ve tam bir riyakâr, övünme hastası ve gösteriş budalası olduğunu ortaya koyuyor. Onun kendisi istediği kadar inkâr etsin; istediği kadar: "Hayır ben ihlas sahibiyim!" desin, gerçek olan budur. Başka türlü söylemeye imkân var mı? Yaşayışını şahit gösteriyor; yaşayışı da, hatta kendisine ait her şeyi de, durumun böyle olduğunu, açık seçik ispatlıyor. Said-i Nursi ikiyüzlü bir kişidir. Ve ikiyüzlülüğünü, bir bakıma kendisi de itiraf eder. Çünkü Said-i Nursi, kimi yerde "Eski Said" diye söz eder kendisinden, kimi yerde de; "Yeni Said" diye söz eder. Kimi saçmalıklarının farkında olduğu zaman, "Bunu eski Said söylemiştir!" diye mazur göstermeye çalışır kendisini. Riyakârlıkları,

Kendi kendine nurlanan 'elektrik' gibi adam!

Said-i Nursi'ye göre: Tanrı *Kur'an-ı Kerim*'in çeşitli âyetleriyle *Risale-i Nur*'u (!) haber vermiştir. Ve Said-i Nursi, âyetleri kendine göre şöyle açıklıyor:

"'Allah göklerin ve yerin nurudur' anlamındaki cümleyle başlayan nur âyetindeki nur, *risale-i nur*'dur."

Bu âyet, Said-i Nursi'ye göre; *Risale-i Nur*'a 10 parmakla işaret ediyormuş. (1)

Âyetin Türkçe anlamı şöyledir:

"Allah, göklerin ve yerin nurudur.

"O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu, ne yalnız doğuda ve ne yalnız batıda bulunan bereketli bir zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile yağın kendisi aydınlatacak olur. Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini, nuruna kavuşturur. Allah insanlara örnekler verir. O, her şeyi bilir." (2)

Said-i Nursi'nin Cifir yoluyla yaptığı yoruma göre; bu âyetin anlamı şöyle oluyor:

"Allah'ın Nuru olan *Risale-i Nur*, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık, bir cam içindedir. Cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. *Risale-i Nur* ne yalnız doğunun, ne yalnız batının malıdır. O, bereketli bir zeytin ağacı gibi olan Said-i Nursi'den ya da doğrudan doğruya *Kur'an-ı Kerim*'den yakılır. *Risale-i Nur*, hiçbir aydınlatma kaynağı olmasa bile aydınlatır. *Risale-i Nur*, bir elektrik gibidir. *Risale-i Nur*, nur üstüne nurdur. Allah dilediği için Said-i Nursi'yi Nur'una kavuşturmuştur." (3)

Said-i Nursi diyor ki:

"Bu âyete göre: *Risale-i Nur* da, onun yazarı da ateş dokunmadan yanan bir elektriğe benzer.

"*Risale-i Nur* neden elektriğe benzer? Çünkü O, ne doğunun bilgilerinden, ne de batının felsefe ve fenlerinden gelmiştir. O, Doğunun da Batı'nın da üstünde bulunan, *Kur'an-ı Kerim*'in geldiği yüce arş mertebesinden alınmıştır." (4)

Said-i Nursi, kendisinin neden elektriğe benzediğini de açıklarken aynen şöyle diyor:

"Risale-i Nur Müellifi (yani kendisi) de ateşsiz yanar! Tahsil için külfet ve ders meşakkatine muhtaç olmadan kendi kendine nurlanır Âlim olur."

DİPNOTLAR

1) Said-i Nursi, Asa-yı Musa, s.86.
2) Nûr Suresi, ayet 35.
3) Said-i Nursi, Sikke-i Tasdik-i Gaybi (Arap harfleriyle teksir), s.58-59.
4) Aynı kitap, s.60.

yaptığı gösterişleri, siyaseti filan hep, "Eski Said'e mal eder. Ve bu şekilde sahtekârlıklarını hafifletmeye, kınanmaktan kurtulmaya çalışır. Kimi zaman da "Eski Said" diliyle konuşma ihtiyacını duyar. Anlattıklarım ve yazdıklarını, "Eski Said" hüviyetine girerek anlatır ve yazdırır. Kendisini mi övecek? "Eski Said diliyle derim ki…" şeklinde girer konuya, başlar kendisini göklere çıkarmaya. Siyasetten mi söz edecek? Ya da başkalarına çamur mu atacak? Yine "Eski Said"in diline başvurur, öyle anlatır anlatacaklarını, kısacası: Said-i Nursi'nin iki yüzü var. Bu yüzlerden biri: "Eski Said", öteki de, "Yeni Said"dir. Said-i Nursi hangisine ihtiyaç duyarsa o yüzünü kullanır.

Kendinden menkul 'general'!

Said-i Nursi, saf Müslümanlara kendisini "ihlaslı" olarak göstermek için çok çeşitli numaralara başvurur. Bakarsınız kitaplarında yer yer "ihlaslı olma"nın meziyetlerini anlatır, "ihlaslı olmak şöyle iyidir, böyle gereklidir" der. Hatta ihlasla ilgili başlı başına bir de Risale yazmıştır. *İhlas Risalesi* adını verdiği bu Risale'yi, Nurcuların çoğu ezberlemiştir. Ama bütün bunlar, riyakârlığı örtme çabasından başka bir şey değildir. Çünkü Said-i Nursi, belki de hiçbir riyakârın yapmadığı kadar kendini üstün göstermeye çalışmış, bunun için birçok şeyler uydurmuş ve yine bunun için birçok uydurmalara başvurmuş, keramet gösterilerinde bulunmuştur. Hatta Said-i Nursi'nin ihlasında bile "riyakârlık" ağır basar iyi dikkat edilirse.

Örneğin: *Risale-i Nur*'u kendisine değil de, *Kur'an*'a mal ederken, sanır mısınız ki, "ihlas"ından, alçakgönüllülüğünden bu tutumu gösteriyor? Elbette ki, hayır.

Kitabını *Kur'an-ı Kerim*'e mal ediyor ki, onu daha rahat göklere çıkarabilsin. Onun "gökten inmiş olduğunu" daha rahat söyleyebilsin. Ona daha rahat kutsallık verebilsin. Ona bir kere kutsallık verdirtmeyi başardı mı, artık kutsallık alma sırası kendisine gelecektir. Biliyor ki, kitabının kazanacağı üstünlükte kendisinin de payı olacaktır. Daha doğrusu, en büyük payı kendisi alacaktır. "Büyük Üstad" diye anılacaktır. "Bediüzzaman, zamanın harikası" diye anılmaya hak kazanacaktır. "Said-i Nursi Hazretleri" diye dillerde dolaşacaktır. Bu durumu, kendisi de itiraf etmek zorunda kalıyor. "Bir neferdim ama, Müşirlik Hizmeti görüyorum" diyor.

Yani aslında bir "Er"miş ama; sonradan "generallik" makamını almış. Nasıl almış bu makamı? Tabii, kitabının kutsallaştırılması yoluyla. Kim vermiş bu makamı? Tanrı mı? Tanrı'nın Said-i Nursi'ye manevi generallik rütbesini, ya da general yetkisini verdiğini kim bilebilir? Elbette ki, bilinemez. Öyleyse kim vermiş bu makamı Üstad'a? Bu soruya verilecek en uygun karşılık şu olabilir: "Generallik makamını, önce Said-i Nursi kendi kendine vermiş; sonra da Nurcular, onaylamışlar bu makamı." Said-i Nursi'nin *Risale-i Nur*'u *Kur'an*'a mal etmesindeki amacı da işte budur.

Said-i Nursi'nin *Kur'an-ı Kerim*'e mal ettiği *Risale-i Nur*, gerçekte nasıl bir kitaptır? Şimdi biraz da bunun üzerinde duralım:

RİSALE-İ NUR, NASIL BİR KİTAPTIR?

Risale-i Nur, gerçekte ilmi olmaktan çok uzak bir kitaptır. Neden derseniz:

Risale-i Nur'da ilmi hatalar, alabildiğine çoktur. Hemen her konusunda ilmi yanlışlığa rastlamak mümkündür. Hem din ilmi yönünden yanlışlıklar vardır; hem de müspet ilim yönünden. Birkaç örnek vermeyi faydalı görmekteyim: *Sözler* adlı risalenin "Onbeşinci söz" adlı bölümünde bir ayet ele alınıyor ve izah edilmeye çalışılıyor. Ayetin Türkçe anlamı şöyledir: "Andolsun ki biz, dünya göğünü, kandillerle süsledik ve şeytanlara birer taşlama kıldık onları."

Sorumluluk meleklerde mi insanlarda mı?

Bu ayetin yorumu yapılırken şöyle giriliyor konuya:

"Ey kozmoğrafyanın ruhsuz meseleleriyle zihni darlaşan ve aklı gözüne inen, şu âyetin büyük sırrını, o sıkışmış zihinde yerleştiremeyen mektepli efendi! Şu âyetin semasına yedi basamaklı bir merdivenle çıkılabilir."

Şeklinde yüksekten atan, üstelik bilimi ve bilim öğrenmeye çalışanları küçümseyen bir üslûptan sonra şunlar anlatılıyor:

"Birinci basamak: Hakikat ve hikmet ister ki: Yer gibi, göklerin de kendisine göre sakinleri bulunsun. Şeriat dilinde bunlara melekler ve ruhaniyet adı verilir. Evet hakikat bunu gerektirir. Çünkü yeryüzü, küçük olduğu halde, canlı ve şuurlu yaratıklarla doldurulmuştur. Bu açıkça gösterir ki, ihtişamlı burçlar sahibi ve süslü saraylar durumunda olan gökler de, canlı ve şuurlu yaratıklarla doludur...

"Kâinatı, sayıya sınıra gelemeyen süslerle süslemiş ve sayısız güzelliklerle bezemiş olması, düşünenler ve takdir edenler ister, her güzellik bir âşık ister, yenen içilen şeyler, aç olanlara verilir. Oysa; yeryüzündeki insanlar ve cinler, şu sınırsız görevi yapmaya, bunca şeyleri ibretle incelemeye ve bu kadar geniş kulluk görevlerini yerine getirmeye yeterli değildir. İnsanlar ve cinler yeterli olmak şöyle dursun; düşünme ve yapma görevlerin milyonda birini ancak yerine getirebilirler. Öyleyse; bu sınırsız ve çeşitli görevlerin, ibadetlerin yerine getirilebilmesi için, sınırsız melekler ve çeşitli ruhaniyetler gereklidir."

Birinci basamakta işte bunlar anlatılıyor. Burada özet olarak demek istenen şudur:

"Kâinatı düşünmeye, kavramaya, Tanrı'nın buyruklarını ve çeşitli görevleri yerine getirmeye, insanlar ve cinler yetmez. Bunun için, başka varlıklar da gereklidir. İşte bu varlıklar, melekler ve ruhaniyetlerdir."

Bu anlatış biçimi, ne akla uyar ne de dine uyar. Neden akla uymadığı açıktır. Hiçbir akıl, meleklerin ve ruhaniyetin varlığına bu yolla ulaşamaz. Bu, bir. İkincisi, dünyamızdaki şuurlu yaratıkların dışında, görev ve sorumluluk yüklenecek varlıklar bulunacağını akıl kabul etmez.

Melekleri ve ruhaniyetleri bu şekilde ispat etmeye kalkmanın neden dine uymadığına gelince:

Kur'an-ı Kerim'de, Tanrı'ya ibadet için yalnızca insanlar ve cinlerin yaratıldığı belirtilir; yani ibadet sorumluluğu, yalnızca insanlara ve cinlere yöneltilir. Bütün sorumlulukları (emaneti) yüklenen varlığın da insan olduğu açıklanır. Bir ayetin anlamı şöyledir:

"Biz görevlerin sorumluluğunu (Emanet'i), göklere, yeryuvarlağına, dağlara (Her şeye) sunduk. Ama bunlar, sorumluluğu yüklenmekten kaçındılar. Korktular. Sorumluluğu, insan yüklendi."

Demek ki, düşünme, kavrama ve görev yapma sorumluluğu altında bulunan, melekler, ruhaniyeti olanlar falan değil; yalnızca insandır; insanoğludur.

"Melekler yok mudur?" diyeceksiniz. Elbette vardır. Ama ispatı, bu kitaptaki gibi yapılamaz. Bu ispatın, hiçbir ilmi, akli ve dini değeri olamaz. Bu ispat biçimi, hiçbir şeye değil, olsa olsa "işkembeye" dayanır. "İşkembe"den rastgele atılmadır bu. Üstelik bu ispat biçimiyle, meleklerin varlığı konusunda kalplere şüphe bile düşürülebilir. Çünkü bir ispat biçimi, inandırıcı olmazsa, ispat edilmeye kalkılan şeyle ilgili olarak zihinler bulandırılmış olur. Kaş yapalım derken göz çıkarılmış olur. "İnsanlar, cinler ibadet için kâfi gelmiyormuş da, meleklerin vb.nin varlığı o yüzden zaruri imiş." Bunu hangi mantık kabul eder? Böyle bir iddiaya karşılık demezler mi ki; "Tanrı kendisine ibadet edilmesine o kadar muhtaç mıdır? O kadar mı ihtiyacı vardır ki, bir kısım varlıklar ibadet etmeye yetmiyor da, başka varlıkları yaratmak zorunda kalıyor?"

Gerçekte, ibadet eden hiçbir varlık olmasaydı bile, yine Tanrı ihtiyaç duymazdı. Çünkü O, ihtiyaçlı olmaktan aridir. İnsanları, ibadetlerine muhtaç olduğu için değil; istediği için (öyle murad ettiği için) yaratmıştır. İbadet sorumluluğunu insanoğluna vermiştir ama, ihtiyaç duyduğu için vermemiştir. Öyle dilediği için vermiştir.

Said-i Nursi'nin astronomi bilgisinin düzeyi

Öteki "Basamak"larda da aynı soydan saçmalıklara, yanlışlıklara bol bol rastlanır.

Gökler geniş bir ülkeymiş de onun için göklüler, anlaşmazlığa düşmüyorlarmış!

"İkinci basamak"ta bakın ne bilgiçlikler taslanıyor:

"Zemin ile gökler, bir hükümetin iki ülkesi gibi, birbiriyle ilgilidirler. Aralarında önemli bağlantılar ve işlemler vardır. Yeryüzüne gerekli olan ışık, sıcaklık ve bereket gibi şeyler, gökten geliyor, yani gönderiliyor... Melekler de gökten yeryüzüne geliyorlar. Gözle görülür gibi kesinlikle anlaşılıyor ki; yeryüzündekilerin göklere çıkmaları için bir yol vardır. Evet nasıl herkesin akılı, hayali, bakışları göğe gidiyor. Onun gibi ağırlıklarını bırakan peygamberlerin ruhları, velilerin ruhları, ölenlerin ruhları, Tanrı izniyle oraya giderler. Elbette temsili bir ceset giyen ve ruhlar gibi hafif olan dünyalılar da, havaya göğe gidebilirler." (10)

Kitapta bu sözlerle ne anlatılmak istendiği belli değil. Ama şöyle özetlenebilir:

"Gökle yer arasında bir bağlantı var. Onun için göktekiler, yeryüzüne, yeryüzündekiler de göklere çıkabilirler. Yalnız göklere çıkabilmek için ruhlar gibi hafif olmak gerekir."

Bu ileri sürülenlerin ciddilikten ne kadar uzak olduğunu belirtmeye gerek var mı? Yerle gök arasında bir bağlantı, gidilip gelinebilecek bir yol varmış. O yoldan gidilirse ve ruhlar gibi de hafif olunursa, göğe çıkabilirmiş. Önce sormak gerek: Gökle kastedilen nedir? Uzay mı, ay mı, güneş mi, yıldızlar mı?

Kitapta, "Gök"le "Yer" "bir hükümetin, iki ülkesine" benzetiliyor. Bu ne biçim benzetmedir? Uzayda, küçük bir yer yuvarlağı bir yana, öteki gezegenler, sayılmayacak kadar çok ve büyük olan yıldızlar, güneş bir yana konulup nasıl iki ülkeye benzetilebilir? Gerçek o ki; Said-i Nursi'nin kafasında "Gök" diye bir varlık biçimlenmiş. O da tutmuş, dünyayı bir yana; o mevhum varlığı da bir yana koyup karşılaştırmış ve bunları bir hükümetin iki ülkesine benzetmiş; ne yapsın, adamın uzay konusunda ve uzayda nelerin bulunup bulunmadığı hakkında bir bilgisi yok ki, böyle bir benzetmenin komik olacağını kavrayabilsin de kitabına koymasın.

Sonra yine sormak gerek: "Yerle gök arasında bir bağlantı olduğunu, gidilip gelinebilecek bir yol bulunduğunu, bu yoldan göğe çıkılabileceğini, ama bunun için ruhlar gibi hafif olmak gerektiğim" ileri sürüyorsun. Peki göklere yükselen uzay araçları fırlatılıyor. İnsanlar belirli araçlarla uçuyor. Aya çıkıyor, öteki yıldızlara çıkmaya çalışıyor. Bunlar gökle yer arasında bulunduğunu ileri sürdüğün yoldan mı çıkıyorlar ve ruhlar gibi hafif oldukları için mi çıkabiliyorlar? Said-i Nursi bir gün aya çıkılabileceğini ve öteki yıldızlara çıkmak için de hazırlıklara girişileceğini nereden bilecekti? Evet bunu bilemezdi ama; ukalaca iddialar ileri sürmemeye dikkat etmeyi de bilemez miydi?

Gökyüzü masalları

Kitabın örnek olarak verdiğimiz bölümünün "üçüncü basamağı"nda da şunlar yazılı: "Göğün sükut ve sükûneti, düzeni ve düzgünlüğü, genişliği ve aydınlık oluşu gösterir ki; göğün sakinleri, yerin sakinleri gibi değildir. Göğün bütün ahalisi, itaatlidirler. Ne buyurulursa onu yaparlar. İtişip kakışmayı, kavga ve tartışmayı gerektiren bir durum yoktur orada. Çünkü göklülerin ülkeleri geniş. Yaratılışları temiz, kendileri suçsuz, makamları sabittir. Ama yeryüzünde zıtlar toplanmış. Şerliler, hayırlılara karışmış. Onun için içlerinde tartışmalar başlamış. Çelişmelere, çekişmelere düşülmüş. Sınavla, yarışlar olmuş. Bu yüzden ilerlemeler ve gerilemeler ortaya çıkmış..."

"Bu satırları okuyanlardan kimileri, belki de ilk bakışta "bunları yazan adam, ne bilgili bir adammış" derler. Zaten Said-i Nursi de böyle densin diye, ne akılda ve bilim alanında, ne de dini kaynaklarda yeri olmayan bu deli saçmalarını birer hikmetmiş gibi yazmış kitabına.

Mantığa bakın siz!..

"Göklerde düzen ve düzgünlük varmış da, onun için gökte olanların itaatli olmaları gerekirmiş." Başka bir deyişle: "Göktekilerin itaatli oluşları, göklerin düzenli ve düzgün oluşundan ileri geliyormuş."

Şimdi soralım: Göklerin yaratılışında düzen ve düzgünlük var da dünyanın yaratılışında bu yok mudur? Yeryüzünde bulunan canlı ve cansız yaratıkların hepsinde; oluşlarında, biçimlerinde, hatta en küçük

zerrede, bir atomda akıllara durgunluk veren bir düzen bulunmuyor mu? Öyleyse göklerin özelliği nedir?

Sonra şu saçmalığa bakın:

"Gökler geniş bir ülkeymiş de onun için göklüler, anlaşmazlığa düşmüyorlarmış." Yani, gökler o kadar geniş olmasaymış, bir de göktekiler masum ve temiz olmasalarmış, onlar da dünyalılar gibi anlaşmazlıklara düşerlermiş. Çocuklara anlatılan masallar bile bu kadar ciddilikten uzak değildir, denebilir.

Said-i Nursi'nin savaşçı Tanrı'sı

Gelelim "dördüncü basamak"a. Bakalım bu "basamak"ta ne bilgiçlikler taslanmış:

"Yüce Allah'ın türlü hükümleri, çeşitli unvanları ve adları vardır. Mesela: Peygamberin arkadaşları safında, kâfirlerle savaşmak için melekleri göndermesini gerektiren ad ve unvanı hangisiyse, o ad ve unvan gerektirir ki; meleklerle şeytan arasında savaş bulunsun. Ve göklerin hayırlıları ile, yerlerin şerlileri arasında savaş olsun. Yüce Allah, bir emir ve bağırışla onları yok etmiyor, 'herkesin rabbı' unvanı, 'hakim' ve 'müdebbir' adlarıyla bir sınav ve karşılaşma alanı açıyor..."

Said-i Nursi'nin günümüzdeki versiyonu Fethullah Gülen.

Kısacası: "Yüce Allah'ın unvanı ve adları dolayısıyla: Melekler ve şeytanlar arasında savaş olması gerekiyormuş."

Peki ama, Yüce Allah'ın savaşı gerektiren adı ve unvanı var da barışı gerektiren ad ve unvanı yok mudur?

Sonra mademki işi yapan, eyleyen Tanrı'nın kendisi değil de, adları ve unvanlarıdır; öyleyse bir ad ve unvan bir türlü, bir başka ad ve unvan da başka türlü şey gerektirirse durum ne olur? Her şey altüst olmaz mı? Üstelik Tanrı'nın ad ve unvanları arasında da çatışma meydana gelmez mi? Şu soru da akla gelebilir: Savaşı gerektiren Tanrı'nın ad ve unvanları ise, savaşın sonu gelir mi? Elbette ki, sonu gelmez. Çünkü Tanrı'nın ad ve unvanları hiçbir şekilde ve hiçbir zaman kaydıyla sınır-

Yaşamının her aşaması *Kuran*'da haber verilmişmiş!

Hûd Suresi'nin 110. âyetiyle de *Risale-i Nur*'a işaret ediliyormuş.

Bu âyetle Said-i Nursi'ye sesleniyor ve dolayısıyla *Risale-i Nur* doğrultusunda hareket etmesi isteniyor kendisinden, âyetin Türkçe anlamı şöyledir: "Sana nasıl buyuruyorsa o çizgide yürü."

Said-i Nursi'ye göre:

"Bu âyet, *Risale-i Nur*'un doğmasına yarayacak ilimlerin, kendisi tarafından ne zaman okunmaya başlanacağını 'Cifir' yoluyla haber veriyormuş." (1)

Hûd Suresi'nin bu özeti *Risale-i Nur*'un doğrultusuna işaret ediyormuş. (2)

Yani Allah Said-i Nursi'ye seslenerek şöyle diyormuş:

"Sen, Risale-i Nur'un çizgisinde, istikametinde ol."

Ankebût Suresi'nin 69. âyetiyle de, *Risale-i Nur*'a işaret ediliyormuş. Âyetin Türkçe anlamı şöyle:

"Onlar ki bizim uğrumuzda Cihad yaptılar, onları dosdoğru yolumuza ileteceğiz."

Said-i Nursi'ye göre, "bu âyet, Cifir yoluyla, Said-i Nursi'nin besmeleye başladığı bu birinci yaşama girdiği tarihe de işaret ediyor. Bir yandan buna işaret ediyor, bir yandan da; Said-i Nursi'nin bir mücahit olarak ortaya çıkacağı tarihi gösteriyor." (3)

Hicr Suresi'nin 87. âyetiyle de *Risale-i Nur*'a işaret ediliyormuş. Âyetin Türkçe anlamı:

"And olsun ki sana her zaman tekrarlanan yedi âyetli fatihayı ve büyük Kur'an-ı verdik."

Bu âyet hem Fatiha suresine, hem de onun bir aynası durumunda olan Risale-i Nur'a işaret ediyormuş.

Şu halde Said-i Nursi'ye göre âyetin anlamı şu demek oluyor:

"- Ey Said-i Nursi, sana *Kur'an*'ın ünlü 7 temelini parlak bir şekilde ispatlayan ve Fatihanın, nuruna mahzar bir aynası olan *Risale-i Nur*'u verdik." (4)

En'âm Suresi 120. âyetiyle de *Risale-i Nur*'a işaret ediyormuş. Âyetin Türkçe anlamı:

"Yahut ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine halk içinde dolaşıp yaşayacağı bir nur verdiğimiz kimse, hiç çıkmayacağı bir karanlıkta bulunan kimseye mi benzer?..."

"Said-i Nursi, *Risale-i Nur* gelmezden önce bir ölü gibiydi. Ama *Risale-i Nur* gelince onunla dirildi. Sonra yine Said-i Nursi, Dünya Savaşı'nda, maddi ve dehşetli bir ölümden 'harika' bir şekilde kurtuldu. Bir de, Felsefe ve gafletten gelen manevi bir ölümden kurtuldu…

"Bu âyet, Said-i Nursi'nin birinci doğum yıldönümüne de işaret eder. Kısacası: Bu âyet, birçok 'tabaka'lar içinde bir 'işaret tabakası'ndan, *Risale-i Nur*'a, onun yazarına, yazarın yaşadığı yüzyıla ve *Risale-i Nur*'un yazılmaya başladığı zamana işaret, hatta delalet yoluyla bakar." (5)

DİPNOTLAR

1) Said-i Nursi, *Sikke-i Tasdik-i Gaybi* (Arap harfleriyle teksir), s.62.
2) Aynı kitap, s.62.
3) Aynı kitap, s.62.
4) Aynı kitap, s.63.
5) Aynı kitap, s.63.

lanamaz, sonu gelmeyen bir savaş, nasıl bir imtihan vasfını alabilir? Üstelik Tanrı'nın ad ve unvanları meleklerden yana olduğuna göre, savaştan meleklerin galip, şeytanların yenik çıkmalarından başka bir ihtimal düşünülemez. Öyleyse bu savaşa nasıl bir sınav anlamı verilebilir? Böyle adaletsiz bir yarışma sınavı olabilir mi?

"Kur'an'ın yirminci yüzyıldaki en büyük tefsiri"ne bakın!

Şimdi de "beşinci basamağa" bakalım:

"Mademki, yerden göğe, gidip gelme var. Gök'ten de yere inip çıkmak oluyor. Yerin önemli malzemeleri oradan gönderiliyor. Ve mademki temiz ruhlar göklere gidiyorlar. Öyleyse pis ruhlar da temiz ruhları taklit ederek gök ülkesine gitmek isteyecekler. Çünkü vücutça, onlar da hafiftirler."

"Altıncı basamak"ta, "yukarı çıkmak isteyen kötü ruhların, hatta insanlar ve cinlerin üzerine ateşli demirler ve dağlar büyüklüğünde yıldızlar atılacağı", "yedinci basamakta" da "göklerde nöbetçiler ve bekçiler bulunduğu, bu nöbetçi ve bekçilerle, kötü ruhlar şeytanlar arasında çetin savaş olacağı" anlatılır.

Sayfalar dolusu boş sözler, ağdalı, muğlâk ifadeler, mantıksız ipsiz sapsız şeyler niye mi sıralanır? Ayetin hikmetlerini açığa çıkarmak için değil, Said-i Nursi'nin kendisi de belki az çok bilir ki; bu deli saçmaları ayetin hikmeti olamaz. Bunların sıralanışındaki tek amaç: Yazarının, çok "âlim" bir kişi olduğu hissini vermektir. "Bunları yazan ne büyük bir âlimmiş, neler biliyormuş!..." desinler diye yazılmıştır bunlar.

Risale-i Nur'un hangi risalesini ele alırsanız alın, hepsinde hemen hemen birbirinin aynı olan bölümlere ayrılmış böyle deli saçmalarıyla karşılaşırsınız. Bunun adı da: "*Kur'an*'ın yirminci yüzyıldaki en büyük tefsiri" oluyor. Ve bu deli saçmaları da "*Kur'an*'a mal ediliyor."

Said-i Nursi'nin iktisat bilgisi

İktisat Risalesi diye bir risale vardır. Acaba çağımızın iktisat bilimi mi? Hangi iktisat anlatılıyor bu risalede acaba?

Bu risalenin, öyle ilimle falan ilgisi yoktur. Gene Said-i Nursi'nin o dar ve saçmalıklar imal eden kafasından doğma şeyler bulursunuz bu risalede. Örneğin bu risalede; tatma duyusu, bedenin kapıcısı; mide de bedeni yöneten bir efendi olarak gösterilir. Yani bedeni beyin değil de, mide yönetirmiş Said-i Nursi'ye göre!... Yine Said-i Nursi'ye göre; bedende bir ihtilale meydan vermemek için kapıcı durumunda olan tat alma duyusunun bulunduğu yere, yani ağza pek tatlı gelecek şeyler vermemek gerekirmiş. Fazla bahşiş alırsa, ihtilalcilere yol verirmiş, o zaman da bedende ihtilal meydana gelirmiş. Onun için baklava gibi tatlılar yerine, peynir, yumurta gibi şeyler yenmeliymiş. Tatlının vereceği gıdadan daha fazlasını başka maddeler de sağlarmış, üstelik tatlı olmayan şeyler yenirse, fiyatları daha az olduğu için daha "iktisatlı" olurmuş. Her ne durumda olunursa olunsun, "tat alma duyusu"na hoş gelecek şeyler vermemeye son derece dikkat edilmeliymiş. Ona hoş gelen şeyler verilirse, hem bedende ihtilal meydana gelirmiş, hem de insanı "iktisat"tan ayırırmış. Ama kişi eğer, "ermişlik" derecesine varmışsa, o zaman çok lezzetli yemekler de yiyebilirmiş. Üstad, buna bir de delil gösteriyor, şöyle bir hikâye anlatıyor:

Nursi iktisadına göre, bedeni beyin değil de, mide yönetirmiş!

"Abdülkadir Geylâni'nin müritlerinden bir genç varmış. Bu genç yaşlı bir annenin tek oğluymuş. Annesi onun üzerine titrermiş. Gelin görün ki, genç; 'riyazet' yaparmış. Yani kendine eziyetli bir yaşayış biçimi uygularmış. Az yermiş, az içermiş. Bile bile sıkıntılara girermiş. Bu yüzden çok zayıf düşmüş. Annesi dayanamamış bu duruma. Kalkmış, Abdülkadir Geylâni'ye durumu anlatmaya gitmiş.

"Abdülkadir Geylâni'nin huzuruna varınca, kadıncağız şaşırmış. Bakmış ki, oğluna 'riyazet' yapmasını buyuran zatın önünde bir tavuk kızartması var. Ve şeyh iştahlı iştahlı tavuk yiyor. Kadın hemen bir çıkışta bulunmuş: Bu nasıl şeydir ki sen oğlumun riyazet yapmasını söylerken ve oğlum evde kuru ekmek yerken, kendin tavuk kızartmasıyla besleniyorsun? demiş. Kadın daha sonra, oğlunun açlıktan ölmek üzere olduğunu anlatmış Abdülkadir Geylâni'ye.

"Bunun üzerine Abdülkadir, yemekte olduğu tavuğa: 'Ey tavuk kalk ayağa!' diye seslenmiş. Tavuk ayağa kalkmış. Şeyh böylece kerametini göstermiş. Ardından da şöyle konuşmuş:

"Senin oğlun da bu dereceye gelirse, o da kızarmış tavuk eti yemeyi hak edebilir." (11)

İşte Said-i Nursi! İktisat Risalesi adını verdiği kitapta bunlar anlatılıyor. Bu saçmalıkların adına "İktisat" diyor Nursi!

Bu saçmalara göre: İnsan "ermişlik" derecesine varıncaya dek "riyazet" yapacak, kendine eziyet edecek. Tatsız ve kuru şeyler yiyecek. Böylece, tat alma duyusunu körletecek. Dolayısıyla da beden ihtilalcilerine meydan vermemiş olacak. Ama ne zaman ki "ermişlik" derecesine varmış; işte o zaman her çeşit besini alabilir. Kızarmış tavuğa kadar her besinden yararlanabilir. Elverir ki, "keramet" gösterecek dereceye ulaşsın.

Demek ki, bu dereceye ulaşıncaya dek, insanlar "riyazet" hayatı yaşayacaklar. "Bir lokma bir hırka" yaşantısı içinde bulunacaklar.

İşte Said-i Nursi'nin *Risale-i Nur*'da ortaya koyduğu "ilim"ler bu soydandır.

Şimdi düşünelim; bu anlatılanların, yani *Risale-i Nur*'da yer alan bu safsataların, akılla "ilim"le bağdaşır yanı var mıdır?

Tanrı buyurmuş mudur ki:

"Siz ermişliğe ulaşıncaya ve keramet gösterecek dereceye varıncaya kadar, bedeninizin muhtaç olduğu besinleri almayacaksınız. Ağzınıza tatlı bir şey koymayacaksınız!"

"İlim" demiş midir ki:

"Tat alma duyusuna hoş gelecek bir şey koymayın, yoksa bedenin ihtilalcilerinden rüşvet alır; bedeninizde ihtilal meydana gelir. Yani tatlı şeyler yemeyin! Yoksa sağlığınız bozulur!"

"İlim" yoksa şöyle mi demiştir?

"Vücudunuzun birçok besine ihtiyacı vardır. Bu besinlerden ihtiyacı kadarını sağlamazsanız vücudunuz zayıf düşer. Yani yetersiz bir beslenme, vücudun zayıf kalmasına yol açar. Hatta onunla da kalmaz, ruh sağlığını zedeler."

Evet "ilim" bunlardan hangisini söylemiştir? Elbette ki, Said-i Nursi'nin *Risale-i Nur*'da ileri sürdükleri gibi söylememiştir.

Demek ki, Said-i Nursi'nin "ilim" dediği şeylerin, ilimle hiçbir ilgisi yoktur. Kendi kafasının "imal" edip ortaya koyduğu, kimi zaman da şuradan buradan derlediği saçmalıkların adına "ilim" demiş ve Müslümanlara o şekilde yutturmaya kalkmıştır.

Said-i Nursi yazarken yanında sadece bir *Kur'an-ı Kerim* bulundurduğunu söylüyor.

Çok yazmak ilmiliğe delil olur mu?

Risale-i Nur'un ilimle filan hiçbir ilgisi olmadığı halde, bazı Nurcular, bu saçmalıklar sepeti olan kitabı "ilmî" diye göstermek için, büyük bir çaba göstermişlerdir. Ama sonunda bir delil ortaya koyabilmişler midir?

Delil diye ortaya koydukları şeyler vardır. Ama, hiçbirinde en küçük ciddilik yanı yoktur. Dilerseniz bir örnek verelim:

Nurcuların "çokbilmiş"lerinden bir Eşref Edip var. Aslında bu adamın Nurculuğu savunurken bile samimi olduğu şüphelidir. Eşref Edip, "*Risale-i Nur*, muarız yazarların isnatları hakkında ilmi bir tahlil" adlı bir kitabında, *Risale-i Nur*'un "ilmi"liğini (!) ispatlamak için bakın nasıl bir delil ileri sürüyor:

"Merhumun ilmi kudretini gösterecek 130 parça eseri vardır. Bu eserlerde dini, ilmi mühim meseleler mevzuubahis olmuştur. Ez cümle; *Kur'an-ı Kerim*'in nazım cihetinden kırk veçhile mucize olduğu (işaratül'i caz), Peygamber-i İslâm'ın Hak Peygamber olduğunun 300'den fazla delil ile isbatı (19. mektup), Haşrin ve Âhiretin tahakkukunun ilmen isbatı (10. Söz), âlemin ve insanın yaratılışının hikmeti (11. Söz), şuunatı ve tasarrufat-ı ila hiyyenin külli sıfatlarının tecelliyeti (16. Söz), İnsanı esfel-i safilinden, Âla-i Illiyyin'e sundu, muhatabı ilâhî mertebelerine erişti, Ahsen-i takvim sırrına mazhariyeti, (23. Söz), beyan ve belagat-ı Kur'aniyye'nin harikuladeliği, (25. Söz), Mütekillimin uleması arasındaki münakaşalı meselelerin halli, (26. Söz), istihad'ın kimler tarafından yapılabileceği (27. Söz) cennet ve cehennemin isbatı (28. Söz), nefs-i natıkanın mahiyet ve hakikati, atomun eski adı zerrenin faaliyet ve icraatı (30. Söz), miracı nebeviyenin hakikati, Semere ve faydaları (31. Söz), kâinatın sırları (32. Söz), vahdaniyet-i ilâhiyye (33. Söz)... daha bunun gibi yüz-

Allah'ın 'Nur'unu sönmekten o kurtarmış!

Secde Suresi'nin 1. ve 2. âyetleri de *Risale-i Nur*'a işaret ediyorlarmış...

Âyetlerin anlamları:

"Hamim, Rahman ve Rahim olan Allah'ın indirişidir."

Said-i Nursi'ye göre; "indiriliş" sözünün sayı değeri de, *Risale-i Nur*'un sayı değerine denk geliyor. Ebced hesabıyla ve cifir yoluyla bu sonuç elde ediliyor. O zaman, âyetlerin anlamları şu demek oluyor:

"*Kur'an-ı Kerim* ve *Risale-i Nur*, Rahman ve Rahim olan Allah'ın bir indirişidir."

"Onlar isterler ki, Allah'ın Nuru'nu ağızlarıyla söndürsünler. Oysa inanmayanlar hoşlanmasalar bile Allah nurunu tamamlayıcı ve parlatıcıdır" anlamındaki âyet de *Risale-i Nur*'a işaret ediyormuş...

Said-i Nursi'ye göre; "bir yabancı ülkenin sömürgeler bakanının, *Kur'an*'ın nurunu söndürmeye çalışmasına karşılık, kendisinin ortaya atıldığına ve o nur'u parlattığına işaret ediliyor."

Yani Said-i Nursi olmasaymış "o sömürgeler bakanı, Allah'ın Nur'unu söndürecekmiş. İşte o Nur, hem *Kur'an-ı Kerim*'dir, hem de *Risale-i Nur*'dur." (1)

"*Risale-i Nur*'un 129 parçası, *Kur'an*'dan uzanan elektrik telinin ucuna takılan 129 elektrik lambası gibidir." (2)

Nursi'ye göre; anlam şöyle oluyor:

"Onlar isterler ki Allah'ın Nur'u olan *Kur'an*'ı ve *Risale-i Nur*'u ağızlarıyla söndürsünler. Oysa inanmayanlar hoşlanmasalar bile, Allah gerek *Kur'an*'ı ve gerek *Risale-i Nur*'u tamamlayıcı parlatıcıdır."

DİPNOTLAR

1) Said-i Nursi, *Sikke-i Tasdik-i Gaybi* (Arap harfleriyle teksir), s.81.
2) Aynı kitap, s.81.

lerce ilim ve dinî bahisler... Bu bahisler, yüksek dinî ve ilmî meselelerdir. Din ilmi hakkında ancak yüksek vukufu olanlar bu meselelerde kalem yürütebilirler. Onun ilmi hakkında tarizde bulunanlar, bu ilimlerin elifinden bile haberleri yoktur; o sadece cehil içindedirler..” (12)

Şimdi bu ileri sürülenler üzerinde şöyle bir düşünelim:

Bir insanın, 130 parça eser yazmış olması, bu eserlerde şu ya da bu konulara yer vermesi; o insanın ilmi kudretini ve eserlerinin de ilmiliğini ispat eder mi? Bu soruya kimse “Evet” diye karşılık veremez. Vermez çünkü; şu kadar, bu kadar sayıda eser yazılmış olması değil; eserlerde anlatılanların doğruluğu, gerçekliği, ilmiliği, yazarının ilmi gücü hakkında bir fikir verebilir ve ancak bu şartla, eser için “ilmidir” denebilir.

Nursi’nin eserlerindeki şeyler saçma sapan şeylerse, ele aldığı konuları ağzına yüzüne bulaştırıyor, bir sürü bozuk cümleler içinde ipsiz sapsız şeylerden başka hiçbir şey yazılmıyorsa; o adamın ilmi kudreti olduğuna ve eserlerinin de ilmiliğine nasıl hükmedilebilir?

Said-i Nursi denen adam, birçok parça eser yazmıştır. Ama bu eserlerin içinde, ne ilme ve ne de akla, mantığa uygun şeyler yazılıdır. Hemen hepsi, dar görüşünün ve küçücük kafasının ortaya koyduğu, ya da menfaat ortaklığı eden Nurcuların “imâ” ettiği şeylerdir.

Üstelik; 130 parça denen eserlerin hepsi, birbirinin tekrarı gibidir. Tekrarları ayıklasanız, kalınca iki kitap bile meydana gelmez.

Ele alınan konular, şunlarmış, bunlarmış. Onun için “ilmi” demek gerekirmiş. (!)

Kuran’dan başka kitap bulundurmayan kişi ‘ilmi’ olur mu?

Eşref Edip’in, *Risale-i Nur*’larda var olduğunu yazdığı konuları okudunuz. İzin verirseniz burada şöyle bir soru soralım:

Said-i Nursi kitaplarının birçok yerlerinde; eserlerini yazarken, yanında sadece bir *Kur’an-ı Kerim* bulundurduğunu yazar. Yanında *Kur’an-ı Kerim*’den başka hiçbir kitabı bulundurmayan bir kimse çok önemli şeyler içine alan bir ya da birçok eser yazarsa; bugünün ilim dünyasında, böyle bir esere, ya da eserlere “ilmi” denebilir mi? Elbette ki, denemez. Hatta yazar, ele aldığı konuların uzmanı, mütehassısı bile olsa yine denemez. Örneğin: *Kur’an-ı Kerim*’i ve İslam ilimlerini çok iyi bilen bir tıp doktoru, yanında araştırma ve incelemeyi gerektiren hiçbir malzeme ve hiçbir kitap bulundurmasa da, yalnızca *Kur’an-ı Kerim*’e bakarak tıp alanında bir ya da birkaç eser yazmaya kalksa, bu doktorun yazacağı eserler, ciddi bir değer taşıyabilir mi?

Öyleyse Said-i Nursi’nin, *Kur’an-ı Kerim*’den başka bir eser bulundurmadığı halde, örneğin, atom konusunda yazdığı şeyler nasıl ciddi olabilir?

Eşref Edip de biliyordur ciddi olmadığını, ama menfaati için bilmezlikten geliyor ve ciddi olmayan şeylere kendini zorluyor.

Bu kitapçıkta imkân bulsaydık ve sabrınızı da kötüye kullanmaktan kaçınmasaydık; Said-i Nursi’nin zerrelerden, Eşref Edip’in yanlış deyimiyle ‘atom’dan söz ederken, neler saçmaladığına örnek verirdik. Burada, ama çok uzun, üstelik akıl ve mantıktan uzak şeyleri okumaktan sıkılıp, belki bırakıp geçecektiniz.

Cifir saçmalıkları

Saçmalıklarla yüklü olan *Risale-i Nur*’a, ilmilik yanında, kutsallık da vermek için Cifir oyunları yapıldığını, yani harflerden anlam çıkarma yoluna gidildiğini, daha önceki bölümlerde gördük. Harflerden anlam çıkarma işi, nasıl ortaya çıkmış, kimler tarafından icat edilmiştir? Geçmişte bununla kimler uğraşırdı? Bu iş, dinimize uygun mudur? gibi soruların karşılığını bulmaya çalışacağız.

O zaman Said-i Nursi’nin bu konuda kimlerin izinden gittiğini ve böyle bir yola başvurmakla haklı olup olmadığını daha iyi anlamış oluruz.

Harflerden anlamlar çıkarma ve yorumlar yapma işine Hurafilik denir tarihte.

Hurafilik, tarihçi İbn-i Haldun’a göre büyücülük ve tılsımcılıktan doğmuştur. Kökü, Yahudi uydurmalarına kadar gider. (13)

Prof. Fuat Köprülü de, Hurafiliğin doğmasında, Yahudiler tarafından ortaya atılan akımların en başta rol oynadığına işaret eder. (14)

Hurafilik akımı, kimi eserlere göre bir tarikat, kimi eserlere göre de bir mezhep olarak ortaya çıkmıştır. Bunun kurucusu da; Horasan'ın Esteraâbâd kasabasından Fazlullah-Un-Naimi adında biridir. Ve 14. yüzyılda yaşamıştır.

Esterabad'lı Fazlullah, "Allah ve Kâinat'ın kendi zatında tecelli ettiğini" ileri sürmüş ve yeni bir Peygamber ilan etmiş kendisini. Yani, "En son Peygamber benim!" demiş. Tabii önceleri kapalı biçimde söylemiş, ortamı bulunca da peygamberliğini açıkça duyurmuş herkese.

Bu adam, peygamberliğini çevresine aşılamak için, *Kur'an-ı Kerim* ayetlerinden de yararlanma yoluna gitmiş.

Örneğin, *Kur'an-ı Kerim*'de bir (Fazl) kelimesi mi geçiyor? "İşte o benim!" demiş adam ve böylece "fazl" kelimesinin geçtiği bütün ayetleri kendi hakkında yorumlamış.

Bu noktada Said-i Nursi'yle, Fazlullah arasında büyük bir benzerlik vardır. Çünkü Said-i Nursi de *Kur'an-ı Kerim*'de gördüğü "Said" kelimelerini kendisiyle ilgili göstermiş; böyle yorumlamıştır.

Peygamberliğini ilan eden Hurafiliğin kurucusu Fazlullah'a ve ona inananlara göre; Tanrı, Peygamberlere değişik sayıda harf vermiştir. Örneğin; Hazreti Adem'e 9, Hazreti İbrahim'e 14, Hazreti Musa'ya 22, Hazreti İsa'ya 24, Hazreti Muhammed'e 28 ve Peygamber diye tanıttığı kendisine de 32 harf verilmiş Allah tarafından.

Hurafiler, ayetlerin harflerinden birtakım zorlamalarla sayılar çıkarırlar. Özellikle de 28 ve 32 sayılarının çıkmasına dikkat ederler; yorumlarını da ona göre yaparlar. Ayetlerden başka şeyleri de bu biçimde değerlendirirler. Örneğin; Kelime-i Şehadet'i, Namaz'ı, Oruç'u, Hacc'ı, Zekât'ı da, çıkardıkları sayılarla yorumlamaya çalışırlar. Hatta insanın yüzünü anlatırlarken de sayılara başvururlar. İzniniz olursa bir örnek verelim:

Derler ki: İnsanın yüzünde, anadan olma 7 çizgi vardır: 4 kirpik, 2 kaş, 1 saç. 7 de babadan gelen çizgi vardır. 2 çene kılları, 2 bıyık, 2 yanaklardaki kıllar, 1 de alt dudaktaki kıl. Hepsi 14 eder. Bunları iki "Yön"le çarpmak gerekir. İki yönden biri "Hâl=Cisim", öteki de "Mahal-Yer"dir. 14, 2 ile çarpılınca da 28 sayısı meydana gelir.

Bu gülünç anlatımlarla varılmak istenen amaç, bir yorum yapmaktır. Yani kendilerine göre, bir yorum yapabilmek için bu kadar oyunlara, sayı bulma çabalarına girişirler.

Hurafilik, fıkıh ve usul-u fıkıh kitaplarının çoğunda, "Haram" olan bilgilerden, sakıncalı çabalardan sayılmıştır. (15)

Üstelik hurafiliğin, akıl ve bilim yönünden de hiçbir değeri olmadığı, hemen bütün İslam düşünürleri ve bilim adamlarınca ortaya konulmuştur.

Böyleyken Said-i Nursi hurafilik yolunu tutuyor, harfler ve sayılar yoluyla *Kur'an-ı Kerim* ayetlerini yorumluyor; aynı şeyi bazı eserlerde bulduğu cümleler için yapıyor ve "Cifir yoluyla bu yorumları yapıyorum, bu ilmi bir yoldur" diyor.

DİPNOTLAR

1) Said-i Nursi, Sikke-i Tasdik-i Gaybî (Arap harfleriyle teksir), s.4.
2) Aynı kitap, s.4-5.
3) Said-i Nursi, Sikke-i Tasdik-i Gaybî (Arap harfleriyle teksir), s.45.
4) Said-i Nursi, El Hüccet-üz-Zehra, s.138-139; Said-i Nursi, Sikke-i Tasdik-i Gaybî (Arap harfleriyle teksir), s.588-493.
5) Aynı kitap, s.20.
6) Said-i Nursi, Emirdağ Lahikası, s.46-48.
7) Said-i Nursi, Sikke-i Tasdik-i Gaybî (Arap harfleriyle teksir), s.151-153.
8) Aynı kitap, s.163-164.
9) Said-i Nursi, Lemzalara Risalesi, s.162-163.
10) Said-i Nursi, Sözler Risalesi, s.145.
11) Said-i Nursi, İktisat Risalesi, Sinan Matbaası, İstanbul, 1959, s.24-27.
12) Eşref Edip, Muariz Yazarların İsnatları Hakkında İlmi Bir Tahlil, Şebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1965, s.25.
13) Terceme-i İbni Haldun, Dar-tu-tıbba Matbaası, Mısır, 1270, s.399-404-555.
14) İbni Abidin, Ahbek Matbaası, İstanbul, 1294, c.I, s. 14; El-eşbah Vennazâir, Matbaa-i Hüseyniyye, Mısır, 1322, s.153.
15) El-Eşbah Vennazâir, Matbaa-i Hüseyniye, Mısır, 1322, s.153.

BİLİM VE GELECEK KİTAPLIĞI'NDAN...

yeni baskıları çıktı!

Cemal Yıldırım
BİLİMİN ÖNCÜLERİ

Onlar, insanlığın evreni ve doğayı algılayışını kökten değiştirdiler. Onlar evrenin sırlarına ermemizi sağladılar. Onlar bizi atomun sırlarıyla tanıştırdılar. Onlar bilimi yarattlar...

Fatih Yaşlı
NIETZSCHE VE MARX

Düşünceleri birbirinden çok uzak olsa da, iki düşünürün de emin olduğu bir şey vardı: Yaşanılabilir ve sevinçli bir hayat, insanoğlu için imkânsız hale gelmişti.

Osmanlı'da kölelik ve cariyelik

"Harem"in Osmanlı sarayında yerleşmesi ve cariyelerle bezenmesi, yeni uygulamaları birlikte getirdi. Padişahların Türk kızları ile evlenmeleri geleneği bir kenara itildi. Cariyeler ile evlenme ya da onlarla düşüp kalkma alışkanlıkları baş gösterdi. Bu yolu açan da Kanunî oldu. O dönemde saray, çok sayıda esir ve cariyelerle dolmuştu. Nitekim bu cariyelerden olan Ukraynalı Rokzalan (Hürrem Sultan) ile evlenen Sultan Süleyman, sarayda kadın çekişmelerine yol açtı.

Prof. Dr. İsmail Parlatır
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi emekli öğretim üyesi

Okuyacağınız yazı, Prof. Dr. İsmail Parlatır'ın *Tanzimat Edebiyatında Kölelik* adlı eserinden (TTK Yayınları, Ankara, 1992) alınmıştır. Parlatır, eski Türklerde ve İslamda köleliği inceledikten sonra Osmanlı'da köleliğin ve cariyeliğin kurumsallaştığını, bu kurumların en önemlisinin de saraydaki "harem" olduğunu vurguluyor.

Eski Türklerde köleliğin varlığını, Çin kaynaklarından öğreniyoruz. O dönemde Çin'de oldukça gelişmiş olan bu kurum, Türk kavimlerine de geçmiş, özellikle karşılıklı akınlar sonucu alınan esirler, köleliğin yerleşmesinde büyük etken olmuştur.

Eski Türklerde kölelik

MÖ 300'lerde Çin'de Ch'in yönetimi sırasında dağınık bir durumda bulunan Hunların devşirilerek Şan-tung'da satılması, Çin tarihinde ilk köle isyanlarına yol açmıştı. Bu olaylar sonucu, özgürlüklerini kazanan Hunlar, Chao sülalesini kurmuşlardı. (1)

Hunlardan başlayarak eski Türklerde köle kullanılması kaynaklarda söz konusu edilmektedir. Han döneminde bunlar, ev köleleri daha doğrusu büyük evlerde uşak olarak kullanılan hizmetçilerdi. Tobalarda ise kölelerin bir kesimi üretim alanlarında, bir kesimi ise çoban olarak büyük otlaklarda çalışıyordu. (2) MÖ 206 ile MS 220 arası Kora kavimlerinde de kölelerin varlığından söz edilmektedir. (3)

Eski Türklerde köle kullanımı konusunda en sağlam kaynak kuşkusuz yazılı belgelerdir. Bunlar arasında eskilik açısından ilk sırayı Orhun yazıtları almaktadır. Nitekim yazıtlarda yer yer "kul", "cariye" sözlerine rastlamaktayız. (4) Ancak bunların verdiği kavram geniş olduğu kadar bu kişilerin sosyal durumu konusunda da yeterli ve doyurucu bilgi ile karşılaşamıyoruz.

Uygurlar döneminde ise yeni bulunan "Köle satış belgeleri"nden bu kurumun varlığını daha açık ve kesin olarak değerlendirebiliyoruz. Bu belgelerden anlaşıldığına göre kadın ve çocuklar, borçlanmadan dolayı köle durumuna düşebildikleri gibi para ve mal karşılığında da satılabilmektedir. Bu konu ile ilgili 14 Uygurca metin bulunmaktadır. Bu belgelerden üçü, önceden köle olmayan kişilerin sonradan köle olarak satılması; sekizi, köle olan kişilerin bir başkasına satılması; biri, kölenin âzâd edilmesi; bir başkası, bir köle ile bir cariyenin evlendirilmesine izin verilmesi; biri de Orta Asya şehirlerinden köle ve cariye satın alınması konusundadır. Ayrıca bir vasiyetnamede de bir ağabey, öteki malları ile birlikte iki kölesini de erkek kardeşine bırakmaktadır. (5)

Köleliğin eski Türklerdeki varlığı, bir de bu konuda kullanılan söz ve kavramlarla ortaya çıkmaktadır. Kök Türkçe ve Uygurca'da genel anlamda "kul", "başka birine tâbi kimse, hizmetçi" karşılığında geçmektedir. Cariye için de "kün"ün kullanıldığını görüyoruz. (6) "Kün" sözü, "dişi kul" olarak değerlendirilmiş, "kul" gibi genel bir anlam kazanmamıştır; doğrudan doğruya "cariye kadın köle" anlamına gelmektedir; "karabaş" da aynı anlamdadır. Ayrıca, Uygur metinlerinde bir de "kün-

güz" sözü var; bu da cariye karşılığında kullanılmış. (7) Öte yandan "kulsıg" sözünün de "köleye yakışır" diye bir anlam taşıdığı söz konusudur. (8)

Uygurlardan sonra Karahanlılar, Harzemşahlar ve özellikle Selçuklular dönemlerinde eskiden beri süregelen kölelik, artık yavaş yavaş yerleşik hayata geçen Türklerde kesin çizgilerle belirmeye başlar. Nitekim Harzemşahların kurucusu Anuş Tigin, Selçuklu emirlerinden Bilgi Tigin tarafından Gürcistan'da satın alınarak sarayda yetiştirilmiş ve sonra Harezm valiliğine gönderilmiş Garca adlı bir Türk kölesidir. Ayrıca, X. yüzyılda en güzel ve en beğenilen kölelerin Türk illerinden satın alınanlar olduğunu, Horasan'da Türk köle ve cariyelerinin değerlerinin 3000 dinara kadar çıktığını, o yüzyıl coğrafyacılarından İbni Havkal, Kitabü Sureti'l-arz adlı eserinde söylüyor. (9)

İşte bu dönem sosyal hayatında daha da artan köleliğin varlığını, Türk kültür tarihinin en eski ve önemli belgelerinden olan *Divanü Lûga-ti't-Türk*'te bulabiliyoruz. Türklerin İslamiyete geçişlerinin ilk yüzyılında yazılmış olmasına karşın Türk yaşayışının gerek kendi döneminde gerek geçmişine özgü çok zengin malzemeyi içine alan bu önemli kaynakta, köle için genel olarak "kul" denilmektedir. (10) Ayrıca, "tigin" sözünün de kul, köle için kullanıldığı görülür. (11) Kaşgarlı, rengi gümüş gibi olan köleye "gümüş tigin", güçlü kuvvetli köleye "güç tigin", doğan (çağrı) kuşu gibi yırtıcı köle ya da "çağrı tigin" denildiğini belirtiyor. (12) Ayrıca, erkek ve dişi ayrımı gözetilmeden kölelere "karabaş" adının verildiği de söz konusudur.

Öte yandan köleliğin XI. yüzyıl topluluklarında geniş yer tutan bir kurum olduğunu, Divan'da gerek onlara verilen adlardan gerek kölelerin sosyal hayattaki durumunu yansıtan sözlerden anlamaktayız. (13)

X. yüzyıldan başlayarak Türk illerine yavaş yavaş giren Müslümanlık, öteden beri süregelen kölelik kurumuna yeni değer yargıları da katmıştır. Üstelik İslam dininin yerleşip yayılması, bu değer yargılarını da birlikte getirmiş ve kölelik bir de "şeriat" hükümlerine göre yön kazanmıştır. Durum böyle olunca, İslam dininin bu kuruma bakış tarzını da gözden uzak tutmamak gerekiyor.

İslamda kölelik

İslam dini köleliği değerlendirirken bu kurumun Arap dünyasındaki yapısını göz önüne alıyor. Çünkü İslamiyetten önce özellikle "Cahiliyye" döneminde kölelik, önemli bir sosyal kurum durumundaydı. Köleler, sert ve acımasız davranışlarla karşı karşıya kalıyordu. (14)

İslamiyetten sonra da bu kurumun sürdürüldüğü görülüyor. Bunda, "İslam fütuhatı"nın rolü büyüktür. Çünkü Hz. Peygamber'in Arap kabileleri ile yaptığı savaşlarda, kadın ve çocuklar da olmak üzere, ele geçirilen savaş esirlerinin, eski Arap geleneklerine göre "fıdye-i necat" (kurtuluş akçası) ödemeleri gerekiyordu. Bunu ödeyememe durumunda ise "esâret"e düşülüyordu.

Burada, üzerinde önemle durulması gereken nokta, İslamiyetin kölelik kurumuna, eskiye göre, daha toleranslı bir bakış tarzı getirmesidir. Şöyle ki *Kur'ân-ı Kerîm*'de "Köle ve cariyelere iyilik ve güzellikle muamele edilmesi, onlara karşı cabbarlıktan kaçınılması" (15) önerilmektedir. Ayrıca, "Kölelerin korunması, rızklarının tam ve eksiksiz verilmesi, çünkü o rızkın da Allah'tan geldiği" (16) öğütlenmektedir.

Öte yanda, kölelere iyi davranılması ve onların korunması konusunda da Hz. Muhammed'in birçok hadisleri ile karşılaşıyoruz. Söz gelişi: "...yine sizin biriniz (memlûküne) kulum, cariyem! diye hitap etmesin (Çünkü hepiniz Allah'ın kulusunuz) ve lâkin yiğidim, kızım, oğlum! diye seslensin..." (17) ya da "Herhangi bir kişi müslim bir rakabe âzâdlarsa Allah, onun her uzvuna (mukabil), âzâd edenin bir uzvunu (cehennem) ateşinden halâs eder" (18) veya "Sizden biriniz hâdimini dövdüğünde yüzüne vurmaktan ictinab etsin" (19) gibi hadisler, köleliği koruyucu niteliktedir.

Bir de "şeriat" açısından konuya bakılırsa, esirlerin hukuki durumlarının değişik hükümlere bağlandığı görülür. Öncelikle köleler, efendinin malı olarak kabul edilmiştir. Onlara herhangi bir kanuni yetki tanınmamıştır. Köleler, ne "vasî" ne de "nâzır" olabilirler: bütün kazançları efendileri içindir. Gene bu hükümlere göre, kadın köleler, efendilerinin malı olduğu için onların "istifrâş" (odalık)'ı olabilirler, aralarında nikâha gerek yoktur.

Picasso'nun *Harem* adlı tablosu.

Erkek köleler ise efendilerinin izni ile iki kere nikâh edebilirler; ancak bunlar evleneceği kadının efendisine vermek zorunda olduğu "mehir"i çalışarak ödemek durumunda kalır. Eğer bir köle, karısını boşamışsa, "iddet" (bekleme) süresi içinde o kadını yeniden alabilir; fakat ikinci kez boşamışsa "talâk" kesinleşir. (20)

Öte yandan başka biri ile evli olan cariyenin çocukları, köle olarak efendinin malı sayılır; çocuk, cariyenin sahibinden olmuşsa hürdür. Bu hüküm, eski Araplardaki, "Çocuk batna çeker, yani çocuk annesinin medenî haline uyar. Bunun için çocuk her durumda köle olarak doğar" anlayışını kaldırmış oluyordu. Bundan dolayı bir kişi, satın alma yoluyla veya bir başka yolla cariye edinmişse, cariyenin gebe olup olmadığını anlamak için bir süre beklemesi gerekir. Buna, "istibrâ" (beklemek ya da cariyenin rahminin boş olup olmadığını araştırmak) denir. (21)

İslamda köleliğin bir başka önemli noktası da "âzâdlık" kurumudur. Bu yolla bir köle, özgürlüğüne kavuşabilir. "Âzâdlık"ı, İslam dininin desteklediği ve salık verdiği bir gerçek. Çünkü Hz. Muhammed'in bu konudaki sözleri gözden uzak tutulmamalıdır.

"Âzâdlık" genel olarak üç yolla gerçekleşebiliyor. Birincisi, efendinin kölesine "ben öldüğümde hürsün" demesiyle olabiliyor; buna "tedbîr" adı veriliyor. İkincisi, efendinin sağlığında "Bundan böyle hürsün" demesi ile gerçekleşiyor. Efendi bunu yaparken o kölenin üzerinde başkasının hissesi varsa onları da ödemek zorunda kalıyor; ödemiyorsa o köle, yarı hür kabul ediliyor ki buna "muba'az" deniliyor. Üçüncüsü ve en çok geçerli olanı, kölenin çalışarak bedelini ödemesi ile ortaya çıkıyor. Bu tür "âzâdlık"a da "mükateb" adı veriliyor. (22)

Ana çizgileri ile verdiğimiz bu hükümler ve öteki incelikleri iyiden iyiye gözden geçirilecek olursa, İslam dininin kölelik kurumunu katı kalıplardan kurtardığı, onu yumuşatarak daha insanca davranışlara bağlamaya çalıştığı söylenebilir.

Fatih'ten sonra cariyelik Osmanlı sarayında kurumsallaştı.

İslamiyetten sonra Türklerde kölelik

İslamiyetin kabulünden sonra Türk sosyal hayatında kölelik yeni değerler ve kullanım alanları kazanmaya başlar.

Selçuklular döneminde sultanların hizmetinde özel olarak yetiştirilmiş köleler bulunmaktaydı. Bu kölelerin en önde gelen görevleri "hâciblik"ti. (23)

Öte yandan Selçuklular, devlet hizmetinde ve orduda kullanmak üzere Türkmenlere büyük değer ve önem veriyorlardı. Her ne kadar Türkmenler, devlete büyük sıkıntı ve güçlükler yaratmışlarsa da onların arasından seçilen binlerce genç, "gulam" (kölelik) sistemine göre yetiştirilmiş; bu yetişen gençler, sultanların hizmetlerinde bulunmuşlar, devlete gönülden bağlanmışlardır. (24) Orduda ise bu satın alınan çocuklar, özellikle Samanoğulları döneminde belirli yöntemler doğrultusunda eğitilmişler ve "hassa kıtaları"nda görev almışlardır. (25) Özel olarak devşirilen ve yetiştirilen bu kölelerin savaşlardaki başarıları da gözden uzak tutulmamalıdır. Söz gelişi, Malazgirt Savaşı'nda Bizans İmparatoru'nu esir alan bir köledir. Nitekim bu köleyi Alp Arslan el üstünde tutmuştur. (26)

Bu dönemde cariyelere verilen değeri ise onların saraydaki varlıklarından anlıyoruz. Üstelik sultanlar tarafından birçok cariyenin başkalarına armağan olarak verildiği de görülmektedir. (27)

Selçukluların Türk köleleri kullanmada daha değişik bir yöntem uyguladıkları dikkati çekiyor. Onlar, bu köleleri genellikle eğitmek ve yetiştirmek eğilimindedirler. Başka kölelerin yaptıkları ev süpürmek, hayvanlara bakmak vb. işlerde onları kullanmazlar, devlet hizmeti için yetiştirirlerdi. Nitekim birçok Türk kö-

le devlet görevinde ve orduda önemli yerlere kadar yükselmişlerdi. (28)

Selçuklulardan sonra Osmanlı devletinin kurulması ve imparatorluğa geçmesi ile kölelik kurumu daha da gelişmiş, din ve devletin sağladığı hoşgörü ile sosyal hayatta önemli bir yer edinmiştir.

Osmanlı'da cariyelik kurumsallaşıyor

Osmanlıların kuruluşundan sonra devlet, genişleme politikası gereği hem Anadolu'ya hem de Rumeli'ye akınlar düzenlemeye başlar. Bu akınlar sonucu elde edilen başarılar, birçok savaş ganimetleri yanında sayısız esirlerin de ele geçmesini sağlıyordu. Bu esirler, genellikle devlet ve saray hizmetinde kullanılırken cariyelerin sayısı da gün geçtikçe artıyordu. Osmanoğullarının ilk başşehri Bursa'da, ikinci başşehri Edirne'de savaş sonrası elde edilen esirlerin satıldığı "esir pazarları" vardı. (29)

Osmanlı devletinde kölelerin saray hizmetinde kullanılması ve özellikle cariyelerin saraya girmesi, Orhan Bey zamanından başlayarak gittikçe arttı. Fatih döneminde kurulan "harem", "cariyelik" kurumunun oluşmasında, gelişmesinde ve revaç bulmasında büyük etken olmuştur. (30) Üstelik, I. Bayezid döneminde "Hadım Ağalığı"nın varlığı söz konusu olduğuna göre "Harem" hayatının başlangıcı daha da geriye götürülebilir. (31)

"Harem"in sarayda yerleşmesi ve cariyelerle bezenmesi, yeni uygulamaları birlikte getirdi. O zamana değin padişahların Türk kızları ile evlenmeleri geleneği bir kenara itildi. Cariyeler ile evlenme ya da onlarla düşüp kalkma alışkanlıkları baş gösterdi. Bu yolu açan da Kanunî oldu. O dönemde saray, çok sayıda esir ve cariyelerle dolmuştu. Nitekim bu cariyelerden olan Ukraynalı Rokzalan (Hürrem Sultan) ile evlenen Sultan Süleyman, sarayda kadın çekişmelerine yol açmış oluyordu. (32)

XVI. yüzyılda iyiden iyiye yerleşen bu saray geleneği, II. Osman ile ilk tepkiyi görür. Bu padişah, saray geleneklerini değiştirmek, "Harem-i hümayun"u kaldırmak, sultanların Türk ailelerinden kız almasına yeniden yol açmak emelini gütmeye başladı. Bunun sonucu olarak önce Şeyhülislam Esat Efendi'nin daha sonra Pertev Paşa'nın kızı ile evlendi. (33) Ancak onun bu yolda attığı adım, kendisinden sonra gelenlerce sürdürülemedi.

Padişahların cariyeler ile evlenme ya da onlarla düşüp kalkma alışkanlıkları baş gösterdi.

'Acemi oğlanlar'

Sarayda böylesine yerleşen kölelik kurumu, bir başka açıdan devlet ve ordu adına da işletiliyordu. Selçuklularda görülen "Gulam" sistemi, Osmanlılarda 1362'de benimsenen "Pençik Kanunu" gereğince "Acemi oğlan" olarak karşımıza çıkıyor. Osmanlıların "Rumeli fetihleri" ile elde edilen esirlerden bir bölüğü "Acemi teşkilâtı"na alınır, bir bölüğü de saraya ayrılırdı. "Acemi teşkilâtına alınanlar, ordu için yetiştirilir; saraya ayrılanlar ise Edirne sarayı, Galatasaray ve Atmeydanı'ndaki İbrahim Paşa sarayında eğitilirlerdi. Acemi oğlanlar içinde Bosnalı Müslümanlar ise doğrudan doğruya saray hizmetine alınıyorlardı. (34) Bu da kölelik kurumunun bir başka görünümünü sergiliyordu.

Köle ve cariye kaynakları

Varlığını sürdürdüğü yüzyıllar boyunca bu kurumun sosyal hayattaki görünümü de dikkat çekicidir. "Esir kaynakları", "Esir pazarları", "Esir alım satımındaki tutum ve resmî işlemler", "Esirlerin satıldıkları yerler", "Esirlere yapılan davranışlar", "Gördükleri eğitim ve kullanıldıkları yerler", "Efendilerinin onlar üzerindeki hak ve yetkileri" gibi konular, kölelik kurumunun önde gelen unsurları olarak karşımıza çıkar.

"Esir kaynakları", öncelikle savaşlar, insan avcılığı, hediye verme yolu ve ticaret olarak dört ana grupta toplanabilir.

Esir elde edilmesinde ilk sırayı savaşlar alır. Osmanlı kanunlarına göre savaşta elde edilen esirlerin beşte biri padişaha düşmekte idi; kalanları ise öteki devlet büyükleri paylaşırdı. Nitekim imparatorluğun yükselme döneminde, özellikle Koca Sinan Paşa'nın serdarlığı sırasında esir sayısı öylesine çoğalmıştı ki bunların yaşlıları, kendilerinden fidye dahi istemeden serbest bırakılmıştı. (35)

Savaşlar sırasında sınır boyundaki akıncı güçlerin küçük çaptaki ileri harekâtı, esir elde edilmesinde bir başka yol olarak karşımıza çıkıyor. Akıncılar, güz aylarında devletin gösterdiği hedeflere karşı akınlar yaparlardı. Bu akınlarda birçok ganimet yanında elde edilen binlerce genç ve güzel kızlarla oğlanlar, İstanbul esir pazarlarına gönderiliyordu.

Bir de bu işi geçim vasıtası olarak kullanan yeniçeriler de vardı. İnsan avcılığı biçiminde Azak, Kılburun, Özi, Çehrin, Hötin, Kamaniçe, Bos-

Eğer satın alınacak cariye, "odalık" ise satın alacak kişi, kızın göğsünü, kollarını, bacaklarını bir iyi kontrol ederdi, buna karşı çıkanların cezası büyük olurdu.

Saraya yeni gelen cariyelerin belli kurallar çerçevesinde oraya uyumu öncelikle sağlanırdı. Arkasından "Harem kanunları" işlemeye başlardı.

na, Kilis, Açu, Tiflis, vb. kalelerde nöbetçi olan yeniçeriler, Kazak, Kalmuk, Nogay, Çerkez beyleri ve Tatar Hanları ile işbirliği yaparak esir toplarlardı. 1699 Karlofça ve 1700 İstanbul Antlaşmaları ile bu yol yasaklanmıştır. (36) Bunların yanı sıra insan avcılarının da küçük çapta esir elde ettikleri söz konusudur. Kafkasya'nın güzel kızları, kırlara veya dere kenarlarına gezmeye çıktıklarında bu kişilerce kaçırılır ya da evlenme sözü ile kandırılarak İstanbul'a getirilirdi. (37) Öte yandan korsan avcılığını da buraya eklemek gerekir. (38)

Hediye verme yolu da köle elde edilmesinin bir başka yönü olarak karşımıza çıkıyor. Devletler arasında köle ve cariyeler sunulması yaygın bir gelenektir. Bu, daha çok güçsüz devletlerin güçlü padişahları onurlandırmak ya da onlara yaranmak için seçtikleri bir yoldu. Osmanlı "Harem"i bu yolda birçok köle ve özellikle cariye kazanmıştır. (39)

Esir kaynaklarının en önemlisi ve klasik olanı, "satın alma" yoludur. Eskiçağ'dan beri süregelen bu ticari gelenek, Osmanlı İmparatorluğu boyunca sürmüş, üstelik büyük bir kazanç yolu olmuştur. Esir ticareti de iki ayrı kolda seyir gösteriyordu. Birincisi, bu iş ile uğraşanların esirleri elde ettikleri bölgelerdir. Nitekim Osmanlı devletinde esir ticaretini besleyen dört ana bölge söz konusudur. Birincisi Kafkas bölgesidir ki Çerkez, Abaza, Gürcü köleler bu bölgeden geliyordu. Fatih döneminden sonra Arap ve Zenci köleleri toplama merkezleri, Afrika'da "Musavvâ", Arabistan'da "Cidde" idi. Kuzey Afrika'da ise Libya, Tunus, Cezayir ve Senegal ayrı bir bölge olarak karşımıza çıkıyor. Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan yanında daha kuzeyde Lehistan, Macaristan, Ukrayna, Polonya ve Rusya, Balkan bölgesini oluşturuyordu.

Köle pazarları

Kölelerin elde edilmesinde bir başka önemli yer "esir pazarları" idi. Yukarıdan beri saydığımız değişik esir kaynaklarından toplanarak "esir pazarları"na getirilen köleler, mal gibi alınıp satılmışlardır. İstanbul'a gelen kölelerin birçoğu ise bu güzel şehirde yaşama arzusu ile satılmayı kendileri istiyordu; "Bir diyar-ı İslamda öleyim" dileği, daha çok Çerkezler arasında yaygındı. (40)

Esir ticaretine dinin hoşgörü ile bakması bir yana onun devlete kazandırdığı gelirler de bu ticaretin devletçe destek görmesini sağlamıştır. Başbakanlık Arşivi'nin 78 numaralı Mühimme Defteri'nde 26 cemaziyelevvel 1018 (1609) tarihli İstanbul kadısına çıkarılan bir buyruk ile padişah, bir "esir hanı" yapılmasını istemektedir. Bunun üzerine Bedesten'in soluna sonradan "Tavuk Pazarı" da denilen yere altlı üstlü 300 odalı büyük bir han yaptırıldı. İmparatorluğun başından beri düzensiz ve dağınık yerlerde sürdürülen köle alım satımı, daha önce III. Murad döneminde eski ve yeni Bedestenlerde merkezileştirilmişti; arkasından I. Ahmed'in bu buyruğu ile esir ticareti bir pazarda toplanmış oldu. Nitekim bu han, esir ticaretinin yasaklandığı tarihe kadar varlığını sürdürmüştür. Daha sonraki yıllarda Fatih ve Üsküdar'da da "esir pazarı"nın kurulduğu görülmektedir. Üstelik Çerkez ve Gürcü kölelerin "Avret Pazarı"nda, zencilerin de "Tiryaki çarşısı"nda pazarlandıkları söz konusudur. (41)

Osmanlı sosyal hayatında, özellikle konak, köşk ve varlıklı ailelerin evlerinde kadın kölelerin önemli bir yeri vardı.

Cariyeler önce "deneniyor"

Öte yandan satılmaları sırasında köleler, hiçbir söz hakkına sahip değillerdi. Efendileri ya da satıcıları neye karar verirlerse ona uyarlardı. Köleyi satın alacak kişi, onu en ince hatlarına kadar gözden geçirir, erkeklerin güçlü kuvvetli olanları seçilirdi. Eğer satın alınacak cariye, "odalık" ise satın alacak kişi, kızın göğsünü, kollarını, bacaklarını bir iyi kontrol ederdi, buna karşı çıkanların cezası büyük olurdu. Ayrıca, özellikle kadın kölelerin zaman zaman uygunsuz satışlar ile karşı karşıya kaldıkları da söz konusudur. Bunların başında "Fuhuşa teşvik" geliyor. Bu yol İstanbul'daki azınlıkların veya yabancıların zenginlerine, beğendikleri kızları sözde denemek üzere geçici bir süre bırakmakla gerçekleştiriliyordu. Yer yer aynı yolu esircilerin, uçarı gençlere de tanıdıkları oluyordu. Bunun farkına varan padişah, İstanbul kadılığına gönderdiği H.967/M. 1559, H.983/ M. 1575, H.991/M. 1583 tarihli buyruklar ile bu uygunsuz şartların durdurulmasını, özellikle Müslüman olmayan azınlıklara cariye satılmasını yasaklamıştı. (42) Buna karşın sözü edilen ahlâk dışı ticaretin el altından yer yer sürdürüldüğü de anlaşılıyor.

Harem

Esir pazarlarından ya da öteki kaynaklardan elde edilen köle cariyelerin kullanıldıkları yerler ile onların yaptıkları hizmetler de değişik-

lik gösteriyor. Kullanıldıkları yerleri de saray ve konak çevresi olarak iki ana grupta toplayabiliriz.

"Saray" denilince akla öncelikle "Harem" gelir. Bu bölüm, sarayın kapalı olduğu kadar en ilgi çekici ve bilinmeyen yerlerinden biridir. "Harem" konusunda bugüne değin gerek yerli gerek yabancı gözlemci ve araştırmacılarca birçok yazı yazılmış, değişik söylentiler ortaya atılmıştır. Ancak bunların doğruluğu kesin değildir. (43) Bununla birlikte Ayşe Sultan, Leylâ Saz, Prenses Cavidan gibi o hayatın içinden çıkmış, o ortamı yaşamış olanların anıları bize gerçek "Harem"i bir parça olsun gerçek yönleri ile verebilmektir.

"Harem"in önde gelen unsuru, "Cariyelik kurumu"dur. Saray'a yeni gelen cariyelerin belli kurallar çerçevesinde oraya uyumu öncelikle sağlanırdı. Arkasından "Harem kanunları" işlemeye başlardı. (44) Saray'da cariyelerin varlığı öteki hizmetlileri de birlikte getiriyordu.

"Saray"dan sonra konak ve çevresi içinde kölelerin kullanılması ise, kaynaklandığı Saray'a göre, daha değişik bir görünüm içindedir. Buralarda köle sayısı daha az olduğu için onlarla tek tek ve yakından ilgilenme geleneği yaygındı. Efendiler, kölelere çoğunlukla ana-baba gibi davranırlar, onların yetişmeleri için ellerinden geleni esirgemezlerdi. Üstelik kadın köleleri yaşlanmadan "âzâd" ederek kendilerine uygun bir kocaya verirlerdi. Öte yandan iyiliksever vezirler ya da varlıklı kimseler, zeki ve uyanık kölelerini eğitme ve yetiştirme yoluna gitmişler; üstelik onların devlet katında önemli yerlere gelmesinde yardımcı olmuşlardır. Nitekim bu yolla vezirliklere kadar yükselen köleler ile karşılaşıyoruz. (45)

Köle ve cariyelerin sosyal durumları

Osmanlı sosyal hayatında, özellikle konak, köşk ve varlıklı ailelerin evlerinde kadın kölelerin önemli bir yeri vardı. Değişik yollardan elde edilen cariyeler, çoğunlukla "odalık" olarak alınırdı. Ancak, bu odalıklar yüzünden birçok ailelerde kıskançlıklar sonucu büyük geçimsizlikler baş göstermiş, üstelik bu ortamdan en çok etkilenenler de cariyeler olmuştur.

Odalıklar yüzünden birçok ailelerde kıskançlıklar sonucu büyük geçimsizlikler baş göstermiş, bu ortamdan en çok etkilenenler de cariyeler olmuştur.

Erkek köleler ise daha çok ayak işlerinde kullanılıyordu. Yetenekli olanlarına ya da iş bilenlerine konak yönetiminin bile verildiği oluyordu. Ancak, şurası bir gerçek ki cariyelere göre erkek kölelere yapılan davranışlar daha soğuktu. (46)

Köleler arasında en çok güçlük çekenler, kuşkusuz Türkçe bilmeyenler ve özellikle Arap ve Zenci onları idi. Bunlar çoğunlukla mutfağa sokulur, çamaşıra verilir, "âzâd" edilecekleri güne kadar günleri ocak başında geçerdi. Gene de durumlarından yakınmazlardı.

Saray, konak, köşk ve çevresinde yoğunlaşan kölelik, alt kesime doğru indikçe pek rağbet görmez. Zaman zaman orta halli ailelerin köle kullandıkları söz konusudur. Ancak bu durum, konak ve köşk çevresindeki kadar değildir. Üstelik konak çevresinin köle kullanması biraz da gösterişten ileri geliyordu. Nitekim bir paşanın ağırlığı, biraz da kullandığı köle ve cariye sayısına göre de değerlendirilebiliyordu. (47)

Kölelerin böylesine değişik sosyal çevrede yerini alması, onların değişik davranışlar ile yüz yüze gelmelerini ortaya çıkaracaktı. Öncelikle üzerlerinde efendilerinin hak ve yetkileri, gerek hukuki açıdan gerek gelenek açısından olsun tam bir sınırsızlık içinde idi. Hiçbir zaman, hiçbir yerde, söz hakkına sahip değillerdi, üstelik her emre uymak zorundaydılar. "Mahkeme sicilleri"nden (Şeriyye sicilleri) anlaşıldığına göre ağır koşullar altında bulunan köleler ile efendileri arasında sık sık anlaşmazlıklar çıkıyordu. (48) Üstelik içinde bulunduğu ağır durumlara dayanamayan ve bu yüzden kaçan birçok köle de vardır. Gene de bunlar, efendilerinin mahkemeye başvurması üzerine er geç yakalanır ve ister istemez eski yaşayışlarına dönerlerdi.

Bunların dışında Türk sosyal hayatında çoğunlukla iyi davranışlarla karşılaşan köleler, zamanla özgürlüklerini kazanarak halk arasına katılabilirlerdi. Yukarıda "İslamiyette kölelik"i değerlendirirken belirttiğimiz gibi, eğer efendisi köleyi "âzâd" etmişse, bu kişi, kanun önünde kendi varlığından da köleye birtakım hak bırakabiliyordu. Üstelik birçok efendi, çocukları ile birlikte "âzâd" edilmiş kölelerine de yüklü bağışlarda bulunmuşlardı. Öte yandan cariyesini "âzâd" ederek onunla resmen evlenen ya da kölesinin çeyizini düzerek onu bir başkası ile evlendiren efendilere de rastlanmıştır. (49)

Kölelik kurumunda bir başka nokta da "kölelik süresi"dir. Gerek sarayda gerek sosyal çevrede bu süre, beyaz köleler için dokuz, siyahiler için yedi yıl olarak belirlenmiş. Bu sürenin sonunda kendilerine "âzâdlık kâğıdı" verilirdi. Onlar, isterlerse efendilerinin yanlarında kalabilirler, isterlerse bütün mal varlığı verilerek "Çırağ" edilirlerdi. (50)

Cumhuriyet'le birlikte kölelik-cariyelik tamamen ortadan kalktı

Eski Türklerden başlayarak Türk sosyal hayatında görülen, İslamdan sonra yeni değer yargıları ile beslenen ve Osmanlı imparatorluğu boyunca gerek din gerek devlet gözetimi ile sosyal hayata iyiden iyiye yerleşen "Kölelik kurumu", biraz da dünya devletleri politikasının zorlaması ile XIX. yüzyıl ortalarından başlayarak Osmanlı yönetimince de

birtakım tepkilerle karşılaştı. Aslında böylesine köklü bir kurumun öyle birdenbire ortadan kalkması da düşünülemezdi. Nitekim sözünü edeceğimiz ilk tepkilerden ancak 50-60 yıl sonra Türk sosyal hayatından yavaş yavaş çekildi gitti. (51)

Tanzimat'la başlayan bu tepkilere geçmeden, daha önceleri Sultan II. Osman'dan gelen ilk tepkiden söz etmekte yarar var. O, cariyeler ile düşüp kalkmayı bir yana bırakarak ve Türk kızları ile evlenerek "Harem" alışkanlığını yıkmak istedi. (52) Böylece varlığını ve gelişmesini Saray'a borçlu olan "Harem" ilk tepkiyi de Saray'dan görüyordu. Ancak, bu padişahın davranışı kendinden sonrakilerce benimsenemedi, üstelik "Harem" daha da genişledi.

Kölelik kurumuna daha geniş tepki, Tanzimat'tan sonra kendini gösterir. 3 Kasım 1839 günlü Hatt-ı Hümayun'da yer alan: "... tebaa-ı saltanat-ı seniyyemizinden olan ahâli-i İslam ve milel-i sâ'ire bu müsâ'adât-ı şâhânemize bilâistisnâ mazhar olmak üzere can ve ırz ve namus ve mal maddelerinden hükm-i şerî iktizâsınca kâffe-i memâlik-i mahrûsamız ahâlisine taraf-ı şâhânemden emniyet-i kâmile vermiş..." (53) yolundaki sözler, halk arasında en küçük bir ayırım gözetilmeden eşitliğin sağlanacağını açıklıyordu. Ayrıca Reşit Paşa, sadarete geçer geçmez (28 Eylül 1846) "Mücrimlere işkence ve eziyetin men'i ve esir pazarlarının kaldırılması kabilinden faaliyetler" göstermişti. (54) Bunun arkası kesilmedi, 1847'de Sultan Abdülmecid, bir gün "meclis-i vükelâ"da vergiler üzerinde görüşülürken "Bâb-ı Âlî"ye geldi: Üserâ-yı zenciyye ticaretinin yasaklandığını bildirdi. (55) Padişahın bu kararı, daha sonra "irade-i seniyye"ler ile resmiyete döküldü, 1847'de zenci ticareti yeniden yasaklanırken (56), aynı yıl Üsküdar Esir Pazarı kaldırılıyordu. (57)

Öte yandan dünya devletlerinin o dönemde köleliğe karşı gösterdiği tepkilere Osmanlı yönetimi, ister istemez ilgisiz kalamazdı; 1856 Paris Antlaşması ile Avrupa Devletler Cemiyeti'ne girerek bu yolda ilk adımı atmıştı. Bu antlaşma sonucu Osmanlı hükümeti, zenci köle ticaretini kaldıracağına, bu ticaret ile uğraşanları cezalandıracağına ve kölelerin ellerine âzâdnâme verileceğine ilişkin sözleşmeler yapmıştı. (58)

Bu olaylar sonucu olsa gerek, Başbakanlık Devlet Arşivi'nde elimize geçen iki belgede "Üserâ-yı zenciyye" ticaretinin kesinlikle yasaklandığı Mısır ve Bingazi valilerine duyurulmakta, Akdeniz'de köle ticareti yapan gemilerin bu işten alıkonulması istenmektedir. (59)

Ayrıca, Padişah 9 Muharrem 1271 (1855) günlü ferman ile yalnız Çerkez köle ticaretini yasaklamıştı; 1273 (1857) yılının Cemazıyelahır'ında ise yeniden zenci ticaretinin yasaklandığını bir kez daha duyuruyordu. (60) Bu konuda Trablusgarb, Bağdad, Bursa valileri ile Basra Körfezi'ndeki Osmanlı donanmaları komutanlarına kesin emir verildi. O sırada Mısır valisi bulunan Said Paşa'ya da Sudan ve Habeşistan'dan alınarak Mısır'a getirilen zencilerin satılmasının engellenmesi ve bu işle uğraşanların şiddetle cezalandırılmalarını isteyen emr-i âlî gönderiyordu. (61) Bu arada aynı yılda Meclis-i vâlâ'nın aldığı bir karar üzerinde kısaca durmak gerekir. (62) Bu karar, birkaç yönden dikkat çekici nitelikte görünüyor. Önce H. 1263 (M. 1847) yılında yasaklanan zenci ticaretine, Trablusgarb ve öteki bölgelerinde uyulmadığı dile getiriliyor. İkincisi, zenci ticareti yasaklanırken Çerkez kölelerin satıldıkları yerlerdeki durumlarının iyi olduğu, bundan dolayı onların alım satımının yasaklanmasına gerek duyulmadığı belirtiliyor. Üçüncüsü ve en önemlisi bu yasaklamanın İngiliz elçiliğine duyurulmasının istenmesidir. Aslında o dönemde, dünyadaki esir ticaretinin kaldırılmasında, daha önce de belirttiğimiz gibi, İngiltere büyük çaba harcıyordu. Onun için bu devletin Osmanlı İmparatorluğu'na bu konuda telkinlerde bulunabileceği gözden uzak tutulamaz. Nitekim İngiltere'nin köle ticaretini kaldırmadaki öncülüğüne öteki devletlerin de yardımcı olduğunu, daha sonraki yıllarda çıkan gazete haberlerinden öğreniyoruz. (63)

Osmanlı yönetimi, bir yandan fermanlar ve hükümet kararları ile köle ticaretini yasaklarken bir yandan da bu kararları uygulamaya tesir etmiyordu. Şöyle ki, 1264 (1848) tarihli iki "irade"de Trablus valisinin gönderdiği köle ve cariyelerin yol giderlerinin ödenmesi istenirken (64) aynı anda İstanbul'a ulaşan kölelerin bir listesi de buraya ekleniyordu. (65) Bu da yönetimin bu soruna ciddiyetle eğilmediğini açıkça gösteriyor.

Bir başka olay ise 1860 sonrasında Rus baskısından kaçan Çerkezlerin Trabzon ve Samsun çevresinde açlık ve susuzluktan zor durumda

kalmaları üzerine hükümetin orada esir pazarı kurdurtarak bu kişileri sattırmasıdır. Üstelik bunların birçoğu, vükelâ konaklarına ya ucuz bir fiyatla ya da armağan yolu ile gönderilir. (66)

İmparatorluğun, 2.8.1890 "Kölelik aleyhtarlığı" antlaşmasının sağlandığı Brüksel Konferansı'na katılmasından ve orada alınan kararları benimsemesinden sonra, köle ticaretinin yavaş yavaş ortadan kalkması söz konusudur. Eskiden kalma köle kullanımı bir yana bırakılırsa, esir pazarı denilen yerler artık tarihe karışmaktadır. Bunun yerini ise evlât edinme yolu almıştır. 1908'e kadar süren bu yolun yanında ise gizliden gizliye "takdimcilik", bir başka deyişle el altından köle satışlarının yapıldığı da gözden kaçmamaktadır. (67)

1908 Meşrutiyetinden önce Çerkez İttihad ve Teâvün Cemiyeti, Saray'daki Çerkez kızlarının çıkarılmasında Elena Kahramanı Deli Fuad Paşa'dan yardım ister. Paşa, Sultan II. Abdülhamid ile dargındır. Ancak, bu konuda İngiliz elçiliği müsteşarı Fiç Moris'i araya sokar ve kızların Saray'dan çıkarılmasını sağlar. Bunu yaparken Fuad Paşa gene de kızlar adına üzgündür. Cemiyetin üyeleri ile görüşürken, "...Oradaki kızlar babalarının evinden ziyade emniyettedirler. Adamın (Abdülhamid) bu cephesi böyle sağlamdır. Bizden bu teklif vuku bulur bulmaz, emin olun derhal bunları çıkarır... Sonra bu kızlar ziyan olmasın. Ortalarda kalırlar diye korkarım." (68) yolundaki sözleri bir anlamda doğrudur. Saray hayatına alışan bu kızların birdenbire dışarıya çıkarılması ve kimsesiz olanlarının yeniden esir simsarlarının eline düşmesi işten bile değildi. Gene de Çerkez kızları Saray'dan çıkarıldı. Çıkmak istemeyenler de oldu. Onlar, Yıldız'ın loş odalarında alıştıkları hayatı seven kimselerdi. Ancak İmparatorluğun son bulması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin saray geleneklerini yıkması, bu kurumun kesinlikle ortadan kalkmasına yol açtı.

Bununla birlikte, eskinin kalıntıları olarak zengin konaklarında görülebilen köle ve cariyeler, bu hayata alıştıklarından o yerlerden birdenbire kopamadılar. (69) O hayat içinde ya "dadı" ya "lala" ya "uşak" olarak ya da ayak işlerinde hizmet görerek ömürlerinin sonunu getirmeye çalıştılar.

DİPNOTLAR

1) *İslam Ansiklopedisi,* "Türkler", Cüz: 128, İstanbul 1976, s.224.
2) Prof. W. Eberhard, Tobalarda Köle Usulü, "Belleten", C. X, S. 37, s.255.
3) Prof. W. Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları,* T. T. K. Basımevi, Ankara 1944, s.15.
4) Sözgelişi, Kül-Tegin anıtının doğu yüzündeki 7. satırda: "tabgaç budunka beglik un oglın kul boltı, eşilik kız oglın kün boltı" (Türk halkı-bey olacak erkek evlâdı ile -Çin halkına- kul oldu, hanımefendi olacak kız evlâdı ile -Çin halkına- cariye oldu) denmektedir. Buna yakın bir ifade de 24. satırda var. Ayrıca 20. satırda: "budını kün kul boltı" (Halkı kul ve cariye oldu) (Prof. Saadet Çağatay, Türk Lehçeleri Örnekleri, Ankara 1963, s.7-9). Bilge Kağan anıtının doğu yüzündeki 36. satırda: "Bu yerde mana kul boltı" (Bu yerde bana kul oldu) (Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları 7, İstanbul 1936, s.66) sözü ve başka örnekler, Kök Türklerde köle ve cariye kullanılmasını ifade ediyorsa da bunların kullanıldıkları yerleri ve durumlarını aydınlatan geniş bilgi var.
5) Bu konuda şu iki makalede oldukça geniş bilgi var:
N. Yamada, Uighur Documents of Slaves and Adopted Sons, "Memoirs of the Faculty of Letters Osaka Üniversity", vol. XVI, March 1972, s.165-268.
P. Zieme, Drei neue Uiçurische Sklavendokumente, "Altorientakishe Forschungen V, Berlin 1977. s.145-170-
6) Bu konuda başvurduğumuz belli başlı sözlükler şunlar:
W. Radloff, *Wörterbuches der Türk-Dialecte* n.2, Petesburg 1899, s.1428.
Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü,* T.D.K. yayını: 260, İstanbul 1968, s.122-185.
Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionry of Pre-Thırteeth-Century Türkısch,* Oxford 1972, s.615-727.
Maytrısımıt, yay: Dr. Şinasi Tekin, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları: 54, Ankara 1976, s.75/53, 16/6.
7) W. Bang und A. von Gabain, *Türkisch Turfan-Texte IV,* Berlin 1930, s.10.
8) Gabain, *Alttürkische Grammatik,* Leipzig 1951, s.330.
9) Reşat Genç, Divanü Lügati't-Türk'e göre XI. yy'da Türk İllerinin Siyasî, Etnik, Sosyal ve Kültürel Durumu, Basılmamış Doktora Tezi, DTCF Kütüphanesi, s.76.
10) *Divanü Lügati't-Türk Dizini,* yay. Besim Atalay, Ankara 1943, s.375.
11) Age., s.593.
12) *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi,* yay. Besim Atalay, C. 1, Ankara 1939, s.413-414.
13) Age., C. 1, s.477, C. 2, s.277. Cariyelere verilen adlar için bk: Age., C. i, s.80, 134, 326, 473. C. 2, s.186, 248, 285. C 3, s.30, 358, 380, 385.
14) Neşet Çağatay, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı,* AÜ İlahiyat Fakültesi Yayını: 41, Ankara 1963, s.122-123.
15) *Kur'ân-ı Kerîm,* "Nisa" Sûresi, 36. âyet
16) *Kur'ân-ı Kerîm,* "Nahl" Sûresi, 71. âyet.
17) *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercümesi,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 123/4, Ankara 1970, C. 7, s.463, 1119. hadis.
18) Age., C. 7, s.442, 1111. hadis.
19) Age., C. 7, s.465, 1121. hadis.
20) Juynbol, "Şeriate göre esirlerin hukukî vaziyeti", İslam Ansiklopedisi, Cüz: 2, İstanbul 1970, s.111.
21) Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku,* Ankara 1958,8.68-69.
22) Age., s.70-71.
23) M. Altay Köymen, *Büyük Şelçuklu İmparatorluğu,* T.T.K. Basımevi, Ankara 1954, s. 45.
24) M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi,* Ayyıldız Matbaası, Ankara 1963, s.164.
25) Age., s.15.
26) Age., s.274.
27) İ. Hakkı Uzunçarşılı, *XII-XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseselere Bakış,* III. Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu IX.seri no:3, Ankara 1948, s.293.
28) M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı,* Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri 4, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s.117.
29) Halil Sahillioğlu, XV. Yüzyılın sonu ile XVI. Yüzyılın başında kölelerin sosyal ve ekonomik hayattaki yeri, *ODTÜ Gelişme Dergisi,* 1979-1980, s.67.
İ. Hakkı Konyalı, Cariyeler ve Esir Pazarı, *Tarih Dünyası,* yıl 1, s.2, 1 Mayıs 1950.
30) Ziya Ergins, Osmanlı Haremi Ne Zaman Kuruldu, *Tarih*

Dünyası, yıl i, S. 8-9, 15 Ağustos 1950.

31) M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazlar*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1932, s. 210.

32) Çağatay Ulucay, *Harem II*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1971, s,11.

33) *İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1945, s.146-147. Faruk Sümer, Osmanlı Sarayında Kadın, *Resimli Tarih* Mecmuası VI/68, İstanbul 1955.

34) Aydın Taneri, *Osmanlı Devletinin Kurtuluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı Teşkilâtı*; Ankara 1978, s.67.

35) Halil Sahillioğlu, XV. yy'ın sonu ile XVI. yy'ın başında Bursa'da Kölelerin sosyal ve Ekonomik Hayattaki yeri, *ODTÜ Gelişme* Dergisi, 1979-80 özel sayısı, s.69.

36) *Türk Ansiklopedisi*, "Esir" maddesi C.XV, s.402.

37) Leyla Saz, *Harem'in İçyüzü*, yay. Sadi Borak, Milliyet yayınları, Sıralar Matbaası, İstanbul 1974, s.42.

38) Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, müt. Mehmet Ata, C.7, İstanbul 1332, s.13.

Öte yanda korsan avcılığı konusunda ünlü Fransız gezgincisi Ubıcını şunları söylüyor:

"...Fatih'in annesi Fransız imiş, daha sonra önce Bizans imparatoru Ioannis Paleologos'la nişanlanmış; prensesi getiren gemi, Kaptan-ı derya Sarıca Paşa tarafından zabtedilmiş, o devirde tahta gelen II. Murat kızın dırahomasını teşkil eden gemi hamulesini kaptan-ı deryaya bırakmış, fakat kızı haremine almış. Zekâsını ve zarafetini beğenerek bir süre sonra onunla evlenmiş. II. Mehmet bu evlilikten doğmuş" (1885'te Türkiye, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s.103). Ancak burada hemen şunu belirtelim ki Fatih'in annesi, Ubıcını'nın dediği gibi Fransız değil İsfendiyaroğlu Damad II. İbrahim Bey'in kızı Hümâ Hatun'dur (bak. *Türk Ansiklopedisi*, "Hümâ Hatun" maddesi, C.XIX, s. 405).

Gene Ubıcını, bir başka yorumunda II. Mahmud'un annesi için de Fransız diyor (Age s.104). Oysa II. Mahmud'un annesi Nakş-ı Dil Valide Sultan'dır ve Gürcü asıllıdır (Bak. Türk Ansiklopedisi, "Nakş-ı Dil Valide Sultan" maddesi, c. XXV, s.88). Bu yanlışlık Valide Sultan'ın Frenk esirleri arasında Saray'a getirilmesinden kaynaklanıyor olsa gerek. Bunlar bize yabancıların bu konularda verdiği bilgilerin iyice değerlendirilmesi ve araştırılması gerektiğini gösteriyor.

39) Adnan Giz, Gülniş Sultan, *Tarih Dünyası*, yıl. 1, 15 Nisan 1950.

40) Mehmet Fetgerî, *Osmanlı Alem-i içtimaîsinde Çerkez Kadınları*, Zerafet Matbaası, İstanbul 1330, s.43.

41) Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser: 11, İstanbul 1978, s.60.

İ. Hakkı Konyalı, Cariyeler ve Esir Pazarı, *Tarih Dünyası*, yıl.1, S.2, 1 Mayıs 1950.

42) R. Ekrem Koçu, *Esirler ve Esirciler*, "Hayat Tarihi" mecmuası, C.1, S.5.

43) Nitekim Türkiye'ye gelen yabancıların birçoğu, bu gerçeği açıklıkla dile getirmişlerdir. Sözgelişi, B. D. Fontmagne, "Söylentiye göre (Abdülmecid)in yedi nikâhlı karısı, on dört hususî cariyesi varmış. Aslında Harem'inde hiç görmediği sekiz yüze yakın kadını varmış" (*Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, çev. Gülçiçek Soytürk, Tercüman 1001 Temel Eser: no, İstanbul 1977, s.232) derken bu gerçeği dile getirmiş oluyor. Daha doğrusu bütünüyle anlatılanlar süreklice "-mış"larla karşımıza çıkıyor.

44) "Harem" geleneklerine göre buraya ilk gelen cariye sıkı kontrolden geçiriliyor ve eğer Müslüman değilse "kelime-i şehâdet" getiriliyor, Müslüman ediliyor ve onun eğitimine geçiliyor (Leylâ Saz, *Harem'in İçyüzü*, yay. Sadi Borak, Milliyet yayınları, İstanbul 1974, s.46). Bunun için sarayda özel hocalar görev yapıyordu. Sözgelişi, Çöğürcü Osman, Neyzen Mehmet Çelebi, Kemânî Ahmet Çelebi, Hânende Recep Çelebi ile Kuklacı Usturacı Mehmet bu görevler ile saraya girip çıkıyorlardı. (İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, T. T. K. Basımevi, Ankara 1945, s.150). Bunların içinde de en ünlüsü, Türk musikîsinin en büyük bestekârlarından Hacı Arif Bey idi. Bu yolda eğitilen kızlar, zamanla cariye, şagird, usta ve gedikli derecelerine yükseliyorlardı. Bu derecelerden geçerek padişahın hizmetine geçenlere "kadın" unvanı verildi. Padişahın birden fazla kadını varsa, I. Kadın, II. Kadın, III. Kadın... diye anılırlardı. Çocuk doğuranlara ise "Haseki" denilirdi. (Age., s.147). "Harem" içindeki bir gelenek de cariyelere fettanlıkları, güzellikleri, karakterleri ya da görünüşleri dikkate alınarak yeni adlar verilirdi. "Hoş-nevâ, Hande-rû, Mâh-cemâl, Mihr-i cân, Neş'e-dil, Nakş-ı nigâr, Nev-res, Sâye-perver, Sanavber, Şevk-efzâ, Şive-kâr, Tûbâ, Tal'at, Zîşân vb." (Çağatay Uluçay, *Harem II*, T. T. K. Basımevi, Ankara 1978, s.18: Eski Cariye isimleri, Vesikâ, "Hayat-Tarihi Mecmuası". C.1, S.6).

45) Bunlardan birkaçı: XVI. yy'da İskender Çelebi, XIX. yy'da Koca Hüsrev Paşa (*Türk Ansiklopedisi*, "Kölelik" maddesi). Anadolu beylerbeyi ve valilerden İshak Paşa, devşirmeden olup Saruhanlı'nın kölesi idi; Gedik Ahmet Paşa, devşirmelerdendi; Hasan Paşa, (Cezayirli) Anadolu Valisi Ömer Paşa'nın esâretindendir, Şahin Ali Paşa, Çelik Mehmet Paşa'nın kölesidir; Hüsrev Paşa, Çavuşbaşı Said Efendi'nin kölesidir (İ. H. Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s.158, 169, 173). Son devir devlet adamlarından Asaf Damad Mahmud Celâleddin Paşa, Hüsrev Paşa'nın kölesi ve II. Mahmud'un kızlarından, Saliha Sultan'ın kocasıdır (I. M. Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, cüz 1, s.41). Ayrıca bu konuda pek çok ünlü kişinin adlarına Sicill-i Osmani'de rastlamak mümkündür.

46) Türkiye'deki kölelerin ev içi hizmetleri konusunda M. A. Ubıcını şunları söylüyor: "Kölelerin vazifeleri tamamiyle ev içi çalışmalar ve hizmetçiliktir ya kendi şahsî hizmetine veya hanımlarının hizmetine bağlı bulunan bu köleler, normal olarak selamlıkta veya haremde kalırlar ve patronlarının ev arkadaşı olur ve onların boş zamanlarını birlikte geçirirler" (*Türkiye 1850*, Tercüman 1001 Temel Eser: 64, İstanbul (tarihsiz) s. 461). Buna göre kölelerin iyi bir dost ve arkadaş olduğu da söz konusu oluyor.

Ahmet Refik, *Kadınlar Saltanatı*, İstanbul 1332, s.47.

47) Çelik Gülersoy, *70 Odasıyla Serasker Rıza Paşa Konağı*, "Yıllarboyu", s.3, Haziran 1978.

48) Bu konuda Ankara'nın Şer'iyye Sicilleri'nde pek çok kayıt var. Bunların bir kısmını Halit Ongun yayınladı (Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iyye Sicili, 21 Rebi-ülahir 991 -Evâhir-i muharrem 992, Ankara 1958). Ayrıca, Başbakanlık Arşivi'nde bulduğum bir belge ise yine bu konu ile ilgilidir: Biri, kölesinin elini ve bazı uzuvlarını keser. Kölenin şikâyeti üzerine Meclis-i Vâlâ bu cezayı ağır bulur; efendim "te'dibi"ne karar verir (Başbakanlık Arşivi Vesikaları, İrâde-i Dâhiliye, No: 17071, sene: 1269/1852). Kölelere yapılan ağır muamele konusunda Fontmagne, Abdülâziz'in doktoru Zagforos'tan duyduğu bir olayı şöyle anlatıyor; "Zengin bir Müslüman karısı, kocası tarafından hamile bırakılan bir cariyeyi karnına tekmeyle vurarak öldürmüş. Karısının cariyeleri üzerinde hiçbir hakkı olmayan efendi ise olayı sadece seyretmiş" (*Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, İstanbul 1977, s. 340). Öte yandan M. Ertuğrul Düzdağ, Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin fetvalarını yayınlarken (İstanbul 1972), köleler ile ilgili kararları ayrı bölümlerde toplamış. Bu fetvalarda da kölelere yapılan birçok davranışlara rastlamaktayız.

49) Ö. Lütfi Barkan, *Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defteri (1545-1659)* "Belgeler" T.T.K. Basımevi, Ankara 1966, C.3, S.5-6.

50) Leylâ Saz, *Harem'in İçyüzü*, yay: Sadi Borak, Milliyet yayınları, İstanbul 1974, s.52.

51) Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 6, T.T.K. Basımevi, Ankara 1976, s.275. Öte yandan köleliğin Tanzimat'tan sonra gerilediğini M. A. Ubıcını, şöyle anlatıyor:

"Türkiye'de kölelerin sayısı günden güne azalmaya doğru gitmektedir. Her şeyden önce harp, bunları sağlayamaz olmuştur. Dış memleketlerden ticaret yoluyla ithâl edilenlere gelince, bunlar da gerek âdetlerin değişmiş olması, gerekse hükümetin bunların alım ve satımlarında çıkardığı engeller yüzünden her sene daha da seyrekleşmeye başlamıştır. Bu meyanda 1846 yılı sonlarına doğru çıkarılan bir ferman esir pazarlarının kapatılmasını emretmiş ve bu utanç verici ticaret eskiden herkesin gözü önünde yapılırken bugün sadece kanun müsadesinden yararlanan saklı bir faaliyete dönüşmüş ve yavaş yavaş da bu âdeti kaldırmaya doğru yönelmiş bulunmaktadır. (Türkiye 1850, Tercüman 1001 Temel Eser. 64, İstanbul 1977, s.460). Köleliğin gerilemesi ve yavaş yavaş ortadan kalkması konusunda bu değerlendirme oldukça sağlıklı görünmektedir.

52) İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1945, s. 146.

F. Hüsrev Tökin, *Osmanlı Türklerinde Fikir Hareketleri*, Buket Basımevi, Ankara 1951, s.13.

53) E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, T.T.K. Basımevi, Ankara 1970, s.257.

54) Cavit Baysun, Mustafa Reşit Paşa, *Tanzimat* 1, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.738.

55) Engelhart-Ali Reşad, *Türkiye ve Tanzimat*, İstanbul 1940, s.738.

56) Başbakanlık Arşivi, İrade-i hâriciyye, sene: 1263; no: 1888.

57) Başbakanlık Arşivi, İrade-i dâhiliyye, sene: 1263; 10: 1858 (üç ayrı karar).

58) S. Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, AÜ İlâhiyat Fakültesi yayını: 25, Ankara 1958, s.67.

59) Başbakanlık Arşivi İrade-i dâhiliyye sene, 1273 no: 24316.

60) Ömer Lütfi Barkan, *Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat*, Tanzimat i. Maarif Matbası, İstanbul 1940, s.397.

61) Düstûr, İstanbul 1299, cüz. 4. s.368.

62) Başbakanlık Arşivi, İrade-i dâhiliyye, sene: 1273, no: 24613.

63) "Hadika", No: 24,16 Kânun-ı evvel 1289.

64) Başbakanlık Arşivi, İrade-i dâhilliyye, sene: 1264, no, 9752.

65) Başbakanlık Arşivi, İrade-i dâhilliyye, sene: 1264, no, 9553.

66) Çerkeş Muhacirler, "Hürriyet", no 17, 19 Ekim 1868.

67) Mehmet Fetgeri, *Osmanlı Âlem-i İçtimaîsinde Çerkeş Kadınları*, İstanbul 1330, s.45.

68) Çerkez Kızları Saraydan Niçin Çıkarılmıştı, *Yeni Tarih Dünyası*, C. 1. S. 1, 17-9.1953.

69) Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Takları*, İstanbul 1954, s.57.

Cariyeler

Cariyeleri üç kısma ayırmak mümkündür: 1) Haremde türlü hizmeti gören cariyeler: Yaşları büyükçedir. İçlerinde güzel olmayanları, vücutları düzgün bulunmayanları da vardır. Bunlar en ucuza satılanlardır. 2) Satılmak için alınan cariyeler: Yaşları 5-7 arasında olurdu. Yüzleri güzel, vücutları, endamları mütenasiptir. Yaşları ilerledikçe güzelleşiyorlarsa, bu gibilere ut veya kanun öğretilir. Nezaket ve muaşeret kaideleri ile bir erkeği avlamak için naz ve işve usulleri de en ince ayrıntılarına kadar öğretilir. Cariyeler bulûğ çağına gelince sahipleri onu görücülere çıkartır ve satarlardı. 3) Odalıklar: Bunlar cariyelerin en güzelleri ve en pahalılarıdır. 15-20 yaşları arasında odalık olarak satılırlar veya hediye edilirler. Yüksek devlet memurlarının ve padişah kızlarının en çok alıp besledikleri bu odalıklardır.

Çağatay Uluçay

Okuyacağınız yazı, Çağatay Uluçay'ın *Harem II* adlı kitabının (TTK Yayınları) "Cariyeler" bölümünden derlenmiştir. Öğretmen olan Uluçay'ın (1910-1970) özellikle Osmanlı sarayının tarihi ve yapısı üzerine araştırmaları vardır.

Kölelik müessesesi, tarihin çok eski devirlerine kadar uzanır. Eski uluslarda köle ticareti çok geniş bir çevreyi kaplardı. Doğulular beyazlardan, Batılılar da esmer esirlerden çok hoşlanırlardı. Eski çağın büyük şehirlerinde esir pazarları vardı. Esirler, buralarda satılırlardı. Eski Mezopotamya, Yunanistan, Roma ve Mısır'da hemen hemen bütün işler esirler vasıtasıyla görülürdü.

İslamiyetten önce, Araplar da esir ticaretiyle uğraşırlardı. Muhammed, İslamiyeti kurunca bu müesseseyi kaldırmadı. Savaşta esir edilenlerin, para ile satın alınanların esir olduklarını ilan etti. Esirler, ya kurtuluş parası ödeyerek ya da efendisi tarafından azat edilerek hür olabilirlerdi.

Bağdat, Abbasiler devrinde Doğu'nun en büyük esir pazarı idi. Hatta Abbasiler, daha ileri giderek imparatorluğun Doğu ve Batı ucundaki ulusların vergi yerine köle vermeleri esasını kabul etmişlerdi. Zenci ve Kafkas kölelerin mergup olmasında bu vergi sisteminin çok büyük rolü oldu.

Cariyelerin hukuki durumları

İslam hukukuna göre esirlerin hiçbir hakları yoktu. Esir, sahibinin malı idi. Efendisi, evinin bir eşyası gibi, onu arzu ettiği şekilde kullanabilir, satabilir, hibe edebilir, hediye olarak başkasına verebilir, nikâhsız olarak onunla düşüp kalkabilirdi. Bunun için, sahibinin, cariyesini **odalık** olarak alması kâfi idi. Cariyeye verilen mihir de, öbür malik olduğu şeyler gibi sahibine aitti. (1)

Müslümanlar ve Türkler, cariyelere çok iyi davranırlardı. Çünkü Muhammed yediklerinizden ve giydiklerinizden onlara da veriniz, eziyet etmeyiniz demişti. Bundan başka Müslümanlarca en büyük sevaplardan birisi de kölesini azat etmekti. Hazreti Muhammed: "Müslüman esiri azat eden cehennem azabından kurtulur" hadisini söylemişti.

Bu sebepten, padişahlar, şeriatın emirlerine uymuşlar, almadıkları cariyeleri çırak etmişler, cihazlarını yapmışlar, konaklar düzmüşlerdir. Azat edilenlere de, para, mal ve eşya vermişlerdir. Osmanlı hareminde, daha Orhan Bey zamanından beri kölelerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Fakat cariyelerin haremde çoğalması, özellikle Fatih'ten beri artmıştır. Çünkü Fatih devrinde devlet idaresi

devşirmelerin eline geçtiği gibi, haremde de böyle olmuştur. Nasıl devşirilen erkek çocukları, orduda ve Enderun Mektebi'nde terbiye edilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve idari üst kademelerine yükselmek imkânlarını elde etmişlerse, hareme alman cariyeler de güzellik ve zekâlarına göre **usta**, **kalfa**, **ikbal**, **kadın efendi** ve **rahle sultan** payelerini alarak en yüksek mevkilere çıkmayı başarmışlardır.

Padişahların, Türk kızlarıyla evlenme usulü II. Bayezid devrinin ortasında başlayarak kalkmış ve padişahların cariyelerle evlenmesi, düşüp kalkması gelenek olmuştur. Dört padişah bir tarafa bırakılırsa, bu gelenek, hanedanın kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Binaenaleyh haremin esasını ve hanedanın temelini bu yüzyıldan itibaren cariye teşkil etmiştir. Haremde yaşayanlar bir piramide benzetilebilir. Piramidin kaidesini cariyeler, re'sini de valide sultan işgal eder. İkisi arasında kalfalar, ustalar, odalıklar, ikballer ve kadın efendiler yer alır.

İlk zamanlar savaş yapılan uluslardan cariyeler saraya alınmıştır. Genişleme zamanında esir çok alındığı için, bunların güzelleri hareme alınır, diğerleri satılırdı. Bu arada Çerkez, Gürcü ve Rus köleleri satın alınarak hareme sokulmuştur. Çünkü ta eski çağlardan beri Kafkasyalı güzellerin Doğu'da büyük şöhretleri vardı. (2) Bu sebeple, Kafkasyalı kızlar, hemen hemen Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan beri hareme alınmıştır. Fakat 17. yüzyıldan başlayarak hemen hemen hepsi Kafkasyalı cariyelerdi.

Cariyelerin hareme alınması

İlk cariyeler, savaşlarda ve alınan düşman şehirlerinde esir edilen güzel, ya da tam âzatlı kızlar arasından seçiliyordu. Bu sistem genişleme devrinde böyle devam etti. Fakat duraklama ve gerileme devri başlayınca bu kaynak kurudu. Nadir olarak ele geçirilen güzel cariyeler komutanlar tarafından saraya sunuldu.

Başta sadrazam olmak üzere, divan azaları, valiler, sancakbeyleri, padişahın kız kardeşleri, yetiştirdikleri veya satın aldıkları cariyeleri padişaha sunarlardı.

Hareme alınan cariyelerin ikinci kaynağı ise devlet adamlarının bunları padişaha armağan etmeleri idi. Başta sadrazam olmak üzere, divan azaları, valiler, sancakbeyleri, padişahın kız kardeşleri, yetiştirdikleri veya satın aldıkları cariyeleri padişaha sunarlardı. Bu durum III. Murad, Sultan İbrahim, II. Mahmud, Abdülmecit ve II. Abdülhamit zamanında sanki yarışma halini almıştı. Valilerin cariye armağanı, son yüzyıllara kadar devam etmiştir. (3) Başka bir kaynak da, cariyelerin Gümrük Emini tarafından satın alınıp hareme verilmesi idi. Bunlar çoğunlukla Çerkez, Gürcü ve Abaza idiler.

19. yüzyılda, Osmanlılarda esirlerin alınıp satılması yasak edildi. Fakat Kafkasyalılar kendi rızaları ile kızlarını saraya vermeye devam ettiler. (4)

Cariyeler, bulûğ çağına gelince sahipleri, onu görücülere çıkartır ve satarlardı.

Esasen birçok Çerkez kadınları, kızlarını ta beşikten itibaren "Padişah haremi olup ihtişam ve elmaslar içinde hayat sür!" diye yetiştirirdi. (5) İstanbul esir pazarında en çok Çerkez, Abaza ve Gürcü cariyeler satılıyordu. Bunları yalnız Türkler değil, azınlıklar da alıyorlardı. Fatih Sultan Mehmed, saltanatın son yıllarında yabancıların ve azınlıkların azatlı azatsız kölelerini başka dinden olanların almasını şiddetle yasak etti. (6)

Diğer yüzyıllarda, alınan cariye pusulaları gözden geçirilirse bunların hemen hepsinin Çerkez, Abaza, Gürcü ve bazı zenciler olduğu görülür. Cariyeleri, harem hesabına Gümrük Emini tedarik ederdi. (7) Abdülmecit zamanında da İstanbul'a bir sürü Çerkez göçmeni gelmiş, Abdülmecit bunların hepsini haremine almış, kadınlarına dağıtmış, bir anne ile iki kızını da Tirimüjgân kadın efendiye vermiş: "Saray âdeti üzerine anaya Nergisnihal, büyük kızına Nameksu, küçüğüne de Gûşendil ismini vermişler, bunlar Tirimüjgân kadın efendinin dairesinde terbiye görmüşler, sarayın âdet ve akvalını öğrenmişler". (8) Genel olarak Çerkez kızları, büyük bir kapıya, özellikle padişah kapısına kapılanmak için ya kaçarlar yahut da esirciler tarafından türlü şekillerde kaçırılırlardı.

Cariye türleri

Genel olarak cariyeleri üç kısma ayırmak mümkündür:

1) Haremde türlü hizmeti gören cariyeler: Yaşları büyükçedir. Yüzüne bakılabilecek güzelliktedir. İçle-

Cariyeler, Müslüman olduklarından *Kuran*'ı okumak zorunda idiler.

rinde güzel olmayanları, vücutları düzgün bulunmayanları da vardır. Bunlar en ucuza satılan cariyelerdir.

2) Satılmak için alınan cariyeler: 5-7 yaş arasında olurdu. Yüzleri güzel, vücutları, endamları mütenasiptir. Büyüdükçe güzelleşecekler arasından seçilirler. Yaşları ilerledikçe, gerçekten güzelleşiyorlarsa, bu gibilere ut veya kanun öğretilir. Nezaket ve muaşeret kaideleri ile bir erkeği avlamak için naz ve işve usulleri de en ince ayrıntılarına kadar öğretilmeye çalışılırdı. Cariyeler, bulûğ çağına gelince sahipleri, onu görücülere çıkartır ve satarlardı.

3) Odalıklar: Bunlar cariyelerin en güzelleri ve en pahalılarıdır. 15-20 yaşları arasında odalık olarak satılırlar veya hediye edilirler. Yüksek devlet memurlarının ve padişah kızlarının en çok alıp besledikleri bu odalıklardır. (9)

Cariyelerin muayeneleri

Satın alınan cariye, parası verilmeden bir gün bir gece müşterinin evinde kalır, uykusu ağırsa, horlarsa, başka kusurları varsa fiyattan düşülür, sonra parası ödenirdi. Çoğu zaman sahibinden, genellikle annesi veya babasından sattığına ve alakası kalmadığına dair bir senet de alınırdı. Hareme alınan kadınlar, muhtemel olarak ilk zamanları ebeler ve hastalar ustası tarafından muayene ediliyordu. Fakat sonraları ebe ve doktorlar tarafından muayene edilmiştir. (10)

Hastalıklı olanlar derhal sahiplerine geri verilirlerdi. (11) Birçok yerli ve yabancılar, padişahları, harreminde bulunan yüzlerce cariye ile düşüp kalkmakla itham etmişlerdir. Bunların hiçbir surette gerçekle ilgisi yoktur. Çünkü bu cariyelerin çoğu hizmetçidir. Yüzlerce cariye içinden ancak birkaç tanesiyle padişah düşüp kalkar, diğerlerini ne bilir, ne de görürdü. Hatta daha ileri giderek bu cariyeler arasında erkekler de olduğu gibi, dilsizler (12), maskaralar, zenciler, cüceler de vardı. (13) Bunlar kalfa olduklarına göre kendilerine bağlı maskaralar, dilsizler ve cücelerin de bulunması gerekmektedir. Satın alınan cariye makbuzları tetkik edildiği zaman bunların arasında oldukça yaşlı kadınların da bulunduğu görülmektedir. Bunların bir kısmı sütnine olarak alınıyordu. Fakat çocukları dışarıda yetiştiriliyordu. Bununla beraber, haremin en güzel cariyelerinin de padişahın hizmetinde bulunduğu bilinmektedir.

Madam Montegû, Kethüda Bey'in hanımı Fatma Hanım'ın cariyelerini şöyle anlatır: "Saçları topuklarına kadar, elbiselerinin kenarları sırmalı, iki sıra cariyeler dizilmişti. Ayıp olmasaydı kendilerini daha yakından görmek için duracaktım..." (14) Şadiye Sultan ise cariyelerin kılıkları hakkında şunları yazar: "Saraya intisap etmiş müteaddid kızlardan, küçük yaşta olanlar, oyunlarımızda bize arkadaşlık ederlerdi. Yerlere kadar etekleri uzanan kuyruklu, bellerinden büzmeli elbiseler giyerlerdi. Başlarında her renkten türban şeklinde şifon hotozlar bulunurdu.

Osmanlı Haremi

Harem, girilmesi yasak yer anlamına gelir. Genellikle, ev reisinin kadınları, cariyeleri ve çocuklarıyla yaşadığı yer demektir. Aynı zamanda evin kadını anlamına da gelir. Haremin asıl adı ise **Dar'üs-saade**'dir. Anlamı "saadet evi" demektir. Doğu memleketlerinden Hindistan'da "Perde" veya "Zenane", İran'da "Enderun", Arabistan'da "Harem" tabiri kullanılmaktadır. Bizde de "Harem" tabiri Dar'üs-saade'den daha yaygın olarak kullanılmıştır. (1)

Genellikle, Osmanlı Sarayları haremleri, mabeyin ile kızlar ağası dairesi arasında yer alır. Topkapı Sarayı haremi, Yıldız ve Dolmabahçe Sarayları hareminden ayrılır. Topkapı Sarayı haremi, kızlar ağası, baş kapı gulâmı ve haznedar usta dairesiyle mabeyin olan sarık odası, sünnet odası, Revan köşkü ve hırka-i saadet arasında yer alır. Bu iki sınır arasında 400'e yakın oda vardır.

Osmanlı haremi, ortada hükümdarın yatıp kalktığı daire ile valide sultan dairesinin etrafında kurulmuştur. İlk haremler, valide sultan taşlığı etrafını süslerlerdi. Taşlığın etrafında cariyeler dairesi, valide sultanlar, kadın efendiler ve şehzadeler dairesi bulunurdu. Topkapı Sarayı haremi de böyle idi.

Topkapı Sarayı hareminin, dış ile ilgisi araba kapısı ile kuşhane kapısından olurdu. Her iki kapıdan gelenler, kapıda nöbet bekleyen harem ağaları ile karşılaşırlardı. Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı olan bab'üs-saade'yi Ak hadım ağaları korurlardı. Kuşhane kapısından sonra ise haremin idaresi siyah hadım ağalarına aitti.

Kuşhane kapısından girilince harem ağalarının nöbet tuttukları yere gelinirdi. Haremle ilgisi olanlar bu kapıdan girip çıkarlardı. Buranın sağ tarafından uzun bir koridor vardı. Bu koridora Altın Sokak denirdi. Burası Hırka-i Saadet dairesine kadar uzardı. Ortadaki kapı valide sultan taşlığına açılırdı. Solda üçüncü bir kapı daha vardı ki, bu da cariyeler dairesine aitti.

Bu alana harem ağalarının "Nöbet Yeri" denirdi. Burada harem ağaları sıra ile nöbet tutarlardı. Haremin dış ile ilgilerini bunlar sağlarlardı. Hava kararınca, nöbetçi haremin kapısını belirli bir saatte kapardı. Sabahleyin de yine belli bir saatte nöbetçi harem ağası kapıyı açardı.

Haremde yaşayan cariyeler üç kısma ayrılır: Acemiler, kalfalar, ustalar.

Kuyruk kısmı bellerini büzen, yandan saçaklı kemere sıkıştırılarak yukarı toplanırdı." (15)

Cariyelerin yetiştirilmeleri ve okutulmaları

Cariyelerin birçoğu hizmet görmek için alındığından, idareciler tarafından çamaşır, külhan, kiler, sofra gibi genel hizmetlere verilirlerdi. Bunlar, pek güzel olmayan genç ve orta yaşlı cariyeler olurdu. En güzelleri ise padişahın hizmetine, ona yakın olanlar da şehzadeler dairesine gönderilirdi. İlerde güzel olacakları umulanlar da haznedarlara ve kalfalara bırakılır, yetiştirilmesi emredilirdi.

İlk olarak, saray geleneklerine uyularak, yeni cariyelere, fettanlıkları, renkleri, güzellikleri, karakterleri veya görünüşleri göz önünde tutularak yeni isimler verilir, bu isimler Farsça olurdu: Hoşneva, Handerû, Ruhisar, Lâlifâm, Neş'eyab, Demsaz, Demihoş, Tarzmev, Şevkiyar, Düzdudil, Şengül, Sayeperver, Ebrünigâr, Mahcemal, Hoşnaz, Safdil, Reftardil, Şevkiâlem, Lâligül, Nergizeda, Rengimelek, Nazlıcemal, Neşedil, Feleksu... (16)

"Bu isimlerin herkes tarafından bellenmesi ve unutulmaması için ilk zamanlarda bir kâğıda yazılı olarak iğne ile göğsüne iliştirilirdi. Bir gün Sultan Abdülhamit'in huzuruna birkaç tane cariye getirmişler, içlerinden birinin gözü çok küçük imiş, padişah kendisine: "Adın Çeşmirah olsun buyurmuş..." (17) Dikkat edilirse cariyelere verilen isimler hep anlamlıdırlar.

Hareme alınan cariyelere, kalfalar tarafından terbiye, nezaket, büyüklere karşı saygılı olma hakkında bilgiler verildiği gibi uygulanırdı da. Hareme ait hatıralar okunduğu zaman bunlara nasıl dikkat edildiği, cariyelerin ne kadar kibar olduğu derhal göze çarpmaktadır. Nasıl Enderun Mektebi, yüksek devlet memurları yetiştiren bir okul ise, harem de güzel ve müstait cariyeler için böyle idi. İster odalık olarak, ister güzel olacağı düşünülerek 5-6 yaşında iken alınmış bu cariyeler, istikbalin ikballeri, kadın efendileri ve valide sultanları olacaklarından okuyup yazmalarına, saray görgülerini iyi öğrenmelerine son derecede dikkat edilirdi. Hele padişah hanımı olacak olanları, haznedar usta özel bir itina ile yetiştirir, efendisine yaraşır bir kadın olmasını sağlardı.

Önceleri, ben de, bütün cariyelerin okutulduğunu sanırdım. Fakat şimdi bunlardan yalnız, güzel ve müstait olanlara okuma yazma öğretildiğini tespit ediyoruz. Nitekim Bayan Safiye Ünüvar, Mehmed Reşad'ın haremine öğretmen olarak girdiği vakit, değil cariyelerin çoğunun, hatta kalfaların bile bazılarının iyi okuyup yazma bilmediğini görmüştür. Cariyeler, Müslüman olduklarından *Kuran*'ı okumak zorunda idiler. Halifenin yani padişahın hareminde yaşayanların dinlerini bilmesi ve öğrenmesi gerekiyordu. Mehmed Reşad, yeni tayin edilen Safiye Ünüvar'a şu iradeyi tebliğ ettirmişti: "Namaz kılmayanlara, oruç tutmayanlara, verdiğim tuz ve ekmeği haram ediyorum. Bu iradem hoca

Gece alaturka saat yarımdan sonra, harem ağalarının haremde dolaşmaları veya hareme girmeleri yasaktı. Haremin kapıları kapandıktan sonra iç kısmın düzenine haznedar ustalar sağlarlardı. Gece haremde bir şey olursa, durum haznedar usta tarafından nöbetçi harem ağasına bildirilir, kızlar ağası vasıtasıyla gereği yapılırdı.

Yıldız ve Dolmabahçe Saraylarında mabeyini, hareme büyük bir kapı bağlardı. Kapının önünde bir musahip harem ağası, içerdeki koridorda da diğer bir harem ağası nöbet tutardı. (2) Padişah, dairesine çekildikten sonra haznedar usta ile maiyetindeki kalfalar, sabaha kadar hünkâr dairesi önünde nöbet beklerlerdi. (3) Hatta II. Abdülhamit, evhamlı bir padişah olduğundan uyuduktan sonra, haznedar usta tarafından yatak odasının kapısı kilitlenirmiş. (4)

Bundan başka haremin diğer tarafının düzeni de nöbetçi kalfalarla emirlerindeki cariyeler tarafından korunurdu. (5) Böylece, padişahın ve haremde yaşayanların hayatları içten ve dıştan sıkı kontrol altına alınmış olurdu. Hareme lüzumlu şeylerin getirilmesi veya bazı haberlerin dışarıya ulaştırılması, padişahın yakınları olan dilsizler, cüceler, musahipler, harem ağaları… vb ile yapılırdı. (6) İşte bu sıkı kontrol ve türlü sebepler yüzünden Osmanlı haremi son yıllara kadar içine girilmesi güç bir sırlar küpü olmuştur.

DİPNOTLAR

1) II. Abdülhamit Devrinde Harem Hayatı, *Hayat* 1963, I. Sayı 10, S.12.

2) Hüseyin Hilmi Paşa, sadrazamlıktan istifa için geceleyin Dolmabahçe Sarayı'na gelir. Başkatibe, istifanamesini padişaha takdim etmesini söyler. Bunun üzerine başkatip, mabeyin ile harem arasındaki koridorda nöbet tutan musahibe gider. Musahip, harem kapısını vurur, içerdeki musahip kapıyı açar. "O da hünkârın hizmetinde nöbet tutan haznedar ustayı" uyandırır. *Saray ve Ötesi II.*, 25. Yine Uşakizade, bir gece padişahla beraber harem kapısına kadar gitmiş ve aynı şeyleri tekrarlamıştır. Aynı eser I., 124-141.

3) "Harem kapısının önünde ikinci haznedar ile onun maiyetinde iki haznedar yatardı. Selamlık kapısında da bir musahip nöbetçi ile seccadeci başı İzzet Efendi ve Söğütlü Alay Kumandanı Mehmet Efendi yatardı…" *Babam Abdülhamit*: 21.

4) II. Abdülhamit, kadınlarını yanına almadığı zamanlarda kitap okuturmuş: "Babam uykuya dalıncaya kadar okurlar, uyuduğunu hissedince yavaşça kalkıp çıkarlardı. İkinci haznedar kapıyı kilitlerdi." Aynı yer.

5) Aynı eser, 81.

6) 1054 "Yine mah-ı mezburede (ramazan) Buzağı Dilsiz yediyle harem-i hümayuna alınan cevahirlerin…"; 1054 "mah-ı zilhicce'nin 23, musahip Halil Ağa yediyle iri top anberler talep olunup teslim olunan anberlerdir…"; 1055, "Mah-ı mezburun 18, Zeyrek Cüce yediyle talep olunup alıkonan cevahirler…" T.P. Arş. D. No. 4155.

Padişah, yeni seçtiği has odalığa hediyeler gönderir. Kız güzelce yıkanır, süslenir. Geceyi, kadınlar dairesinde olan hünkâr yatak odasında geçirir.

hanım tarafından talebelerime söylensin". Bunun üzerine Safiye Hanım sınıfın kapısına şu levhayı yazdırıp astırmıştı: "Namaz kılmayan, oruç tutmayan dershaneden içeri giremez". (18)

Harem, halifenin evi idi. Herkes ibadetini yapmalı, *Kuran*'ını okumalıydı. Herhalde bu düşünceden dolayı okumak, yazmak gerekiyordu. Gerçekten padişahların kadınları okuyup yazma biliyorlardı. Fakat bunların iyi bir öğrenim yapmadıkları, mektuplarında yaptıkları cümle, gramer ve kelime hatalarından anlaşılmaktadır. (19) Hemen hemen hepsinin odasında bir kitaplık vardı. Bunların, çoğu zaman, günlerini okumakla geçirdikleri sanılıyor.

Saray havuzunda cariyeler.

Okumanın yanında, müstait cariyelerin bazı müzik aletlerini çalmayı, şarkı söylemeyi, oyun oynamayı öğrendikleri de kesindir. Bunların dışında cariyeler dikiş dikmesini, dantelâ işlemesini, örgü örmesini de iyi biliyorlardı. Bunları, onlardan kalan eşyalardan ve elbiselerden görüp anlayabiliyoruz. Bu sebeple, harem bir kültür okulu ve nezaket yuvası olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski saraylılar, acemileri: "Sarayda terbiye olmayan hiçbir yerde terbiye öğrenemez, burası, terbiye mektebidir" diye korkuturlarmış. (20)

Haremde yaşayan cariyeler üç kısma ayrılır: Acemiler, kalfalar, ustalar. Acemilere ilk olarak, saray göreneği ve çalışacakları işler öğretilirdi. Ancak bundan sonradır ki, acemilik devresi sona erer; bir kalfanın yanında hizmete girerlerdi. Lâyık ve müstait olanlar, daha sonraları kalfa ve usta olurlardı. Bunlara genel olarak, "gedikli" derlerdi.

Padişahlar odalıklarını nasıl sağlıyorlar?

Padişahlar ve şehzadeler, II. Beyazıd devrinden başlayarak cariyelerle evlenmeye başladılar. Harem için cariye tedarik edildikçe, bunlardan, sancaklarda bulunan şehzadelere gönderiliyordu. Mesela II. Beyazıd 1482 yılında oğlu Şehzade Şehinşah'a birçok hediyelerle beraber, beş oğlan, beş cariye, dört şahin; 1484'de yine aynı şehzadeye 10 oğlan, 10 cariye; aynı sene şehzade Ahmet'e 10 oğlan, 10 cariye; 1485'de şehzade Mahmud'a 6 oğlan, 5 cariye; 1486 yılında da yine Şehzade Ahmet'e iki oğlan iki cariye göndermişti. (21) Çünkü şehzadeler de eşlerini cariyeler arasından seçmeye başlamışlardı.

Güzel kızlar padişahlara, devlet memurları, kızkardeşleri tarafından takdim edildiği gibi, bizzat kendileri de şöhretlerini duyduklarını veziriâzamdan isterlerdi. Sultan İbrahim genel olarak, cariyelerinin önemli bir kısmını böyle tedarik ederdi.

III. Ahmed de okumuş, terbiye edilmiş bir cariyeyi sadrazamdan istemiş, fakat onu fasit fikirlere düşürmemek için şöyle bir hattı-hümayun göndermişti: "Bundan akdem sarayda müzakere olunan okumuş cariyeyi reis-i sabık Ahmet Paşa aldığını, darüssaadetim ağası bîlur imiş, hâlâ evinde olmayıp kız karındaşında imiş. Öyle müstesna değildir, eli hizmete uzcadır, iktizası olmakla isterim, sair fikirde olmazsız, hem mukaddema ağa tarafından gelmiş idi, söze bais olmaz". (22)

III. Mustafa da kadınlara düşkündü. Rifat Kadın'ı (23) sadrazam vasıtasıyla haremine almıştı. Padişahlar, devirlerinin güzel cariyelerinin adlarını kızlar ağası, musahipleri, nedimleri veya kız kardeşlerinden duyuyorlar, münasip bir yere getirtip görüyorlar, beğenirlerse odalık olarak hareme alıyorlardı. İşte bu da III. Mustafa'nın bir cariyeye ait hattı-hümayunu, altında da sadrazamın telhisi var: "Yarın Topkapı'ya gönder bakalım". Telhis ise şöyledir: "Emr ü ferman buyurulan cariye uzakta bulunduğundan şimdi geldi, ne mahalle emr ü ferman-ı mülû-kâneleri buyurulursa ol babda emr ü ferman şevketlû kerametlû, mehabetlû veliyyünniam efendi padişahım hazretlerinindir." (24)

Dışardan güzel kadınları sağlama işinde sadrazamın ve hatta kadınlarının büyük rolü olduğu anlaşılıyor.

Eğlenceye ve kadınlara düşkün olan Abdülmecit de beğendiği bir cariyeyi kız kardeşinden istemiştir: "İsmetlû hemşirem, her ne kadar zahmet ise de mansıb için bir cariye rica ederim. Haznedar ustaya kim olduğunu söylemiştim. Böyle zahmet vermek lâyık değildir, ama şimdiki vakitte münasip cariye bulmak müşkül olduğundan mecbur oldum. Abdülmecit" (25)

Odalık için yetiştirilen bir kız vardı, çok güzeldi: "Gayet beyaz, pembe yanaklı, mavi gözlü, açık lepiska, altın gibi pırıltılı saçları, düzgün vücutlu, onaltı yaşında, kamelya gibi güzel bir kızdı. Fakat Allah, bol bol ihsan ettiği bu güzelliğe mukabil zekâ bakımından hasis davranmıştı. Bu kızın güzelliğinin, letâfetinin şöhreti saraya kadar aksetti. Sultan Aziz Han'ın validesi Pertevniyâl Valide Sultan bu kızı çağırttı. Padişahın ilk huzuruna çıkışında zekâ eseri gösteremezdi. Mahaza bu hal mahcubiyetine verildi ve İsmetpenah Hazretleri'nin hoşuna gitti, kızın sahipleri yüksek fiyat istedilerse de kızın güzelliği ve saraydan çıkmak istemeyişi üzerine ikiyüz keseye (bin lira) satın alındı. Valide Sultan Hazretleri, bu cariyeyi mahdum-ı zişanına gönderdi. Zarif olmak saadetinden mahrum olan bu kızcağız, hakan hazretlerinin takdir ve iltifatlarına pek nail olamadı ve bir müddetçik haznedarlar maiyetinde bulunduktan sonra çırağ edilip mükemmel bir çeyizle ulemadan asil bir zatla evlendirildi..." (26)

II. Abdülhamit de kadın avcılığında babası Abdülmecit'ten aşağı kalmamıştı. Daima sarayında genç ve körpe odalıklar bulundururdu. Cemile Sultan Mahmud Celâlettin Paşa ile evlendiği zaman, kayınvalidesi ona çok güzel bir cariye hediye etti. Abdülhamit, bu cariyeyi görünce sevdi. Cemile Sultan kardeşinin temayülünü anlayınca cariyeyi Abdülhamit'e gönderdi. Abdülhamit hareminde Nazikedâ adını aldı ve onun kadınlarından birisi oldu. (27)

II. Abdülhamit'in hareminde: "Birbirinden güzel üç genç kız vardı. Bu üç güzeller hakikaten bir çiçek buketi halinde göze çarpıyorlardı. Kendilerini görenler için, bunlardan birini seçip de işte bu hepsinden güzel demeye imkân yoktu. Çünkü her biri birer güzellik âlihesi halinde idi. Babam ayrı ayrı zamanlarda onların her üçüne de, ayrı ayrı iltifatlarda bulunurdu. Fakat ne yazık ki, haremin üç güzeli, güzellikleri derecesinde kıskanç kızlardı".

Bu kızlar, Abdülhamit, marangozhanede çalışırken onunla konuşurlar, gününü hoş etmeye çalışırlardı. Bir gün yine üç kızlar marangozhaneye gelmişler, padişahla birlikte eğlenmişlerdi. Bu kızlardan birisi Abdülhamit'i öbürlerinden kıskandığından marangozhaneyi ateşe vermişti. Yangın zorlukla söndürülmüştü. Abdülhamit, kızları yanına çağırmış, hangisinin yaptığını araştırmış, fakat hepsi de inkâr etmişlerdi. Nihayet Abdülhamit'in meşhur fino köpeği Chenic suçlu kızı bulmuş, efendisine göstermişti.

Kız bunun üzerine hıçkıra hıçkıra ağlamış ve yangını nasıl çıkardığını padişaha anlatmıştır. Abdülhamit: "… Benim zavallı çocuğum! Meğer sen ne kadar akılsız imişsin... dedi ve sonra ilave etti: Şayet günün birinde izdivaç eder isen, sakın böyle aptalca kıskançlık vakaları çıkarma!... Çünkü her erkek benim gibi olmaz... Ve büyük bir bedbahtlığa uğramayı kendi elinle hazırlamış olursun...." demiş ve genç kızları huzurundan çıkarmıştı. "Fakat yangını çıkaran genç kız hemen saraydan ihraç edildi, kendisine yaşayacağı kadar da bir maaş bağlandı." (28)

Yine Abdülhamit'in hareminde çok güzel bir kız varmış: "… kumraldı, elâ gözlü idi, 23 yaşında kadardı. Gayet de iyi tahsil görmüş, son derecede zarifti. Daha saraya intisap ettiği günden itibaren babam kendisinden pek ziyade hoşlanmıştı. Artık, daima onu yanında gezdiriyor, kendisiyle uzun uzun, tatlı tatlı konuşuyordu. Lâkin bütün bu 'iltifat-ı şahane'ye rağmen elâ gözlü dünya güzeli, hükümdarın bazı arzularına 'evet' demiyordu. Onun bu şiddetli mukavemeti, babamın kendisine karşı alâkasını daha ziyade artırıyordu. Bu hal böyle tam beş sene devam etti. Elâ gözlü güzelde hiçbir değişiklik yoktu... Bir bayram günü, çok güzel görünen kız padişahın huzuruna girmiş, tebrikini yapmış Abdülhamit: 'Hâlâ inadında devam mısın?' diye sormuş. Genç kız güzel gözlerini yere indirip susunca babam devam etmiş: 'Hem sen bugün ne kadar güzelsin!...' Genç kızın bu iltifata cevabı şu: 'Efendimiz, ömrüm oldukça size canımı feda etmeye daima hazır olacağım. Yanınızdan ayrılmam. Fakat bütün dünyayı bana bağışlasanız, asla hareminiz olmam!... çünkü kocam olacak erkeğin yalnız ve yalnız bir karısı, yani tamamen bana ait olmasını isterim, aksi halde kimse ile evlenmem...' Abdülhamit, güzeli elde edemeyeceğini anlar, ona konak alır, içini donatır. 45 yaşında gayet dindar bir kıranta zatla bu güzeli evlendirir. Fakat Abdülhamit, zifaf odasına giren damadı hemen saraya çağırtır, sabaha kadar alıkor, bunu beş gece tekrarlar." (29)

Padişahların, has odalıklarla ilk temasları

Osmanlı hükümdarlarının hangi kaynaklardan odalıklarını sağladıklarını anlatmaya çalıştık. Yerli kaynaklarımızda bu konu ile ilgili hiç denilecek derecede bilgi vardır. Bulunan yeni belgeler biraz daha durumu aydınlatmıştır. Genellikle

Odalık adlı tablo. Odalıklar, cariyelerin en güzelleri ve en pahalılarıdır.

cariye ve odalık avcılığının nasıl yapıldığının tek kaynağı Batılı yazarların kitapları olmuştur. Bunların gerçekle ilgisi olup olmadığını anlamak için onların verdiği bilgilere şöyle bir göz atmak gerekir.

Padişahların kadınları, cariyeleri ve odalıkları hakkındaki ilk yazılar 17. yüzyıldan başlar. Bu meseleyi ilk olarak Thomas Dallam (1599), III. Mehmed'in bazı harem kadınlarının tasvirini yapmakla ele alır. Ondan sonra Venedik Elçisi Ottaviano Bon (1606-1609, Penzer ise 1604-1607 yılları arasında elçilik yaptığını yazar), Robert Withers (1650), Rico, Madam Montegü (1717-1718) ve Fransız fabrikatörü Flachat (1745-1755) bu alanda en önemli bilgileri verirler.

Padişahların odalıklarını nasıl seçtiklerini ilk olarak Venedik Elçisi O. Bon ele almış, onun bu açıklamalarını sonraki bütün Avrupalı yazarlar -Madam Montegü hariç- olduğu gibi kopya etmişlerdir. Bon, odalık seçimini şöyle anlatmaktadır: Padişah cariyelerden birisinin oyununu seyretmek, müziğini dinlemek ve eğlenmek isterse onun adını başkadına söyler. Başkadın cariyeleri hükümdarın yanına gönderir. Padişah, cariyelerin önünde birkaç defa geçer, hoşuna gidene mendilini verir, kendisiyle geceyi geçireceğini bildirir. (30) İşte haremden ve kadından söz eden bütün yazarlar, hep bu temayı almışlardır. Rico (31), Flachat da aynı şeyleri yazarlar.

Bu seçme, halvet sırasında da olur. Padişahın hoşlandığı cariyeyi kâhya kadın takdim eder, padişah mendilini önüne atar, ondan memnun kaldığını ve geceyi beraber geçireceğini ilan eder (32). Bir başka yolu da, haznedar ustanın özel olarak yetiştirdiği güzel cariyeyi kahveci usta yanına yerleştirmesidir. Padişah, valide sultan ziyarete geldiği zaman güzel cariye hünkâra kahve takdim eder. Hünkâr bu takdim sırasında cariyeyi beğenirse onu has odalığa alır. (33)

Yine Batılı yazarlara göre padişahın has odalıkla ilk cinsî münasebeti şöyle olur: Padişah, yeni seçtiği has odalığa hediyeler gönderir. Kız güzelce yıkanır, süslenir. Geceyi, kadınlar dairesinde olan hünkâr yatak odasında geçirir. Onlar içerde uyurken, mağrıplı kadınlar (her halde Zenciler demek istiyor), nöbet tutarlar. Geceleyin birisi mağrıplı kadının yanında, öbürü padişah yatağının ayakucunda iki mum yanar.

Bunlar, hükümdarı uyandırmadan değiştirilir. Sabah olunca, kral (padişah) kalkar, bütün elbiselerini değiştirir, başka odaya gider; odalığına memnuniyet derecesine göre para, mücevherat, elbise… vb gibi hediyeler gönderir. (34)

Bu yazarlar, odalığın seçiminden sonra haremde büyük bir hareketin başladığını söylerler. Bütün odaların ustaları ve kalfaları yardıma çağırılır. Onu ilk olarak külhancı usta alır, güzelce yıkar, masaj yapar, kokular sürer, saçlarını örer. Öbürleri de onu nefis elbise ve çamaşırlarla giyindirirler. İş bitince yeni odalığı haznedar usta alır, hükümdarın yatak odasına götürür. O, her haliyle o şahâne aşka hazırlanmıştır. (35)

Padişah, soyunup yatağa girmeden önce hiçbir kadının içeri girmesine izin verilmez. Hünkârın yatak odasına giren yeni odalık yerlere kapanır, sürüne sürüne padişahın yatağına kadar ilerler, örtüyü hafifçe kaldırır, yavaş yavaş kalkar, padişahın hizasına gelince yatağa girer... (36)

Penzer, bir yerde de bu ilk resmî ziyarette çok dikkatli ve ihtiyatlı davranılmalıdır, tâ ki yeni odalık bir daireye ve kendisine hizmet edecek cariyelere kavuşuncaya kadar. Eğer dikkat edilemeyecek olursa, öbür kadınların haber alıp işi bozacaklarını ileri sürüyor (37), burada tezada düşüyor.

Penzer, mendil hikâyesini ve odalığın padişahın yatağına sürünerek gitmesini ısrarlı bir şekilde savunuyor. Mendilin, Türkler nazarındaki önemini ve değerini belirtiyor. Yerde sürünme işine gelince, Bon ve Rico'dan sonra gelen yazarların da bunları, itiraz etmeden kitaplarına aldıklarını söylüyorlar. Bu geleneğin padişahın damatları tarafından da uygulandığını, bir sultanla evlenen damadın gerdeğe girdiği gece yatak odasına ürkek ve utangaç bir durumda girdiğini, tıpkı odalık gibi, yere kapanarak sürüne sürüne sultanın yatağına yaklaştığını, örtüyü kaldırıp öptüğünü, bunu bütün İstanbulluların bildiğini iddia ediyor, ilave olarak Çin saraylarında da bu sürünmenin mevcut olduğunu yazıyor. (38)

Genel olarak Batılı yazarlar, Madam Montegü de dahil, yeni odalığın, hünkârın yanına girmeden önce, yıkandığı, süslendiği ve tuvalet yapıldığı konusunda birleşmektedirler. Aslında, Türklerde gerdeğe girmeden bir gün önce gelin hamama götürülür ve yıkanır. Bu bizim evlenme âdetlerimizdendir. Bunun doğru olması gerekir, çünkü bu da padişah ile odalık arasında bir çeşit evlenmedir.

Yerde sürünmek meselesine gelince, bu bir fantezi ve hayal mahsulü olsa gerek. Yeni odalık, padişahın hoşuna giden bir kızdır, buna denecek söz yok. O da öbür kadınlar ve insanlar gibi padişahın kuludur. Öbürleri gibi, huzuruna girince eteğini öpmesi gerekmektedir. Bu sebeple, odalık da, ortalıkta etek olmadığına göre, yatak örtüsünü öpebilir. Yayınladığımız bir iki zifaf örneğinde, damatların yerde sürünerek yatağa doğru gittiklerine dair bir ize rastlayamadık. Buna karşılık, odaya giren damatların sultanların eteklerini öptüklerini biliyoruz.

Nitekim bu söylenenleri; Madam Montegü ve D'asson kabul etmezler. II. Mustafa'nın mahremiyetine giren Hafsa Sultan, bu olayı şöyle anlatır: "Öteden beri işaret edildiği üzere padişah hangi kızı isterse ona bir mendil attığının katiyen doğru olmadığını söyledi. Padişah kızlardan hangisini isterse onu kızlar ağası vasıtasıyla çağırırmış. Derhal öbür sultanlar (kadınlar) ona riayet gösterirler, hamama götürürler, vücuduna kokular sürerler ve yapacağı işe muvafık surette gayet zarif giyindirirlermiş. Padişah kendisinden evvel kıza hediye gönderir, sonra da bulunduğu daireye gidermiş. Padişahın yatağının eteğine kadar kızın sürünerek geldiği de yalanmış…" (39)

Şeriat hükümlerine göre, padişahlar, cariyelerden istedikleriyle nikâhsız olarak münasebette bulunabilir. Bunlar hareme alınınca haznedar ustaya teslim edilirler. Haznedar usta bunların her şeyleriyle ilgilenir. Aynı zamanda padişahla ve saray halkıyla nasıl münasebette bulunacaklarını da öğretir.

Has odalığa bir daire tahsis edilir, emrine cariyeler verilir. Eğer padişahtan çocuğu olursa ikbal ve kadın efendi sınıfına dahil olur. Padişah kendisinden hoşlanmaz, arzu etmezse, bendegândan birisiyle evlendirilir. (40) İlk erkek çocuğu doğuran kadın, başkadın olur.

Cariyelerin evlendirilmesi ve azat edilmeleri

Padişah, küçük yaşlarda alınıp zat-ı şâhaneleri için odalık olarak yetiştirilen kızların belki de hepsi ile münasebette bulunmuyordu. Düşüp kalktığı odalıklardan çocukları olanlar, kadınlar sınıfına alınıyordu. Çocuk doğurmayanların da alındığı oluyordu. Odalıklardan padişah soğursa, çocukları olmazsa, geçimsizlik yaparlarsa, bunlar münasip bir kimse ile evlendiriliyor; cihazı, evi padişah tarafından sağlanıyordu.

Hizmet cariyeleri, kalfa ve ustalar, cariyelik süreleri olan 9 yılı doldurduktan sonra saraydan ayrılabilirler. Bilhassa evlenmek isteyenler çırağ edilmelerini rica yoluyla efendilerine mektup yazarak bildirirler. Bunlara derhal, çırağ kâğıtları doldurulur. 9 hizmet yılı dolduran cariyelere de hürriyete kavuşma kâğıdı olan azatname "ıtıkname" verilir. Bunlar ıtıknameyi, ufak yuvarlak bir muska içinde göğüslerinde taşırlar, öldükleri zaman da bununla gömülürler. (41) Birçokları da azatnameyi yırtarlar, sarayda kalmaya devam ederlerdi. (42) Çırağ edilenler dışarıda bir eve yerleşirler, evlenirlerdi. (43) Penzer, padişaha ulaşamayan cariyelerin saraydan Eski Saray'a gönderilmek için dışarı çıkmak istediklerini, orada evlenebileceklerini yazar. (44) Çırak edilen cariyelere elmas yüzüğü ve küpesi, altın saati, gümüş zarfları, bir çift kaşığı ve hanesinin her levazımı verilir, çırak edilirdi. (45) Bunlardan başka şeyler de veriliyordu. (46) Evlenecek cariyelere ise daha fazla eşya, bağlı bulunduğu efendisi ve arkadaşları tarafından veriliyordu. (47)

Cariyelere verilen eşya, konak vesaire ile yetinilmiyor, sonradan daha düşmemeleri için bazı tahsisler de yapılıyordu. (48) Kocaları ölen saraylılara (49) ve hatta ölen saraylı annelerinin maaşlarını bile istemeye kadar ileri giden cariye çocuklarına rastlanmaktadır. (50) Çırak edilenler, hâlâ padişahı efendi, baba tanıdıklarından, padişah şeriat hükümlerine göre ve insanlık düşüncelerine uyarak onlara bakıyor, kötü duruma düşmelerini önlemeye çalışıyordu.

Osmanlı haremi, her yıl ölen ve çırak edilen cariyelerle boşalıyor, fakat yerlerine yenileri alınarak harem değirmeni dönüşüne devam ediyordu.

Cariyelerin erkeklerle münasebeti

Veraset usulünün I. Ahmed devrinde değişmesi üzerine, şehzadeler birer daireye kapatılmış, kendisine hizmet eden kalfa ve emrindeki

cariyelerle bazen padişah oluncaya kadar, bazen de ölünceye kadar yaşamıştır. Bu itibarla, şehzadeler emirlerine verilen cariyelerle düşüp kalkıyorlar, fakat çocuk yapma yasağı olduğundan buna şiddetle riayet ediyorlardı. Eğer cariye gebe kalırsa türlü şekillerde bu çocuk düşürülüyordu. Bazen de buna riayet edilemiyordu. (51) Yalnız I. Abdülhamit, Dürrüşehvar Sultanı düşürtmemiş, doğumdan sonra gizli olarak, tahta geçinceye kadar saray dışında büyütmüştür; bu bir istisna idi. Bu yasak ilk olarak Abdülaziz'in veliahtlığı zamanında dikkate alınmamış ve Yusuf İzzettin Efendi bu sırada doğmuştur. Bundan sonra şehzadeler, serbestçe çocuk sahibi olabilmişlerdir. Bu sebeple, şehzadelerle cariyeler arasında bir sürü maceralar geçmiş olduğu elde edilen belgelerden anlaşılıyor. (52)

Saraylı cariyelerin ikinci münasebette bulundukları erkekler, harem ağalarıdır. Bunların erkeklik azaları kesilmekle beraber, cariyelerle bir sürü maceraları olduğu söylenir. Hatta bir harem ağasının kıskançlık yüzünden diğer harem ağasını tabanca ile öldürdüğünü biliyoruz.

Cariyeler, kalfaların yanında musiki dersi alırlardı. Sadullah Ağa, Hacı Arif Bey, Aziz Efendi ders verdikleri cariyelerle sevişmişler, hatta bazıları bunlarla evlenmişti. (53) II. Süleyman, hastalıklı bir padişahtı. Çoğunlukla Edirne'de otururdu. Bundan faydalanan cariyeler, harem ağalarıyla düşüp kalkmaya başladılar. Veliaht olan II. Ahmed, bunu oda cariyelerinden haber aldı ve çok üzüldü.

II. Ahmed padişah olur olmaz, harem ağalarının akşamdan sonra hareme girmelerini yasak etti. Bu hem harem ağalarını hem de onlarla ilgisi olan cariyeleri çok üzdü. Bunlar kendi aralarında söz birliği ettiler, akşam kararınca cariyeler, "koca gördük!" diye bağıracaklar, bundan faydalanan harem ağaları da bahçeye koşacaklar, sevdikleri cariyeleri göreceklerdi. Yine bir akşam cariyeler "koca gördük" yaygarasını basmışlar, harem ağaları da dalkılıç bahçeye koşmuşlar, bir bostancıyı ağaç üzerinde bulup sille tokat aşağı almışlar ve Darüssaade ağasının yanına götürerek, cariyeleri her zaman rahatsız eden bostancının bu olduğunu ileri sürerek suçsuz bostancıyı itham etmişlerdir. Bostancılarla harem ağaları, bu yüzden birbirine girmek üzere iken II. Ahmed ortaya atılmış ve bostancıyı öldürtmüştür. (54)

Bir de Enderunlu Mehmed adında çok güzel bir delikanlı ile bir cariyenin sevişmesi rivayet edilir. Bunlar birbirleriyle gizliden gizliye buluşup sevişmişlermiş. Nihayet harem ağaları bunu haber alıp padişaha haber vermişler, padişah bunların buluştuğu bir gece üzerlerine yürümüş, sevgililer önde padişah arkada koşmaya başlamışlar, darüssaade ağası dehlizine gelince sevgililer kaybolmuş, oradaki dolaplardan birisine girivermişler, padişah onların girdiğini sandığı dolabın önüne gelmiş, hançerini havaya kaldırmış, bir eliyle de dolabın kapağını tutmuş ve süratle kendine doğru çekmiş. Fakat birdenbire havadaki kolu yere düşmüş, kendisi de hayretler içinde kalmış, dolap bomboşmuş, içerde ne güzel cariyeden, ne de yakışıklı Mehmed'den eser varmış, bunun üzerine padişah bu iki sevgilinin veliliğine inanmış, âşıkların girdiği sanılan dolabın önünde saygıyla eğilerek ayrılmış. Daha sonraları o dolap oradan kaldırılmış, üzerine altın kilit ve anahtar yaptırılmış, böylece âşıklar rahatsız edilmesin diye bir yana bırakılmış. (55)

Haremde gerçek cariye aşkı, Yıldız Sarayı'nda bir İtalyan ressamı ile Hamid'in cariyelerinden birisi arasında geçmiştir. Yıldız Sarayı'nın bir yerinin boyanması ve resimlenmesi gerekmiş, bu iş için güzel bir İtalyan ressamı bulunmuş. Vazifesini yapmaya başlamış, zaman zaman cariyeler onu seyrederlermiş. Bu sırada ressamla bir cariye göz göze gelmiş, sevişmeye başlamışlar, bunu cariyenin kalfası duymuş, kıza nasihat etmeye, bir Müslümanın bir kâfirle sevişmesinin çok günah olduğunu söylemeye başlamış. Sâf ve dindar cariye, sevgisi ile dini arasında ne yapacağını şaşırmış, nihayet kendisini hamam külhanına atarak canına kıymış. (56)

DİPNOTLAR

1) "Eğer zevce gayet yüksek mertebeli bir adamın kızı ise yahut mutaddan çok fazla **cihaz** getirmişse kocası hiçbir **müstefrişe** almamayı ve karısına sadık kalmayı taahhüt eder. Yoksa bir Türkü meşru karısına ilâveten canının istediği kadar müstefrişe almaktan menedecek hiçbir kanun mevcut değildir. Nikâhlı kadından doğan çocuklarla, müstefrişelerin çocukları arasında hiçbir fark göze çarpmaz, her iki çocuk da aynı haklara maliktir.

"Müstefrişeler ya satın alınır, ya harpte ele geçirilir. Müstefrişelerden bıktıkları zaman, onları esir tacirlerine götürüp satmaları için hiçbir mani tasavvur edilemez.

"Fakat çocuk doğuracak olurlarsa hürriyetlerin iktisap ederler. Süleyman'ın karısı Roxalana (Hürrem) işte bu kaideden istifade etmiştir. Daha bir esir iken Süleyman'dan çocuk doğurdu, bu yüzden hürriyete nail olur olmaz, Süleyman ile her türlü alâkasını kesmeye kalktı. Süleyman onu derin surette seviyordu. Süleyman ile münasebette bulunmak için onun meşru karısı olmak şartını koşuyordu. Çünkü halayıkların hiçbirinin cihazı yoktur, izdivaç, bir kadına kocasının evini idare etmek hakkını verir. Evdeki esir bütün kadınlar üzerinde hakim olur..." Türk mektupları: 148, 149.

2) Hurşit Paşa'nın Saray Hatıraları, *Hayat Tarih Mecmuası*, V. 60-61, İstanbul 1965.

3) 6 Ş. 1263 tarihli, Trabzon valisi İsmail Rahmi Paşa'nın Ser Kurena Hamdi Bey'e yazdığı mektup: "Cevari-i mezkûrenin

bu vapur ile irsali farize-i zimmet-i memlûkiyetim bulunmuş ise de, haremim cariyelerinin vapur-ı mezkûr ile henüz Trabzon'a gelmeleri münasebetiyle mezkûr cariyelerin bazı noksan levâzımatları ikmâl olunmadığından zaruri diğer vapur ile doğruca hâk-i pây-i âlilerine gönderileceği..." Top. Arş. E. No. 4792.

4) Hurşit Paşa'nın Saray Hatıraları, *Hayat Mecmuası* s.V., 60-61, İstanbul 1965. Riko, Hareme alınacak cariyelerin güzel ve bakire olmaları gerektiğini yazar, Fransızca tercümesi, 71.

5) *Saray ve Harem Hatıraları*: II, 398, 416, *The Harem*: 122; Evliya Çelebi de Çerkez cariyelerin öneminden bahseder. Ondan naklen aynı şeyler belirtilir: In the Days of Jannissaries: 107; Hurşit Paşa'nm Saray Hatıraları, gös. yer.

6) "Devletlû Sultanımın hâk-i pâyine arz-ı bendegi budur kim, esirler hususunda sultanın emrettiği Çerkez ve Abkas ve Rus ki satun alalar, ol emirden sonra ki sekiz ay geçti, sultanım emrettüğü esir almıyalar ve kullanmıyalar deyu sultanımdan bir hüküm bir kul geldi Kestellû Kadı iken ve Mahmud Ağa subaşı iken ne kadar esir varsa satıla, telbis olunmıya, Yahudilerden ve Nasranîlerden ve Frenklerden bunların üzerinde kadı ve subaşı ademileri ve kul haceti olur ki telbis olunmıya..." Halbuki Yahudilerden bazılarının hâlâ Müslüman cariyeleri kullandığından şikâyet ediyor. Top. Arş. D. No. 1511.

7) Gümrük Emini tarafından verilen cariye makbuzları sene 1184-1250. Makbuzlar üzerinde cariyelerin hangi ulustan olduğu, ne olduğu ve kısmen de yaşları yazılıdır. Şöyle izahlar verilmiştir: "Çerkez duhter, tahminen sekiz yaşında" "Abaza bakire tahminen on yaşında", "tahminen beş yaşında Çerkez bakire", "Çerkez kadın 1", "seyyibe Çerkez tahminen 15-16 yaşında", "tahminen 12 yaşında Gürcü duhter", "orta boylu Arap cariye", "tahminen 17 yaşında Arap cariye". Cariyeler, en çok Gürcü, Çerkez ve Abaza'dan alınmıştır. Birkaç tane de Arap cariye vardır. Yaşlar 5-16 arasında, fiyatlar da 1000 ile 2000 kuruş arasında değişmektedir. Robert Withers, Hareme çoğu Kahire'den gönderilmek üzere zenci kızlar alındığını yazar, A Description 108.

8) Babam Abdülhamit; *Hayat* V. Sayı 9. İstanbul 1956.

9) Saray ve Harem Hatıraları: *Yeni Tarih* dergisi II., 398, 411, 413, 414.

10) Saray ve Harem Hâtıraları: *Yeni Tarih* Dergisi II. 398.; Robert Wihers ise bu muayeneyi Kâhya Kadının yaptığını yazar, A Description... 40.

11) Mesela alınan cariyeler muayene edildikten sonra isimleri yanına şunlar yazılmıştır "Bedricihan kırk iki buçuk kesedir. Bunun bir miktar öksürüğü varsa da nevazildir. Zararı yoktur deyu hekim cevap verdi". "Huricenen, kırk kesedir, beğendiğiniz Cenanyar'ın yerine geriye gitmiştir, hastalıklı olduğu için", "Cenanyar yirmi dokuz kesedir, bunun özürü olduğundan sahibine verilmiştir..." D. No. 8799.

12) Üç yaftalı bir kuşak "Harem-i Şerirde dilsiz cariyeye ihsan-ı şüd" S. sene 1243 D. No. 23, Vr. 143.

13) "Harem-i Şerifde maskara Zehbaz Bula'ya İhsan olunmuştur. Sene "1118 Rebi-yülâhir" aynı defter, varak 114. "Hürmüz inci adet 20 onyedi adedi harem-i şerifde maskara Arife kalfaya ihsan olunan sorgucun tel uçlarına vazedilmiştir. S, sene 1119" aynı defter, varak 119, bundan başka yalnız D. No. 8075.

14) *Şark Mektupları*, 72.

15) II. Abdülhamit Devrinde Harem Hayatı, *Hayat* 1963, I. sayı 3, S. 7.

16) E. No. 4002.

17) *Saray Hatıralarım*, 71.

18) *Saray Hatıralarım*, 22, 23. Fatih'in sarayında çalışan Angiolello, cariyeler hakkında şunları yazmaktadır: "Bu kadınlara Türkçe konuşmak, yazmak ve Müslümanlık kanunları öğretilir. Keza bunlara çok iyi yetişmeleri için eğilimleri göz önünde tutularak dikiş dikmek, nakış yapmak, harp çalmak, şarkı söylemek ve diğer şeyler de öğretilirdi". Miller 52, 53; Riko, Fransızca tercümesi 71.

19) Bakınız: *Haremden Mektuplar*.

20) *Saray Hatıralarım*, 71.

21) Top. Arş. D. 10017.

22) Faiz Demiroğlu, Sultan Ahmed'in vezirazam İbrahim Paşaya mektupları, *Yeni Tarih* Dünyası (İstanbul 1954), II. 837.

23) III. kitaptan Rifat kadını okuyunuz.

24) III. Mustafa'nın hatları Top. Arş. E. No. 7019.

25) Top. Arş., E. No. 12288.

26) *Saray ve Harem Hatıraları*, 412, 413.

27) *Saray ve Harem Hatıraları*, 413.

28) II. Abdülhamit Devrinde Harem Hayatı, *Hayat* 1963, L Sayı 15, sayfa, 14, 15.

29) Aynı kaynak, sayı 4, S. 14, 15.

30) *The Harem*, 181.

31) Rico Fransızca terc. 73. Riko şunları da ilave eder: Padişah cariyeden memnun kalırsa : "... sabahlayın Kadın Kâhya'ya teslim eder. O da onu hünkâr yatak odasına geldiği törene eşit bir törenle götürür, yıkanır ve ona derhal bir daire ayrılır, hünkâr hasekisine lâyık bir yaşama şartı te'min edilir. Eğer hamile kalmak ve oğlan doğurmak mutluluğuna ererse, ona o zaman haseki sultan adı verilir…" Riko 73 ve A. Description 42, 43.

32) Nevruz'a bak.

33) *The Harem*, 178.

34) *The Harem*, 182.

35) *The Harem*, 179.

36) *The Harem*, 179.

37) *The Harem*, 181

38) *The Harem*, 179.

39) Madam Montegü'den naklen *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, 151.

40) "O' çünkü kendisi (Sultan İbrahim) taife-i zennana ziyade muhabbet edüp anları gariki ihsan eder ve birçok cariyeleri ba'd-el-istifraş birer vezir mir-i mirana Çırağ ederdi…" *Evliya Çelebi Seyyahatnamesi I.*, 335.

41) Saray Hatıralarım, 73; Hurşit Paşa'nın Saray Hatırları, *Hayat* mecmuası, sy. V, S. 60-61.

42) Saray ve Harem Hatırları, 415, Ayşe Sultan, cariyelerin hizmet süresini üç sene kabul eder. Babam Abdülhamit, 99.

43) "Sene 1293 cemaziyelâhırın sekizinci, sene 1292 Haziran'ın yirmiikinci cuma günü bağa naklolundu, Feleksu Kalfa dahi o gün çırağ oldu" E. No. 4002. "1293 senesi muharrem'in üçüncü ve 1291 senesi kanunisaninin18 inci olan Pazar günü Mahvisal Ustam çırak oldu" aynı yer.

44) *The Harem*, 184.

45) Saray ve Harem Hatıraları, *Yeni Tarih* Dergisi II., 413.

46) 1123 "sene-i mezbur şehri ramazan'ın fi 3 varid olan hattı hümayun mucibince harem-i şerifde üç nefer azatlı cariyelere üçer para kumaş ihsan buyurulmağın…" D. No. 17, "sene-i mezbur (1124) şehri şevval'in fi 7 varid olan hattı hümayun mucibince harem-i şerifde iki nefer azatlı kullarına birer donluk telli ve birer donluk sade hatayı ve birer donluk taraklı atlas ve birer donluk kutni ihsan buyulmağın teslim şüd", aynı kaynak.

47) Bir sultana yazılan ve altında Mahıruhsar imzası bulunan bir cariye mektubunda şöyle denilmektedir: "Bu defa Kamil Ağa kulları vasıtasıyla bu cariyelerine cihaz olmak üzere ihsan ve inayet buyurulan namazlık ve abdest takımı ve yatak takımları vesaire vusul buldukta ne derecelerde memnun ve mesrur olduğumu tarif edemem…" Bunun için minnet ve şükranlarına arzediyor. E. No. 4002.

48) 1145 C. Tarihli Gevher Hoca ve saraylı Emine cariyeleri imzalı arz: "fakire cariyeleri merhum… Sultan Mustafa Han… hazretlerinin emekdarları ve şevketlû, kerametlû, inayetlû efendimize dahi külli hizmeti sebkat edüp daire-i harem ismetmakrun duacılarının muhil-i mustahak alile ve pir-i ihtiyareleri olup efendimin her vechile sadaka ve ihsanına muhtaç olmakla merahim-i aliye-i mülûkânelerinden gümrükten olmak üzere düşen mahlûlden yevmi kırk akçe inayet ve ihsan buyurulup…" Başında I. Mahmud'un şu hattı hümayunu vardır: "Düşen mahlûlden ihsanıhü mayunum olmuştur." Baş. Arş. Cevdet ta. Saray, No. 2838.

49) 24 b. Sene 1214 tarihli saraylı Tahire ve Demihoş adlı cariyelerin dilekçesinde:

"… Bu cariyelerin hasetsen çırağan Ruşenlerinden olduğuna binaen vacibe-i zimmetim olan… zevcim kulları vefat edeliden beri halim ile meşgul ve melûf olduğum duaya muvazabat üzere olmakla lakin bila sahip kaldığımdan geçinmekte aczim olup hakk-ı acizanemde ancak ma'ül-hayat olan merhamet-i hümayunları cari ve erzani buyurulmağa… muhtaç olmalağa… matbah-ı amireden yevmi dört vukiyye rugan sade veüç vukiyye pirinç ve dört vukiyye lahm-ı ganem ve haftada üç çeki hatab inayet ve ihsan-ı hümayun… buyurulmasıé. Aynı kaynak saray, No. 4405.

50) L. 6 1214 tarihli dilekçeden annesi öldüğünden gümrükten almakta olduğu yirmi akçe vazifenin kendisine verilmesi hakkında, Aynı kaynak, saray, No. 7139.

51) Cariye Visâl'in yazdığı tarihsiz mektuptan: "Aman beni duymasın darılır, Nazikmisâl cariyeniz yine bir kız çocuk düşürmüş; biraz keyifsiz olduğu bu akşam mesmuum oldu. Efendim, bendeniz gidip bakmaya vaktim olmadı. Kurbanın olayım, cevabı kimse görmesin efendim." E. 4002, Kendi el yazısı tarih, XIX asır.

52) V. Murat kendisine takdim edilen ilk cariyeden şöyle bahseder: "13, 14 yaşlarında idim. Bir gün marangozluk ile meşgul oluyordum. Birdenbire bulunduğum odanın yanındaki odada bir kadın fistanının feşafeşini işittim, ellerim durdu. Kalbim daha ziyade çarpmıya başladı. Kulaklarım gittikçe tekarrüp etmekte olan kadının ipek fistanının hasıl ettiği hafif fışırtıya o zamana kadar hiç duymadığım bir his ile mevkuf kaldı. Sonra odamın kapısı açıldı. Genç ve güzel bir Çerkeş Kızı gülerek içeriye girdi. Zarif bir meşyile masama kadar geldi. Bir şeyler fısıldayarak yanıma oturdu. Tanımadığım bir kadın ile o gün ilk defa olarak beraber bulunuyordum. Tar'ifi nakabil bir mahcubiyet ve şaşkınlığa duçar oldum. Benim mahcubiyetim üzerine kız gülerek elimdeki aleti aldı. Dedi ki: "Efendim, bu meşguliyeti terk edinizde beş on dakikalık şu fırsattan istifade ediniz. Bu dakikada bizi hiç kimse dinleyemez. Ağanızın da malûmatı vardır. Kendisi uzakta değil, bizi de gözetliyor..." Abdülhamid-i sani ve Devr-i saltanatı, Osman Nuri, İstanbul 1327, I, 11, 12.

53) *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İç Yüzü*, 130-133, 146-148.

54) Silâhdar Tarihi II, 580-582. Harem ağalarının hareme girmelerini, IV Mehmet'in tahta geçtiği yıllarda Kösem Sultan da yasakladı: "Baad el-yevm kendu halinize olasız gerek harem umuruna ve gerek taşra umuruna karışmayasız cümleniz azadsız kölesiz ancak harem kapısı önünde oturmaktan gayrı işiniz yoktur. Size tayin olunan harem kapısı önünde olan odalardır. Eğer harem kapısından içeri bir adım duhulünüz tezkire irsal eylediğiniz mesmuum olur ise bil'a aman vela te'hir kati olunursuz. Eğer umur-ı mühimme olub tarafımız bildirmek iktize ederse bir tezkire ile Kethüda Kadına ifade edersiz, oldahi bize ifade eder. Ve kezalik Taşraya dahi gerek tezkire ile ve gerek lisanen bir kelamınız çıkhığı mesmuum olur ise enve'ı ukubat ile katlolunursuz deyu baad el-tenbih kara ağaların harem-i hümayun tarafından olan cariyelerini valide sultan taşraya çıkardı ve bir kaçım çırağ edüb bakisini esir pazarına gönderüb füruht eylediler" Risâle-i Teberdariye Vr. 59.

55) *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İç Yüzü*, 145.

56) *II. Abdülhamit Devrinde Harem Hayatı*, 1963, I. sayı 8, S.12.

Hürrem Sultan'dan Muhteşem Süleyman'a mektuplar

Kanuni dünyaya, Hürrem de Kanuni'ye hükmetmiş!

Hürrem, belki pek güzel değildi, fakat çok sempatik, politikacı, haris ve kıskançtı. Erkeğin hâlet-ı ruhiyesini, bilhassa Kanuni'ninkini çok iyi anlamıştı. Gayesine erişmek için, her şeye cevaz veriyordu; kan, ölüm, evlât, para... gayesine varmak için hiçbir vakit cepheden hareket etmiyor, politikacı ve entrikacılar gibi, gizli, dolambaçlı yollardan gidiyor, perde arkasında gizleniyordu. Önünde valide sultan, başkadın, İbrahim Paşa, Sultan Mustafa gibi birçok engeller vardı. Bu engellerden kurtulmak lazımdı. Bunun için bir plan yaptı ve işe başladı.

Çağatay Uluçay

Okuyacağınız yazı Çağatay Uluçay'ın *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları* adlı kitabının (Ufuk Kitapları, 2. baskı, 2001) giriş bölümünden derlendi. Osmanlı sarayına ilişkin araştırmalarıyla bilinen Uluçay, Hürrem Sultan'ın Kanuni'ye yazdığı ve Topkapı Sarayı arşivlerinde bulunan mektuplara yazdığı girişte, Hürrem'in Kanuni haremine girdiği dönemde yaptığı planı nasıl yürürlüğe soktuğunu ve Muhteşem Süleyman'ı nasıl avucu içine aldığını anlatıyor. Yazı içindeki kutularda Hürrem Sultan'ın Kanuni'ye yazdığı mektuplardan örnekler bulacaksınız. Yazıdaki başlık ve ara başlıkları biz koyduk.

Kıtalara otağ kuran, milletlere kös dinleten, hükümdarlara diz çöktüren Muhteşem Süleyman'ın bu muazzam kudreti yanında bir de eğildiği, yenemediği bir kale, hem de duvarları ipekten, burçları lepiska saçlardan, mazgalları cazibeli bir çift gözden ibaret olan bir kale vardı: Bu kalenin sahibi, sevgilisi, başkadını, hasekisi Hürrem Sultan'dı. Kanuni ülkeleri fetheder-ken, o da bu muazzam Padişahın kalbini fethetmiş, ona senelerce hükmetmiştir.

Büyük kumandanlar ve hükümdarların bu hale düştükleri tarihte çok görülmüştür: Antuvan, Kleopatra; Baltacı, Katerina; Mussollini, Klara için başlarını; İngiltere Kralı VI. Edward, Madam Simpson için tahtını vermediler mi? Bütün Avrupa'yı senelerce hükmünde tutan ve Avrupa Kartalı sayılan Napolyon Bonapart, Jozefin'in ahlaksızlığını bile bile senelerce ona bir mabut gibi tapmış, aşkının ıstırabına katlanmamış mıydı? Diktatörler ve büyük kumandanlar için belki bu bir ihtiyaçtı; ruh ve kalpleri hükmedilmeyi, hükmetmek kadar arıyor ve istiyordu; bu bir psikoloji ve anlayış meselesiydi.

İşte Kanuni de onlardan biriydi. Büyük devlet adamı ve kumandan olan Kanuni, aynı zamanda devrinin sayılı şairlerindendi de. O zafer ve sevinç kadar aşk, ıstırap ve hicranı da biliyordu. Yurttan ayrılınca, sevgiliden uzaklaşınca, içine bir gariplik düşüyor, bunu şiirleriyle en güzel şekilde ifade ediyordu. Aşkı ve onun verdiği tatlı ıstırabı doya doya tatmış, bu hususta en güzel şiirlerini yazmıştı (Kanuni'nin "Muhibbi" mahlası ile yakılmış şiirlerini havi bir divanı vardır).

Kanuni bu meşhur gözdeden gayri diğer cariyelerle de evlenmişti. Mektupların bir kaçında adı geçen Gülfem adlı cariye de bunlardan biriydi. Kanuni'nin hareminde beyleri ve Kırım Hanları tarafından takdim edilmiş bir sürü cariye vardı. Fakat Kanuni, Hürrem'i tanıdığı günden beri cazibesine kapılmış, adeta onun ruhu ve gölgesi olmuştu. Sultan Mustafa'dan başka, bütün çocuklarının anası olan bu kadına karşı büyük bir sevgi ve bağlılık duymuş, bunu ölümüne kadar muhafaza etmişti.

O başkadındı, Süleyman'ın her şeyiydi, diğer cariyelerin mümtazı ve gözdesiydi. Bu sevgiden dolayıdır ki Süleyman ona geniş mikyasta arazi temlik etmiş, para vermiş, Kudüs, Mısır, Mekke, Umman, İstanbul ve Edirne'de birçok hayır binaları yaptırmasına veya vakfetmesine müsaade etmek suretiyle adını tarihe mal etmiş ve ebedileştirmişti.

Hürrem, Kanuni'nin haremine giriyor

Hâkim Hükümdarı yenen bu kadın kimdi? Muhteşem Süleyman'ı nasıl büyülemiş ve avuçları içine almıştı? Yabancı kaynaklarda Roxolona, Osmanlı kaynaklarında Hürrem veya Haseki Sultan adıyla bilinen bu gözdenin milliyeti hakkında muhtelif rivayetler vardır: Bazı tarihçiler Çerkez, bazıları da Fransız, Rus, Leh olduğunu söylemektedirler. Bugüne kadar bu hususları aydınlatacak yeni vesikalar bulunamamıştır. Ancak Hürrem'in "b"leri "p" şeklinde telâffuz etmesi ve yazması, filologlara milliyetinin tayini hususunda yardım edebilir.

Hürrem'in Süleyman'ın haremine hangi tarihte girdiği hakkında da hiçbir esaslı kayıt yoktur. Bazı rivayetlere göre, Hürrem'i Süleyman'a takdim eden Damad İbrahim Paşadır. Eğer Murad'la Mâhmud bunun oğulları ise, Hürrem Kanuni'nin haremine onun şehzadeliği zamanında girmiştir. Leh veya Rus olduğu göz önünde tutulursa, Hürrem'in Kefe'de yahut da Manisa'da iken Kanuni'nin haremine alınmış olması icap eder. Eğer bu çocuklar, onun oğulları değil ise, Hürrem'in Kanuni'ye intisabı saltanatının ilk senesi olması gerekir. Çünkü Kanuni'nin tahta çıkışından bir sene sonra (1520/21) Hürrem'in oğlu Mehmed doğmuştur. Bu ikinci şık daha doğru olsa gerek. Hürrem'in Mohaç Muharebesi sırasında Kanuni'ye gönderdiği 1-2 numaralı mektupları kendisinin yazmayıp başkasına yazdırması; onun Türkçe'yi iyi bilmediğine delâlet ettiği gibi, Kanuni de bir mektubunda "Eğer Türkçe'yi iyi bilseydin daha çok şeyler yazardım" diyerek, onun Türkçe'yi iyi bilmediğini bizzat teyid ediyor.

Büyük devlet adamı ve kumandan olan Kanuni, aynı zamanda devrinin sayılı şairlerindendi de. Şiirlerini "Muhibbi" mahlası ile yazardı.

Bununla beraber Hürrem, Kanuni hareminin ilk zamanlarda en nüfuzlu kadını değildi. Hareme ilk alındığı zaman o da diğerleri gibi hürriyetini kaybetmiş, esir bir cariyeden başka bir şey değildi. O sıralarda Kanuni'nin başkadını (hasekisi), Kırımlı olduğu iddia edilen Mâh-ı Devran Hatun'du. Bu kadın Hicri 921'de Kanuni'nin büyük oğlu Şehzade Mustafa'yı doğurmuştu. İlk erkek çocuğu doğurduğundan cariyelikten başkadınlığa yükselmişti. Fakat haremdeki kadınlar içerisinde en nüfuzlusu, padişahın Anası Mehd-i Ulya Hafsa Sultan'dı. Hürrem ise üçüncü derecede nüfuza malikti. O da çocuk doğurunca cariyelikten çıkmış, padişahın meşru zevceleri arasına girmişti.

Hürrem haristi; meşhur olmak, hükmetmek istiyordu. Bunun için bir plan yaptı ve işe başladı.

Busbecq'ın dedikleri doğru ise çocuğu doğar doğmaz hürriyete kavuşan Hürrem, Süleyman'dan ayrılmak istemişti. Fakat Süleyman onu çok sevdiğinden bırakmamış, sevgisinin nişanesi olmak üzere usul hilâfına ona cihaz (çeyiz) vermişti. Çünkü Türklerde evlilik delillerinden birisi de cihazdı.

Hürrem bir plan yaptı ve işe başladı

Hürrem, belki pek güzel değildi, fakat çok sempatik, politikacı, haris ve kıskançtı. Erkeğin hâlet-ı ruhiyesini, bilhassa Kanuni'ninkini çok iyi anlamıştı. Gayesine erişmek için, her şeye cevaz veriyordu; kan, ölüm, evlât, para... Hulâsa her şeyi feda edebiliyordu. Fakat o gayesine varmak için hiçbir vakit cepheden hareket etmiyor, politikacı ve entrikacılar gibi, gizli, dolambaçlı yollardan gidiyor, perde arkasında gizleniyordu. Hayatı tetkik edilip, yaptırdıkları göz önüne getirilince, onun takip ettiği metot, kullandığı taktik derhal tasavvur edilebilir.

Hürrem haristi; meşhur olmak, hükmetmek istiyordu. Fakat bu kısa zamanda olacak bir şey değildi; bunu güzelce tertiplemek, bir sıraya koymak lâzımdı. Önünde valide sultan, başkadın, İbrahim Paşa, Sultan Mustafa gibi birçok engeller vardı. Suya sabuna dokunmadan bu engellerden kurtulmak lazımdı. Bunun için bir plan yaptı ve işe başladı.

Evvela padişahı mest etmeğe çalışacaktı. Padişah avuç içine alındıktan sonra harem, hükümet elde edilecek, veraset yolu oğullarına açılacaktı.

Muhteşem Süleyman'ı elde etmek için bütün zekâsını, fettanlık ve cazibesini kullandı. Onun meşrebine göre naz ve niyazlar yaptı. Ayrı bulunduğu zamanlarda aşkından inlediğini ve

Kanuni'yi Rodos kuşatması sırasında gösteren bir tablo.

ağladığını ileri sürerek onu mest etti:

Bir taraftan Süleyman'ı, çıldırasıya sevdiğine iknaya çalışırken, öbür yandan da fazla çocuk yapmaya ehemmiyet verdi. O biliyordu ki Osmanlı sarayında sayılabilmesi için bilhassa çok erkek çocuk anası olmak lazımdı. Talih ona bu hususta da yardım etti: Ardı ardına Mehmed, Abdullah, Selim, Bayezid'i, bunlar arasında Mihrimâh'ı, biraz sonra da Cihangir'i doğurdu. Halbuki, başkadının Mustafa'dan başka hayatta erkek çocuğu yoktu. Bu ya onun Padişahın gözünden düştüğüne ve onunla münasebette bulunmadığına, yahut da olan çocuklarının çabucak öldüklerine delâlet eder.

Başkadın Mâh-ı Devrân ve İbrahim Paşa tasfiye ediliyor

Hürrem, fettanlığı, cazibe, işve ve dört çocuğu ile sultanı ve haremi fethetmişti. Şimdi her tarafta, mağrur bir kumandan gibi geziyor, edalı yürüyüşleriyle çalım satıyordu. Bu hal ise Başkadın Mâh-ı Devrân'ı çileden çıkartıyor, asabını bozuyordu. Bu iki kadın arasında bu rekabet yarışında sık sık münakaşalar oluyordu, fakat bunlar çok zaman Valide Sultan tarafından önleniyordu. Bu çene yarışları nihayet 1526 senesinin bir gününde bu iki kadın arasında büyük bir kavga ile son haddini buldu. Başkadın, Hürrem'i iyice dövdü, saçlarını kopardı, yüzünü tırnaklayıp kan içinde bıraktı. Kanuni bunu duydu, Hürrem'i huzuruna çağırdı, fakat o, "bende bakılacak yüz kalmadı" diyerek, sultanın huzuruna çıkmadı. Kanuni bu hadiseden sonra Mâh-ı Devran Hanım'a hiç yüz vermedi. Bu suretle Hürrem, başkadının yerini aldı. Bu vak'a Mâh-ı Devrân için bir felâket, Hürrem Sultan için ise bir Mohaç oldu.

Bu mücadelede iki kadını ve maksatlarını yakinen bilenler bilhassa Valide Sultan, Kanuni'nin kız kardeşleri ve Sadrazam İbrahim Paşa, Mâh-ı Devran tarafını tuttular. Bilhassa Valide Sultan, kızı Hatice Sultan, onun kocası İbrahim Paşa, haremden uzaklaştıktan sonra da Mâh-ı Devran Hanım'a ve oğluna gereken alâka ve yakınlığı gösterdiler. Bu vakaya kadar Hürrem Sultan, Sultan Mustafa'yı arıyor, ona mektup ve selâmlar gönderiyordu. Fakat bundan sonra arayıp sormadı. İbrahim Paşa'ya da zaman zaman selâm yazıyordu. Paşanın niyetlerini ve Mustafa ile anasını koruduğunu çok iyi bildiğinden kızıyordu da. Hattâ padişah bir mektubunda ona Paşa'ya dargın olup olmadığını sormuş, o da cevabında; "Gelince söyleşiriz" diyerek fikrini açıklamaktan çekinmişti. Hürrem bunlara kullandığı taktiği Kanuni'nin gözdelerinden olan Gülfem'e de kullandı, ondan padişaha selâmlar yazdı, fakat o zavallı da bir gün sultanın gazabına uğradı, Allah'ın rahmetine kavuştu.

1533'de, Şehzade Mustafa Manisa Valiliği'ne tayin edildi. Anası Mâh-ı

Cânum Paresi Sultânum,

Öyle nam sahibi ki sabah rüzgarı gibi merhamet artırıp saçar, öyle selam ki, gönül kapan şeker dudaklıların kavuşması gibi, öyle dualar ki, âşıkların avazı gibi yanık, öyle övgüler ki derunî arzuların ve kalbin meyillerinin sözleri gibi ateşi şulelendirir, öyle arzular ki melek görünüşlülerin giysileri gibi sonsuz öyle kalb safiyetleri ki sanki safa nuruyla nurlanmış selvi boyluların yanakları gibi, öyle mensup olmalar ve bağlanmalar ki lale yanaklıların sümbül gibi vefa kokularıyla kokulanmış, öyle yakarışlar ki başı göklere uzanan sancağın alemi gibi, öyle medihler ki, kendisinden yardım istenen Allahu Teâlâ hazretleri katında mücahitlerin "Allah Allah" nidaları gibi makbul. Parlak teşbihler edici zühre kafileleri ve hararet ve ışık verici ah yüklerini mülkün sahibi yüce Allah'ın armağanı ve ebedî kalınacak yere ait hediyesi kıldıktan sonra cihanı süsleyen nurlu kalbine hitaben derim ki; kendisi orada bulunmakla şereflenmiş olan yer benim yanık gözlerim ve mutluluk ışığımın sermayesi, gizli sırlarımın vakıfıdır. Gamlı gönlümün yatıştırıcısı, yaralı kalbimin merhemi o kimsedir ki; onun aşkı gönül tahtımın sultanıdır. Her ne kadar cihanın saadeti isem de, onun da kölesiyim.

Yüzbin kere yanmış sine ile arz olunur ki; benim firdevs cennetinin goncası sultanım! Bu biçarenin bulunduğu taraftan zerre kadar işin iç yüzünü araştıracak olursanız; "ey Allahım! Ey yardım yetiştiren! İyilik ve ihtimam sendendir" o gün ki; yakıp yıkan gaddar felek benim gibi bir dertliye zulmedip, canıma türlü türlü ayrılık hançerleri saplayıp ve benim miskin gözümün yaşına bakmayıp, kıyamet gününde hesabının sorulacağını düşünmeyip, siz yüce ve ebedî cennetin goncasını benden ayrı düşürdüyse, rahatım zahmete, şahlığım tasaya, hayatım mahva yüz tutup, gün be gün feryad u figanımdan insan ve cinler yanıp tutuşmuş olup, ihtimaldir ki göz yaşıma Allah'ın inayeti yetişip, hayatımı gene bana kavuşmayı mümkün ve kolay kılıp, bu kadar ayrılığımdan, yabanda kalışımdan beni esirger.

Ey âlemlerin rabbi!

Benim Yusuf yüzlüm, şeker sözlüm, lâtif, nâzenin sultânım, Allah dergâhına yüzüm süpürge kılıp, bir derecede niyâz ederim ki; sizi benden ömren ayırmak sözü haram olsun, mübarek yüzünüzü yine tez zamanda bana göstere. İlâhî neccinâ mine'l-firâk. Eğer denizler mürekkep, ağaçlar kalem olsa dahi bu ayrılığın açıklamasını yazabilirler mi? Ayrılığa düşenin halini bilmek isteyenler, Sûre-i Yusuf okusun, ancak o, bu hali tamâmen tefsîr eder.

Benim sultânım, canım, melek yüzlüm, şu an muci-

Devran da, bir daha İstanbul'a dönmemek üzere, onunla beraber gönderildi. Bir sene sonra da Hafsa Sultan öldü; bu suretle Hürrem, Kanuni ve haremi tamamen eline geçirmiş oldu. Irakeyn seferinden sonra 1536'da İbrahim Paşa'nın öldürülmesiyle, re'sen hükümet işlerine de karışmaya başladı, veraset işini daha kolay temin etmek, hükümet adamlarıyla sıkı temas etmek, Divan toplantılarını takip edebilmek için, haremi, Kanuni'ye Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na naklettirdi. Kanuni artık onunla müşavere etmeden hareket etmez oldu.

Hürrem'in sadrazam adayı

Şimdi planın en son ve en güç kısmı kalmıştı. Bunu kuvveden fiile çıkarmak pek o kadar kolay değildi. Ortada bir veraset kanunu vardı. Padişah ölünce muhakkak surette tahta büyük oğlu geçecek ve "nizam-ı âlem" için Hürrem'in diğer çocukları Mehmed, Selim, Bayezid ve Cihangir'i öldürecekti. Hayır, bu olamazdı. 4 yerine 1'ini feda edip muhakkak surette Valide Sultan olmak şerefine nail olmak gerekti. Bunun için hükümetin başına kendi tarafını tutacak ve arzularını

Hürrem'in telkinlerinin etkisinde kalan Kanuni, büyük oğlu Şehzade Mustafa'yı boğdurmak suretiyle elini kana buladı.

harfiyen yapacak birisinin geçirilmesi gerekti. Damatlardan Sadrazam İbrahim Paşa, Mustafa'yı tuttuğundan öldürülmüş, Lûtfi Paşa, başka sebepler olmakla beraber Mustafa'nın sancağının Manisa'dan Amasya'ya değiştirilmesi istendiğinde rıza göstermemiş ve azledilmiş idi. Diğer vezir Kara Ahmed Paşa da, şerefli bir insan ve Sultan Mustafa'yı sevenlerdendi. Bunun için bunların hiçbirisi Haseki Sultan'ın işine gelmiyordu. O, kendisine daha yakın, daha içten bağlı, arzularını itirazsız yerine getirecek bir köle Sadrazama muhtaçtı. Adam tanımakta ve seçmekte üstat olan bu kadın nihayet onu da bulup keşfetti. Bu zat tarihlerimizde "Kehle-ı ikbâl" lakabıyla meşhur olan Hırvat Rüstem Paşa'ydı. Kanuni'nin biricik kızı Mihrimâh Sultan'la evlenmiş, bu birleşmeden Ayşe Hümâşah doğmuştu. Düğünlerinden kısa bir müddet sonra 1544'de Rüstem Paşa Sadrazam oldu. Artık ana-kız-damat arasında bir triumvira yapıldı ve Sultan Mustafa aleyhinde, has oğulları lehinde çalışılmaya başlandı. Maksat, Sultan Mustafa'yı öldürüp, tahtın yolunu Haseki Sultan'ın çocuklarına açmaktı.

Şehzade Mustafa'yı Kanuni'ye boğdurtuyor

Esasen, Kanuni, Sultan Mustafa'dan gittikçe soğuyordu. Genç şehzade Manisa'dan, Irakeyn seferinden dönen babasına bir mektup göndererek görüşmek için müsaade istemiş idiyse de babası tarafından reddedilmişti.

Hürrem ve Rüstem de onun aley-

zeler gösteren benzersiz sözlerinizi aktaran yazılar elime ulaştı. Bu sayede, baştan sona hoş ibarelerle selamet haberlerin aldığımda, Hakk bilir ki, o zaman güya mübârek ağzımızdan söz işittim gibi oldum. Sevincimden gözüm pınarı, sinemin derdine saz ve söz olup, yüzüm üzre revân oldu. Hakka çok türlü şükürler kılınup, ziyâde dualar olundı ki, haşre kadar bunun şükrânesine iştigâl olunsa üstesinden gelmek ihtimâli yokdur.

Okunduğunda gözüm yaşı akdi şâdiden
Meğer ki derd-i dilümden ana meded etdinüz
Pür eyleyüb sıdk-ı hatırı cevahir ile
Gönül hazinesini mâhzen-i murad etdinüz.

Benim gözümün nüru sultânım, gece yoktur ki ahlarımın ateşinden bütün âlem yanmaya, seher yoktur ki gün yüzünüzün arzusuyla ağlama ve feryatlarımdan felekler parçalanmaya.

Rûzumı şeb gibi târih etti ey mâh-ı iştiyak
Müşkil olur iftirâk ah iftirâk vah iftirâk

Benim saadetim, vaktihâ mecnûn gibi mir'at-ı sihr gibi yüzünüzün nurları safâsına, râgıb-gâh-ı mişkât-ı kamer gibi ruhsâr-ı münevveriniz safâsma tâlib olurum.

Yıldızum düştü benüm ol mâh-ı rahşândan cüda
Zerreye olmaz beka hurşid-i rahşândan cüdâ
Ah kim hicr-i cânum müşkil imiş
Gamm-ı dereli nigârum müşkil imiş.

Benim sultânım, ayrılık ateşine sınır yoktur. Şimdi siz de bu derd-mendi esirgeyip mektûb-ı şerifinizi bu tarafa göndermeyi geciktirmeyiniz. Bari onunla canıma rahat hâsıl ola. Benim sultânım, "eğer yazımı okumuş olsaydın daha çok hasretler yazardın" demişsiniz. Şimdi benim sultânım, bu kadar yeter, cânıma tesîr ziyâde oldu. Husûsâ mektûb-ı şerifiniz okundukda; bendenüz Mîr Mehmed ve câriyenüz Mihrimâh, giryeler ve firkatler ederler. Onların giryeleri beni deli etmiştir. Hemen güya ki arada matem vardur. Ayrıca, benim sultânım, bendeniz Mîr Mehmed ve câriyeniz Mihrimâh ve Selim Han ve Abdullah enva i selâmlar edip, ayağınız tozuna yüz sürerler. Ve ayrıca paşaya küslüğüm konusunda açıklama yapmamı istemişsiniz, inşâallahu Teâlâ karşılıklı görüşme müyesser olur ise o zaman anlaşılır. Şu an biz de Paşaya selâmlar ederiz, kabul kılalar. Baki sa'âdet-i dâreyn mukarrer bâd.

El-fakîrü'l-hakîr Câriyenüz Hurrem

Ayrıca benim sultânım, benim canım pâresi, Sultân Mustafa'ya selâm gönderirsenüz benüm kâğıdumı da gönderesüz. Hem Siyavuş kulınuz mübarek hâk-i pâyinüze yüz sürer.

(Hürrem Sultan'ın Kanuni'ye yazdığı ilk mektup. 1526 senesi yazılsa gerek. El yazısı değil. - Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No: E. 5662)

hinde daima padişaha telkinatta bulunuyorlardı. Bu telkin neticesinde, Kanuni, Sultan Mustafa'yı Manisa'dan Amasya'ya tayin etti. Bir sene sonra da 1542'de Haseki'nin en büyük oğlu ve padişahın en sevgilisi Mehmed Manisa'ya tayin edildi. Halbuki Saruhan Beyliği'nin şehzadeler nazarında büyük kıymeti vardı. Çünkü padişah namzetleri bilhassa XVI. asırda hep Manisa'ya gönderiliyorlardı. Sultan Mustafa, Mehmed'in Manisa'ya tayin edildiğini duyunca, yıldırımla çarpılmış gibi oldu. Şimdi ona tehlike işaretlerinin en büyüğü verilmişti. Fakat Mehmed'in ömrü vefa etmedi, 1543'de Manisa'da öldü. Yine aynı sene Manisa'ya, Kanuni'nin ikinci büyük oğlu Şehzade Selim tayin edildi ve Haseki Sultan'la Manisa'ya geldi. Haseki Sultan, Sarı Selim Manisa'da iken onu birkaç defa ziyaret etti; diğer senelerde de padişahla Bursa'ya giderek Selim'i oraya çağırdılar, bir müddet beraber yaşadılar.

Kanuni'nin yaşı ilerliyordu; üzerinde uzun ve sürekli seferlerin yorgunluğu, kalbinde sevgili Mehmed'in acısı vardı. Eskisi gibi faal ve enerjik değildi. Artık triumvira, üzerinde istediği tesiri yapıyordu. Sistemli telkin ve tesirler koca padişahı Sultan Mustafa'dan epeyce soğutmuştu. Fakat Sultan Mustafa'yı öldürmek pek kolay bir şey değildi. Genç şehzade Amasya Sancak Beyi ve 39 yaşında idi. Halk, bilhassa askerler kendisini çok seviyorlardı. Böyle büyük bir sevgi kazanmış şehzadeyi yok etmek, hem de sebepsiz yok etmek, kolay değildi. Nihayet triumvira, düşüne taşına buna da bir kulp

Kanuni Nahçıvan seferinde.

buldu. 1553'de Sadrazam Rüstem Paşa Seraskerliği'nde şarka sefer açıldı. Serasker hududa yaklaşınca, ihtiyar padişahı askerin istemediğini, Sultan Mustafa'yı istediğini, tahtın tehlikede

Hazret-i Sultânum,

Yüzümü yere koyup, mutluluk sığmağı ayağınızın topraklarınızı öptükten sonra, benim devletimin güneşi ve saadetimin sermayesi sultânım, eğer bu ayrılık ateşine yanmış, ciğeri kebap, sinesi harap, gözleri yaş dolu, gecesi gündüzü belirsiz olan, hasret deryâsma gark bî-çâre, aşkınız ile müptela, Ferhat ve Mecnûn'dan beter şeydâ kölenizi sorarsanız; ne zamandır ki, sultânımdan ayrıyım, bülbül gibi ah u feryadım dinmeyip, ayrılığınızdan dolayı öyle bir hâlim var ki, Allâh, kâfir olan kullarına dahi vermesin.

Benim devletim, benim sultânım, özellikle, bir buçuk ay olduğu halde sizden bir haber gelmemesi yüzünden, Allâh biliyor ki, hiçbir şekilde rahatlık yüzü görmeyip, gece-gündüz ağlayıp, kendi hayatımdan el çekip, cihân gözüme dar oldu. Ne yapacağımı bilmeden ağlayıp, gözyaşları içerisinde gözüm kapıları gözler iken, ol ferdü rabbü'l-âlemîn, âleme rahmet iden subhân-ı yez-dân, cümle âleme inâyet nazarın edip, fetih haberi ve müjdeli haberlerin yetiştirdi. Ve bu haberi işitince Allâh biliyor ki, benim pâdişâhım, benim sultânım, ölmüş idim taze can buldum. Hak Teâlâ Hazretine bin bin şükürler. Ol bâri Teâlâ dergâhına kılmub şenlikler şâzumânlıklar kılındı. Bütün âlem karanlıklar içinden çıkıp Hakkın rahmet nûruna gark oldular. Elhamdülillah, minnet ol Hüdâya. Benim sultânım, benim pâdişâhım, dünya ve ahret sultânı, dayanağım, dünyaya bakdığım iki gözümün nûrı, şahım, sultânım, gazalar yapıp düşmanların toprak olup, memleketler alıp yedi iklimi ele geçiresin. Ins ü cin emrinize muti' olup, her belâ ve kazâlardan hak saklayıp, mübârek gönlünden geçen ne muradın varsa Allâh müyesser ide. Muinin olan Hızır llyas yardımcın olsun. Cümle evliyalar, enbiyâlar üzerinizde hâzır ve nâzir olsun. Bütün âlem, sayenizde hoşça geçinip sevinçli ve mutlu olsun, lnşaallâhü Teâlâ iki cihân güneşi serveri enbiyâ izzetine, min, ya rabbe'l-âlemm. Hemen ol bâri Teâlâ hazretlerinden ümidim ve maksûdum odur ki; tezcecik gelip, mübârek yüzünü görüp, yüzüm ayağınız tozuna sürmek müyesser ve mukadder ide. Min, ya muhtaçların yardımcısı (ya mucibe's-sâ'ilîn).

Benim Sultânım, yerler gökler kâyim durdukça durasın. Pâdişâhım, gine bu cariyenizi topraktan kaldırıp, tezkire gönderip, Mâhmud Çelebiden beş bin altın (filori) in'am eylemişsiniz. Bir günün bin, yardımcın Allâh olsun. Benim sultânım, bu ne zahmet idi? Mübârek bıyığınızın kılı, bana beş bin filoriden değil, yüz bin filoriden daha değerlidir. Ol inam bize canımızdan ziyâde minnettir. Bir günün bin olsun.

Benim Sultânım, şehir hakkında soracak olursanız; şimdilik henüz hastalık devam etmektedir. Ancak evvelki gibi değildir. İnşallâh Sultânım gelince, Allâh'ın inayetiyle de geçip gider. Azizlerimiz, hazân yaprağı dökülünce geçer derler. Benim Sultanım, sık sık mübârek mektubunuzu gönderirsiniz diye tazarru' ve iltimâs ederim. Zirâ ki, billâh yalan değil, bir-iki hafta geçip de ulak gelmezse âlem gulguleye gelür. Türlü türlü sözler söylenür. Yoksa sadece kendi nefsim için istediğimi sanmayınız.

Mîr Mehmed Hânıma, Selim Hânıma bin bin duâlar ve senâlar edip mübârek gözlerinden öperim ve ba'dehu Bayazid bendenüz, Cihangir bendenüz, Mihrimâh câriyenüz, hâk-i pâyinize yüz sürerler. Efendülerin ellerin öperler. Gülfem cariyeniz ve Dâye câriyenüz hâk-i pây-i şerifinize yüzler sürerler, kabul oluna.

(El yazısı. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No: E.5038. Irakeyn seferinde yazılması muhtemel.)

Hürrem, şiirleri, güzel ifadesiyle Süleyman'ın kalbini teshir, asabını teskin, gönlünü feth ediyordu.

olduğunu, acele gelmesini padişaha yazdı. Padişah Şeyhülislâm'dan garip bir fetva aldıktan sonra İstanbul'dan hareket etti. Konya Ereğlisi'nde otağına davet ettiği büyük oğlu Şehzade Mustafa'yı boğdurmak suretiyle elini kana buladı.

Hürrem öldükten sonra bile…

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi orduda ve halk arasında bir fırtına kopardı. Herkes Rüstem ve Hürrem'e küfürler, beddualar yağdırmaya başladı. Rüstem'in hayatı ordu içinde tehlikeye girdi. Padişah damadını kurtarmak için azle ve İstanbul'a göndermeye mecbur kaldı. Herkesin sevdiği Şehzade Mustafa'yı sevenlerden eniştesi Kara Ahmed Paşa'yı güç hal ile Sadarete getirebildi. Halk Hürrem'e cadı ve büyücü gözüyle bakıyor, ondan ve çocuklarından nefret ediyordu. Nefretin ne mânası vardı? Kudret ve kuvvet makinesinin mekanizması onun elinde idi. Artık Kanuni onun elinde bir oyuncaktı, entrikaları ve masum tavırları ile aşığını daima avlıyordu. Nitekim bunun neticesinde Sultan Mustafa'nın kanını babasına içirmiş, kendi oğullarına saltanatın yolunu açmıştı. Fakat Hürrem Sultan büyük oğlu Selim'in değil, küçük oğlu Bayezid'in padişah olmasını istiyordu. Padişah ise kanun gereğince, Selim'in padişah olmasını mutlak suretle arzu ediyordu. Hürrem, Bayezid'e belki küçük olduğundan ve sevdiğinden tahtın lezzetini tattırdı, telkin ve tesirleri ile gizli ve aşikâr onu teşvike başladı. Bunun neticesinde, Bayezid Düzmece Mustafa Vakası'nı tertipledi, fakat muvaffak olamadı, kanlı bir şekilde vaka bastırıldı, Hürrem oğlu Bayezid'i, sultana yalvarmak suretiyle, affettirdi.

Sadrazam Kara Ahmed Paşa'nın Sultan Mustafa'ya merbutiyeti, Düzme Mustafa Vakası'nı el altından körüklemesi, Bayezid'e yardım etmesi bahane edilerek sadaretten azıl ve idam ile, yerine tekrar Rüstem Paşa Sadrazam yapıldı. Bu vak'adan bir kaç sene sonra Hürrem Sultan 1558'de öldü. Fakat Bayezid'in kafasına soktuğu taht zevki, oğlunun kafasında ölmedi; anasının ölümünden sonra daha ziyade kuvvetlendi, kardeşiyle savaşa kadar ilerledi, fakat yenilip dört oğluyla İran'a sığındı. Kanuni'nin arzu ve isteğiyle hepsi orada öldürülerek ölü vücutları Türkiye'ye naklolundu. Hürrem'in ruhunu, Bayezid'e aşıladığı fikri yakinen bilenler, bu vakada da onun adını nefret ve lanetle andılar.

Eminönü'nde Süleymaniye Külliyesi içinde yer alan Hürrem Sultan'ın türbesi.

Hürrem'in ölümünden sonra Kanuni'nin sevgisi biricik kızı Mihrimâh Sultan üzerinde toplandı. Mihrimâh Sultan'ın aynen anasının karakterine sahip olduğu, mektuplarından anlaşılmaktadır. Mektuplarında anasının dilini, usul ve üslûbunu kullanarak, babasını avuçlarının içine almış, koca Kanuni'nin ölümüne kadar, âdeta onu idare etmiştir. Kanuni her meselede ya onu çağırmak yahut da mektup yazmak suretiyle fikrini almış, ondan sonra karar vermiştir. Mihrimâh, anasının yolunu takip ettiğinden, o da Şehzade Bayezid'in padişah olması için çalışmış, bu hususta gayret de sarfetmiştir. Bu babasına yazdığı mektuplardan anlaşıldığı gibi, bir takım entrikalar çevirdiği de görülmektedir. Kocası da karısı gibi, Bayezid'e tahtı temin etmek için çalışmış, kâfi derecede yardım edemediğinden dolayı, bir rivayete nazaran, teessüründen ölmüştü.

Mihrimâh'ın bütün ihtiyaçları kocasının ölümünden sonra babası tarafından temin edilmişti; para, kumaş, diğer ev ihtiyaçları nelerse, bunların defterleri tanzim edilerek, Kanuni Sultan Süleyman'a gönderiliyor, o da bunları aldırıp kızına yolluyordu.

Hürrem öldü. Fakat kadınların devlet işlerine karışması bitmedi, bilâkis çimlendi ve kökleşti. Hürrem'le teessüs eden kadınlar saltanatı bir asır kadar Osmanlı İmparatorluğu'nu kemiren, mâhveden bir âfet olarak yaşadı.

Hürrem Sultan'ın Muhteşem Süleyman'a mektupları

Hürrem Sultan'ın, kocası Muhteşem Süleyman'a yazdığı mektuplara gelince; bunların hayatî ve bazı tarihî olayların aydınlanması bakımlarından hususî bir önemi vardır. Bu mektuplar tetkik edilince, Haseki (Hürrem) Sultan'ın takip ettiği metot hakkında bir fikir edinilebiliyor.

Haseki Sultan mektuplarında kendisinden "zayıf", "fakir cariye", "çirkin yüzlü", "ben fakiri yerden kaldırdınız" gibi ifade ve kelimeler kullanmak suretiyle sultana karşı büyük bir tevazu gösteriyor, firaşına girdiği Süleyman'ın zayıf, ince ruhunu tahrik ediyordu.

Padişaha hitaplarında ise: "Saadetim yıldızı Sultanım, benim sultanım, sultanım hazretleri, cânım paresi, benim can ü azizim, devletim, saadetim, sultanım, ömrümün hasılı devletli sultanım, gözüm nuru, iki cihanda ümidim, benim devletim güneşi, saadetim sermayesi sultanım,

benim padişahım, şahım sultanım, iki gözümün nuru sermayesi, benim yüzü Yusuf'um sûzi kandım, lâtif nâzeninim" gibi devrinin çok moda olan aşk kelimelerini kullanıyor, Muhteşem Süleyman'ı ta kalbinden vuruyordu.

Bu mektuplardan, onun çok dilli, çok işveli bir kadın olduğu yukarıdaki tahrik edici kelimelerin kullanılışından çok iyi anlaşılıyor.

Hürrem kocasından bir veya daha uzun seneler ayrı kalıyordu. Kanuni'nin seferleri uzak yerlere yapıldığından seferin müddeti uzuyordu. Şüphesiz ki karı koca sefer boyunca birbirlerine mektup yazıyorlardı. Muhtemel olarak bunların önemli bir kısmı kaybolmuştur. Kanuni'nin Hürrem'e yazdığı mektuplardan ise hiçbirisi mevcut değildir.

Hürrem, kocasından mektup geç gelirse, sık sık ulak gelmezse üzülüyor, onu daima sık mektup yazmağa teşvik ediyor, yazmazsa şehirde dedikoduların olacağını ileri sürüyordu. Haddizatında ise Hürrem'in maksadı, Kanuni nazarında büyük bir itibar ve nüfuza sahip olduğunu, halka anlatmak istemesinden ileri geliyordu.

Muhteşem Süleyman, Hürrem'in acındırıcı ve içli mektuplarını okuyunca mest oluyordu. Hürrem, Kanuni'ye böyle tesir etmiş ve onun tahtının böyle hakimi olmuştu.

Kanuni gittiği yerlerden ona cevahir, kumaş, kürk, para, bazen sakalından bir tel göndermek suretiyle onu hediyelere garkediyordu. Hürrem hediye ve mektupları alınca seviniyor, kabına sığamıyor, bu sevincini ifade için hasret türküleri söylüyordu.

Bu mektuplarda nazar-ı dikkati celbeden önemli noktalardan birisi de, Hürrem Sultan'ın Süleyman'a din vasıtası ile tesirlerde bulunmaya çalışmasıdır. Bu belki padişa-

Sultânum Hazretleri,

Cânım pâresi Sultânum Hazretlerinin mübârek ayak tozlarına bu çirkin yüzümü sürdükten sonra, benüm cân-ı azîzüm, devlettim, sa'âdetüm, sultânum, çok şükür Hakk Teâlâ'ya ki mübârek mektûb-ı şerifiniz gelip gözlere nur, gönüllere sevinç hasıl kıldı. Hakk Teâlâ kemâlin pır edip, kıyamete dek seni benden ayurmayıp, bir dahi mübârek dîzâr-ı şerifinize yüz sürmek nasip ede. Benüm cânum pâresi, benüm ömrümün hâsılı, devletlü sultânum, mübârek mektûbunuzda sıhhat haberinizi bildirmişsiniz. Şükür Hakk Teâlâ'ya, seni cemi' hatalardan saklasın. Eğer biz bî-çâre zalfe câriyenizi sorarsanız, vallâhi benüm cânum, ne gecem gecedir ve ne günüm gündür. Sizin gibi pâdişâhın sohbetinden ayrılara, dahi benüm hâlüm ne olsa gerekdür? Vallahi ve tallahi ayrılığınız âteşinde gece ve gündüz yanarum. Benüm hâlümi Hakk Teâlâ'dan başka kimse bilmez. Benüm cânum pâresi, gözüm nûrı, iki cihanda ümidim, vallahi dünyada sadece siz murâdumsınız. Benüm hâlüm ne dil ile takrir olunur ne kalem ile tahrir olunur.

Bir dahi görmek nasîb ola mı âlemde seni
Eşigüne bâri bir gez yüzüm sürsem ganî
Korkarımı unudasuz devletlü sultânum beni âh vâh el-firâk
Yalnuz gün gibi seyrân ile harâşân eylerin
Hâk-i pây-i şaha varınca bu za'ijin kemteri
Abd unutulmıya hâcetüm budur
Kimseye kılma nazar devletlü sultânum sakın
Yalnuz gün gibi seyrân ile harâşân eylerin
Vay ne müşkil derd olurmuş pâdişâhın firkati
Yakdı yandırdı beni bu nâr-ı hicrin mihneti
N'ola bu câriyeni oda yakmak imiş âdeti
Yalnuz gün gibi seyrân ile harâşân eylerin

Ah benüm cânum pâresi devletlü sultânum, hamâmdan ötürü bize hayırlı haberler göndermişsiniz, hüküm göndermişsiniz, vallâhi o kadar sevindim ki, sadece Hakk Teâlâ bilir. Allah-u Teâlâ ve tekaddese, ömrünü, devletini ziyâde eylesün. Bir yerine bin versün. Benüm Sultânum, vallâh billâh mübârek gönlünüze gelmesün ki, ben tamam isterüm. Vallâhi siz bilürsiniz, benim cânum razı olmaz, bir nesnecik murâdınca olmayınca. Vallâhi yalnız mutfak masrafına elli bin akçem gitti. Kalanını kendüme harçlığa alıkomadum. Andan sonra benim cânum pâresi, gözüm nûrı, gönlüm sürûrı sultânum, mübârek zikrinüz göndermişsiniz. Vallâhi ziyâde sevindim. Hakk Teâlâ sizleri iki cihânda sevindirsin. Eğer oğlancuklarını istifsâr sorarsan; erenler himmetiyle eyü hoş, heman mübârek başmağımıza yüz sürüb mübârek cemâlinüze müştaklardır. Hakk Teâlâ nasip ede. Cihangir'in omuzundan ötürü sorarsanız; Mamul-oğlu'nun yakısından konurdu, şimdi hele baş verdi, inâye-tullâh ile deşildi. Şimden sonra eyücedir, duâdan unutmayasınız. Eğer imam hocadan ötürü sorarsanuz; heman bir meyyitdür, ne ölü ve ne diri, öylece yatar. Şimdi boğazı işlenür, iki [de] bir de solumaz, onun halini Allahdan gayri kimse bilmez. Elhamdülillâh, benüm sultânum, ötede paşadan dahi hayır haberler işitilir. Her zaman hayır haber işitilsün. Kılıcımız üstün olup düşmanlarınız kahrolsun. Bâki vesselâm bi-Rabbi'l-ibâd.

Paşaya selâm ederüz. Dâyenüz dahi eyu hoş mübârek başmağımıza yüz sürer.

(El yazısı. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No: E.6056)

Hürrem ile Kanuni'nin tek kızları, Mihrimâh Sultan

hın fazla dindar oluşundan, yahut o devrin dini telkinlerinden, yahut da Kanuni'yi kendi dindarlığından şüpheye düşürmemek için yazılmış olsa gerektir.

Hürrem Sultan, mektuplarında çocuklarının sıhhî durumlarını, şehirdeki olayları da kocasına bildiriyordu. İlk mektuplarında yalvaran, inleyen bir ruhun enînlerini aksettirmeye uğraşan Hürrem, daha sonraki mektuplarında kocasına akıl vermeğe başlamıştır.

Hürrem, bu mektuplarında bilhassa ayrılık üzerinde ısrarla duruyordu. Onun için ayrılık dayanılmaz bir ıstıraptır. Savaşta bulunan, kan, ölüm, barut kokuları içinde yuvarlanan; kılıç şakırtıları, kös sesleri ile kulakları ve beyni uğuldayan padişahın aşka, şiire, şefkat ve merhamete ihtiyacı vardı. Hürrem bunu biliyor; mektuplarını onun tunç gibi sert asker ve hükümdar kalbini yumuşatacak ifadelerle süslemeye çalışıyordu.

Bütün mektuplarının konusunu ayrılık ve onun yakıcı ateş ve ıstıraplarını teşkil ediyordu; onsuz dünya bir hiçti, onsuz gezemiyor, eğlenemiyor, uyuyamıyordu. Bütün gün ve geceleri ağlamak ve inlemekle geçiyordu. Bu durumunu kendisi mektuplarında anlatmaya çalıştığı gibi Kanuni'nin çok sevdiği oğlu Mehmed'e de yaptırdığı görülmektedir.

Mektuplarında, kendisine acındıracak mevzuyla ilgili aşk, acı ve ayrılıktan bahseden, bazen aralarında çok güzel mısralara rastlanan kıt'alar da vardır.

Hürrem, şiirleri, güzel ifadesiyle Süleyman'ın kalbini teshir, asabını teskin, gönlünü feth ediyordu. Oğlunu, sevgili cariyesini ve sevgili sadrazamlarını öldürtürken ve savaşlarda gördüğü ölümlerden gözlerini kırpmayan Muhteşem Süleyman, onun bu acındırıcı ve içli mektuplarını okuyunca mest oluyor, ona daha çok yaklaşıyor, râm oluyordu. İşte Hürrem, Kanuni'ye böyle tesir etmiş ve onun tahtının böyle hakimi olmuştu. Öyle ya, dünyada her zaman hükümdarlar kölelere hâkim olmazlar, bazen de köleler hükümdarlara hâkim olurlar!

Diplomalı porno

Ülkedeki baskılara karşı olduğunu söyleyen Deniz Özgün'ün yaşıtı binlerce üniversite öğrencisi bu baskıya karşı durmak için onlarca yol deniyor. Alternatif üniversite konferansı yapıyorlar, dergi çıkarıyorlar, yazıyorlar, okuyorlar, baskılara karşı örgütleniyorlar... Bu yüzden yargılanıyorlar, okullarından atılıyorlar, polis şiddetine maruz kalıyorlar. Peki ya akademik özgürlük? YÖK'ün olduğu bir yerde, ya da bırakın YÖK'ü bir şirketin sahibi olduğu özel bir üniversitede, bir müşteri olarak kabul edilen Deniz Özgün hangi akademik özgürlükten söz ediyor?

Özlem Özdemir

Ocak ayında kamuoyunu meşgul eden tartışmalardan biri de Bilgi Üniversitesi'nde bitirme tezi projesi olarak porno film çekilmesiydi. Porno filmi çeken öğrencinin basına verdiği röportajdan sonra kamuoyu gündemine giren olay, televizyon kanallarında akademisyenlerin de katıldığı tartışmalarla büyüdü. Bütün gazeteler sayfalarının bir bölümünü bu tartışmaya ayırdı. Konunun bu kadar tartışılmasının nedeni, Bilgi Üniversitesi Görsel İletişim ve Tasarım Bölümü son sınıf öğrencisi Deniz Özgün'ün, bitirme tezi projesi olarak, okul stüdyosunu kullanarak porno film çekmesiydi. Konu, üniversitelerde yapılan her ödev, her araştırma akademik özgürlüğün içine girer mi, sansür demokratik ve özgür bir toplumda uygulanır mı, porno film yasaklanmalı mıdır? gibi başlıklar altında tartışıldı.

İşin garip tarafı, Türkiye'de son 10 yıldır farklı bir tartışma üslubu gelişiyor. "Evet" - "Hayır" ekseninde gelişen, hiçbir bilimsel tarafı olmayan bu tartışmaları, dehşete kapılarak izliyoruz. Kavramlar havada uçuşuyor. Özgürlükçü isen, hiçbir sınırı tanımadan, insanlık tarihinin ortak ilkelerinden bile vazgeçerek, özgürlükçü olmalısın. Özgürlükçü değilsen muhafazakâr ve statükocusun. Bu, liberal düşüncenin güncel siyasal tartışmalarda ortaya çıkardığı ve gitgide tüm tartışmalara sirayet eden bir anlayış. AB'ye karşıysan, milliyetçi ve tutucusun; AKP'ye karşıysan özgürlük karşıtısın, anayasa referandumunda hayır dediysen, darbecisin… Ve şimdi Said-i Nursi özgürlük savaşçısı bir filozof, Osmanlı haremleri kadınlara eğitim verilen bir okul ve kadını metalaştıran porno, izleyicileri olan bir sanat alanı…

Porno sektörü

Öncelikle pornonun ne olduğu, kısa tarihiyle beraber, günümüzde nasıl bir sektör haline geldiğiyle ilgili bilgi verelim. "Pornografi" Yunanca kökenli bir sözcük. "Fahişelerle ilgili yazı yazmak" anlamına geliyor. Başlangıçta pornografi, yazı yazmak ve kadın figürleri resmetmek olarak ortaya çıkmış. Daha sonra kadın fotoğrafları ile devam etmiş. Bugünkü anlamda pornografi aslında, 1920'lerde ABD'de yayımlanmaya başlanan çizgi romanlarla, 1950'lerde ise erkekler için çıkarılan *Playboy* vb dergilerle devam etti. 1960'larda ise, kadınların ve erkeklerin üreme organlarının da göründüğü filmler, dergiler ve fotoğraflarla bugünkü haline ulaştı. Pornografik ürünlerin üretimi, dağıtımı ve satışının yasallığı ülkeden ülkeye değişiyor. Ancak pornonun çoğu ülkede yasak olan bir türü var: çocuk pornosu.

Pornografinin ekonomik getirisi hakkında net bir rakam vermek mümkün değil. Çünkü artık günümüzde internet, DVD vb alanlardan tüketildiği için kaydının tutulamadığı tespit ediliyor. 1970'lerde ABD'de kayıt altında tutulan rakam 1 milyon dolar. 1998'de yapılan bir araştırma ise, elde edilen yıllık gelirin 750 milyon ila 1 milyar dolar arasında olduğunu gösteriyor. 2001'de bu rakam, 2,6 milyar ile 3,9 milyar arasına yükselmiş. Adli tıp uzmanları, sosyologlar ve psikologlar, pornografinin suç oranına etkisi konusunda ikiye bölünmüş durumdalar. Porno filmlerin etkisiyle işlenmiş bazı suçlar olduğu (tecavüz, işkence ve cinayet) konusunda ise ortaklaşıyorlar.

Muhafazakârlığa "hardcore" bir cevap

Pornografi ile ilgili bu kısa bilgileri verdikten sonra, porno filmin yönetmeni Deniz Özgün'ün neden porno film çekme kararı aldığını, kendisiyle yapılan röportajdan aynen alıntılıyorum:

"Bir yaşlının hazin hikayesi, kedinin sevimli patileri, eski çağda kadın, yeni çağda zaman gibi konuların beni motive etmediğini fark ettim. Öyle bir şey yapayım ki; senelerdir kafama sokulan akademik özgürlüğün sınırlarını göreyim istedim. Çünkü üniversite demek kullanılmayan müthiş bir özgürlük demek. İleride porno yönetmeni olmayacağıma göre, zaten istesem de olmaz çünkü ticari olarak porno çekmek yasal değil, bunu yapabileceğim tek yer okuldu. Burada, kimseye zarar vermiyorsan her şey akademik koruma içindedir. Sınırların nereye dayanacağını merak ettim; hem beni, hem ekibi, hem hocaları, hem üniversiteyi, hem de özgürlüğün limitlerini zorlayacak olanın da porno olduğuna karar verdim. İkna süreci biraz zorlu geçti. Hocalarım, her sunum yaptığımda, 'Yeterli değil. Bir tasarım öğrencisi olarak porno çekmek istiyorsan daha iyi bir temele ihtiyacın var' diyorlardı. Bir yandan da, neden bunu istediğimi anlamaya çalışıyorlardı…

"İnsanlar bunu seviyeyi kaybetmeden ve okula zarar vermeden tartışmayı başarabilecek mi? Orada başlıyor asıl sınav. Ülkede bu kadar baskı olması beni çok rahatsız ediyor. Çoğunluğun bu denli muhafazakâr olması, bizim Cihangir, Beyoğlu, Bebek istikametine hapsolmamız beni sıkıyor. Tüm bu muhafazakârlaşmaya 'hardcore' bir cevap olarak da görebilirsin bunu. Daha özgür bir toplumda yaşasaydık, böyle bir şey yapmak aklıma bile gelmezdi belki."

Deniz Özgün'ün söyledikleri içinde, Türkiye'nin muhafazakârlaştığı gerçeğine söyleyecek sözümüz yok. Evet, Türkiye giderek muhafazakârlaşıyor. Peki, bu muhafazakârlaştırmayı eleştirmek ve tartışma yaratmak için, bizzat bu eğilimin de temelinde yatan sınıflı toplumun bir ürünü olan, cinselliği ve özel olarak da kadını metalaştıran porno film mi çekmek gerekiyor? Deniz Özgün'ün yaşıtı binlerce üniversite öğrencisi ülkedeki baskılara karşı durmak için onlarca yol deniyor. Alternatif üniversite konferansı yapıyorlar, dergi çıkarıyorlar, yazıyorlar, okuyorlar, baskılara karşı örgütleniyorlar… Bu yüzden yargılanıyorlar, okullarından atılıyorlar, polis şiddetine maruz kalıyorlar. Peki ya akademik özgürlük? Deniz Özgün bunu üniversitede yapamayacaksam nerede yapacağım diyor, kullanılmayan müthiş bir özgürlükten söz ediyor. YÖK'ün olduğu bir yerde, ya da bırakın YÖK'ü bir şirketin sahibi olduğu özel bir üniversitede, bir müşteri olarak kabul edilen Deniz Özgün hangi akademik özgürlükten söz ediyor?

Akademide "özgür" olması gerektiği tartışılan porno filmlere karşı, 70'li yıllarda yapılan protestolardan bir görüntü.

Yeni "özgürlük" savaşçıları

Konu medyada da Deniz Özgün'ün işaret ettiği şekilde tartışıldı. "Özgür ve demokratik bir ülke olmaya çalışan Türkiye'de akademinin içinde yapılan her ödev ve her araştırma akademik özgürlüğün içine giriyordu ve sınırlandırılamaz"dı. Ancak Bilgi Üniversitesi yönetimi, tartışma büyüdükten sonra, ilgili bölümdeki üç hocanın işine e-posta yoluyla son vermiş, ahlak polisleri okulda filmin çekildiği stüdyoya baskın düzenlemiş ve akademisyenlerin bilgisayarlarına el konulmuştu. Tartışmada diğer taraf, pornonun Türkiye toplumunun aile yapısına aykırı olduğunu, dini açıdan da toplumu yaraladığını iddia ediyordu.

Birbirimizi kandırmayalım, hepimiz porno izliyoruz diyenlerden, mesele cinsellikse, cinsellik artık dizilerde de var diyenlere, bir yanlışı başka yanlışlarla açıklamaya çalışanlar türedi. Hem porno tartışmasında hem de Said-i Nursi tartışmasında aynı kavramlar kullanılıyor.: "Özgürlük savaşçıları"…

Hıncal Uluç, 6 Ocak 2011 günü *Sabah* gazetesindeki köşesinde, tartışmaya şöyle dahil oldu:

"Herkes palavrayı bıraksın… Bu ülkede demokrasi memokrasi yok... Bunu kanıtlayan da, bir 'yürekli' üniversite öğrencisi… Onu şimdi bilen yok. Ama yarın bu ülkede demokrasi tarihini araştıran ve yazanlar, Deniz Özgün'ün adını kilometre taşlarının en önüne koyacaklar…"

Said-i Nursi tartışmasında, 16 Ocak 2011 tarihinde *Radikal İki*'de yayımlanan, ODTÜ Felsefe bölümünden Prof. Dr. Yasin Ceylan'ın yazısından:

"Bir insanın özgürlük iddiası, ya henüz bükülmemiş orijinal vicdanın sesinden kaynaklanır ya da hür bir yaşamı mümkün kılan coğrafi ve kültürel şartların kaybından doğar. Said Nursi, hem eğilmemiş bir vicdana sahipti hem de Osmanlı yönetimindeki Kürteli'nde mevcut olan özgürlüğünden yoksun bırakılmıştı. Sürgün, hapis, mahrumiyet, yalnızlık, hatta zehirlenme, onu özgürlük davasından alıkoyamadı. Özgürlüğün sesi, her türlü zulüm ve desiseyle bastırıldı ancak kesilemedi. Nursi'nin saygın ve muteber bir kişilik olarak film, kitap, makale ve tartışmalara konu olması, bunun belirgin bir kanıtı…"

Bu tartışmalarda, akıl tutulmasına uğramamak için, bilimsel bir yaklaşıma sahip olmak gerekiyor. Doğru soruları sorarak, içinde bulunduğumuz nesnelliği doğru okuyarak, düşünerek değerlendirme yapmak, tartışmayı rayına oturtmayı sağlayabilir. Hazırladığımız dosyada, bunu yapmaya çalıştık.

Özel üniversitede akademik özgürlük

"Bu tartışmalar, Türkiye'nin geri kalanı için hiçbir şey ifade etmiyor. Töre cinayetleri ya da namus kavramı nedeniyle öldürülen binlerce kadının olduğu bir ülkede, pornonun akademik özgürlük olup olmayacağını tartışan bir zihniyet, ülkesinin gerçeklerinden kopmuş bir zihniyettir. "

Ar. Gör. Seda Aydın ile söyleşi

Bilgi Üniversitesi'nde yaşananları ve tartışmaları, Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Sistemleri Bölümü'nden Araştırma Görevlisi Seda Aydın ile konuştuk.

İletişim Fakültesi'nde çalışan bir akademisyen olarak, akademik özgürlük ve porno tartışmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kadının metalaştırılması, cinsel ilişkinin objeleştirilmesi anlamına gelen pornonun üretim aşamasına destek verilmesi benim kabul edebileceğim bir şey değil. Okulun stüdyolarında bunun yapılmasına nasıl izin verildiğini anlayamıyorum. Burada aslında akademisyen nedir, hoca nedir sorusunu sormamız gerek. Hoca öğrencilerine bilgisini aktaran ve ona yol gösteren kişidir sonuçta. Bir hocanın bir öğrenciye bu minvalde bir destek vermesi tartışılabilir bir şey değil. Ben porno filmin okulda çekilmesini, akademik özgürlük üzerinden değil, metalaştırma üzerinden tartışmayı tercih ederim. Okuldaki meslektaşlarımla tartışırken, "akademik özgürlük nasıl baltalanır, okulumuza nasıl müdahale edilir" gibi serzenişlerle karşılaştım. Eyleme destek veren arkadaşlar, anladığım kadarıyla, bizi susturamazsınız diyerek, kurumsal şiddete karşı çıktıklarını düşünüyorlar. Aslında bu konunun doğru düzgün tartışıldığını düşünmüyorum. Bırakın pornonun metalaştırıcı etkisini, özel üniversitelerde akademik özgürlüğün olamayacağı bile tartışılmadı.

Yapılan eylemde, tartışmalarda, pankartlarda yazılanları söylenenleri gördüğümde şaşırdım. Çünkü olayın aslı konuşulmuyor, üstü örtülüyor. Sermayenin her şeyiyle müdahale ettiği bir okulda, akademik özgürlük neye göre, kime göre konumlanıyor, bu tartışılmıyor.

Gazetelerdeki, medyadaki tartışmalara baktığımda sansür kavramıyla karşılaştım. Tüm gazeteleri taradığımda, özel üniversitede ne kadar akademik özgürlük olabilir, ya da cinsel ilişkinin metalaştırılmasının topluma etkileri nedir gibi bilimsel bir açıdan konuyu değerlendiren bir haber, yorum göremedim.

Bilgi Üniversitesi'nin özgürlük ve demokrasi şiarlarıyla kurulan bir okul olduğu ve dolayısıyla şu anda geldiği noktanın kuruluş ilkelerine aykırı olduğu tartışılıyor. Bu konuda neler söylemek istersiniz?

Türkiye'de özel üniversitelerde durum şu: eğlencesiz akademi düşünülemiyor. Dersleri öğrenciler için eğlenceli hale getirmek için çalışılıyor. Çünkü öğrencilerin çoğuna bir makale ya da kitap okutmak zor. Böyle bir üniversite anlayışı olmaz. Dolayısıyla zaten bilimsellikten söz edemeyiz. Eğlencesiz akademi düşünülememesinin nedeni; öğrenci sıkıldığında, bölüm sıkıcı hale geliyor, bu durumda daha az öğrenci bölümü tercih ediyor, okul yönetimi o bölümden daha az kâr ediyor. İş eninde sonunda paraya dayanıyor. Her şeyi olduğu gibi üniversite eğitimini de eğlence odaklı yapıyorlar. Öğrenci kendini iyi hissetsin, zorlanmasın gibi bir düşünce var. Ancak hepimiz biliyoruz ki gerçek bir üniversite eğitimi için, bir konuda uzmanlaşmak ya da bir şeyler öğrenebilmek için çaba sarf etmek, emek vermek gerekir, bunu anlatamıyorsunuz. Temel hedef öğrencileri bölüme ve dolayısıyla okula bağlı tutmak. Öğrenci odaklı bir eğitim anlayışının temelinde öğrenciyi müşteri olarak görmek yatıyor. Öğrencinin müşteri olduğu bir yerde akademiden, bilimsellikten ve akademik özgürlük kavramından söz edemeyiz. Bölüm başkanlarının derdi, bölümlerine daha fazla müşteri, yani öğrenci çekmek oluyor. Akademik bir çalışmada, emek sarf edersin, zorlu süreçlerden geçersin, yalnızlaşırsın, okursun, yazarsın... Lisans eğitiminde bunun temeli verilir. Böyle öğrenci odaklı ve eğlence anlayışıyla bilimsel eğitim verilemez.

Porno film akademi için çekildiğinde bilimsel bir çalışma olduğu anlamına mı gelir?

Sosyolojik ve psikolojik açıdan pornonun etkisi

mutlaka incelenebilir. Aslında herhangi bir film analizinde, kadın bu filmde nasıl şeyleştirilmiş, obje haline getirilmiş bunu da inceleyebilirsiniz. Bunda pornografiyi kullanabilirsiniz. Ancak porno film çekmek bambaşka bir mesele.

Bölüm başkanı bunun bilimsel bir çalışma olduğunu iddia ediyor. Üniversitede yapılan bir çalışma ne olursa olsun bilimseldir deniyor… Hatta bu porno filme tepki gösterilmesi sansür olarak değerlendiriliyor…

Tartışmayı sansür kavramı üzerinden kurmak yanlış olur. Egemen ideoloji neyse sansür de ona göre şekilleniyor. O mercilerin bileşenleri sansür kararlarını nasıl veriyor ona bakmak lazım. Sansüre evet ya da hayır tartışması doğru bir tartışma değil. Sansür bazı konularda kullanılabilir. Porno film çekilmesinin akademik özgürlük olduğunu düşünenler, porno filmlerin izlendiğini hatta porno filme izlemeyen insan sayısının az olduğunu söylüyorlar. Bu durumda, porno filmlerin üretim ve tüketim aşamaları ayrılmalı. İnsanlar böyle bir malzeme varsa bunu izliyor. Bu nedenle üretim kısmını sorgulamak daha doğru olur. Sen eğer böyle bir materyal üretmezsen, insanlar da bunu tüketmezler.

Mesela tartıştığımız porno filmde oynamayı kadın oyuncu istemiş, kadın oyuncunun porno filmde oynamakla ilgili bir derdi yok. Kadın vücudunun, insan cinselliğinin metalaştırılmasıyla ilgili bir sıkıntısı yok. Bu çok garip geliyor bana. Ayrıca kadının metalaştırılması sadece porno ile olmuyor. Reklamlarla, dizilerle vb. sokakta yürürken bile bu sistemde kadın metalaştırılıyor. Kesin olan bir şey var, bu sistemle alakalı bir sorun.

Aslında bu tartışmalar, Türkiye'nin geri kalanı için hiçbir şey ifade etmiyor. Töre cinayetleri ya da namus kavramı nedeniyle öldürülen binlerce kadının olduğu bir ülkede, pornonun akademik özgürlük olup olmayacağını tartışan bir zihniyet, ülkesinin gerçeklerinden kopmuş bir zihniyettir.

Bilgi Üniversitesi'nde yapılan eylemin, çağrı metninde porno ile ilgili tartışmaları bir kenara bırakalım, okulumuzda yaşanan sürece tepki koyalım dendi. Bu çağrıyı nasıl karşıladınız?

Bunun bir imaj tazeleme yaklaşımı, okulumuzun kuruluş ilkeleri elden gidiyor korkusu olduğunu düşünüyorum. Sendikanın eyleminin örgütlenme sürecinde, üniversite yönetiminin aldığı kararlar özel sektörde uygulanan kurallara göre değil, akademiye uygun kurallar olsun, kurullar şeffaf olsun talepleri ileri sürüldü. Sendikanın talepleri, maalesef bunların ötesine geçemedi. Sendika var olma sürecinin başından beri yaşananlara dair hesap sormuyor, yönetimin verdiğinden daha fazlasını istemeyen bir sendikal mücadele anlayışı var.

Bilgi Üniversite'sindeki durumu sendika tartışması üzerinden daha kolay gözlemleyebiliriz. İlk başlarda, üniversitede iş kolu değil iş yeri örgütlenmesi yapma kararı alındı. Yani mavi yaka-beyaz yaka, akademisyen-işçi ayrımı yapılmadan ortak bir örgütlenme yapılacaktı. Çünkü sonuçta orada bir patrona karşı sendika kuruyorsunuz. Ve sizin akademisyen olarak bir temizlik işçisinden farkınız yok, aynı haklara sahipsiniz. Ancak bunlar tartışılırken, "benim deneyimlerime göre, tüm çalışanlar tek bir sendikada örgütlenemez, bu daha sonra çıkar çatışmasını getiriyor" diyen akademisyenler oldu, "benim işçilerle ortak bir mücadelem olmaz" diyenler oldu. "Hocalarla araştırma görevlisi arasında çıkar çatışması olur" diyenler oldu. Sınıfsal konumu tamamen yok eden, olayı tamamen küçük gruplar arasındaki çıkar çatışmaları olarak kodlayıp, aslında patronla çalışanların arasındaki mücadeleyi yok sayan bir anlayış hâkim oldu üniversitede. İşte bu anlayışın çıktıları, bugünkü porno olayında da sınıfta kaldılar.

Okul yönetiminin, akademisyenlerin işine son vermesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Elbette burada okul yönetiminin ikiyüzlü bir tavır aldığı ortada. Okul

yönetimi, öğrencilerin paralarını veliler ödediği için, zaten öğrencileri birey olarak kabul etmiyor. Üniversite yönetimine göre, yetişkin ve sorumlu olan üniversite için parayı veren kişidir. Dolayısıyla bu parayı ödeyenlerin tepkisine göre organize olmaları gerekiyor. Gerekirse hocaların görevlerine son verilebilir. Çünkü özel üniversitede çalışan akademisyenler, bilim insanı olarak değil, ücretli çalışan olarak değerlendiriliyorlar. Bölüm bile kapatılabilir. Önemli olan müşteri memnuniyetini sağlamak ve kazancı kaybetmemektir.

Bilgisayar Bilimleri bölümü, bilimle ilgili bir bölüm olduğu ve mühendislik bölümleri gibi öğrencinin ilgisini çekmediği için kapatıldı. Ekonomi Politik ve Toplum Felsefesi bölümü de finans kapitalin dev gibi büyüdüğü bir dönemde tabi ki kapatılır. Kâr getirmez. Özel üniversitenin kuruluş ve varoluş mantığı budur.

Siz olayın ve tartışmaların yaşandığı fakültedesiniz ve oradaki birçok akademisyenden farklı yaklaşıyorsunuz yaşananlara. Nasıl tepkiler alıyorsunuz?

Ben yapılan eyleme katılmayacağımı belirtmiştim. Ama bunu anlatmakta zorluk çekiyorum. Böyle bir eyleme katılmadığımda akademik özgürlüğe destek vermeyen, gerici biri olarak tanımlanıyorum. Özgürlük ya da muhafazakârlıkla ilgili değil bu, piyasalaşmayla ilgili dediğimde anlaşılmıyor. Bu, görev yaptığım üniversitede bir yere dokunmuyor.

Şu anda fakültenizde ve okulda son durum nedir?

Üç akademisyen işten çıkarıldı. Dekan idari görevini bıraktı, yeni dekanın kim olacağı tartışılıyor.

Öğrenciler ne diyor?

Şirket değil üniversite istiyorlar!

Bilgi Üniversitesi'nde, geçtiğimiz ay bir bildiri yayımlayarak, yaşananlarla ilgili düşüncelerini açıklayan öğrenci arkadaşlarımızla görüştük. Bilgi Üniversitesi'nde neler olduğunu, pornografi ile ilgili ne düşündüklerini, akademik özgürlüğün sınırlarını konuştuk.

Merhaba, önce isterseniz yaşanan olayları kısaca özetleyelim…

Okul yönetimi ve hocalar tarafından geçtiğimiz haziran ayından beri bilinen bir ödev tartışılıyor şu anda. Ödev tamamlanıyor, not veriliyor ve öğrencinin basına verdiği bir röportaj sonucunda olay gündeme geliyor. Olayın kamuoyunda tartışılmasından sonra, okul yönetimi sanki bu ödevden hiç haberi yokmuş gibi davranmasına rağmen işin aslı budur. Olay tartışılmaya başlandıktan sonra, ödevi kabul eden hocaların işine son verildi. Şu anda okulda bu konu tartışılıyor.

Geçtiğimiz haftalarda okulda neler yaşandı?

Filmin çekildiği bina tamamen kapatıldı, ahlak polisleri tarafından tüm binaya el konuldu. Bu işlemler okul yönetiminin izniyle yapıldı. Bütün bina iki gün boyunca öğrencilerin ve akademisyenlerin giriş çıkışına kapatıldı, hocaların bilgisayarlarına incelendi. Bir yandan özgürlükçü bir tavırla, evet okulda porno film bile çekilebilir diyorlar. Ancak o okula para ödeyen veliler buna karşı çıktığında, bu olay basına yansıdığında ve tartışma yarattığında olağanüstü polisiye önlemler alıyorlar. Okul yönetimin bu tavrını samimiyetsiz buluyoruz.

Benzer bir uygulama birkaç sene önce okulda kurulan bir kulübün de başına gelmişti. Eşcinsel öğrencilerin kurduğu Gökkuşağı Kulübü basına yansıyınca, veliler acaba çocuğumun cinsel tercihi değişir mi korkusuyla okul yönetimini sıkıştırmaya başladılar. Veliler, adı geçen kulübün kapatılması ve faaliyetlerine son verilmesi için imza topladılar, yönetimle görüştüler. Parayı ödeyen veliler olduğu için de okul yönetimi, kulübün faaliyetlerine izin vermemeye başladı. Dolayısıyla porno film çekilmesi olayında da, okul yönetimi hem AKP iktidarından hem de velilerin tepkisinden korkarak karar alıyor.

Bu olay basına yansımamış olsaydı, okul yönetiminin okulun stüdyolarında porno film çekilmesiyle ilgili hiçbir rahatsızlık duyacağını düşünmüyoruz.

Bu yaşananlardan sonra da okulunuzdaki akademisyenler bir protesto eylemi yapmaya karar verdiler değil mi?

Geçen sene sendikalı olduğu için işçilerin işine son verildiğinde tepkisiz kalan akademisyenler şimdi yaşanan olaylar sonrasında harekete geçme kararı aldılar. O gün işten çıkarılmalarda bu kadar net bir tavır alınmamıştı. Bu bizi akademisyenlerin duruşu ile ilgili sorgulamalara sevk etti. İşten çıkarılan hocalar için ve belki de daha çok Ekonomi Politik ve Toplum Felsefesi ve diğer birkaç bölümün kapatılacağı için eyleme geldi insanlar. Bu bölümler aslında çok iyi bölümler, ancak okula kâr getirmediği için kapatılmaları gündemde.

Peki, okulunuzda ödev olarak porno film çekilmesi ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

Bir öğrenci olarak, üniversite stüdyosunda porno film çekilmesini doğru bulmuyorum. Bilgi Üniversitesi'nin bu olayda takındığı tavır çok yanlış. Hocaların görevine son verilmesi ve hocaların günah keçisi ilan edilmesi ve e-posta yoluyla işine son verilmesi nasıl bir üniversite anlayışının olduğunu gösteriyor. Filmlerin içinde erotik sahnelerin olması kabul edilebilen bir şey. Ancak porno denilen şey bunun içine girmez. Porno kadının metalaştırılmasına ve insanın çürümesine hizmet ediyor. Bunun bir iş alanı olarak tarif edilmesi kabul edilemez. Kaleme aldığımız bildiride pornografiye dair şunları söyledik: "Kelime itibarıyla ne akademiyle, ne özgürlükle bağdaşan 'porno' kavramı, başka birçok kavramla kaynaştırılarak 'sanatsal' bir üretim haline getirilmeye çalışılıyor. Sinemada kullanılan cinsellik öğeleri referans gösterilerek, estetik kalıplar içerisinde bir yere oturtulmak isteniyor. Gündelik hayatın 'normal' bir parçası haline getirilmeye çalışılıyor. Fakat bunun aksine, cinsellik ne kadar normalse, porno da, bunu metalaştırdığı için, o kadar anormaldir."

Porno film çekmek akademik özgürlük olarak nasıl tartışılıyor okulda?

Onlara göre, akademik amaçla yapılmış herhangi bir ödev herhangi bir film, okul için yapıldıysa akademik özgürlük içinde kabul ediliyor. Bu nedenle ödevin ya da çalışmanın içeriğine bakılmaksızın akademinin özgürlüğü için savunulması gerekiyor. Ödev vermeniz gereken hocayı herhangi bir ödev için ikna edebilirseniz, bu artık akademik özgürlük

sınırı içine giriyor. Akademik özgürlük sınırı içine girdiğinde de tartışılması, sansüre uğraması ya da kabul edilmemesi mümkün değil.

Sansür tartışmalarına dair ne söyleyeceksiniz?

Sansür tartışmaları ve taraflaşmanın sansür üzerinden yapılması çok anlamsız. Pornografi ile ilgili akademide, sosyolojik ya da psikolojik çalışmalar zaten yapılıyor, yapılmalı da. Pornografinin toplumun cinselliğe bakışına etkisi, bireylerdeki etkileri ya da suç oranlarına etkisi gibi alanlarda yıllardır çalışmalar yapılıyor, tezler yazılıyor, kitaplar basılıyor. Çekilen bir filmin içinde cinsellik öğeleri de olabilir, zaten bunu tartışmaya gerek yok. Ancak porno film çekerek, hangi konunun bilimsel araştırmasını ve çalışmasını yapmış olabilirsiniz? Bu sorunun yanıtı verilmiyor?

Arkadaşlarınızla mutlaka bu konuyu tartışmışsınızdır, yapılan eyleme de birçok öğrenci katılmıştı. Bilgi Üniversitesi'ndeki diğer öğrencilerin yaşananlara dair düşünceleri ve aldıkları tavır nedir?

Yaşananlara asıl olarak İletişim Fakültesi öğrencileri tepkili. Çünkü bölümleri kapatılma tehlikesi ile karşı karşıya. Bölümlerinin kapatılmaması için internet üzerinden imza toplamaya çalışıyorlar. Ancak onlar da bu çalışmayı yaparken, porno film çekilmesini tartışmıyorlar, bölümlerinin kapatılma olasılığı üzerinden bir çalışma yapıyorlar. "Biz bu üniversiteye özgür üniversite olduğu için geldik. Yaptığımız çalışmalarla sınırlanıp sansüre uğrayacaksak neden bu üniversiteyi tercih ettik. Cinsellik insan hayatına içkin bir şey, bununla ilgili bir film çekilmesi neden bu kadar olay oluyor? Porno cinsellik açısından bir üründür"; genel olarak böyle değerlendiriyorlar. Pornografinin kadının metalaşmasına hizmet ettiğini kabul etmiyorlar. Hatta basındaki tartışmalarda da hepimiz porno film izlemiyor muyuz zaten bile denildi… Hayretle izliyoruz bu tartışmaları… Yayınladığımız bildiriden sonra, arkadaşlarımızdan birçok soru geldi. En çok sorulan soru ise: porno film çekilmesi özgürlük mü değil mi? İşten çıkartılmalara karşı olup olmadığımızı soruyorlar. Porno film çekmenin akademik bir alan olmadığını söylediğimizde, bizleri yobazlıkla suçluyorlar. Ancak okuldan atılmalara karşı sabit bir duruşumuz da var. Aslında insanlar evet-hayır sorusu soruyorlar, biz bir cümle kurarak açıklama yapmaya çalıştığımızda ise dinlenmiyor.

Basında yapılan tartışmalarda, insanlara iki taraf sunuldu. Porno filmler ile ilgili ya özgürlükçü olacaksınız ya da muhafazakâr bir tutum sergileyeceksiniz. Bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?

Evet, basındaki tartışmaların hepsinde gördüğümüz ve dayatılan yaklaşımlar bunlar. Ya özgürlüğü savunup üniversitede porno film de çekilir diyeceksiniz. Ya da olur mu öyle şey dinimize uygun değildir diyeceksiniz. Bu kutuplaşma yanlış. Pornografi, tekrar söyleyelim, insanın çürümesine hizmet eder. Dolayısıyla insanın çürümesine hizmet eden hiçbir şeyi özgürlük ekseninde tartışamayız. Porno film sektörünün olması, üniversitede, bilimin üretilmesi gereken bir yerde, okulun stüdyolarının porno film çekilmesi için açılmasını açıklamaz. Bu yaklaşıma göre ya muhafazakâr olmanız gerekiyor –oysa zaten dinci gericilik kadının özgürleşmesini engellemektedir-, ya da liberal olup her şeyi ilkesiz bir biçimde kabul etmeniz gerekiyor. Bize dayatılan bu iki tarafın dışında ilkesel ve insanlığı savunan bir başka taraf yaratmak durumundayız.

Eyleme çağıran basın metninde, okul yönetiminin tutumundan ve işten atılmalardan söz edilmesini, merkeze bunların konulmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Pornografi konusunda bir taraflaşma sağlamaları zor, yani eyleme katılan birçok insan porno filmlerin özgürlüğü için orada değildi. Eyleme katılan insanlar üniversitenin özgürlükçü tarafıyla uğraşıyorlar. Bu eylemi düzenleyen akademisyenler, porno filmlere karşı çıkanları provokatör olarak kodladılar. Bu da ayrı bir tartışma. Biz pornografinin insanın çürümesi olduğunu söylediğimiz için özgürlük karşıtı ve provokatör olarak yaftalanıyoruz. Tartışmanın bu şekilde yürümesi çok anlamsız.

Akademisyenlerin duruşu nedir?

Porno film çekmenin akademik bir özgürlük olmadığını düşünen birçok akademisyen var. Edebiyat Fakültesi'ndeki hocaların porno filmi, bilimsel açıdan tartışmalarını bekliyorduk. Ancak bir ses çıkmadı. Bilgi Üniversitesi, bir şirket olduğu için patrondan korkuyor hocalar, bir patron işçi ilişkisi var okulda. Böyle bir konuda patron korkusundan açıklama yapılmazken, akademisyenlerin okula daha fazla kâr getirecek proje geliştirme zorunluluğu varken akademik özgürlükten nasıl söz edilebilir?

Üniversitede bilginin metalaşma süreci

Düşün hayatı üzerindeki özel mülkiyet yapısı rahatlıkla göze çarpmaktadır. Ancak bunun yalnızca telif hakkı veya atıf yapma üzerinden algılamak hatalıdır. Bilginin üretimi doğrudan özel mülkiyetin konusu haline gelmiştir. Özel mülkiyet bilgiyi üretene ait olabileceği gibi, onun boyunu aşan bir kurumsallığa da ait olabilir. Bilginin oluşumu, metalaşması ve aktarımı, özel mülkiyetin gelişmesi ve yavaş yavaş akademik kurullara hâkim olmasını sağlamaktadır. Bugün üretilen bilimin ve bilginin üniversite içerisindeki anlamı bundan başka bir şey değildir. Yalnızca gelire yönelik bir üretim, kısa veya uzun vadeli, özel mülkiyeti beslemektedir.

Irmak Ildır

İnsanlık kendi tarihi boyunca varlığının özüne ilişkin sorulara sistematik ve tutarlı yanıtlar aramaya çalışmıştır. Bu sistematik merak, özne ile nesne arasındaki ilişkiyi veren bilginin değerli hale gelmesini sağlamıştır. "Bilgi mi önce gelir yoksa olgular mı önce gelir?" sorusu felsefenin konusu olduğu için bu yazının sınırları dâhilinde tartışılacak bir konu değil. Bu nedenle bilginin dolaşımı, toplumsal açıdan anlamı, metalaşması ve kurumsal değerini tartışmaya açmak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda, üniversitenin geleneğini, tarihsel gelişimini ve toplumsal açıdan konumlanışını ele almak gerekiyor.

Üniversite tarihsel olarak, ortaçağ Avrupa'sında ortaya çıkan ve bilginin üretimini değil, bilginin muhafaza edilmesini amaçlayan bir kurumdur. (1) Bu açıdan bakıldığında üniversite, ilkçağda ortaya çıkan ve köleci toplumun ilginç özelliklerini barındıran Platon'un Akademisi'nden ayrılmaktadır. Üniversiteyi ortaya çıkaran dinamikler, ortaçağ Avrupa'sının kendine özgü toprağa dayalı mülkiyet biçiminde yatmaktadır. Bu dönemde üniversite bilginin gücünü teolojiden ve verili olan tekniğin belli açılardan korunmasından almaktadır. Toprağa bağlı üretim ilişkisi, durağan bir toplumu beslemekte ve bu durağan toplumun gereksinimleriyle birlikte, yükselen nüfus artışı ve toplumun yapısını belirleyen yapısal özellikler, öğrenimin yeniden örgütlenmesi ihtiyacını doğurmuş ve bilginin aktarımında yeni bir kurumsallaşma olan üniversiteyi ortaya çıkarmıştır. Bu noktada üniversite, verili olanın korunması ihtiyacının ürünü olarak algılanabilir. Nitekim ortaçağın düşünsel yaşamını tarif ederken ana öğelerden biri olan skolastik düşünce yapısı gene üniversite kaynaklıdır. Kelimenin kökenine inildiğinde görülür ki; "scholar" Latince'de "okullu" anlamına gelen ve 16.yüzyılda beşeri bilimler yandaşlarının mevcut üniversite yapısına dair tanımlamalarında kullandıkları bir kelimedir. (2)

Üniversite böyle bir geleneğe doğmuştur ama onun yapısının durağan olduğunu kabul etmek ise tarihi anlamamak olurdu. Tarihçi E. H. Carr *Tarih Nedir?* adlı eserinde tarihçinin görevinin geçmişi anlamak ya da kendisini geçmişten kurtarmak değil, bugünü anlamının anahtarı olarak onun üstünde çalışmak ve anlamak olduğunu belirtiyordu.(3) Elbette bu ifade yalnızca tarihçiye ilişkin bir görev biçmek değildir. Öyleyse üniversitenin tarihini anlamak için de bu tarihi toplumsal koşulların ürünü olarak okumak gerekiyor. Kapitalizmin 14. ve 15. yüzyıllarda merkantalizm biçiminde ortaya çıkışı toplumun düşünce hayatında ve bilginin aktarımında da değişimler yaratmıştır. Hiçbir sınır tanımayan ilkel birikim dönemi önündeki engelleri aşarken, ufukları teoloji ile sınırlı mevcut üniversite yapısını yavaştan değiştiriyordu. Bilgi artık sadece muhafaza edilen ve iktidarı gökyüzüne ötelemenin bir aracı olarak değil, aynı zamanda üretilen ve değerlenen bir nesne olarak görülüyordu. Bu ise bilginin metalaşması sürecinin önünü açmış ve üniversitelerde yeni oluşan bilgilerin farklı disiplinler altında toplanmasına neden olmuştur. Bu durum üniversitedeki ders programlarının değişimini, toplumu ve doğayı başka türden değerlendiren bir algı yapısını ve kendine özgü insan tipini yaratmıştı.

Bu dönemde, yeniçağda, bilgi sadece küçük bir rahip grubunun değil, daha geniş kesimlerin ulaşabildiği bir nesne haline gelmiştir. Bilgi kendinde nesne olmaktan çıkmıştır, üretilen bir nesne haline gelmiştir. Bundan sonra bilgi toplumsallaşmış bilgi olarak değerlendirilecektir. Metalaşmış ve alınıp satılabi-

7 Ocak 2011 tarihinde İstanbul'da yapılan Üniversite Konferansı'ndan bir görüntü.

len ve üzerinde hak iddia edilebilen türden bir nesnedir bilgi. Bu nedenle meta özelliği taşıyan her ürün gibi bilgi de özellikle 19. yüzyıldan sonra kendi üreticisinin yabancılaştığı bir hale bürünmüştür. Üniversite ise aynı dönemde, toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda alanını genişletmiş, teolojik kökenli bilgi yerine beşeri kökenli bilgiye doğru yönelmiştir. Bu üniversitenin kendi tarihi açısından bir kopuştur.

Bilginin metalaşması ve aktarımı

Marks, Engels ile beraber kaleme aldığı ünlü eseri *Komünist Parti Manifestosu*'nda burjuvazi için şöyle bir tanım yapıyordu: "Katı olan her şey buharlaşıp havaya karışıyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor ve sonunda insanlar kendi hayatlarının gerçek koşullarıyla ve diğer insanlarla ilişkileriyle yüzleşmeye zorlanıyor."(4) Genç Marks ve Engels bu değerlendirmelerinde dönemin ruhuna uygun olarak burjuvazinin ve dahası kapitalizmin tüm engelleri yıktığını belirtiyordu. Üniversite ve bilginin üretimi açısından da bu durum böyledir. Her türlü bilginin dolaşımı yukarıda bahsedilen tarife uygun bir biçimde katı olan her şeyi buharlaştırıyor ve kutsal olan her şeyi dünyevileştiriyordu. Diğer yandan kalıplarına dayanamayan bilgi, üniversite içerisinde kapitalist üretim ilişkilerinin ihtiyaçları doğrultusunda değer kazanıyor ve ilerliyordu. Yeniçağın bilim dünyasına bakıldığında kimi teknik unsurlarda, tarımsal alanda ve iktisatta gelişen bilginin "kıymet-i harbiye"sinin (etki, değer, geçerlilik) olduğu açıkça gözlemlenebilir.

Elbette bilginin metalaşma süreci bir günde ortaya çıkmış veya yalnızca kapitalizmin doğurduğu bir durum değildir. Bilginin alınır satılır bir ürün olması insanlık tarihi kadar eskidir. İlkçağlarda bilgiye sahip olanların iktidarın önemli bir parçası olması tarihsel bir gerçektir. Diğer yandan toprağa bağlı yaşamın ürünü olarak ortaçağda bilgi alınır satılır bir konumdan çıkmıştır. Bir ortaçağ özdeyişinde "Bilgi Tanrı'nın armağanıdır; onun için satılamaz." denmektedir. Ancak feodalizmin kendi bağrından çıkan kapitalizm gibi, bu özdeyişin aksi niteliğinde nüveler ortaçağda da bulunmaktaydı. Bilginin toplumsallaşmış bilgi haline gelme serüveni böyledir.

Bilginin aktarımı süreci ile ortaya çıkan toplumsallaşmış bilgi kavramı, beşeri bilimlerin ürettiklerinin ürünüdür. Kapitalist iktisat yasaları, burjuvazinin kendi içerisindeki rekabetinin, yeni yatırımları ve teknolojik ilerlemeyi getirdiğini söylemektedir.(5) Bu durumdan çıkartılacak sonuç şudur; toplumsallaşmış bilginin iki özelliğinden birisi yatırımların, diğeri ise teknolojik ilerlemenin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmıştır.

Burjuvazinin yeni yatırım araçlarına yönelmesi ve teknolojik gelişimlerin üretim verimliliğini artırması ve bununda artan kâr oranlarına sahip olması ise diğer bir iktisadi yasallıktır. Teknolojik gelişim ise bilgi üretim sürecinin muazzam bir biçimde genişlemesi anlamına gelmektedir. Bu muazzam genişleme ise diğer şeylerde olduğu gibi, üniversite içerisinde üretilen bilginin dağıtımında, üretilen bilginin metalaşmasını doğurmaktadır.

Düşün hayatı üzerindeki özel mülkiyet yapısı rahatlıkla göze çarpmaktadır. Ancak bunun yalnızca telif hakkı veya atıf yapma üzerinden algılamak hatalıdır. Bilginin üretimi doğrudan özel mülkiyetin konusu haline gelmiştir. Özel mülkiyet bilgiyi üretene ait olabileceği gibi, onun boyunu aşan bir kurumsallığa da ait olabilir. Bilginin oluşumu, metalaşması ve aktarımı, özel mülkiyetin gelişmesi ve yavaş yavaş akademik kurullara hâkim olmasını sağlamaktadır. Bugün üretilen bilimin ve bilginin üniversite içerisindeki anlamı bundan başka bir şey değildir. Yalnızca gelire yönelik bir üretim, kısa veya uzun vadeli, özel mülkiyeti beslemektedir.

Üniversitenin değişiminin tarihsel uğrakları ve bugün

Kapitalizmin gelişimi ve yavaş yavaş hâkim üretim biçimi haline gelmesinin, üniversiteyi belli bir değişime uğrattığını daha önce ifade etmiştim. Şimdi ise üniversitenin değişiminin tarihsel uğraklarına yoğunlaşmak gerekiyor. Delanty'e göre üniversite, "kültür olarak bilgi" ile "bilim olarak bilgi" arasında iletişimi sağlayan bir kurumdur.(6) Bu doğru olmakla beraber eksikli bir tanımdır. Üniversite bunun ötesinde toplumsal yaşantının ihtiyaçlarına göre siyaset, ideoloji, kültür ve bilim üreten bir kurumdur. Buradan anlaşılacağı üzere üniversitenin tarihsel uğrakları ancak mevcut toplumsal sistemin bir ürünü olarak kavranabilir.

Üniversitenin tarihi kabaca i-ki döneme ayrılabilir: Birincisi 15.-19. yüzyıllar arası, diğeri ise 19. yüzyıldan günümüze kadar olan dönem. İlk döneme damgasını vuran aydınlanma ve serbest rekabet dönemine dair düşünceleri yukarıda özetlemiş olduğumdan, ikinci döneme odaklanmakta fayda var. 19. yüzyılın ortasından itibaren üniversite, günümüz akademik kurumsallaşmasını tamamlayan, toplumsal yapı ile işbirliği içerisinde bulunan ve 20. yüzyıldan itibaren giderek emperyalist-kapitalist sisteme entegre olan yapısına kavuşmuştur. Bu yapı içerisinde başat rol oynayan dinamik, bilginin metalaşma sürecidir. Artık beşeri bilimler, geçmişte teolojik kökenli disiplinlerin mistik bir kaynağa düzenlenmesi gibi, piyasa mitine bağlı bir biçimde gelişmektedir. Elbette 20. yüzyıla damgasını vuran sosyalist deneyim üniversiteyi farklı saiklerle etkilemiştir. Bu yazı emperyalist-kapitalist sistemin üniversitelerine odaklandığı için bu etkileri konu dışında bırakıyorum. Ancak belirtmek isterim ki; sosyalist deneyimin üniversite yapısı kapitalizmin üniversitelerini de etkilemiş ve bir dönem bilginin metalaşma süreci ile piyasa mitinin kutsanması duraklamıştır. Sosyalizmin çözüldü-

ğü bir dünyada ise bu iki başat süreç birbirini besleyen ve bilim emekçisi için amentü haline gelen bir yapıya bürünmüştür.

Yukarıda sözü edilen süreçten Türkiye'nin üniversiteleri de azade değildir. Türkiye geç kapitalistleşen, dolayısıyla üniversite kurumsallığını kapitalist toplumlardan devşiren bir ülke olmuştur. Diğer yandan bir dizi tarihsel sebeple Türkiye'nin üniversiteleri sosyalist deneyimden etkilenmiş ve kendi tarihsel geleneği gereğince üniversitelerinde kamucu ve adanmış bireyler yetiştirmiştir. Bu sebeple Türkiye'de üniversiteler uzunca bir süre ilericiliğin kalesi olmuştur.

Bugün ise hem Türkiye'de hem de dünyanın geriye kalanında üniversiteler, sosyalist deneyimin ardından kalan bir dönemde yeniden oluşturulmaktadır. Türkiye'de YÖK tarafından sıkça dillendirilen araştırma üniversitesi ve sanayi-üniversite işbirliği istekleri kapitalist toplumun diğer ülkelerinde uygulanan süreçlerle aynı etkilere maruz kalmaktadır. Üniversitenin bugünü bilginin metalaştığı, özel mülkiyetin fikirsel düzeyde üretildiği ve piyasanın amentü haline getirildiği yerlerdir. Buradan çıkış için, tıpkı 15. yüzyılda kapitalizmin ilk öncülerinin yaptığı gibi bir kopuş gereklidir.

Tezler ve sonuç

İçinde bulunduğumuz süreçten kopuşun yaratılması gerektiğini belirttik. O halde bu konuda bir tartışma ortamı yaratacak kimi önermelerde bulunmak da bu yazının görevleri içerisindedir.

1) Bilgi insanlığın çevresindeki nesneler ile kendi öznesi arasında kurduğu sistematik ilişkinin bir diğer adıdır. Üniversitede bu nesnenin toplumsallaşmış biçiminin üretildiği kurumdur. Bu ikisi arasındaki ilişki bilginin metalaşması ile olanaklı hale gelmektedir. Bu durum insanlığın gelişimi açısından artık kabul edilemez durumdadır. Çünkü bu yolla bilgi ilkçağlara özgü olan ve toplumsal eşitsizliği konsolide eden bir yapıya bürünmektedir.

2) Her insan yarattığı eseri sahiplenmek, korumak ve yüceltmek ister. Bu doğal karşılanabilecek bir olgudur. Diğer yandan bilginin metalaşma sürecinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Metalaşma sürecinin önüne geçilmesi için ise düşünsel alanda özel mülkiyetin kırılması yetmez. Bilgi üretim sürecinin merkezleri olan üniversitelerde, bu anlayışın mahkûm edilmesi gerekmektedir. İnsanlar yarattıkları eserlerin ancak toplumsal ilerlemenin bir parçası olarak gördüklerinde bu anlayış mahkûm edilebilir.

3) Anarşist siyaset adamı Proudhon: "Mülkiyet hırsızlıktır." diyordu. (7) Bir dizi tarihsel ve ekonomik gerçeklik sebebiyle eksikli olan bu ifade bilginin üretim sürecinde anlamlı bir hale gelebilir. Elbette bu akademik kurullarda hiçbir kural tanınmayacağı, hiçbir eserin kişisel isimle yayımlanmayacağı veya atıf yapmanın özel mülkiyeti doğurduğu söylenemez. Bu toplumsal gerçekliği hafife almaktır. Üniversiteyi kısırlaştıran şey; kaynakların piyasa yönünde kullanımıdır. Sıkıntı buradadır. İktisadi özendiricilerden olan ücret makasının açılması veya verimliliği artırıcı kimi uygulamaların konulması üretimi teşvik etse bile, verimliliği değil, israfı pompalamaktadır. Bu nedenlerle ünlü bir sosyal bilimci olan Terry Eagelton akademinin statükonun hizmetçisi olduğunu ve ölümünün yaklaştığını ifade ediyordu.(8)

4) Üniversitenin ölüm fermanını imzalamasının önüne geçilmesi için:

a) Üniversitenin piyasadan özerk bir yapıya büründürülmesi,

b) Toplumsal yapının ihtiyaçlarının gözetilmesi için üniversite içerisinde kimi yapıların kurulması,

c) Bilginin metalaşma sürecinin önüne geçilmesi için üniversitenin kurumsal yapısının yeniden oluşturulmasına, ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda üniversiteyi toplumsal eşitsizliğin üzerine giden bir kurumsallaşma gerekmektedir. Bu kapitalist toplum içerisinde ancak kısmi olarak başarılabilecek bir şeydir.

Toparlamak gerekirse bilginin metalaşma süreci üniversiteye zarar veren, onu eski tür bir skolastik yapıya büründüren sürece hızla itmektedir. Bu nedenle üniversitede kimi bilimler göz ardı edilirken, diğerleri ise sadece kâr-zarar denklemi üzerine kurulan bir işletme gözüyle bakılmaktadır. Bu kısırlaştırıcı olduğu kadar toplumsal kaynakları heba eden bir süreçtir. Böyle bir yapıdan kopuş zorunludur. Latince bir özdeyiş: "Anlamadıkları şeyleri kınarlar." demektedir. Bugünün egemenleri bizim bu söylediklerimizi anlayamazlar; çünkü onların ufku sınırlıdır. Biz, bu ufku dar olanlara karşı avantajımızı iyi kullanmalı ve tarihsel gereklilikleri yerine getirmeliyiz. Başka türlü bir yol mümkün değildir.

NOT: Bu yazı, üniversite öğrencileri ve akademisyenler tarafından 7 Ocak 2011 tarihinde İstanbul'da yapılan Üniversite Konferansı için hazırlanan 45 nolu tebliğden derlenmiştir.

Dipnotlar

1) Peter Burke, *Bilginin Toplumsal Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s.34-35.
2) a.g.e, s. 22.
3) E. H. Carr, *Tarih Nedir?*, Birikim Yayınları, 1980, s. 32.
4) K. Marx - F. Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, 1848, s.25.
5) K. Marx, akt. *Büyüme Teorilerine Genel Bakış*
6) G. Delanty, (2001), "The University in the Knowledge Society", *Organization*, 8(2), s. 149-153
7) P. J. Proudhon, *Mülkiyet Nedir?*, 1841.
8) Terry Eaglaton, The Death of Universities, *The Guardian*, 2010.

Güneşe tutkun bir ağaç: Defne

Defne, muhteşem kokusu ve güzel görünümüyle bütün Anadolu uygarlıklarını kendi potasında kaynaştıran ender ağaçlardandır. Bu yüzden adı binlerce yıldan beri değişmemiş, ismi farklı kültürleri de birbirine bağlamıştır. O, Anadolu'nun mağrur kızı, bir ideale adanmış yaşamların sembolü, savaşçıların ise baş tacıdır.

Çocukluğumun geçtiği köyümüzdeki ilkokul yıllarımda kutlanan resmi bayramlarda okulumuzu rengârenk kâğıtların yanı sıra defne dallarıyla da süslerdik. Karadeniz ile Akdeniz ikliminin kesişme noktasında olan köyün her tarafında defne yetişmediğinden defne ağacı keşfi bizim için tam bir maceraya dönüşürdü. Hiç unutmam, defne ararken komşu köyün bilmediğimiz ücra bir köşesine yolumuz düşmüştü de burada bulduğumuz defne dallarını kucaklayarak öğretmenimize getirişimiz tam bir muzaffer komutan edasındaydı. Gururluyduk, çünkü köyde çok sevilen ama kuytu ve kireçtaşı kayalıklı birkaç noktada yetişen defne dalları bayramda okulumuzun kapı ve pencerelerini yemyeşil donatacak, bizler de birkaç gün defne kokuları arasında derslerimizi yapacaktık. Daha sonra keşfini yaptığımız bu defnelerin hemen yakınında da Roma döneminden kalma mezarlar ve önemli bir antik yerleşim alanı olduğunu da öğrenecektik. Dolayısıyla Anadolu'da rastlanan defne topluluklarının doğal olarak yetişmelerinin yanı sıra antik dönemlerden bu yana bilinçli, kültürel ve kültsel nedenler dolayısıyla dikilip korunduğu, ağacın yetiştiği alanların rasgele olmayabileceği düşüncesi de akıllarımızı kurcalamaya başlamıştı.

Mitolojide Apollon, peri kızı Daphne'yi elde etmek istediğinde, peri kızı ondan kurtulamayacağını anlayınca toprak anadan yardım istemiş, toprak ana da onu defne ağacına dönüştürmüştür.

Apollon'un gözdesi

Defnenin (*Laurus nobilis*) anavatanı Türkiye ve Balkanlardır. Her dem yeşil, 10 metreye kadar boylanabilen bir ağaçtır. Bol güneşli yerlerde ve ılıman iklimlerde yetişir. Her türlü toprakta yetişmekle birlikte, taşlı kireçli toprakları tercih eder. Tohumla, kök sürgünleriyle ve çelikle üretilebilir. Çit bitkisi olarak kullanılabilir. (1) Bütün yıl koku yayan ender ağaçlardan biridir. Kökeni Anadolu olan ve etkili bir kokusu olan defnenin, Anadolu kökenli kültürleri etkilemesi de kaçınılmazdır. Hititler, "Alanza" adını verdikleri defne ağacından ilaç elde etmişlerdir. (2, 3) Antik dönemde, kendisi de Anadolu kökenli olan Apollon'un gözdesi olan bir ağaçtır defne. Güneşli yerleri seven bir ağaç olması, onun güneş tanrısı Apollon ile ilişkilendirilmesine neden olmuş, her dem yeşil kalması da onu ölümsüzlüğün sembolü yapmıştır. Hititlerin güneş tanrıçası törenlerinde güneş kursu motifi belki de defne yaprağı dallarıyla tamamlanıyordu. Ne de olsa her devirde güneşe tutkun bir ağaçtır defne.

Mitolojide Apollon, peri kızı Daphne'yi elde etmek istediğinde, peri kızı ondan kurtulmaya çalışmış, kurtulamayacağını anlayınca toprak anadan yardım istemiş, toprak ana da onu defne ağacına dönüştürmüştür. Bunun üzerine tanrı Apollon değerli kahramanların, muhariplerin ve sanatçıların başlarına defne yaprakları takmasını istemiştir. (20) Antik Yunan ve Roma'da önemli kişilerin başlarını defne yapraklarıyla süsledikleri bilinmektedir. Türkçe'deki "defne" isminin kaynağı antik Daphne söylencesi olup, bu durum Anadolu'nun özgün biyolojik sürekliliğinin onun özgün kültürel sürekliliğinin kaynağı olduğu görüşümüzün en bariz kanıtıdır.

Öteki aleme geçiş aracı

Antikçağlarda aslında bir kireçtaşı olan mermerden inşa edilen Apollon tapınaklarının çevresi defne ağaçlarıyla yeşillendirilmiş olmalıdır. Zira Apollon tapınaklarında görevli biliciler, geleceği görebilmek ve kendilerine başvuranların isteklerini gerçekleştirebilmek için Tanrı Apollon'a adanmış olan def-

ne yapraklarını çiğniyor ve uykuya yatıp (istiareye yatıp) onun kehanet gücüne sahip oluyorlardı. Kâhinden uygun cevabı alanlar, başlarına bir defne çelengi takarak evlerine gönderiliyorlardı. Bu ritüel Didim Apollon Tapınağı'nda da uygulanmaktaydı. (4) Defne ağacının yapraklarında güçlü bir zehir vardır. Antik çağlarda rahipler bunu çiğneyince kendilerinden geçerler ve delirecekmiş gibi olurlardı. O zaman aşkın duruma geçerek biliciliğe başlarlar, gaipten, yani bilinmeyenden haber verirlerdi. Yani defne antik çağlarda tanrıya ulaşma ve öteki aleme geçiş aracıydı (5).

Efe kültüründe defne

Mitolojide Apollon'a özgülenen defne ağacı Osmanlı döneminde efe kültürünün totem niteliğinde kutsal bir ağacı konumunu devam ettirmiştir. Efe ve zeybek kültüründe bu ağaca 'Teknel" denirdi. Bu ağaç, ölümün olduğu kadar, bedeli ölüm olsa bile vefakârlığın da sembolüdür. Efenin yanına kızan (genç erkek) kabul edilebilmek için bir tören yapılır. Bu törende sabahın ilk ışıkları ile dağa çıkılır. Merasim sonunda, defne ağacına silahlar asılır. Efe ve zeybekler normal zamanlarda bu ağacın olduğu dağlarda gezmezler. Tören sonunda bu ağaç ile kızan özdeşleştirilir; efe bıçağını bu ağaca saplar ve "Sözünde durmayanın şu yatağan böğrüne batsın mı" diye kızana sorardı. Kızan adayı bu soruya "evet" derse efenin grubuna kabul edilirdi. (5) Böylece efe, grubuna yeni katılan genç erkeğe ihanetinin bedelinin ölüm olacağını hatırlatırdı. Ege dağlarında gezen kızanlar da herhalde bu ağacı gördüklerinde ve kokusunu duyduklarında, kızanlığa giriş töreninde verdikleri sözleri hatırlarlardı. Ağacın keskin ve uyandırıcı kokusu mesajın unutulmamasını sağlayan bir hatırlama aracıydı belki de. Efe geleneğinin Ege'nin özgün florasıyla ilişkisini göstermesi açısından ilginç bir ritüeldir bu uygulama.

Antik çağlarda Daphne olarak bilinen bu ağacın mitolojideki öyküsü de efelerin ritüelleriyle örtüşmektedir.

Türkiye'de defne ağacından çok çeşitli halk ilaçları yapılır.

Zira Daphne Apollon'dan kurtulmak, bakire kalabilmek için kendini defne ağacına dönüştürür. Daphne kendisine Artemis'i örnek almaktadır. Artemis tapımlarında da tapınaklara sadece bakire genç kızlar ve bir kadınla birlikte olmamış genç erkekler kabul edilirdi. Kızan ve zeybekler de efenin izni olmadan evlenemezlerdi. Kızanların bakir kalmaları, belli bir amaç için fedakârlıkta bulunmaları ile teknel (defne) ağacının mitolojik öyküsü birbirine oldukça paraleldir. Zaten kızanlık töreninin sonunda da teknel ağacı ile kızanın özdeşleştirilmesinin mantığında bu vardır. Zeybek kültüründe defne ağacının kesilmesi ve yakılması hem yasak hem de günahtı. Bu ağacın yetiştiği yerlerin bereketli olduğuna inanılırdı. Defne ağacının meyveleri kutsal sayıldığı için bu meyveyi zeybekler silahlarına sürerlerdi. Böylece onun kendilerini koruyacağına, silahlarını güçlü kılacağına inanırlardı. Bu ağaca zeybekler arasında "Ölüm ağacı", yetiştiği dağlara da "ölüm dağı" denirdi. Bu nedenle zeybekler, zorunlu olmadıkça bu ağacın bulunduğu dağlarda gezmezlerdi. (6, 17, 18)

Hatay ilinde, günümüzde Harbiye olarak bilinen, Roma döneminde Apollon kültü ile ilgili bir alan olan Daphne sevmeye ve sevişmeye özgülenmişti. Romalı komutanlar, askerlerinin Harbiye dolayına ve defne ormanına gitmelerini yasaklamıştı. (7) Bu yasak ile efe ve zeybeklerin defne ağacının olduğu yerlere gitmemeleri, ondan uzak durmaları birbirine benzer uygulamalardır.

Halk tıbbında defne ağacı

Defne ağacı Anadolu'da halk ilaçları yapımında da kullanılır. Roma döneminin Adanalı hekimi Dioscorides defne yapraklarının mide, ağız yaraları, iltihap ve akrep sokmalarında kullanıldığını belirtmiştir. (8) Batı Anadolu'da defne ağacının yaprak, meyve ve meyvelerinin yağından elde edilen karışım iştah açıcı olarak kullanılır. Ayrıca bu karışım hazımsızlık, sindirim sistemi hastalıkları, terletici ve romatizmal hastalıklarının tedavisinde kullanılır. (9) Balıkesir'in Kapıdağ yöresinde defne tohumları sinüzit ve romatizma tedavisinde kullanılır. Aynı yörede defne ağacının yapraklarından saç bakımında da yararlanılır. (10)

Türkiye'de defne ağacından çok çeşitli halk ilaçları yapılmaktadır: Yapraklarının çayı; hazımsızlık, grip, anjin, kronik bronşit, nefes darlığı, soğuk algınlığı, basur, şeker hastalığında kan şekerini düşürücü, kalp, eklem kireçlenmesi, siyatik, romatizma, reglin gecikmesine karşı, baş ağrısı, idrar söktürücü, terletici ve güçlendirici (tonik) olarak kullanılır. Yapraklarından

yapılan çay ayrıca hayvanlardaki zehirlenmelerin tedavisinde de kullanılmakta olup, isilik olan bebekler de defne suyuyla yıkanarak iyileştirilmeye çalışılır. Defne çiçeği tomurcuklarından hazırlanan sulu karışım dahilen mide ağrılarında; meyveleri haricen adale ağrılarının ve kulunç sorununun giderilmesinde, uyuzda, dahilen de boğaz-bademcik ağrılarının giderilmesinde, ülser, egzama ve mantar hastalığının tedavisinde kullanılır. Körpe dallarının kabuğu soyulup iç kısmı ince parçalar halinde kıyılır ve 1 bardak su ile karıştırılarak, dahilen böcek zehirlenmelerine karşı kullanılır. (11)

Günümüzde defne ağacının özellikle kas ve eklem hastalıklarında kullanılması, antik dönem ve sonrasında bu ağacın kas gücüyle görev yapan savaşçı insanlara özgülenmesinin nedenlerinin de ipucunu vermektedir. Defne ağacının yukarıda belirtilen özellikleri onun büyü uygulamalarında da kullanılması sonucunu doğurmuştur. Her derde deva olarak algılandığından olacak, Antalya'nın Kale ilçesinde dallarının kabukları soyulmak suretiyle defneden nazarlık yapılmaktadır. (12) Besbelli nazara da iyi gelmektedir defne!

Defne kokulu insanlar

Günümüzde defne ağacı yaprakları yemeklere tat ve koku vermek için de kullanılır. Defnenin hoş kokulu yaprakları kurutularak baharat yapılır; sos, çorba ve sirkelerde aroma verici olarak kullanılır. (13) Defne yaprağı özellikle balık yemeklerinde tercih edilir. Defne meyveleri de yemeklerde baharat olarak, özellikle yemek soslarına ilave edilir. Defne yaprakları ile meyvelerinden elde edilen yağ çok kalitelidir. Bu nedenle kozmetik ve sabun sanayinde kullanılır. Hatay'ın Yayladağı ilçesinin Kışlak beldesinde defne "Har" olarak adlandırılır ve meyveleri sabun yapımında kullanılır. (14) Etkili kokusu dolayısıyla defne ağacının arı petekleri, elbise, halı ve kilimleri güveden koruma, çamaşırların güzel kokmasını sağlama gibi işlevlerle kullanımı da söz konusudur. (15) Bartın'ın Ulus ilçesi dolayında defne "tehnur" veya "tarhun" olarak isimlendirip yaprakları koku vermesi için çamaşır durulama suyuna katılır. Lezzet vermesi amacıyla da çaya katılır. (16) Sizin anlayacağınız Anadolu'nun denize yakın ve güneşli yerlerinin güzel insanları, güzelim defne ağaçlarıyla kokulanırlar; hem nefesleri hem de giysileri defne kokuludur onların. Mavi deniz ile defnenin kokusu birbirine karışır.

Defne ağacının diğer bir kullanımı da boya kaynağı olmasıdır. Anadolu'da defnenin kurutularak öğütülmüş çiçekleri ve yapraklarından elde edilen sarı, kahverengi ve haki renklerle yünler boyanmaktadır. (19) Güneşe tutkun olan ve Anadolu güneş kültleriyle ilişkilendirilen defne ağacından elde edilen renklerin de sarı ve onun tonları olması, bitkinin her şeyiyle güneşe ait bir bitki olduğunu da ortaya koyar.

Türkiye defne ihracatında dünyada ilk sıradadır. Defne, muhteşem kokusu ve güzel görünümüyle bütün Anadolu uygarlıklarını kendi potasında kaynaştıran ender ağaçlardandır. Bu yüzden adı binlerce yıldan beri değişmemiş, ismi farklı kültürleri de birbirine bağlamıştır. O, Anadolu'nun mağrur kızı, bir ideale adanmış yaşamların sembolü, savaşçıların ise baş tacıdır.

KAYNAKLAR

1) Ersin Yücel; *Ağaçlar ve Çalılar,* Eskişehir, 2005.
2) Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'nun Florası,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987.
3) Turhan Baytop; "Türkiye'de Tıbbi ve kokulu Bitkilerin Kullanılışına Tarihsel Bir Bakış", *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Bülteni,* Temmuz 1994, sayı:10.
4) Necmettin Ersoy; *Semboller ve Yorumları,* Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 3. Baskı, İstanbul, 2007.
5) Ali Haydar Avcı, *Zeybekler ve Zeybeklik Tarihi,* E Yayınları, İstanbul, 2004.
6) Hasan Torlak; *"Efe ve Zeybek Kültüründe Bitkiler",* Bilim ve Gelecek Dergisi, Temmuz 2006.
7) Bilge Umar, *Kilikia,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2001.
8) Özgür Kıran; Kozan Yöresi Florasındaki Tıbbi Bitkiler ve Bunların Halk Tıbbında Kullanılışı, Yüksek Lisans Tezi, ÇU Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Adana, 2006.
9) Hüseyin Fakir, Mehmet Korkmaz, Bilgin Güller: "Medicinal Diversity of Western Mediterennean Region in Turkey", *JABS, Journal of Applied Biological Sciences 3(2),* 2009.
10) İsmet Uysal, Sinan Onar, Ersin Karabacak, Sezgin Çelik; "Kapıdağ Yarımadasının Etnobotanik Özellikleri",*Biodicon,* 3/3, 2010.
11) Ertan Tuzlacı, Şifa Niyetine; *Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları, Alfa Yayınları,* İstanbul, 2006.
12) Pervin Ergun; *Türklerde Ağaç Kültü,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara,2004, s.514.
13) Cenk Durmuşkahya; Baharat Atlası, *Atlas Dergisi* eki, 2009.
14) Mustafa Keskin, Kerim Alpınar; "Kışlak (Yayladağı-Hatay) Hakkında Etnobotanik Bir Araştırma, *Ot Dergisi,* 2002/2, s.91.
15) Ertan Tuzlacı; *Bodrum'da Bitkiler ve Yaşam,* Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2005.
16) Solmaz Karabaşa, Ayşe Mine Gençler Özkan; *Küre Dağlarının Bilgisi,* Ulus Aşağıçerçi, Aşağıçerçi Köyü Güzelleştirme Derneği, 2009.
17) Hasan Torlak; "Anadolu Kültüründe Defne Ağacı", *Yolculuk Dergisi,* Kamilkoç Yayını, Ocak-2011.
18) Hasan Torlak, Mecit Vural, Zeki Aytaç; *Türkiye'nin Endemik Bitkileri,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2010.
19) Recep Karadağ; *Doğal Boyamacılık,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2007.
20) Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.

Anlamın belirlenmesinde uzam ve zaman etkeni

Toplumsallık temelinden geçmeden insanlığın ortak değerlerine ulaşmak olası değildir. Kendi olamamış bir birey nasıl toplumsal bir varlık olamazsa, toplumsal bir varlık olamamış bir birey de büyük insanlığın köklü sorunlarıyla içli dışlı olamaz. Toplumsallık engelini aşarak daha az gelişmiş bir uygarlıktan daha gelişmiş bir uygarlığa geçmek boş bir düşten başka bir şey değildir.

Afşar Timuçin

Yaşam zamanın kendisidir. "Ben" yalnızca zamandır. "Ben"de her şey zaman içinde gerçekleşir. İçi bilinç ögeleriyle, bilincin düşünsel ve duygusal ögeleriyle doldurulmuş bir kesintisiz sürerliğin sezgisidir zaman. Bilinç öncelikle zamanın bilincidir. Bilinç zamana göredir, onda her şey zamana göre oluşur, zamana göre dönüşür, zamana göre yerini alır. İçsel yaşam tümüyle zamandan kurulmuştur. Bir dış zamandan ya da nesnel zamandan sözederken bunun bir takım yaşamsal kolaylıklar sağlamak adına içsel zamana göre oluşturulmuş uzlaşmalı bir tasarım olduğunu biliyoruz. İçsel zaman gerçektir, dışsal zaman yapaydır ya da kurgusaldır. İçsel zaman görelidir, dışsal zaman belirlenmiştir. Dışsal zaman içsel zamana ilgisizdir: toplantı altıda başlayacaksa altıda başlayacaktır. Giderek karmaşıklaşan bir dünyada bir düzen sağlama etkenidir o. Trenler, vapurlar, uçaklar ona göre bir yerlerden kalkar ve bir yerlere varırlar.

Dışsal zamanın toplumsal ya da evrensel düzeyde yaşamı uyumlu kılmaktan ayrı bir yükümlülüğü yoktur. İçsel zaman ölçüye vurulamaz. Ölçülen zaman yalnızca dışsal zamandır. Zamanı ölçen araçlarımızla güvencede duyarız kendimizi: yolculuklara çıkarken onlardan yararlanırız, buluşmalarımızı ona göre düzenleriz. Ancak her şeyde, yolculuklarda da buluşmalarda da yaşanan gerçek zaman yalnızca içsel zamandır. Akrep ve yelkovan birbirine uydurulmuş biçimde, biri daha küçük bir akışı öbürü biraz daha büyük bir akışı göstermek için dönüp dururlar. Onlar dönüp dururken biz kendi gerçek zamanımızı yaşarız, o hastane odalarında bir türlü geçmek bilmeyen, buna karşılık sevgilimizin yanında çabucak akıp giden zamanımızı. Bununla birlikte dünya bizim geçek zamanımıza yani içsel zamanımıza ilgisiz kalır. "Şeb-i yeldayı müneccimle muvakkit ne bilir / Müptela-yı gama sor kim geceler kaç saattir" sözü bunu pek güzel açıklar. Gene de nesnel zaman yaşamımızın vazgeçilmez bir dayanağı olarak vardır. Kendini zaman olarak yaşayan bilincimiz düzenlilik adına yaşamı tepeden tırnağa nesnel zamanla donatır. Hayvanların karanlık içsel zamanları onların bir dışsal yaşam tasarısı geliştirmeleri için yeterli değildir. Gene de onlarda bulanık bir dışsal zaman tasarımı içgüdüsel düzeyde kendini gösterir. İçsellikte yansıyan bir dışsallıktır bu: göç zamanı geldiyse hiç beklemeden yola koyulmak gerekir.

Güzel'in alanında zaman bir ölüm kalım koşuludur. Mutlak Güzel diye bir şey olsaydı sonsuza kadar kalacaktı. Ama göreli güzellerin yazgısı insanlığın ortak bilincinin gereklerine göre kurulur. Yarına kim kalacak sorusu hep vardır ve hiçbir zaman geçerliliğini yitirmez. Zaman geçer ve bugünün yapıtları dünün yapıtlarına dönüşürler. Bu dönüşümde bazı yapıtlar yavaş yavaş silinmeye başlarlar. İnsanlığın ortak belleğinden silinmeye başlarlar. Sürekli bir geçmişe kayış vardır. Yapıt için biraz nesnel bir çerçevede aydınlığa yani ölümsüzlüğe doğru gitmekse biraz da unutulmanın karanlık kuyusuna doğru ilerlemektir bu. Toplumsal bilinçlerin ve daha geniş çerçevede evrensel bilinç-

lerin kurduğu bir yargı organı vardır sanki ortada: yaşam hakkı elde edemeyen yapıtlar unutulmanın karanlığına atılacaklardır. Nice çabalarla ve kim bilir hangi heyecanlarla oluşturulmuş nice yapıt zamanın derinlerinde yitip gider, geriye bazen küçük bir yankı bırakır, bazen onu bile bırakmaz. Zaman onlara artık size gerek kalmadı demek ister.

Yapıt zamana karşı koyan yapısıyla unutulmamamızı sağlayan tek etkin güçtür, o bile çok zaman sonuna kadar koruyamaz kendini. Unutulmamak için mi yaratmaya yöneliyoruz yoksa yaratarak mı unutulmazlık kazanıyoruz? Her ikisi de doğru olmalı. Unutulmak bu kadar kötü müdür? Unutulmakla ölmek özdeş değil mi? Sanatta **benci** ruh ölümsüzlüğü gerçekleştirmeye çalışmaz mı? Hem niçin unutulalım, kalıcı olmak varken ölümü neden göze alalım? Sanatçı **benci** olarak bir çeşit sergilemecidir, bir tür Narkissos'dur, ona ölümü kolay kolay benimsetemezsiniz. Dehanın sonsuz bir sabır olduğu düşünülünce kalıcılığın ne kadar pahalı bir iş olduğu apaçık kendini gösterir. Böylece zaman geçtikçe ve bugünün yapıtları dünün yapıtlarına dönüştükçe yapıtlar için sıralı sırasız ölümler başlar. Bu biraz da sanatçının ölümüdür. Kalburun üstünde kalabilenler az sayıdadır. Elbette kimse iyi sanatçı ve kötü sanatçı ayrımı yapma konusunda yetkili değildir. Tek yetkili tarihtir ya da en geniş çerçeveli nesnel zamandır, bir başka deyişle evrensel bilincin koşullarıdır. Bir yapıt bilinçlerde varlığını sürdürebildiği sürece kalıcılık hakkını elinde tutar. Bilinçlerin süzdüğünü kalıcı kılabilecek hiçbir güç yoktur. Sanatçı kalıcılığın koşullarını öncelikle insanların ruhunda yaratmak zorundadır.

Her insan bir yerin ve bir zamanın ürünüdür. Her insan toprağın ürünüdür, bir toprakta bitmiştir. İnsan da tüm bitkiler ve tüm hayvanlar gibi toprağın varettiği varlıktır. Yaşamda da toprakta da emek en güçlü belirleyicidir. Yaşam da bir tür topraktır. Tohumu en güçlü biçimde yeşertecek toprağı oluşturmak gerekir. İnsan da öbürleri gibi topraktan gelir, toprakta kalır, toprağa döner ve bitmek bilmez bir toprağa dönmek korkusuyla yaşar. Onu yaratan toprağın kendisiyse, onu o insan yapan da toprağın üstüdür, toprağın üstündeki kendisi ve toprağın üstündeki başkalarıdır. İnsan yaşamı toprağın üstünde bir başka topraktır ya da doğada ikinci bir doğadır. İnsanı insan yapan olumlu ve olumsuz yanlarıyla gürültülü kentlerdir ya da dingin kırsal alanlardır, acılardır ya da sevinçlerdir, yoksulluklar ve yoksunlularla birlikte sayısız zenginliklerdir, tarihtir, değerlerdir, hatta önyargılardır, dogmalardır, inanç kalıplarıdır. Bizi biz yapan her zaman olumlu etkenler değildir. İnsan için toprak özellikle ve öncelikle insanlığın ortak anılarının verimli ve karmaşık toprağıdır. Bu anlamda anıları en geniş çerçevede düşünmek gerekir, anıları yalnız yaşantılardan kalmış izler olarak değil yapıtlar, düşünceler, belirleyici etkenler olarak düşünmek gerekir.

Anıları bir toplumun ya da bir insanlığın yaşanmışlıktan gelen etkin yaşam koşulları olarak düşünmek gerekir. Bu anlamda anılar derken anladığımız şey öncelikle bellektir, en yüksek düzeyde insanlığın ortak belleğidir. En genel çerçevede anılar kişisel yaşamın geride kalmış şemalarıdır, buğulu ve yer yer bulanık şemalarıdır. Anılar gerçekte uçucu şeylerdir: durmadan dönüşürler yani her adımda başkalaşarak kendilerinden başka bir şey olurlar. Şema büyük ölçüde aynı kalır ama şemanın içerikleri hep dönüşür. Bilinç şemayı bile değiştirebilir. Öyleyse anıların değeri ne? Biz o durmadan dönüşen şeylere mi bu kadar bağlanıyoruz? Hayır, biz kişiselliğin tarihini renklendiren bazen de karartan anılara bağlanmıyoruz, insanlığın ortak anılarına, insanlığın anılar biçiminde yapılaşmış belleğine bağlanıyoruz. Bağlandığımız bütün bir topraktır, bütün bir evrendir. Dünyada olmak her şeyden önce bir yerde olmaktır, bir yerin parçası olmaktır. Her kişi toprağının renklerini taşır. Toprağının renkleri onun kendi renkleridir. Kimileri ılık esen kıyı rüzgarının çocuğudur, kimileri sert esen dağ rüzgarının çocuğudur. Herkes bir başka rüzgarda büyümüştür. Herkes kendi rüzgarında büyümüştür. Herkes kendi rüzgarında serinlemek ister. Her toprak kendine özgü özellikleri olan kişiler yetiştirirken ona kendi özelliklerini de katar.

Kendi toprağına bağlıdır insan, ama ona sıkı sıkıya bağlanmak duygusu insanı verimsizliğe götürür. Hangisi olursa olsun, herhangi bir duyguyu aşırıya götürürseniz, yalnız onunla yaşar onunla yatıp kalkarsanız dar bir alana sığışıp kalırsınız. İnsan dar alanlara tıkılıp kalacak bir varlık değildir, kalmamalıdır, hele gündelik bilincin ötesinde bir şeylerin peşindeyse. Gündelik bilinç dar bir alanın bilincidir, **şimdi ve**

bura'nın bilincidir, uzamda ve zamanda kendini aşmayı düşünmeyen, enazla yetinen bilinçtir. Ama sanatçının sözünü ediyorsak, yetinmeyen bilincin sözünü ediyoruz demektir. Gerçek insan olmak bir değer açlığı içinde olmaktır. Bilinç yetkinleştikçe yani kendini aştıkça zamanda ve uzamda sınırları zorlar. Gelişmiş bir bilinç artık yalnızca kıyı rüzgarının ya da dağ rüzgarının bağımlısı değildir, o bütün olası rüzgarlara açıktır, şimdinin rüzgarlarına olduğu kadar geçmişin rüzgarlarına da açıktır. Gelişmiş bilinç gündelik bilinçten çok daha başka bir şeydir, ufkunu zorlar, ufkunun ötesine geçer, kısmetini görünürden çok görünmeyende arar. Ufkunu sürekli genişletir: ulaştığı yer aşması gereken yerdir. Gene de her yetkin bilinç bir yandan dünyaya açılırken bir yandan bir toprağın ürünü olarak, kendi toprağının ürünü olarak varlığını sürdürür. Burada ruh belli bir yerden başlar uçmaya, bütün göklere doğru kanat çırpar. İnsan için, dünü ve bugünü hatta yarını olan bir varlık için **bilinç ufkunun genişliği** diye bir şey vardır.

Alabildiğine geniş duyuyor sonuna kadar geniş düşünüyorsanız bir yere çakılıp kalabilir misiniz? Başka yerlere ve başka zamanlara akmak istersiniz. O başka yerlerde ve başka zamanlarda sizi nice tedirginliklerin beklediğini bile bile. "Ben nerede değilsem orada iyi olacakmışım gibi gelir" der Baudelaire. Bunu Baudelaire'e özgü bir ruh durumu olarak belirleyip çıkabilir miyiz? İnsanlar öyledir: "Hep gidelim derler de bilmezler nedenini." İyileşmez bir yolcu olmak durumudur bu. Ne var ki Baudelaire ya da başka biri uzaklara sonuna kadar katlanamaz. Baudelaire değil uzak denizlerde, Brüksel'de bile yapamaz, çünkü o Paris'in toprağında bitmiştir. Truverlerden ve trubadurlardan görünmez izler taşıyan o ruh gerçek yerinin dışında esaslı bir hiçtir, hiç yok gibidir, kendini hiçleşmiş duyar: en iyisi gene de kaynağa dönmektir. Şiirindeki "şeytan" imgesi bile kökleri yüzyıllar öncesine ulaşan bir imgedir, o toprağın anılarında varlığını korumaktadır. Bununla birlikte o topraklara sıkışıp kalmak olmaz. Şair ilgilerini uzaklara yayar: suda halkaların genişlemesi gibi insanın dünyada yer tutmasıdır bu. O yüzden değil midir ki Baudelaire'in gönlü ta Edgar Allan Poe'ya kadar uzanır, onunla içli dışlı olur, onun yapıtlarıyla yatıp kalkar. XVI. yüzyılın ünlü fransız şairi Joachim du Bellay bir kardinalin peşine takılıp Roma'ya gidince önce pek mutlu olur, ona her şey çok çekici görünür, sonra her şey onu sıkmaya başlar. Kendi yerini, Lyré'sini özler. Toprağına dönmese boğulup kalacaktır. Şairin kendi deyişiyle "Truva kuşatması kadar uzun" bir sürgündü bu. Léon Levrault *La poésie lyrique* (Lirik şiir) adlı kitabında bir dip notunda onunla ilgili olarak şöyle der: "Kardinal olan amcasıyla Roma'ya gitmek zorunda kaldı, Roma'da ölesiye sıkıldı." Şu iki dize bu sıkıntıyı pek güzel anlatır: "Palatina dağına güzel Lyré'm bedeldir / Anjou'nun havasını değişmem kıyılara."

Irk ya da hatta ulus değildir konu olan. Irkın nasıl bir şey olduğunu kimse doğru dürüst belirleyemedi. Sanatçı bir ulusun toprağında o ulusun bir basamak yukarısından gözleyecektir dünyayı. Hem dünyanın içinde olmak hem de kuşbakışı bakmak dünyaya. **Burada da orada da mutlu oluruz yeter ki karnımız doysun** rahatlığıyla hiçbir ilgisi yoktur onun. Yüce ruh karın doyurmaktan daha başka işlerin peşindedir. Ayrıca en sıradan şeylerin açlığını çeken, en basit şeylere doyamayan ne çok insan vardır. Birileri hiç durmadan beslenirken ve ürerken beslenmek ve üremekten daha başka bir anlamı olan bir yerde durur gerçek insan. Kötü beslenen ve üremeyi hiç düşünmeyen bir Spinoza olmak kolay değildir. Ama asıl sorun Spinoza olmayı göze almak ya da almamak sorunudur. Sanatçı Spinoza'nın yetinirliğini örnek alıp kendi için yoksul ve insanlık için verimli bir yaşam biçimi oluşturabilir mi? Böyle bir tutarlı ussallık sanki sanatçıdan çok filozofun işidir. Ayrıca çileci bir yaşam zorunlu mudur? Descartes'lar, Leibniz'ler, Spinoza'lar ağırbaşlı adamlardır. Onlar hiçbir zaman bir Baudelaire, bir Balzac, bir Dostoyevski olmayı düşünmemişlerdir. Filozof ağır insandır da sanatçı hafif insan mıdır? Shakespeare de Çehov da son derece ağır insanlardı, hem de ağırlığı olan insanlardı. Sorun ağır ya da hafif insan olmak sorunu değildir, yaşamı şöyle mi yoksa böyle mi kavramakta olduğumuz önemlidir. Sanatçıyla filozof arasında bir benzeşmezlik var gibidir her zaman. Sanatçı her koşulda sanatını kendi dışına taşan ve toplumsal uyumsuzluğu düşündüren bir duygusallıkta varetmelidir düşüncesi çok da doğru değildir. Ama onun bir filozof gibi salt ussalda karar kılması da beklenemez. Sanatta ussallığı uç noktaya götürdüğünüzde Mallarmé gibi matematikçi bir şair elde edersiniz. Bu da az şey değildir ama çok raslanır bir şey de değildir.

Gerçek insanı, bu arada sanatçıyı ve filozofu kalıplara sokmak çok zordur. Sanatçıyı kalıplamak iyice zordur. Özgür ruh uyumsuzdur, kendini sonsuzun uçsuz bucaksızlığında varetmeye çalışır. Sanatçıyı da filozofu da bekleyen tehlike **şimdi ve bura**'ya sıkışıp kalma tehlikesidir. Onlar için zamanın ve uzamın anlamı sonsuzun koşullarıyla belirlenmiştir. Spinoza'nın deyişiyle ölümsüzlüğü varlığında duyan, ölümsüzlüğü yaşayan ölümlü olmak da diyebiliriz buna. Gene de sorun ayrıcalı insan olmakla ya da özel insan olmakla ilgili değildir. Onlar hiçbir durumda kendilerini kalıplamayı

bilmeyen, kalıplanmaya hiç yatkın olmayan insanlardır. En çok ahlakçılar düşkündürler bu kalıplama işine. Kendilerini ne kadar kalıpladıkları bilinmez ama koca bir insanlığı kalıplamaya tutkun oldukları doğrudur. Bu yüzden gerçek ahlak bir karşı-ahlak özelliği gösterir. Kural koymak kolaydır, kalıplar sunmak kolaydır, yaşamı bütün güzelliğiyle yaşayabilmek zordur. Bu yüzden ahlakçılar çok zaman söyledikleriyle kalırlar. Dünya onlara kafa sallar ve bildiği gibi döner. Sorun insanın bildiği gibi yaşaması sorunu değildir, kendi bilinç koşulları çerçevesinde kendi değerlerine göre yaşaması sorunudur. Kendi ahlakını kendi kurmalıdır insan, bunu gerçekten yapabilecek yetkinliğe ulaşabildiyse.

Uzak topraklarda çok kaldınız mı şarkınız tükenmeye başlar. Uzaklara, çok uzaklara gitmek, her zaman somut olarak değil bazen de düşlerin yardımıyla uzaklara gitmek gerekir. Gezgin olmaya gerek yoktur: derler ya, gittiği yerleri en kötü tanıyanlar gezginlerdir. Biraz kalmak gerekir bir yerlerde. Toprağımızı değiştiremez miyiz? Değiştirebiliriz, neden değiştiremeyelim. Kalkar gideriz. Öte yandan kalkıp gidip yepyeni bir toprakta yepyeni bir insan olmak düşünü gerçekleştirmek gerçek insan için olacak iş değildir. Zorda kaldığımız zaman gideriz elbet. "Gah olur gurbet vatan gahi vatan gurbetlenir" der Hami. Bir de her toprakta yeşerebilen ağaçlar vardır. Dostoyevski de Çehov da gezdi, ikisi de gidip bir yerlerde kaldılar ama döndükleri zaman rus olarak döndüler. Oysa Turgenyef ne Rusya'nın renklerini tam olarak taşır ne de tepeden tırnağa Avrupa'nın insanıdır. Besbelli annesinden kaçıyordu. Bazarof'a karşın şarkısı hiçbir zaman öbürlerinin şarkısı kadar etkili olmadı. Ne garip, öbürleri bütün dünyaya, bütün bir insanlığa ondan daha çok ulaşmışlardı. O da büyüktür ama öbürlerinde insan gerçeği onunkinden çok daha yoğun ve çok daha derindir.

Dil tapıncakçıları **dil düşüncenin temel belirleyenidir** derken gelişi-

güzel bir yargıda bulunurlar. Dil elbette önemlidir ama dil her şey değildir. Dil düşünceyi üretmez, ancak düşünce dille taşınır. Düşüncenin somuta indirgenmesi, bireyselliğin sınırlarını aşarak, zamanın ve uzamın engellerini aşarak toplumsal bir olguya dönüşmesi dille olur. Dil her durumda bilinçlerin iletişme gereksinimini karşılar. Bilinç ne kadarsa dil o kadar olacaktır. Her şeye kendi ağırlığınca yer vermek gerekir, dile de. Üç yüz sözcükle konuşan adam üç yüz kavramlık bir dili kullanacaktır. Beş bin kavrama ulaşmış bir bilincin dili de beş bin sözcüğü barındıracaktır. Üç yüz kavramla düşünen adama beş bin terim içeren bir sözlük gerekmez. İnsanı insan yapan değerlerdir. Değer dediğimiz şey insanın amaçlarıyla ilgili fikirlerdir, amaç değeri taşıyan tasarımlardır, insanın daha da insan olmasını sağlayacak dayanaklardır. Dil de bir değerdir ama tek değer değildir. İnsanı insan yapan değerler ortak bir yaşam çerçevesinde her şeyden önce kişilerin bilincinde belirginleşen ve oradan ortalığa saçılan ortak formüllerdir: bireysel bilincin toplumsal bilince açıldığı yerde ve buna karşılık toplumsal bilincin eleştirilmeye açık bir biçimde bireysel bilince göründüğü yerde değerler başlar. Gerçek insan değer insanıdır. Değer kişinin bilincinden başlayarak ve toplumsal bilinçten geçerek zamanda ve uzamda evrensel bilince uzanır. Bir yerin ortak dilini yetkin bir dile dönüştürebilen kişi o yerin gerçek kişisidir.

Bireysel bilincin toplumsal bilinçle dokunuştuğu yerde görenekler kendini gösterir. Görenekler basmakalıp değerlerdir. Gündelik bilinçle düşünen insan için görenekler kaynağı en önemli kaynaktır. İnsan yeterli bir düşünselliğe ulaşamadığı noktada toplumsal bilincin vaktiyle enine boyuna düşünülmüş de olsa şimdi pek düşünülmeyen değerleriyle yetinecektir. Göreneklerde içerilmiş değerler büyük ölçüde eskimiş ve etkinliğini yitirmiş formüllerdir. Görenekler hemen tümüyle küf ya da naftalin kokarlar. Üstlerinde el kadar örümcek ağlarının oluştuğu görülmüştür. Dedemin bıyıklarından ve karşılık görmemiş duygusallıklarından ve küskünlüklerinden bir şeyler vardır onlarda. Bu yüzden görenekler bireysel bilince, özellikle yetkin bireysel bilince durmadan sorun çıkarırlar. Hep bir şeyleri kısıtlama yolunda kurallar koyarak toplumda tekbiçim bir ahlakın geçerli olmasını öngörürler. Yetkin bilinç görenekler engelini inatla aşmaya çalışır ve bunu büyük ölçüde başarır. Toplumsallıkla belirgin o dar ufkun ötesine geçmek, bütün insanın canlı değerler dünyasına ulaşmak ve bu dünya için değerler üretmek gerçek sanatçının başlıca kaygısı ve aynı zamanda yükümlülüğüdür.

Toplumsallık temelinden geçmeden insanlığın ortak değerlerine ulaşmak olası değildir. Kendi olamamış bir birey nasıl toplumsal bir varlık olamazsa, toplumsal bir varlık olamamış bir birey de büyük insanlığın köklü sorunlarıyla içli dışlı olamaz. Toplumsallık engelini aşarak daha az gelişmiş bir uygarlıktan daha gelişmiş bir uygarlığa geçmek boş bir düşten başka bir şey değildir. Bir kişi ülkesinden çıkıp ya da kaçıp bir başka ülkeye gittiğinde bir başka değerler dünyasının ortasına düşmüş olur ve zorunlu olarak bir değerler kargaşasını yaşar: hiçbir zaman o düşlediği şeyi, kısa yoldan en üst basamağa ulaşmak tasarısını gerçekleştiremez. Bir ülkeden bir başka ülkeye gündelik bilinçle daha kolay

gidebilirsiniz: oraya götürdüğünüz kişi kendinizden başkası değildir, oranın ünlü şapkasından hemen bir tane alıp başınıza geçirseniz de siz bu'sunuz. O koşulda uymak demek olabildiğince öykünmek demektir. Başka topraklarda bir yerde daha iyi bir yaşam var, ben bu yaşama katılabilirim diye bir düş kurmak olasıdır, ama sorun gidip oralarda değerler yaratmaksa bu hiç de kolay değildir. Başka topraklarda dünyanın parmak ısırdığı bir teknisyen bile olabilirsiniz. Değerler yaratmak gene de başka bir şeydir.

Her gerçek filozof, her gerçek sanatçı, her gerçek bilim adamı kendi toprağının ürünüdür. Uzun yıllar dışarıda kalmış ve dışarının olanaklarından iyiden iyiye yararlanmış, bülbüller gibi yabancı dil konuşan güçlü teknisyenlerin kendi ülkeleriyle ilgili ve giderek dünyayla ilgili sorunlar karşısında ne kadar eksikli olduklarını, bu konuda düşünce üretmeye kalktıklarında ne garip şeyler söylediklerini görürsünüz. Yüzeysel bilinç bir yere ya da bir şeye uyarlanmaya çok daha yatkındır. Bu yüzden gerçek düşünce adamını öldüren en büyük silah sürgündür. "Sürgün her yerde yalnızdır" der bir fransız yazarı. Biraz buralı biraz oralı ya da biraz buralı daha çok oralı olanların romanlarında, resimlerinde, şiirlerinde, belki de yaratıcı olsun olmasın tüm etkinliklerinde boynu bükük bir yetersizliğin zonkladığını göreceksiniz, bu kişiler şu ya da bu biçimde evrensel çerçevede göklere çıkarılmış kişiler de olsalar. Toprağından kopan insan ağır ağır tükenir ve çok ağır yitimlere uğrar. Dünyada bir başına kalmak gibi bir şeydir bu.

Her gerçek bilinç bir toprağın, toprağının bilincidir. Her toprağa kolayca uyabilen, bugün olmazsa yarın nasıl olsa uyabilecek olan yetkin bilinç yoktur. Gündelik bilincin bir topraktan bir toprağa taşınması çok kolay olmasa da olasıdır. Gündelik bilinç testi gibidir, her toprağın suyunu taşıyabilir. Gündelik bilinç dünyadan bekledikleri sınırlı, dünyaya katacakları da sınırlı bilinçtir, böylesi bir bilinç daha çok beslenmeyle ve çoğalmayla belirgin insan etkinliklerinin ekseninde kendini ortaya koyar. Bir insanın bir başka toplumda itilip kakılması da ayrı bir sorundur. Kimseyi böyle bir bakıma çok kolay bir bakıma çok zor bir yaşamı seçtiği için eleştiremeyiz. Her insan kendi bilinç koşulları elverdiği ölçülerde yaşamını sürdürür. Gerçek düşünce ve sanat adamları biraz ötede dururlar. Bu uçta en büyük çatışkılarda bile toprağına sıkı sıkı sarılan insanlar varsa öbür uçta daha yetkin yaşam koşulları elde etmek için çırpınan, oradan oraya savrulan, bir şeylere uyabilmek için kendini zorlayan insanlar vardır.

Burada estetikçiyle ilgili bir sorun kendini gösterir. Bu sorun yapıtları yorumlarken ya da değerlendirirken yerin ve zamanın koşullarına uymak zorunluluğudur. Birkaç yüzyıl önce dünyaya gelmiş bir yapıtı ya da bir düşünce ürününü ele alırken o ortamın koşullarına inmek bir yükümlülüktür. Örneğin Descartes'ı bugünün filozofuymuş gibi ele alırsak gülünç oluruz: böyle bir çabanın doğru bir çaba olduğuna kimseyi inandıramayız. Böyle bir işe kalkmak kötü niyetten kaynaklanmıyorsa bilgisizliğin sonucudur. Bir sanat ya da düşünce ürününü elbette bugünün gözüyle inceleriz, çünkü bir başka gözümüz yoktur, ama onu yerinin ve zamanının koşulları içinde ele almamız gerekir. Eski yapıtların ölümünde temel neden o yapıtlarla iyi bir iletişim kuramama sıkıntımızdır. Eski yapıtları kavrayabilmek için öncelikle dille ilgili pekçok araca gereksinimimiz vardır. Anlama ulaşmamız ancak anlatımın inceliklerini kavramamızla olasıdır. Sanat toplumbiliminin ve düşünce toplumbiliminin önemi işte bu noktada kendini gösteriyor. Bir yapıtı toprağına yerleştirerek kavrayabilmek için en önemli dayanaklarımızdan biri bu özel toplumbilimler olacaktır.

Bilinç zamanda geriye gittikçe ya da uzamda yer değiştirdikçe **şimdi ve burda**'nın kolaylığından ister istemez uzaklaşır. O durumda dil engeli bir yana, başka yaşam biçimleri içinde başka başka sezgilerin, başka başka duyuşların, başka başka anlayışların varlığı zorda bırakır bizi.

Çok başka mitolojik ögelerle karşılaşırız, bu ögelerin özel değil ama genel simgesel yapıları bize anlama ulaşmakta büyük engeller çıkarır ya da çıkarabilir. O yerin ve o zamanın toplumsal koşullarını bilmek, en azından o toplumu temel özelliklerini tanımak gibi bir gereklilikle yüzyüze geliriz. Bu da bize altından kalkılması kolay olmayan büyük bir yük yükler. Ne olursa olsun salt sezgilerle değerlendirme yapılamaz. Geçmişin ve başka yerlerin yapıtlarıyla aramıza giren uzaklık bir beğeni uzaklığından çok anlam iletimiyle ilgilidir. Falanca mitosu bize bir açıklayan olsa o yapıtın ruhuna girmek işten bile olmayacaktır. Bu yüzden başka zamanın ve başka yerlerin yapıtlarını kavramak yolunda başka başka araçlara gereksinimimiz vardır. Örneğin bizim divan edebiyatımızın bugün bize yabancı durması eskinin anlamlarına girmemizi engelleyen ögelerden gelir. O durumda biri çıkıp falanca şairin şu beyti söylerken kullandığı şu deyimin ne anlama geldiğini bize anlatmalıdır. Bunu Fuzuli'den bir örnekle açıklamakta yarar var. Fuzuli'nin gazellerinde **külbe-i ahzan** deyimiyle karşılaşırız. Onun divanında dört yerde bu tamlama kullanılır. Bunun ne anlama geldiğini bilmeden o şiirlerin özüne girmemiz kolay değildir. Birlikte okuyalım isterseniz.

Zahit bize dün duzahı vasf itdi Fuzuli
Ol vasf senün külbe-i ahzanun içindür

Ey Fuzuli ateş-i ah ile yandurdun meni
Galiba sandın ki şem-i külbe-i ahzanunam

Meni ey bağban mazur dut gülzar seyrinden
Ki men gülzar seyrin külbe-i ahzana değşürdüm

Kılma her saat meni rüsva-yi halk ey berk-i ah
Eyleme ruşen şeb-i gam külbe-i ahzanumu

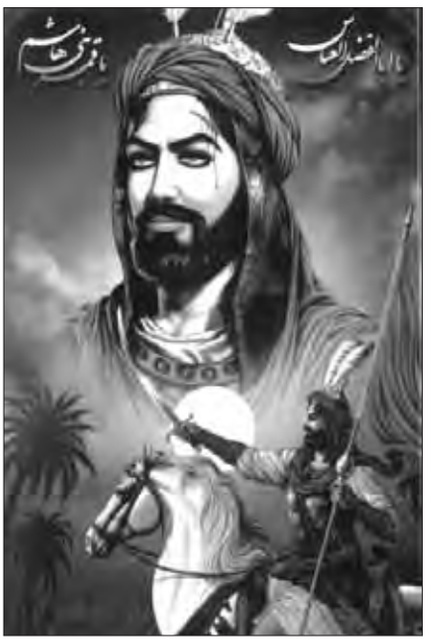

Konu bir doğru mitosuyla ilgilidir. Yakub peygamberin on iki oğlu vardı. Bunlar arasında en çok sevdiği Yusuf'du. Kardeşleri onu kıskanıp bir kuyuya attılar. Yakub oğlunun yokluğuna dayanamadı, ağlamaktan kör oldu. Kardeşleri sonra Yusuf'u Mısır'da buldular, Yusuf'un gömleğini Yakub'a getirdiler. Yakub gömleği gözlerine sürünce gözleri açıldı. Mısır'a gitti ve oğluna kavuştu. Bu bir söylencedir. Bizi burada ilgilendiren bir başka söylenceye göre oğlu kaybolduktan sonra Yakub kendini bir kulübeye kapattı. Orada durmadan ağlıyordu. Artık acı çekmek ve ağlamak onun yaşam biçimi olmuştu. Bir gün Yusuf Mısır'dan döndü, babasının kendisini bir kulübeye kapattığını, orada sürekli ağladığını öğrendi. Kulübeye gitti, babasına kulübenin kapısını açmasını söyledi. Artık ağlamaktan başka bir şey bilmeyen baba oğlunu duymadı bile. O kapıyı açmayınca Yusuf ona şöyle seslendi: "Baba bana bu külbe-i ahzanı (hüzünler kulübesini) yıktıracak mısın?"

Bir yapıtın anlamına ulaşmak düz bir okumayla ya da düz bir izlemeyle olmaz çok zaman. Uzamda ve zamanda bizden uzak duran yapıtlar sözkonusu olduğunda bu daha çok böyledir. Onların anlamlarına girmek için çok özel araçlara, çok özel anahtarlara gereksinimimiz olabilir. Bir deyimin üstünden atlayıp geçmek bizi anlama ulaşmakta eksik bırakacaktır hatta sezgi yoluyla anlama varmak istediğimizde bize hiç ilgisiz anlamlar verebilecektir. Fuzuli'de duyduğumuz sıkıntıyı örneğin bir Yunus Emre'de de duyabiliriz. Onda da inancın değişik simgeleri kapalı anlamlarıyla zorda bırakır bizi. Örneğin "melamet"in ne olduğunu bilmeden Yunus Emre'nin dünyasına girmek zordur. Bunu böyle olduğunu yalnızca uzamda ve zamanda bizden uzak yapıtlar için düşünmeyelim. Bugünün yapıtlarında da bizden çaba isteyen, özel kavrayışlar isteyen anlamlar olabilir. Yaratıcı nasıl bir sabır simgesiyse izleyici de belli bir sabrı göstermek durumundadır. Ama gerçek anlamların zorunlu olarak kapalı ya da bulanık simgeler altında bulunabileceğini düşünmek de yanlış olur. Her şeyi çok açık anlatmakla birlikte üst düzeyde değerler üreten sanatçılar da vardır.

Elbette çok açık yapıtları çok zaman kendimize daha yakın buluruz. Her şeye karşın çok özel simgelerin bize çok daha yakın göründüğü de olur. Anlama ulaşma konusunda daha çok eskinin yapıtları bize güçlük çıkarıyor. Onlarda bizi dil engeli kadar yaşam koşullarındaki sayısız değişimden gelen güçlükler bekler. Bu bize sanatın alanında güçlükler anlama ulaşmak açısından zorunludur, sanatta derin ve dolgun anlamlar ancak güç simgelerle anlatılabilir gibi bir inanca götürmeli mi? Sanat değeri açıklıkla ya da kapalılıkla ilgili değildir, bana iletilen şeyin niteliğiyle ilgilidir. Apaçıklıkta en güzel şiirin kurulabildiğini en güzel Karacaoğlan öğretmiştir bize. Onda hiçbir terim, hiçbir deyim, hiçbir dize bize anlam açısından güçlük çıkarmaz. Kaldı ki onunla aramızda uzun yüzyıllar vardır. Buna karşılık değerin apaçıklıkla doğru orantılı olduğunu düşünmek de yanlış olur. Zamanda ve uzamda bizi aşan yapıtlara özellikle bir takım ön hazırlıklarla yönelirken, gün olur Karacaoğlan örneğinde olduğu gibi yüzyıllar öncesinin yapıtlarına doğrudan doğruya ulaşırız.

Kerbelâ'nın İslamiyet öncesinden aldığı miras

Hikâye anlatmak, hikâye nakletmek ya da hikâye anlatıcısını dinlemek Pers geleneğiydi. Bugün Kerbelâ olayını anlatanların ataları bir zamanlar "Babil'in Yaratılış Destanı"nı, ondan sonra gelenler "Şehname"yi anlatmış, Zerdüşt ağıtlarını okumuştu. İslamiyet ile içerik değişti ancak form aynı kaldı. Anlatıcılar bu sefer "İmam Hüseyin'in şehit edilmesi"ni anlattılar.

Gül Atmaca

Şii dünyasının matem ayı Muharrem'de, yüz binlerce insan Irak ve İran'daki kutsal kentlere akın ediyor. On iki İmam mezarlarının bulunduğu topraklarda Kerbelâ Olayı adeta yeniden yaşanıyor. Kerbelâ Olayı, Şii inancının bel kemiğidir. Şii inanışına göre İslam Peygamberi Muhammed'in kendisinden sonraki Halife ilan ettiği amcaoğlu Ali'nin hakkı yenmiştir. Peygamberden sonraki halifelik savaşı, Ali'nin oğlu Hüseyin'in MS 680'de Kerbelâ'da katledilmesiyle doruğa çıkmıştır.

Bugün bile Şii politikasının ateşleyici gücü olmaya devam eden Kerbelâ Olayı, İslam dünyasında mezheplerin de doğum günüdür. Sünniliğe karşı Şiilikte, mevcut siyasi otoriteyi meşru saymama, haksızlığa-zulme isyan düşüncesine bir de matem ve acı çekme eklenir.

Şiiler, Muharrem'in ardından gelen Safer ayında da matem tutarlar. Bu iki ay boyunca düğün ve benzeri eğlenceler yapılmaz, bu matem günlerinde taziye meclisleri düzenlenerek mersiyeler okunur, ihsan yemekleri verilir. Yas tutma, Muharrem'in 10'una rastlayan Aşure Günü doruğa çıkar. Bu günde konuşmalar yapılır, Kerbelâ olayı tiyatro şeklinde canlandırılır ve ağıtlar yakılır. Hüseyin'in hayatını neden feda ettiği özellikle vurgulanır. Baskıya ve zulme teslim olmadığı anlatılır.

Anadolu'da da Alevi ve Bektaşiler arasında Muharrem'de 12 gün boyunca oruç ve yas tutanlar olur. Ağıt, mersiye, nefesler okunur. Yas tutanlar çamaşır yıkamaz, değiştirmez, sabun kullanmaz, tıraş olmaz, aynaya bakmaz, bir şey koklamaz, türkü söylemez, saz çalmaz. Başta et olmak üzere bazı yemekler yenmez. Bit, pire dahil hiçbir canlı öldürülmez.

Zerdüşt ağıtlarından Kerbelâ'ya

Şii inancı derinlemesine incelediğinde başta İran olmak üzere İslamiyet'ten önceki kültürlerden izler taşıdığı görülür. Pers İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk insan hakları bildirgesi olarak kabul edilen Kiros Silindiri'nin yaratıcısı Büyük Kiros (Büyük Keyhüsrev ve Büyük Kuraş olarak da bilinir) MÖ 539'da Babil ülkesini ele geçirdi. Bu, Pers ve Mezopotamya kültürlerinin karşılaşması demekti. İşte, buradan doğan sentezin izlerini bugünkü Şii geleneklerinde görmek mümkündür.

Hikâye anlatmak, hikâye nakletmek ya da hikâye anlatıcısını dinlemek Pers geleneğiydi. Bugün Kerbelâ olayını anlatanların ataları bir zamanlar "Babil'in Yaratılış Destanı"nı, ondan sonra gelenler "Şehname"yi anlatmış, Zerdüşt ağıtlarını okumuştu. İslamiyet ile içerik değişti ancak form aynı kaldı. Anlatıcılar bu sefer "İmam Hüseyin'in şehit edilmesi"ni anlattılar.

Merhum Prof. Dr. Metin And'ın *Ritüelden Drama / Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye* adlı çalışmasında, ölen kahraman için yas törenleri düzenlenmesinin İran geleneğindeki örneklerine yer veriliyor. İşte ilki: Sasani İmparatorluğu'nun (224-651) dini olan Zerdüştlüğün kutsal kralı Viştasp'a, Kral Erjasp güçlü ordusu ile saldırır. Zerdüşt inancının koruyucu yiğidi Dârir de savaşa katılır. Darir, Erjasb'ın kardeşi Biderefş tarafından zehirli oklarla öldürülür. Burada, Kerbelâ'da İmam Hüseyin'in başına gelenlere benzerlik, Dârir'in bu savaşta öleceğini önceden bilmesidir. Yüzyıllar boyu Dârir için düzenlenen Yâdigâr-ı Dâriran töreninde gûsân denilen saz şairleri çalıp söylerler. Dârir'in anısına ağıtlar

okunarak yapılan anma törenleri de Kerbelâ için yas törenlerine benzerlik gösterir.

Ancak ikinci örnek daha çarpıcıdır. Firdevsi'nin 10. yüzyılda, İranlıların Müslüman olmadan önceki efsaneleri üzerine kurduğu "Şehname"si İran edebiyatının en büyük eserlerinden birisi olarak kabul edilir. *Şehname*'nin kahramanı Siyâvûş, Efrasiyâb tarafından başı vurularak öldürülür. Aşağı Türkistan'daki kazılarda ortaya çıkan bir duvar resmi, Siyâvûş olduğu anlaşılan bir genç için yapılan yas törenini göstermektedir. Buradaki sözler özacıma ve acı çekmede Kerbelâ'daki sahnelere benzemektedir. Siyâvûş, öleceğini biliyordu; İmam Hüseyin ve Kerbelâ şehitleri gibi.

Kutsal kent olgusu da eski

Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve daha birçok imamın mezarının bulunduğu Irak'ta, kutsal kentler olgusu da İslamiyet öncesine dayanır. Örneğin Sümer'de, her kentin bir tanrı tarafından kurulduğuna ve onun koruması altında olduğuna inanılırdı. Sümer'de baş tanrı olan Hava Tanrısı Enlil (Ellil) Nippur kentiyle ilişkilendirilirdi. Irak'ın güneydoğusundaki bu antik kent, Mezopotamya'nın din merkeziydi.

Pers İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk insan hakları bildirgesi olarak kabul edilen Kiros Silindiri'nin yaratıcısı Büyük Kiros.

Kutsal kent Kerbelâ.

Nippur ve diğer kutsal şehirler zamanla Kerbelâ, Necef gibi Şiiler açısından kutsal kentlerin de bilinçaltındaki prototipi olacaktı.

Tıpkı eski Mısırlılar gibi eski Iraklılar da yaşam-ölüm döngüsünün tanrılar tarafından düzenlenen mevsimsel bir olay olduğuna inanırlardı. Eski Ön Asya'da bereket tanrılarının ölmeleri (yeraltına inmeleri) ve yeniden doğmaları mitolojik öykülere konu olmuştur. Onların yeraltına inmesi bugünkü takvimle ağustos ayına denk gelir ve bitkiler de onlarla birlikte solup ölmeye başlar. Muharrem'i güneş takvimine uyarladığımızda, ilk günü 2 Ağustos'tur. Aşure, Muharrem'in 10. günü olduğuna göre, bu yılın en sıcak günü 11 Ağustos'a rastlar. 14 Muharrem ise yaz döneminin bitimidir. Ayrıca, 2 Ağustos, Roma takviminin beşinci ayı Tammuz (Temmuz) ayının 20'sine rastlar. Eski Asur takviminde Tammuz ayı tanrı için ağlama, yas tutma dönemidir. İkinci gününde yitirilen yeşilliğin geri gelmesi için güneş tanrıya armağanlar adanır. Ancak gene bir başka İslam takvimine göre Muharrem dönemi Ağustos'tadır. Böylece Muharrem güneş yılına çevrildiğinde ne ay, ne de yıl başlangıcıdır, tersine yıl bitimi olmaktadır. Şehitlerin ölüm günü olan yılın en sıcak günü 11 Ağustos'a yerleşmektedir.

İşte eski Iraklılar tanrıları öldüğünde bugün Şiilerin bir araya gelip İmam Hüseyin için yas tutmaları gibi yas tutuyorlardı. Eski Yunan ve Roma mitolojisinde aynı öykünün kahramanı Adonis'tir. Onun ölümü ve yeniden doğuşu, pınarlardaki su seviyesindeki değişiklikleri simgeler. Adonis-Tammuz ritüelinde yazın en sıcak günlerinde doğanın güneşin kızgın ışınlarının altında ölü duruma gelmesine 7 gün yas tutulmakta, acı çekilmekteydi.

Toparlarsak, araştırmacılar, Suriye-Mısır-Yunan Adonis'i, Babil'in Tammuz'u, Frigya'nın Attis'i, Mısır'ın Osis'i ile İslam'ın özellikle Şiiliğin Hüseyin'i arasında kolaylıkla bir koşutluk kurabilmektedirler. Örneğin, Fenikeli Adonis'in akan kanı bir çiçeğin doğmasına yol açmıştır. *Şehnâme*'de de Siyâvûş'un başı gövdesinden koparılınca akan kandan bir çiçek bittiği yazılıdır. Şii inancına göre Kerbelâ'da savaş meydanı aynı gün ya da ertesi gün bir çiçek tarlasına dönüşmüştür. Bu arada, Kerbelâ için taziyelerde az da olsa Siyâvûş'un adı geçmektedir.

Mehdi inancı

Çıkış noktası İran kökenli Zerdüştlük olan "kurtarıcı" beklentisi Şiiliğin mihenk taşlarındandır. Öyle ki politika kazanı O'nun, yani Gaib İmam ya da Mehdi'nin gelişi düşünülerek kaynatılır. Şiilere göre 12. İmam Muhammed el-Mehdi,

Kerbelâ olayı

Kerbelâ Savaşı, 10 Ekim 680 (10 Muharrem 61) tarihinde bugünkü Irak sınırları içinde İslam peygamberi Muhammed'in torunu Hüseyin bin Ali'ye bağlı küçük bir birlik ile Emevi Halifesi I. Yezid'e bağlı ordu arasında yaşandı. Muhammed sağlığında, amcaoğlu Ali bin Ebu Talib ve onun oğullarını kendisinden sonraki halifeler olarak atamıştı. Ancak, vasiyetine rağmen Peygamberin ölümünden hemen sonra halifelik kavgası başladı. Halifelik Ali'ye değil sırasıyla Ebu Bekir, Osman ve Ömer'e geçti. (Bu üç kişinin halifelikleri Hz. Muhammed'in Ehli Beytine rağmen gerçekleşmiş, bu nedenle yüzyıllardır tartışılagelmiştir.)

Ali, üçüncü halife Osman'ın öldürülmesinden sonra iç karışıklıkların çok yoğun olduğu bir dönemde halifelik görevini kabul etti. Ancak kavga bitmedi. Cemel Savaşı'nda bu sefer de Ali'nin taraftarlarıyla Muhammed'in eşlerinden Ayşe'nin taraftarları karşı karşıya geldi. Savaştan galibiyetle çıkan Ali, Şam'da hüküm sürmekte olan ve kendisine biat etmeyi reddeden Şam Valisi Muaviye ile olan sorunları çözmeye girişti. Muaviye, Ali'yi Osman'ın ölümünden sorumlu tutuyor ve Şam'da bunun propagandasını yapıyordu. Ali'nin uyarıları sonuçsuz kalınca Ali ve Muaviye orduları arasında Sıffin Savaşı (657) başladı. Ali 24 Ocak 661'de İbn Mülcem adlı bir harici tarafından uğradığı saldırı sonucunda şehit oldu.

Ali'nin vefatı sonrası Şam ve Mısır dışında bütün eyaletler oğlu Hasan'a biat etmişlerdi. Emevi Hükümdarlığı'nı kuran Muaviye kendi iktidarı için tehlikeli saydığı Hasan'ı zehirletmekten de çekinmedi. Muaviye'den sonra tahtına oğlu Yezid oturdu. Yezid, Ali'nin diğer oğlu Hüseyin'in iktidarda hak iddia etmesinden korkuyordu. Bu nedenle bir elçi göndererek kendisine itaat etmesini istedi. Bunu reddeden Hüseyin Medine'den Mekke'ye doğru hac için yola çıktı. Bu arada, Küfe'den kendisini destekleyeceklerine dair mektup alınca yönünü buraya çevirdi. Yolun bir kısmını aşmıştı ki Yezid'in Küfe'ye Ubeyd bin Ziyad'ı vali olarak atadığını, beraberinde bir ordu gönderdiğini ve Küfelilerin savaşmaktansa itaat etmeyi yeğlediklerini öğrendi. Buna rağmen yoluna devam etti. Öldürüleceğini biliyordu ancak ölümünün Yezid'in kötülüğünü dünyaya ispat edeceğini düşünüyordu. Küfe yakınlarındaki Kerbelâ'da kamp kurdu. Askerler kampın etrafını sardılar. Ordunun komutanı Ömer bin Sa'd Muharrem ayının 7'sinde çemberi daralttı ve kamptakilerin Fırat nehrinden su almalarına engel oldu. Hüseyin adamlarına, teslim olmaya niyeti olmadığını, savaşacağını söyledi. Sayıca çok yetersiz oldukları için, öldürülecekleri aşikârdı. Yine de hepsi ölmeyi tercih etti. Günlerce süren savaşta, çoluk çocuk çok insan öldürüldü. Hüseyin'in başı kılıçla vuruldu. İşte bu an, Şiilerce her sene Muharrem'in 10. günü Aşure'de gözyaşları, ağıtlar ve dövünmelerle anımsanır.

babası Hasan el Askeri'nin 873 yılında "şehit edilmesi"nden sonra daha 5 ya da 6 yaşındayken gizlenmiştir, kıyamete yakın ortaya çıkarak "zulümle donatılmış dünyayı adaletle dolduracaktır".

Irak'ta 10. ve 11. İmamların gömülü olduğu Samara kenti ise aynı zamanda 12. İmam yani Mehdi'nin gıybete gittiği yer olarak kabul edilir. Samara'daki türbede Mehdi için eyerlenmiş ve yola çıkmaya hazır bir at tutulduğu rivayet edilir. Bu arada, İran'ın Kum kentinde bulunan ve Mehdi'nin ziyaret ettiği rivayet edilen Cemkeran Camii de bir nevi hac yeri gibidir. Burayı ziyaret edenler Mehdi'den dileklerini bir kâğıda yazıp kutsal kuyuya atar. Kendileri doğrulamasa da Ahmedinejad ve kabinesinin 2005'teki seçimlerden sonra Mehdi'nin dönüşü için çalışacaklarına dair bir anlaşma imzaladıkları ve Cemkeran'a gönderdikleri de ileri sürülmüştü.

Bu arada, Şiiliğin imamlara yüklediği karizma ve otorite konusunda, Sasani kültüründen, eski gnostik kültürlerden, Eski Yunan felsefesinden, Ortadoğu dinleri Yahudi ve Hıristiyanlıktan ve Hermetik kültürden büyük ölçüde etkilenmiş olduğu birçok araştırmacı tarafından ortaya konmuştur. Örneğin, İslam öncesinde İran'da krala kutsallık payesi verilirdi; kişi nitelikleri ne olursa olsun, kral olduğunda "Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi" olarak görülürdü.

Kendisini böyle görenlerden birisi de 16. yüzyılda Şiiliği resmi din ilan ederek bugünkü İran'ın kimliğini oluşturan Safevi Şahı İsmail'dir. Miladi 1505 tarihli bir fermanında kendisini "adil, kâmil ve imam" olarak tanıtmaktadır. Şah İsmail'in "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" ve "Gaib İmamın naibi ya da mümessili" olma iddiasına karşın bir başka Türk kökenli İran Hanedanı Kaçarlar (1796-1925) "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" iddiasıyla yetinerek Gaib İmam'ın temsilciliğini ulemaya bırakmışlardır.

İran İslam Devrimi'nin önderi Ayetullah Humeyni'nin, Irak ve sonrasında Paris'te sürgündey-

Yunan mitolojisinde Fenikeli Adonis'in akan kanı bir çiçeğin doğmasına yol açar. Antik Yunan'ın Adonis'i ile Şiiliğin Hüseyin'i arasında kolaylıkla bir koşutluk kurabilir. (Luca Giordano'nun *Adonis'in Ölümü* adlı tablosu)

On iki İmam.

ken Tahran'a gönderdiği mesajlar da tıpkı Gaib İmam'ın sefirleri aracılığıyla Şii topluluğa ulaşması gibi değerlendirilmiştir. Onun 1979'da İran'a dönüşü, Gaib İmam'ın dönüşüyle eş tutulmuştur. Nitekim milyonların onu "İmam Humeyni" olarak selamlaması ve böylece "zulmün yok edileceği yeni bir çağın başladığına" inanılması bunun göstergesidir. Humeyni de diğer Şii liderler gibi kitleleri harekete geçirmek için Kerbelâ Olayı'nı, oradan yükselen "mağdur", "mazlum"luk duygusunu bol bol kullanmıştır. İran-Irak arasında 8 yıl süren savaşta, insanları cepheye sürerken Kerbelâ Olayı hep diri tutulmuştur. Bugün Ortadoğu'da, İran'ın lideri olduğu Şii bloğuyla Suudilerin başını çektiği Sünni bloğun arasındaki çekişmede Kerbelâ'nın hiç bitmediği görülüyor. Dinin en etkili çatışma aracı olduğu bu dünyada, "Yezid ile Mazlum Hüseyin arasındaki dava" bitecek gibi görünmüyor!

KAYNAKLAR

1) Metin And, *Ritüelden Drama/Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
2) Faleh A. Cabbar, *Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş*, Türkçesi: Hikmet Hâlis, Istanbul, Agora Kitaplığı, 2004.
3) Sam Dagher, "Devotion and Money Tie Iranians to Iraqi City", *The New York Times*, May 31, 2009.
4) Ethem Ruhi Fığlalı, "Şiiliğin Ortaya Çıkışı ve İran'da Din-Siyaset İlişkisi", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 13, Sayı 3, 2007, s.191-230.
5) Peter, W. Galbraith, *Irak'ın Sonu/Ulus devletlerin çöküşü mü?*, Türkçesi: Mehmet Murat İnceayan, İstanbul, Doğan Kitap, Ocak 2007.
6) Serdar Kaçar, "Suudi Arabistan'da Şii Sorunu", *ORSAM*, 26 Kasım 2010.
7) Jim Muir, "Mixed legacy of Ayatollah Fadlallah", *BBC News*, 4 July 2010.
8) Yitzhak Nakash, *"The Shi'is of Iraq"*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 1995.
9) Vali Nasr, "Behind the Rise of the Shiits," *Time.com*, 19 Eylül 2006, www.befercenter.org
10) Stephan Rosiny, "Büyük Ayetullah Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın ölümü üzerine" Deutschland, Qantara.de 2010.
11) Şii Jeopolitiği, *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, Ankara, ASAM, 2007.

Kutsal kent Necef'te bir yas töreni.

Hamileliğin erken döneminde yapılan rejim, bebek gelişimini engelliyor

The University of Texas, Health Science Center'da çalışma yapan araştırmacıların raporuna göre hamileliğin erken döneminde yapılan rejim insan-olmayan primat modelinde fetal beyin gelişimini azaltmaktadır.

Araştırmacılar, hamileliğin ilk döneminde diyet yapan annelerin fetuslarında, büyüme faktörlerinin miktarlarında, hücre-hücre etkileşimlerinde ve hücre bölünmesi formasyonunda azalma gözlemledi. Health Science Center School of Medicine bölümünde Hamilelik ve Yenidoğan Araştırma Merkezi direktörü olan Peter Nathanielsz tarafından yapılan açıklamada, "Bu dönem, beyinde destekleyici hücreler gibi çok sayıda nöronların da ortaya çıktığı kritik bir dönemdir." denildi.

Almanya'da San Antonio ve Friedrich Schiller Üniversitesi'nde Southwest Foundation for Biomedical Research Merkezi'nde yer alan araştırmacılar da bu çalışmaya katılmışlardır. Çalışma ekibi, SFBR's Southwest National Primate Research Center'da bulunan iki grup babun annelerini karşılaştırdı. Gruplardan biri hamileliğin ilk döneminde istediği kadar yeme özgürlüğüne sahipken, ikinci grup Amerika'da birçok annenin uyguladığı besin seviyelerine eşdeğer olarak yüzde 30 daha az beslendi.

Laura Cox, "Çalışmamız bize, besin çevresinin hücresel ve moleküler düzeyde beyin gelişimini etkilediğini göstermiştir." açıklamasını yaptı. "Temel hücresel mekanizmayı düzenleyerek fetal gelişim esnasında önemli rol oynayan beslenmeyi işaret eden, hücre büyüme ve gelişmesinde ana düzenleyiciler olduğu bilinen yüzlerce gende bozukluk gözledik."

Kıtlık koşullarında olduğu gibi belirgin besin sınırlaması fetal beyin gelişimini olumsuz şekilde etkilemektedir. Yazar Dr. Thomas McDonald, "Bu çalışma Amerika toplumu gruplarında meydana gelen gıda güvencesizliği seviyelerinden kaynaklanan büyük etkilerin gösterildiği ilk çalışmadır ve besinlerde azalmanın fetus üzerinde hassasiyetini göstermektedir."

Yapılan çalışma üzerine Dr. Nathanielsz aşağıdaki maddeleri kaydetmiştir:

- Genç hamileliklerde, gelişmekte olan fetus, büyüyen annenin ihtiyaçları nedeniyle besinlerden mahrum etmektedir;
- Üreme yaşının geç dönemlerindeki hamileliklerde, kadının atardamarları katıdır ve uterusa kan temini azalır, kaçınılmaz olarak fetusun besin ihtiyacı etkilenir;
- Hamilelikte preeklampsi (gebeliğin ikinci yarısında gelişebilen hipertansiyon ve proteinüri ile kendisini gösteren rahatsızlık) ve yüksek kan basıncı gibi hastalıklar, fetusa besin temininin azalması ile plasentanın fonksiyonlarında düşüşe neden olur.

Dr. McDonald "Bu çalışma iyi anne sağlığının ve beslenmesinin önemli olduğunu gösteren bir çalışmadır." açıklamasını yaptı. "Elde edilen sonuçlar, hamilelikte zayıf beslenmenin fetal organ gelişimini değiştirdiğini göstermektedir. Bu durumda yaşam süresince etkiler arasında beyinde potansiyel olarak düşük IQ ve davranış problemlerine yatkınlık yer almaktadır."

Yaşam sağlığının gelişimsel programlanmasının obezite, diyabet ve kalp hastalıklarının gelişiminde önemli bir role sahip olduğu gösterilmiştir. Bu bulguların ışığında, araştırma otizm, depresyon, şizofrenlik ve diğer beyin bozuklukları kapsamında gelişimsel programlamanın etkileri üzerine odaklanmalıdır.

Dr. McDonald, "*Proceedings of the National Academy of Sciences* dergisinde yayımlanan çalışmada; araştırmacıları, hamilelik süresince annenin fetusu beslenme eksikliği gibi rejim değişikliklerinden koruması gerektiği kavramını gözden geçirmesi gerektiği hakkında zorlamaktadır." açıklamasını yaptı.

Araştırmacılar, insan-olmayan primat modelinin gelişimsel aşamalarının insan fetusuna yakın olduğunu kaydettiler. Bu alanda önceden yapılan birçok çalışma sıçanlar üzerinde başlatılmıştı.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/01/110117152741.htm adresinden 21.01.2011 tarihinde alınmıştır.

Hazırlayan: Pınar Hüner
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü
Doktora öğrencisi

Afrika'daki fosiller nasıl korundu?

Jeologlar, Afrika'da bulunan yarım milyar yaşındaki fosillerin günümüze kadar nasıl korunmuş olduğunu belirlediler.

Güney Afrika'daki Table Dağları'nda bulunan kaya katmanlarında ortaya çıkan fosiller üzerinde yapılan çalışmalarda bu fosillerin yaklaşık yarım milyar yaşında olduğu ve buna rağmen göz, sindirim sitemi organları ve kaslarının korunmuş olduğu belirlendi. Çoğu fosil sadece kemik kalıntılarından oluşmaktayken, bu canlıların nasıl bu kadar iyi korunmuş olduğunu inceleyen araştırmacılar bulgularını *Geology* dergisinin son sayısında yayımladılar.

Yapılan araştırmalar, geniş bir buz tabakası ile örtülmüş bölgedeki fosillerin güçlü rüzgârların etkisiyle korunduğunu gösterdi. Killi toprak üzerine yapılan mikroskobik analizlerde özgün bir yapıyla karşılaşıldı. "Petroskop" adı verilen özel bir mikroskopla yapılan incelemelerde deniz algleri kalıntılarının arasında düzenli bir şekilde birikmiş binlerce kayaç kırıntısı gözlemlendi. Bu tanelerin buzul çağındaki çok şiddetli rüzgârlar ile taşınmış olduğu düşünülüyor. Taşınan taneler yüzey sularına besin maddelerini getirirken, derin sular ise çürüyen bitkilerin dibe çökmesi ile durgun ve canlılığın görülemeyeceği bir ortama dönüştü. Ortaya çıkan bu şartlar hayvan kalıntılarının korunması için çok uygun bir ortam yarattı.

Araştırmacılar buzul çağındaki şiddetli soğuk rüzgârların o dönemdeki yaşam ve ölüm üzerinde çok etkili olduğunu belirtiyorlar.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2010/11/101129111740.htm

Hazırlayan: Iraz Akış

Bir genin doğumu ve ölümü

Genlere nasıl ihtiyaç duyulmuş da ortaya yenileri çıkmıştır? Bunun yanı sıra, nasıl bazı genler genomda var olan işlevlerini kaybetmişlerdir? Bu sorunun yanıtı kısmen de olsa gen duplikasyonu sırasında olanların anlaşılması ile açıklığa kavuşturuldu.

Ichizo Kobayashi ve ekibi Tokyo Üniversitesi'nde yürüttükleri çalışmada *Helicobacter pylori* bakterisinin 10 farklı suşunun tüm genom dizisini çıkararak karşılaştırdılar. Yeryüzündeki insan ırkının yarısında bulunan ve mide kanseri başta olmak üzere çeşitli hastalıkları da beraberinde getiren bu bakteri çeşidi, homolog rekombinasyon sırasında yüksek düzeyde plastisite gösterdiği için araştırma için oldukça uygun bir model. Uyum sağlayan evrim sürecinde, genlerin doğumu ve ölümü mekanizmanın merkezi yapısını oluşturmakla birlikte bu mekanizmanın altında yatan genom dinamikleri hâlâ soru işaretleri ile duruyor günümüzde. Kobayashi ve grubunun seçtiği bu organizma ile yapılan çalışmanın sonucunda, organizmaların kromozom organizasyonunun evrimsel tarihi adına savlar ortaya sürüldü.

Bazı suşların sadece bir konuk-etkileşim geni bulunurken, diğerlerinde bu iki gen olabilmektedir. Araştırmacılar, tek işlevin o anda geni kopyalarken, DNA'yı tersine çevirdikmesinden meydana geldiğini düşünüyorlar. Bu proseste, bir lokustaki DNA segmenti kopyalanıp aynı kromozom üzerinde uzak bir noktaya ters oryantasyonda yerleştirilirken bu iki lokus arasındaki bölgede ters çevrilmektedir. Bu yöntem ve bunun gibi üç farklı çeşidi ile ortaya çıkan karşılıklı rekombinasyon synteny (aynı gen arasında olan) evrimin tekrar oluşumunu sağlamaktadır. Bazı şuşlarda bu mekanizma yeni bir genin ortaya çıkmasını sağlarken bazılarında ise genomda uzun zamandır bulunan genin tamamen ortadan kaybolmasına sebep olmaktadır. *Proc. Natl Acad. Sci. USA* adlı dergide Ocak ayının başında yayınlanan bu çalışmanın ayrıca çeşitli organizmalardaki kısa süreli ve uzun süreli genom evriminin engin DNA sekanslarının yorumlanması ile daha iyi anlaşılacağı ve bu çalışmanın bu açıdan önem teşkil ettiği düşünülmekte.

Ayrıca araştırmacılar, kanserde de aynı mekanizmanın söz konusu olabileceğini söylemekle birlikte, anormal sayıdaki ve düzendeki genlerin bu hastalığın önemli bir parçası olabileceğini belirtmektedirler.

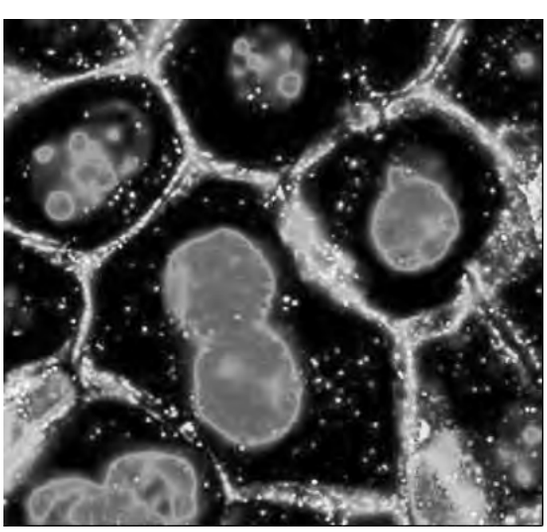
KAYNAKLAR

1) http://www.nature.com/nature/journal/v469/n7329/full/469135d.html
2) Proc. Natl Acad. Sci. USA doi:10.1073/pnas.1012579108 (2011)

Hazırlayan: Bahtiyar Yılmaz
Doktora Öğrencisi - Portekiz

İlk defa bilimsel olarak mRNA'nın doğal oluşumu gözlemlendi

Yeshiva Üniversitesi, Einstein Tıp Koleji'nden bilim insanları, yeni geliştirdikleri bir teknikle, memeli hücrelerinde transkripsiyonla oluşan mesajcı RNA'nın (mRNA) moleküllerini başarıyla gözlemlediler. Bu teknik sonuç olarak gen ekspresyonunun insan hastalıkları üzerindeki etkisinin anlaşılmasına ışık tutabilecek bir teknik.

Araştırma, *Nature Methods* dergisinin 16 Ocak online baskısında ayrıntılı olarak yer alıyor.

Gen ekspresyonu DNA molekülü içindeki bir genin mRNA üzerine transkripsiyonunu içerir. Bu moleküller daha sonra protein yapımı için hücre çekirdeğinden hücre stoplazmasına göç eder.

Gruss Lipper Biophotonics Merkezi Yardımcı Yöneticisi, anatomi ve yapısal biyoloji profesörü Robert Singer metnin başyazarı. Dr. Singer meslektaşlarıyla yürüttüğü çalışmada, transgenik bir fare üretti. Bu farede yapısal protein olan beta aktini kodlayan genler okunduğunda floresanla etiketlenmiş mRNA'lar oluşturuyor. Beta aktin mRNA'sı, bütün memeli dokularında bulunan ve yüksek oranda okunan (expressed) bir molekül.

Araştırmacıların kullandığı teknik, herhangi bir genin ekspresyonunun görüntülenmesinde kullanılabilir. Araştırmacılar daha önceki çalışmalarında yapay genleri kullanarak ürettikleri mRNA moleküllerini görüntülemişlerdi.

"Bu, tekniğimizin memeli hücrelerinde gerekli bir genin ekspresyonunun görüntülenmesinde kullanılmasının ilk gösterimidir." diyen Timothée Lionnet, "Farklı hücre tiplerinde ve hücrenin yaşam döngüsü boyunca, beta aktin RNA moleküllerini takip edebilir ve nerelere dağıldıklarını gözlemleyebiliriz. Bu bulgu, kanser gibi insan hastalıkları açısından oldukça önemlidir. Çünkü tümör hücrelerindeki mRNA'nın yerleşimi bu hücrelerin yayılma ve metastaz yapabilmeleriyle doğrudan bağlantılıdır." diye ekledi.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/01/110116144443.htm sitesinden 20.01.2011 tarihinde alınmıştır.

Hazırlayan: Sibel Karaman
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Biyomoleküllerin doğal asimetrisi uzaydan gelmiş olabilir mi?

Kiral moleküller olarak bilinen moleküller, doğada birbirinin ayna görüntüsü olacak şekilde iki formda bulunabilirler. Ancak yaşamın kiral moleküllerine, özellikle aminoasit ve şekerlere sadece tek bir formda rastlıyoruz, sağ yönelimli ya da sol yönelimli. Yaşamın biyomoleküllerinde tek bir biçimin baskın olmasının bir nedeni var mı?

Louis d'Hendecourt liderliğindeki Fransız araştırmacılar, *The Astrophysical Journal Letters*'da yayınlanan çalışmaya göre biyolojik moleküllerdeki bu asimetrinin kozmik kökenli olabileceği yönünde bulgular elde ettiler.

Biyomoleküller çoğunlukla kiral olup, aminoasitler sol yönelimli (L) biçime, DNA bünyesindeki şekerler ise sağ yönelimli (D) biçime sahipler ve bu formlardan başka halde bulunmuyorlar. Biyomoleküllerdeki bu asimetrinin nedeni olarak önerilen iki hipotez bulunuyor. Bunlardan biri başta hemen hemen eşit miktarlarda bulunan formların, evrimsel süreçte kademeli olarak değiştiği ve bir formun baskın hale geldiği yönündeyken, diğer hipotez bu asimetrinin kozmik kökenli olduğu yönünde. Bazı meteoritlerden elde edilen aminoasit örneklerinde de L biçiminin baskın olması, ikinci hipotezi destekler nitelikte. Bu senaryoya göre, aminoasitler formların eşit miktarlarda bulunmadığı yıldızlar arası uzayda sentezlenip Dünya'ya kuyruklu yıldız ve meteoritlerce taşınmış olmalı.

Hipotezi test etmek üzere laboratuvar ortamında yıldızlar arası uzay koşullarını taklit ederek yapılan biyomoleküllerin oluşum simulasyonunda, kiral madde içermeyen bir karışımdan asimetrik moleküller elde edilebildi. Böylelikle asimetriyi açıklayan hipotezlerden biri ilk kez deney ortamında gösterilmiş oldu.

Kaynak: Origin of Life on Earth: 'Natural' Asymmetry of Biological Molecules May Have Come from Space. http://www.sciencedaily.com/releases/2011/01/110107145634.htm

Hazırlayan: İstem Fer

'Evrimi Anlamak' sitesine *Science* dergisinden ödül

Science Dergisi, SPORE ödülünü Evrim Çalışkanları tarafından Türkçe'ye de kazandırılan Understanding Evolution (Evrimi Anlamak) sitesine verdi. "Evrimi Anlamak" sitesi, Berkeley Üniversitesi'nin eğitim ve bilimsel okuryazarlık alanında geniş kitlelere ulaşmak için çevrimiçi yayın olarak hazırladığı bir site.

"Evrimi Anlamak" web sitesi ABD'de 2004 yılında, Türkiye'de 2008 yılında yayına başladı. Hedefi, evrim öğretimi için öğretmenlere kaynak yaratabilmekti. Zamanla site ilk ve orta öğretim dışında da yaygın bir şekilde takip edilmeye başlandı. Diğer bir önemli gelişme ise evrim hakkında yürütülen yanlış fikirlerin, "bilimin nasıl işlediği" konusundaki yanlış anlamalardan türediğinin fark edilmesiydi. Ayrıca "Evrimi Anlamak" sitesini geliştiren takım, bilimsel konuların öğrenilmesi sayesinde sosyal konular, politik kararlar gibi başlıklarda yanlış bilgilerin topluma zarar vermesinin önlenebileceğini düşünerek yola koyuldu. Benzer kaygılarla site "Evrim Çalışkanları" tarafından Türkçe'ye de çevrildi.

Kaliforniya Berkeley Üniversitesi Paleontoloji Müzesi Eğitim ve Sosyal sorumlusu ve sitelerin proje koordinatörü Judy Scotchmoor "İnsanların büyük çoğunluğunun evrim hakkındaki fikirleri karmaşıktır çünkü bilim hakkında bildikleri karmaşıktır" diyor. Bu nedenle üniversite Understanding *Science* (Bilimi Anlamak) web sitesini de yayına hazırladı. Bu önemli toplumsal sorumluluk nedeniyle Evrimi Anlamak ve Bilimi Anlamak sitelerinin yaratıcılarına SPORE (Eğitimde Çevrimiçi Kaynaklar Bilim Ödülü) ödülü verildi.

Science Dergisi, bilim eğitiminde en iyi çevrimiçi materyallere dikkat çekmek için 2009 yılında SPORE ödülünü vermeye başladı. SPORE, daha az ideal koşullarda bilim gelişimi için uyarlanmış bir araç olarak düşünüldü. Bu ödül projesi, eğitimsel yeniliklere gösterilen mukavemete karşın bilim eğitiminde anlamlı bir ilerlemenin tohumlarını atanlara veriliyor.

Judy Scotchmoor, 25 yıl ortaöğretim fen ve matematik öğretimi programında çalıştıktan sonra paleontoloji müzesine geçiş yaptı. Fosilleri, yaşamın kökeni üzerine halka sunulan geçmişin iletimi yolu olarak gördü. Açıkçası öğretmenlere evrimi öğretmek için daha iyi bir araca gerek vardı. Böylece öğretmenler, insanların diğer canlı türlerinden tamamen farklı evrilmiş olduğuna inanan öğrencilerin sorularını cevaplayabilirlerdi.

Türkiye'de 2007 yılında yola koyulan "Evrim Çalışkanları", çekirdeğinde çeşitli üniversitelerde çalışan biyologların bulunduğu geniş bir gönüllü ağından oluşuyor. Grup, siteyi çevirmenin ve yayınlamanın bir adım daha ileri taşınması için yeni bir adım attı, Avrupa Evrimsel Biyoloji Derneği'nin (European Society of Evolutionary Biology – ESEB) anadili İngilizce olmayan ülkeler için açtığı halk eğitimi para fonuna başvurdu ve pay almaya hak kazandı. Evrim Çalışkanları'na ayrılan fonu, "Evrimi Anlamak" sitesini CD'ye yükleyip birçok biyoloji öğretmenine ulaştırdı. "Evrimi Anlamak" sitesinin Türkçesinden ve Evrim Çalışkanları'nın yaptıklarından haberdar olan Richard Dawkins ve asistanı Paula Kirby geçtiğimiz yıl bir görüşme yapıp Evrim Çalışkanları ve projeleri hakkında bilgi aldılar. Görüşmede Evrimi Anlamak sitesinin Arapça, İspanyolca gibi dillere çevrilmesi için yapılabilecekler konusu da konuşuldu.

Öğretmenler siteleri oldukça olumlu karşıladılar. Birçok teşekkür iletisi geldi. Öğretmenler "Öğretmem gerektiğini biliyordum ama elimde kaynak ya da herhangi bir araç yoktu" vb iletiler gönderiyor.

İngilizce yayın yapan siteye tüm dünyadan ziyaret sayısı ayda bir milyonun üzerine çıkmış durumda. Evrimi Anlamak-Türkçe sitesinin gördüğü ilgi ise özellikle 2009 yılında TÜBİTAK'ın Darwin dosyasını sansürlemesinden sonra büyük artış gösterdi. Grup, "Evrimi Anlamak" sitesinin ayda ortalama 5 bin ziyaretçisi olduğunu söylüyor.

Hazırlayan: Zelal Durmuş

İstiridye temizliği

Birçok akarsu ve nehir pestisit, kurşun ve arsenik gibi zehirli atıklarla kirlenmiş durumda. Söz konusu nehir ve akarsuları temizlemek oldukça zor ve pahalı bir uygulama. Bilim insanları, şimdi yeni ve ucuz bir yöntemi test ediyor. Su kaynaklarını temizlemek ve kirliliğe sebep olan kaynağı bulmak için istiridyelerin kullanılması planlanıyor.

İstiridyeler, filtreli besleyiciler olarak kabul edilirler; çünkü kabukları yardımıyla bünyelerine aldıkları suyun içinde bulunan bitkisel ve hayvansal planktonlarla (mikroorganizma) beslenirler, temiz suyu ise tekrar dışarı atarlar. İstiridyenin kasları sadece besinleri değil aynı zamanda suyla birlikte gelen toksin ve diğer atıkları da toplar. Bir organizmanın dokularında biriken toksin ve atıklara biyolojik birikim denir. Bu açıdan bakıldığında, istiridye biyolojik birikim yapan bir canlıdır.

Biyologlar, sularda birikmiş zehirli atıkların kaynaklarını, istiridyeleri "kirletici tuzaklar" olarak kullanarak tespit etmeyi düşünüyorlar. İstiridyelerin sanayi bölgelerine ve büyük yerleşim yerlerine yakın su kaynaklarına yerleştirilmesiyle, bölgedeki kirlilik incelenebilir. Kirliliğin araştırılacağı sularda uzun süre bırakılan istiridyeler, yeterli zaman geçtikten sonra geri toplanıyor. Daha sonra, kabukları açılan istiridyelere, laboratuvarlarda çeşitli kimyasal testler yapılıyor ve böylece istiridyelerde birikmiş kirliliğin miktarı ve çeşidi belirleniyor. Bu yöntemde kullanılan istiridyeler sadece kirlilik belirteci rolü oynamıyor, aynı zamanda içinde bulundukları su kaynaklarını da temizlemiş oluyorlar.

Bu yöntemle, yakın zamanda Maryland civarındaki bir su kaynağında yasak bir pestisitin varlığı tespit edilmiş. Pestisitin yıllar önce su kaynağına yakın bir yerde gömüldüğüne ve zamanla pestisitin bir yol bularak su kaynağına sızdığı tahmin ediliyor.

Kaynak: Biologists Clam Up Waterways To Determine Sources Of Pollution (20.01.2011). http://www.sciencedaily.com/videos/2009/0110-clam_cleanup.htm

Hazırlayan: Hüseyin Tayran
İTÜ Mol. Biyoloji ve Genetik Yüksek Lisans öğrencisi

Yoldaş Özdemir yoldasozdemir@gmail.com

50 Soruda yer'in evrimi soruyor:
Dünya hep böyle mi kalacak sanıyorsunuz?

Üzerinde yaşadığımız mavi gezegen, yaşını üzerinde taşıyor. Tıpkı bizler gibi… Nasıl ki, yıllandıkça (kalan) saçlarımıza aklar, yüzümüze kırışıklar yerleşmeye başlıyor, yaşımızı habire yüzümüze vurmaya başlıyor yaşam; Yer için de aynı durum geçerli, yaşadıkları yüzüne kazınıyor.

Yerbilimin (jeolojinin) bir disiplini var: Mekân ilişkilerinden zaman ilişkilerinin çıkarılmasıyla uğraşan stratigrafi ya da tabakabilim. En temelde, en alttaki tabaka, en eski tabakadır diyen bir ilkeyle çalışıyor. Stratigrafi, biraz metaforik bir anlatımla, bize zamanın mekânlaştığını (tabakalaştığını) söylüyor. Ama sanmayın ki, Dünya'da, zamanla birlikte olan değişim, sadece binyılların bir tül gibi yeryüzüne serilmesinden ibaret yumuşak bir değişim; Yer'in yüzünde bıçak izleri bırakan öfkeli tanrıları var: Volkanları, depremleri, tsunamileri, selleri, fırtınaları, iklim değişimleri… Uzun ve kısa vadeli sonuçlarıyla, canlı topluluklarını ortadan kaldırıp, uygarlıkları yok edebiliyorlar…

Yer, dinamiktir

Yeryüzünün dinamik yapısıyla günlük yaşamda karşılaşmak, kimi zaman oldukça şaşırtıcı oluyor. Örneğin, bir ören yeri gezisinde, bugün denizden yaklaşık 10 km uzaklıkta olan Milet, Efes gibi antik kentlerin, bir zamanların önemli ve işlek birer liman kenti olduğunu öğrenmek… Gene bir doğa gezisinde, bugün denizden kilometrelerce içeride kalmış olan Bafa Gölü'nün, bir zamanlar Ege Denizi'nin bir parçası olduğunu, denizle bağlantısını kaybederek gölleştiğini öğrenmek…

Milet'in denizle bağlantısının kopmasının da, Bafa Gölü'nü gölleşmesinin de sorumlusu aynı: Büyük Menderes Nehri. Büyük Menderes, dünyanın pek çok coğrafyasında, yeryüzünü yeniden yeniden şekillendiren yüzlerce akarsu gibi, geçtiği yerleri büyük bir sabırla yıldan yıla aşındırıyor; taşıdığı malzemeyle karayı adım adım ilerleterek denizi geriletiyor.

Milet'in liman kenti olarak en gönençli yaşamının tarihini biliyoruz: Milattan önce 1. yüzyıl. Yani karayı 10 km ilerletmek, Büyük Menderes Nehri'nin aşağı yukarı 2000 yılını almış. Dünya'nın yaşının yaklaşık 4,5 milyar yıl olduğunu dikkate alarak, varın siz Büyük Menderes gibi nehirlerin bu büyük süreçte yapabileceklerini düşünün… Üstelik akarsular, Yer'i şekillendiren dış süreçlerden yalnızca biri.

Hem Dünya, sadece dış süreçlerle değişmiyor; çok daha boyutlu değişimlere yol açan dinamik bir iç yapısı var. Yerkabuğu parçaları, *50 Soruda yer'in evrimi* kitabından içeriğinde daha ayrıntılı olarak okuyacağınız gibi, Yer'in sıvı haldeki ateş küresi üzerinde hiç durmadan bir sal gibi hareket ediyor. Örneğin, ülkemizi yakından ilgilendiren bir örnek olarak, Kuzey Anadolu Fayı, güncel uydu verilerine göre yılda 23 mm hızla batıya doğru kaymakta. Az önce yaptığımız gibi, bu milimetrik hareketin, Dünya'nın 4,5 milyar yıllık sürecinde yol açabileceği değişimleri düşünelim.

Depremler, günümüzde insan açısından yol açtığı büyük toplumsal sonuçlar bir yana, bu jeolojik hareketlilik içinde küçük olaylar gibi durmaktalar. Yerkabuğu parçalarının hareketliliği, kıtaların jeolojik zamanda sürekli yer değiştirmesine, bir araya gelmesine, ayrılmasına, dağ kuşaklarının oluşmasına, okyanusların ve vadilerin açılmasına, vb. büyük boyutlu olaylara neden olmuş bir olgu. Örneğin, İstanbul'u tarih boyunca önemli bir yer, âşık olunası bir kent kılan İstanbul Boğazı'nın oluşumunu, 120 binyıl kadar önce bölgede yaşanan tektonik olaylara borçluyuz.

50 Soruda yer'in evrimi
Mehmet Sakınç, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 50 Soruda Dizisi, Ocak 2011, 216 s.

Kıtaların milyonlarca yıllık dansı…

Bir önceki bölümde,"kıtaların jeolojik zamanda sürekli yer değiştirmesinden" söz ettik ya; *50 Soruda yer'in evrimi*'nde Yer'in tarihi boyunca, kıtaların nasıl biçiden biçime girdiğini izleyebiliyoruz. Örneğin, 600 milyon yıl önce, Yer'in bütün karaları birleşik durumda, tek bir süperkıta var. O da asıl olarak Güney Yarımküre'de yer alıyor. Aradan 200 milyon yıl geçtiğinde, yani 400 milyon yıl önce, Kuzey Yarımküre'de tümüyle egemen bir okyanus görüyoruz. Kıtalar asıl olarak gene Güney Yarımküre'deler. 230 milyon yıl öncesindeyse, Kuzey Yarımküre ile Güney Yarımküre arasında kıta dağılımları açısından bir denge söz konusu. 50 milyon yıl önceyse, kıtaların asıl ağırlığı Kuzey Yarımküre'ye kaymış durumda. Günümüzdekine en yakın coğrafik dağılım ise, 5 milyon yıl önce oluşmuş… Sizin anlayacağınız, karalar jeolojik tarih bo-

yunca, Dünya üzerinde çok ağır ilerleyen gemiler gibi hareket etmişler. Yer'in milyarlarca yıllık yaşamındaki bütün bu coğrafik gelişmeler *50 soruda yer'in evrimi*'nde, tarihsel dönemleri çerçevesinde anlatılıyor. Daha güzeli, bu değişimleri görsel olarak izleyebileceğiniz, paleocoğrafik şekillerin de kitaba eşlik etmesi.

Akıllara bu şekiller neye göre çiziliyor, bütün bunlar nereden biliniyor soruları gelebilir. *50 Soruda yer'in evrimi* kitabındaki kimi sorular, bu tür merakları gidermeye dönük olarak hazırlanmışlar: "Paleocoğrafya haritaları nasıl yapılır? Yer'in geçmişinde yaşanmış doğal afetleri nasıl biliriz? Jeolojik zaman takvimi nasıl hazırlanır? Yer'in tarihi boyunca gördüğü iklimleri nasıl biliriz?" biçiminde formüle edilen sorulara verilen yanıtlarla, okur jeoloji biliminin mutfağı hakkında da bilgi sahibi oluyor. Bilgi birikiminin çok yüklü olduğu bir mutfak bu. Bir o kadar da heyecan verici. Düşünün, milyonlarca yıl öncesinin Yeryüzünü, mümkün olan tüm verilere ulaşarak, bunları bir arada değerlendirerek, yeniden kuruyorsunuz... Ama aynı zamanda milyonlarca yıl sonrasının Yeryüzünü de… Kitabın son sorusu, bilinen jeolojik süreçler devam ederse, milyonlarca yıl sonra, örneğin 50 milyon yıl, 100 milyon yıl, 250 milyon yıl sonra Yeryüzü'nün ne şekilde olabileceği sorusuna ayrılmış. Merakınızı gidermek için kitaba bakmalısınız. Şu kadarını söyleyelim: Amerika burnumuzun dibine girebilir!..

Kitabın yazarı, İTÜ Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü Öğretim Üyesi Prof. Dr. **Mehmet Sakınç**'ın hem "Önsöz"ünde, hem kitap boyunca vurguladığı iki nokta var: İlki, Yer'in evrimini kavrayabilmekte zaman boyutunun önemi. Bütün önemli jeolojik değişimler, kimi zaman sonuçları bir anda gerçekleşse de, çok uzun süreçlerde oluşuyorlar. Yazarın vurguladığı ikinci nokta da, Yer'in dinamikliğini sağlayan süreçlerin tümünün birbiriyle etkileşim halinde işlediği ve en önemlisi, canlılığın evriminin de Yer'in evrimiyle kopmaz bir bağ içinde gerçekleştiği.

50 Soruda dizisi devam ediyor

Kitabın potansiyel okurlarına, keyifli okumalar diliyorum. Bu vesileyle, 50 Soruda dizisinin ilk paketinden henüz yayımlanmamış kitapları ve 2011 yılı boyunca yayımlamayı hedeflediğimiz ikinci paketindeki kitapları hatırlatayım. İlk paketimizden geride kalanlar:

- **50 Soruda Arkeoloji**
  Prof. Dr. Mehmet Özdoğan
- **50 Soruda Matematik**
  Prof. Dr. Şahin Koçak
- **50 Soruda Yaşamın Tarihi**
  Dr. Deniz Şahin
- **50 Soruda Evren**
  Çağlar Sunay
- **50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem**
  Alaeddin Senel editörlüğünde
- **50 Soruda Darwin ve Evrim Kuramı**
  Prof. Dr. Haluk Ertan
- **50 Soruda Kuantum Kuramı ve Nanoteknoloji**
  Prof. Dr. Tekin Dereli
  Prof. Dr. Gülay Dereli

İkinci paketi oluşturan kitaplar:

- **50 Soruda Moleküler Evrim**
  Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy
- **50 Soruda Jeoloji**
  Prof. Dr. A. M. Celal Şengör
- **50 Soruda Beyin ve Bilinç**
  Dr. Saffet Murat Tura
- **50 Soruda Hz. Muhammed ve Kuran**
  Yard. Doç. Dr. Hasan Aydın
- **50 Soruda Sosyal ve Kültürel Antropoloji**
  Doç. Dr. Sibel Özbudun – Dr. Gülfem Uysal
- **50 Soruda Maddenin Evrimi**
  Doç. Dr. Kerem Cankoçak
- **50 Soruda Psikiyatri**
  Prof. Dr. Ali Nahit Babaoğlu
- **50 Soruda Enerji Kaynaklarımız**
  Prof. Dr. Osman Demircan
- **50 Soruda Genler ve Genetik**
  Dr. Kenan Ateş
- **50 Soruda Avrupa-merkezcilik**
  Ender Helvacıoğlu

Nalân Mahsereci
(50 Soruda Dizisi Yönetmeni)

Bir "yaşam coşkunu"nun mutfağından damlayan tatlar ve anılar…

Douwe Draaisma, *Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer?* adlı, belleğin gizleri üzerine kaleme aldığı enfes kitabının bir bölümünde, koku ve tat duyularının belleği hareketе geçirmekte diğer duyulara göre ne denli etkin olduğunu ve bunun nasıl gerçekleşebildiğini anlatır. Bu bölümün arabaşlıklarından biri "Tat ve Kokunun Vefalı İnadı"dır. Yazara, bu arabaşlığı, Marcel Proust'un anılarının peşine düştüğü, koku ve hatırlama arasındaki bağlantıyı bir yazarın gözlem gücüyle kavradığını netlikle ortaya koyduğu edebiyat klasiği başyapıtı *Kayıp Zamanın İzinde*'nin bir bölümü esinlemiştir: "… eski bir geçmişten, yalnız tat ve koku değimiz o narin fakat uzun ömürlü, o maddesiz ve cisimsiz, o inatçı, o vefalı şeyler (tıpkı hatırlayan, bekleyen, ümit eden ruhlar gibi) uzun müddet, yaşamakta devam ederler…"

Kokular ve tatların anıları canlandırma gücünü, keyifle izleyebildiğimiz bir örnek var elimizde: "Arkeolojinin Delikanlısı" Muhibbe Darga'nın *Kazı Başkanının Karavanası* adlı keyifli kitabında, yemek tarifleri, tatlara ilişkin yorumlar, aromaları ve canlandırdıkları anılarla birlikte sunuluyorlar.

Kazı Başkanının Karavanası
-Arkeolojinin Delikanlısından Yemek Tarifleri-
Muhibbe Darga, Can Yayınları, Kırkmerak Dizisi, Aralık 2010, 123 s.

Tanımak, sofrasına oturmak onuruna eriştiğim Muhibbe Darga, tam bir yaşam coşkunudur. Yaşama hakkını verenlerdendir. Her güzelliği kapısı açıktır: Narin bir çiçek, derin bir kitap, keyifli bir müzik, usta işi bir sanat ve zanaat eseri, lezzetli bir yemek… Baktığı her şeyde güzellik gördüğü gibi, dokunduğu her şeyde de güzellik üretir. Küçücük balkonunu çiçek cümbüşüne çevirir örneğin; her sabah, evindeki küçüklü büyüklü vazolara, genellikle balkonundan devşirilmiş çiçekler ve yaprakları, öyle alelade değil, son derece zevkli tasarımlarla yerleştirir. Aileden de köklenen kültürüyle, son derece incelmiş zevklere sahiptir. Ama onu mutlu eden, keyif veren her zaman "pahası" ölçülebilir şeyler değildir: Kazılar yönetmek, ören yerlerini gezmek için ya da başka nedenlerle bulunduğu Anadolu'nun en ücra köşelerinde de, yaşama keyfi yaşayacağı/yaşatacağı şeyler arar, bulur, üretir. Merakı sonsuzdur. Herkesten, her şeyden öğrenir. Yaşam enerjisi dolar taşar o minyon bedeninden. Ondaki enerji, etrafına da bulaşır. Sadece arkeolojinin değil, yaşamın kanı deli akanlarındandır o.

Can Yayınları'nın "kıkmerak" dizisi içinde yayımlanan *Kazı Başkanının Karavanası* da, tam bir Muhibbe Darga kitabı. Samimi, deli dolu, renkli, keyifli. Muhibbe Hanım'ın özenle kurduğu dost sofralarında sunduğu lezzetli yemekleri, mezelerin tariflerini içeriyor elbette. Ama yemek tariflerinin arasına sık sık anılar sızıyor; Muhibbe Hanım o kadar içten ki paylaşımında, "mahrem" sayılabilecek kimi anılarına bile yol veriyor bazen.

Selim İleri'nin kimi yazılarındaki/kitaplarındaki gibi, yemek tariflerinin yanı sıra, eski ve yeni zaman kişileri, mekânları ve yaşantıları da doluşuyorlar Muhibbe Hanım'ın tuşlarına. Çocukluğunda kurulan sofralarda sunulan, Dağıstanlı halalarının kestaneli pilavlarına, Karadeniz kökenli annesinin hamsili omletine, aile dostları Tante Rosette Theodorides'in Fransız usulü buğulama barbunyasına, Auguste Faure Amcası'nın aşçısının rokfor peynirli, çavdar ekmekli kanepesine, İtalya'da tanıştığı Sicilya kökenli evsahibinin sarımsaklı ekmeğine ve yardımcısı Çemişgezekli (Tuncelili) Zahide'nin sebzeli bulgur pilavına kadar bir dolu başlangıç yemeği ve yemeğin tarifi, orijinal hali ve Muhibbe Hanım'ın geliştirdiği versiyonlarıyla birlikte sunuluyorlar. Muhibbe Hanım o kadar vefalı ki, yemeği ilk tattığı yer bir davet ve yemeğin tarifini aldığı kişi bizzat davetin aşçısıysa bile, kitapta bundan söz ediyor mutlaka. Ama yaratıcılığı da kendisi gibi kıpır kıpır bir insan söz konusu. Öyle olunca, Muhibbe Hanım, damak tadına göre denemeler yapıyor ve yeni tarifler geliştiriyor tattıklarından, öğrendiklerinden.

Kazı Başkanının Karavanası'nı şüphesiz, *Arkeolojinin Delikanlısı: Muhibbe Darga* kitabını okuyanlar, adeta bir devam kitabı gibi, severek okuyacaklardır. Arkeoloji camiasının da kuşkusuz ilgisini çekecektir, malum arkeoloji eksenli anılar ve yaşantılar da söz konusu yer yer. Ama dostlarını güzel tatlarla ağırlamak isteyen birçok insanın ilgisini de çekeceğine eminim. Keyifli okumalar ve sofralar…

Nalân Mahsereci

Yazıda sözü geçen diğer kitaplardan:

Arkeolojinin Delikanlısı: Muhibbe Darga
Söyleşi: Emine Çaykara, Genişletilmiş Can Yayınları baskısı, Aralık 2007, 369 s.

Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer?
-Belleğimiz Geçmişimizi Nasıl Şekillendirir?-
Douwe Draaisma, Çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, Kasım 2008, 306 s.

KİTAPÇI RAFI

20. Yüzyılda Marksizm

Daryl Glaser, David M. Walker, Çev. Sungur Savran, Versus Kitap, Ocak 2011, 352 s.

Bu kitapta yer alan makaleler arasında da son derecede önemli ve derin hakikatlere değinenler de var, konusunun temel bilgilerini sağlarken okuyucuyu daha derin bilgi arzusuyla baş başa bırakan da, okuyucusunu ciddi biçimde yanıltan da. Ama bütün eşitsizliğine rağmen, bu kitap Marksizmi ve sosyalizmi ciddiye alan, bunların bugün içinde bulunduğu durumu kavramaya çalışan, buradan ileri doğru nasıl yürünebileceği sorusunu dert edinen insanlar için bir hazine. Çünkü kimini daha iyi tanısak da, kimini çok az bildiğimiz konuları (Afrika Marksizmi hakkında bugüne kadar ne bilirdiniz ki?) en temel verileriyle sunuyor bu kitap. Bize, 20. yüzyıl Marksizminin bugüne, 21. yüzyılın yeni kuşaklarına bıraktığı mirası anlamanın ilk kilometre taşlarını sağlıyor.

Adorno Sözlüğü

Roger Behrens, Çev. Mustafa Tüzel, Versus Kitap, Ocak 2011, 272 s.

"Üç yüz temel sözcük çağında, yargıda bulunmak için çaba gösterme yeteneği kayboluyor ve böylelikle doğru ile yanlış arasındaki fark da ortadan kalkıyor." (Aydınlanmanın Diyalektiği). Bu kitapta Adorno'nun düşüncesine giriş yapılan ve rehberlik edilen çok daha az sayıdaki "temel sözcük" bulunuyor: amaç çaba göstermekten kaçınmak değil, tam tersine çaba göstermeyi kışkırtmaktır.

Geçmişe Bakış -2000'den 1887'ye-

Edward Bellamy, Çev. Fahri Yavaş, Say Yayınları, 2011, 262 s.

Geçmişe Bakış, 1888'de ABD'de yayımlandı. Bir yıl içerisinde çeyrek milyon kopya satıldı ve birkaç yıl geçmeden belli başlı yabancı dillere çevrildi. Bellamy, ütopyacı yazarları fazlasıyla etkilemiş, hatta pek çoğuna doğrudan esin kaynağı olmuştur. Birçok düşünür sosyalizmin teorisiyle ya da onu eleştirmekle meşgul olurken, Bellamy kaleme aldığı bu ütopya-roman sayesinde insanlara sosyalist bir toplumda yaşamanın nasıl bir şey olacağını zihinlerinde canlandırma fırsatı sunmuştur. Emek-sermaye çelişkisini aşmış bir toplumda yönetim, üretim, dağıtım ve bölüşüm sorunlarının nasıl çözülebileceği ve sosyal yaşamın ne tür bir form alacağı üzerinde durmuştur.

İbn Rüşd

Haz. Hüseyin Gazi Topdemir, Say Yayınları, Ocak 2011, 200 s.

Batılıların *Averroes* diye adlandırdıkları İbn Rüşd, Klasik Dönem'de İslam dünyasında hayat bulmuş olan bilim ve düşün etkinliğinin son temsilcisi olarak, hem antik düşünce mirasını Endülüs'ün verimli topraklarına taşımış, hem de Batı'da başlayan Rönesans düşüncesinin temellerini hazırlamış bir bilim ve düşün insanıdır.

Say Yayınları'nın Fikir Mimarları Dizisi'nin 25. kitabı olarak yayımlanan İbn Rüşd, düşünürün metafizik, siyaset, felsefe ve din ilişkileri üzerine düşüncelerini inceliyor.

Okumaya ve Okumuşlara Dair

Schopenhauer, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, Ocak 2011, 125 s.

Verbum sapienti sat est ya da dilimizdeki ifadesiyle "arif olan anlar". Neden âlim olan değil de arif olan? Anlamada arif olanın âlim olana bu üstünlüğü nereden kaynaklanır? Anlama melekesini kazandırmak bakımından "ilim" (scientia) insanı nerede bırakır? "İrfan" (sapientia) nereden alır, nereye götürür?

Okumaya ve Okumuşlara Dair eserinde filozof, "Okumuşların Cehaletine Dair", "Okumuşluk ve Okumuşlar Üzerine", "Şiir Üzerine" ve "Tarih Üzerine" bölümleriyle düşünmeden ve yazmadan okumanın insanı nereye götüreceğini inceliyor.

Hayata Dönüş Operasyonu -Koğuştan hücrelere-

Güçlü Sevimli, Çağdaş Hukukçular Derneği, 2011, 222 s.

19 Aralık "Hayata Dönüş" operasyonu ve yapılan katliam iktidarın suç sayfalarının nerede ise en başına yazılmıştır. Bu nedenle de iktidardaki partiler değişmiş ama katliamı, unutturma ve aklama çabaları hiç değişmemiştir. Dönemin hükümeti katliamı elindeki ve denetimi altındaki basını, TV'leri kullanarak aklamaya çalışmış; gerçekler ters yüz edilmiştir.

Bize kalan mirasta yalnızca kömürleşmiş bedenler yok. Ateş yağmuru altında halay çekenler, ıslak havlusunu yanındaki yoldaşına verenler, yoldaşlarına kendini siper edenler halk sevgisinin, vatan sevgisinin kelimelerle değil, kanlacanla anlatılması var. İnsani tüm değerlerin, insanlığın yüz akının kanla-canla savunulması var. Ve ne mutlu ki bu tarih bizim. Bizler bu tarihin parçasıyız…

Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı 1

Onur Bilge Kula, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2010, 356 s.

Onur Bilge Kula, Hegel'in yirmi ciltlik toplu yapıtları üzerine estetik-kuramsal irdeleme yapıyor. Toplam üç cilt olarak tasarladığı bu eserinde Kula, Hegel felsefesini edebiyat açısından ve edebiyatı temel alarak okusa da, genel anlamda estetik kavramını göz önünde bulunduruyor. Bu çerçevede Hegel estetiği müzik ve resim dolayımında da

tartılışıyor. Fakat Hegel, malzemesi dil olan edebiyatı en değerli sanat alanı olarak görmüştür, çünkü dil tinsel etkinliğin bir ürünüdür. Bu çalışmada, edebiyatın estetik alanındaki merkezi konumu belirginleşiyor. Kula, ayrıca bu çalışmasında Hegel'in 1797 yılında kaleme aldığı "Alman İdealizminin Dizge Programı"nı da tam olarak Türkçe'ye kazandırıyor.

Rumeli Hisarı Şehitlik Dergah Mezar Taşları

Edhem Eldem, Günay Kurt, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Ocak 2011, 440 s.

Boğaziçi Üniversitesi'nin koruması altında bulunan Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı mezarlığının tarihi, Rumeli Hisarı'nın inşa edildiği yıllara uzanmaktadır. Bu kitap, eski kaynaklarda adı Şehitlik olarak geçen bu mezarlık hakkında bir tarih ve envanter çalışmasıdır. Kitapta, mezar taşlarının fotoğraflarını, üzerlerindeki yazıların transkripsiyonlarını ve metinlerin edebi özelliklerine ilişkin değerlendirmeleri ve mümkün oldukça da mezar taşı sahipleri hakkında bilgiler bulacaksınız. Şehitliğin, mezarlık alanındaki Nafi Baba Tekkesi'nin ve Robert College'ın kesişen tarihlerini içeren titizlikle kaleme alınmış metin bölümü ise zevkli bir tarih okuması vaat ediyor. Bu çalışma, son yirmi yıl içinde giderek

Çocuklarınıza Kitaplar:

Okyanusta keşif gezisi

Tony Mitton- Ant Parker, Çev. Ali Berktay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Kuzey Pasifik Okyanusu uçsuz bucaksız bir alanı kaplar. Karanlık ve derin suları deniz kaplumbağalarından deniz analarına irili ufaklı balık sürülerinden mercanlara, balinalardan ahtapotlara varıncaya dek birçok canlı türünü barındırır.

Hayvanlar aleminin her türlü sırrını öğrenmek isteyen genç okuyucular için evde, bahçede, plajda, yatakta, her zaman ve her yerde okunabilecek bir ilk adım kitabı.

Yağmur Ormanları

Tony Mitton- Ant Parker, Çev. Ali Berktay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Yaşamamız için gereken oksijenin yüzde 28'ine yakınını yağmur ormanları yeniler. Bu ormanlara verilen zararlar, dünyanın geleceğini tehlikeye atmaktadır. Yağmur ormanları dünyanın en zengin doğal yaşam alanlarıdır. Buralarda o kadar çok canlı türü yaşar ki, saymakla bitmez. Üstelik bilim adamları bu ormanlarda henüz bilinmeyen birçok canlı türü de yaşadığını söylemektedir.

Hayvanlar Alemi

Kolektif, Çev. Yiğit Dğer Bengi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, 160 s.

Göçmen kuşlar yollarını nasıl bulur? Zebralar neden çizgilidir? En gürültücü böcek hangisidir?

Çocuklar her zaman bir parçası oldukları doğayı keşfetmeye çalışırlar. Hayvanları merak eder, doğanın düzenini anlamak için çaba sarf ederler. Doğayla ilgili birçok temel sorunun yanıtına ve ilginç bilgilere yer veren bu kitap, çocuklar için eğlenceli bir hayvanlar ansiklopedisi olarak tasarlanmış. *Hayvanlar Alemi*, mükemmel resimler, dikkatle seçilmiş fotoğraflar ve kolay okunabilen metinlerle çocukların ellerinden düşüremeyeceği bir doğa kitabıdır.

Bilim Kütüphanem -150 Fantastik Deney-

Kolektif, Çev. Ali Berktay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, 160 s.

Havayı buza dönüştürebilir misin? Kendi gökkuşağını imal edebilir misin? Mıknatıslarla büyüleyici bir sanat eseri yaratabilir misin? Yerçekimini yenebilir misin?

Çocuklarınız bu kitabı dikkatlice okur, içindeki heyecanlı ve eğlenceli deneyleri gerçekleştirirse bunların hepsini yapabilir, arkadaşlarının ve ailesinin hayranlığını kazanabilir. Kolayca bulunabilecek malzemelerle kendi deneylerini yapabilir, sonuçlarını çıkarıp bunları kitaptaki bilgilerle karşılaştırabilir. Çünkü *150 Fantastik Deney*, çocuklarınıza bilimi eve taşıma olnağı veriyor.

Fırtına Mucitler

Alex Williams, Çev. Özlem Dağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 2010, 263 s.

Hiç durmayan kar fırtınasının hüküm sürdüğü bir şehirde yaşayan Madeline ve Rufus Breeze çok yetenekli iki kardeştir. Nesillerdir mühendislik yapan bir aileye mensup bu akıllı gençler, aynı babaları ve dedeleri gibi kendi fanlarını icat etme konusunda uzmanlaşmışlardır. Ancak havanın sürekli buz gibi olduğu bir yerde, kimse fan almak istemez. Kar fırtınası yüzünden, bir aile hariç kentteki herkes fakirleşir ve zorlu bir yaşam sürmeye başlar. Evlerini kaybetmek üzere olan Breeze ailesinin babası, pek güvenilir biri olmayan Sebastian'ın teklifiyle, fanları toplayıp sıcak bir kente giderek para kazanmayı planlar. Madeline babası ve Sebastian ile birlikte yola koyulur. Rufus'un ise annesini ve evlerini koruması gerekmektedir. Ancak olaylar planlandığı gibi yürümeyecektir.

hızlanan Osmanlı mezarlık araştırmalarına bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı mezarlığının incelenmesi, henüz yeterince kavrayamadığımız bir dünyanın karmaşık ilişkilerine, toplumsal düzenine, zihinsel yapısına ve estetik kaygılarına bizi biraz daha yaklaştıracaktır.

Atatürk, Felsefe ve Yaşam

Yaman Örs - Burcu Baytemir, Efil Yayınevi, 2010, 254 s.

Atatürk, Felsefe ve Yaşam başlıklı kitap; özenli, dikkatli bir çabanın ürünü. Yaman Örs yılların deneyimi ve birikimiyle, felsefi usavurmanın keskinliği ve inceliğiyle; genç bir yazar olarak Burcu Baytemir de hukuk bilgisiyle güçlendirilmiş tarih yaklaşımıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünme dünyasına ve eylem dünyasına yöneliyorlar. Yazarlar; Atatürk'ün "insan - dünya - bilgi" ilişkisini hangi kavramlarla kurduğunu belgelere, bizzat Atatürk'ün tanıklığına dayalı olarak anlamaya çalışıyorlar; insana: çocuğa, gence, kadına, yaşlıya, insanın neredeyse tüm hallerine; insan dünyasının temel öğelerine: laikliğe, insan haklarına, cumhuriyete, demokrasiye; bilgiye: bilime, pozitivizme, Aydınlanmaya, eleştirel düşünme olarak felsefeye ve düşüneneyleyen Atatürk'e onun kendi söylemiyle / Söyleviyle, güçlü tanıklıklarla ulaşıyorlar.

Oblomovluk Nedir?

N. A. Dobrolyukov, Çev. Mazlum Beyhan, Evrensel Basım Yayın, 2010, 232 s.

Türk okuyucusunun, özellikle Türk eleştirisinin Dobrolyubov kadar yetenekli bir eleştirmeni, varlığından bir buçuk yüzyıl sonra tanıması, geçmiş açısından gerçek bir talihsizliktir. Şimdi *Oblomovluk Nedir?* kitabı ise, geniş kapsamlı üç eleştiri örneği ve yazar hakkındaki özyaşam öyküsü ile, eleştirmenlere el ve ders kitabı olabilecek nitelikte bir yapıttır. Bize öyle geliyor ki, Gonçorav'un *Oblomov*'u dünya yazınında roman alanında nasıl başyapıtlar arasındaysa, Dobrolyulov'un *Oblomovluk Nedir?* adıyla dilimize kazandırılan eleştirisi de, yazının eleştiri alanındaki başyapıtlarından biridir.

Kültürün Kökenleri

Rene Girard, Çev. Eyten Er, Mükremin Yaman, Dost Kitabevi Yayınları, 2011, 188 s.

"Toplumsal ve siyasal gelişmenin karmaşasını kavrayamayacak çağdaş gerçekliğin her yorumuna karşı uyarıda bulunuyor. Bu gelişme (postmodernizm, nihilizm, tarihin sonu gibi) birtakım parıltılı formüllere indirgenemez. Şu andaki çatışmalar ve (hem Batı'da, hem Doğu'da) ortaya çıkan uluslararası terörizmin eyleyenlerinin köktendinci özelliği hâlâ çok bilinmeyen mimetik kuramın antropolojik geçerliliğinin bir kanıtını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, René Girard'ın görüşleri, özellikle giderek daha çok keskinleşen ve kitlesel duruma gelen siyasal ve dinsel şiddete ilişkin çağdaş dünyanın anlaşılmasında kaçınılmaz bir uğrak oluşturmaktadır."

EVRENSEL KÜLTÜR
ŞUBAT SAYISI ÇIKTI

DOSYA: Almanya'ya ilk göçün üstünden 50 yıl geçti: İşgücü olarak gittiler, insan çıktılar

Yoksulluktan kaçıp sığındıkları yerlerdeki öyküleri mutlu sonla yazılmıyor. Kimi devrilen bir teknede can veriyor, kimi yıllarca kimliksiz, kağıtsız ve vatansız. Cehennemden kaçışın sonu cennet değil. Göçmenlerin çilesi sonsuz.

Hasan Kamalak, Pelin Şener, Nermin Abadan Unat, Günter Wallraff, Seyit Aldoğan, Selmin Kaşka, Ulaş Sunata

Mehmet Aksoy Vicdan gerekir
Cihat Aral, Metin Yurdanur, Tamer Levent, Burhan Kum Başbakanın ucubesi
Ecehan Balta Feminizm, pornografi, özgürlük
Devrim Kılıç Kürt sineması
Yonca Saka Banksy: politik sanatın uzlaşmacı yüzü
Özcan Yaman, Yalçın Savuran, Yücel Tunca, Özcan Yurdalan, Murat Germen, Tanju Akleman Alış-veriş mağazasında fotomaraton
Ahmet Uhri Klipper'in az bilinen heykeli
Veysel Atayman Penn sinemasından kasaba filmlerine
Özlem Bademli Yalnızlığın başkentinde iki müzeyi: Kafka, Cemal Süreya

TEL: 0 212 255 25 46 FAKS : 0212 255 25 87 e-mail: evrenselkulturdergi@yahoo.com

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

Sanal eylemler

Kuşkusuz 2010 yılının en önemli olaylarından biri Wikileaks belgeleri oldu. Belgeler birçok ülkenin istihbarat kayıtlarını ve yakın tarihteki savaşlarla ilgili gizli bilgileri içeriyordu. Kimileri Wikileaks'i ayakta alkışlarken, kimileri de Wikileaks hakkındaki kuşkularını dile getirdi. Belgelerin doğruluğu ya da bu bilgilerin bilinçli olarak sızdırılıp sızdırılmadığı ayrı bir tartışmanın konusu. Ancak Wikileaks'ın 2010 yılı sonunda maruz kaldığı çeşitli yaptırımlar birçok insan tarafından ifade özgürlüğüne getirilen bir sınırlama olarak nitelendirildi.

Wikileaks'i sunucularından kaldıran Amazon'un yanı sıra Wikileaks'e yapılan bağışları engelleyen PayPal, Mastercard ve Visa şirketleri internet aktivistlerinin hedefi haline geldi. Bu şirketlere internet üzerinden örgütlü saldırılar düzenlendi. Amazon'a yapılması planlanan saldırıdan son anda vazgeçildi. Fakat diğer şirketler (PayPal, Mastercard ve Visa) Amazon kadar şanslı değildi; yapılan saldırılarla bu şirketlerin sunucuları bir süre çalışamaz hale getirildi. Bu protestoları yöneten Anonymous (Anonim) adlı aktivist topluluğunun bir üyesi BBC'ye yaptığı açıklamada Wikileaks ile bir iletişimlerinin olmadığını ancak eylemlerinin amacının internetin herkes için açık ve özgür karakterini korumak olduğunu belirtti.

Eylemlerini nasıl gerçekleştiriyorlar?

Peki, Anonymous ve benzer gruplar eylemlerini nasıl gerçekleştiriliyorlar?

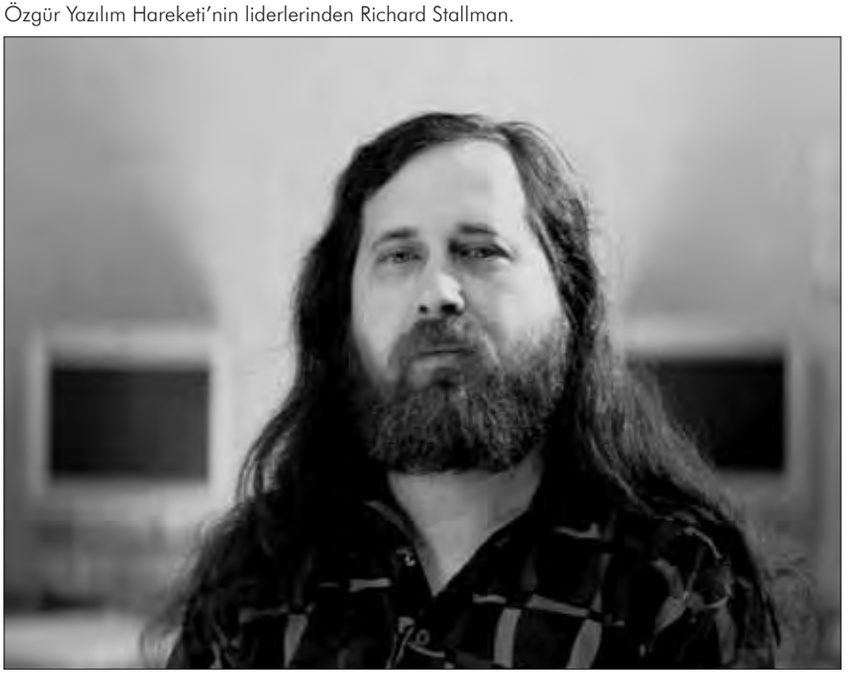
En başta belirtilmesi gereken, medyada sıkça yer alış biçiminin aksine, bu protestolar hackerlar tarafından gerçekleştirilmiyor. Medyada hack (sistemin ayrıntılarını salt eğlence ve merak amacıyla inceleme) ve crack (sistem güvenliğini aşmak için girişimde bulunma) arasında bir ayrım gözetilmiyor. Fakat bu protestolar her iki kategoriye de girmiyor. Her iki kategorideki eylemler iyi bir bilgisayar bilgisini gerektirmesine rağmen burada tartışılan protestolarda yer alabilmek için sınırlı bir bilgisayar bilgisi yeterli: Sadece internetten indirdiğiniz uygulamayı çalıştıracaksınız.

Bu eylemler, sistem güvenliğini aşarak içerideki bilgilere erişim gibi bir hedef de taşımıyor. Bilgisayar güvenliği yazınında DoS (Denial of Service – Hizmet engelleme) adı verilen bu saldırılarla hedefteki sunucu sürekli meşgul ediliyor. Böylece sunucu, gerçekten sunucudan hizmet almak isteyen kullanıcılardan gelen taleplere ya yanıt veremiyor ya da çok geç yanıt veriyor. Örneğin, on çocuk aynı anda bir bakkal dükkânına giriyor, her biri yine aynı anda ve tekrar tekrar "Bakkal Amca, ekmek kaç lira?" diye sormaya başlıyor. Bakkal, her seferinde ekmek fiyatını söylemeye çalışıyor. Ama bu süreçte hem sorulara yanıt vermekten yoruluyor hem de gerçek müşterilerine yanıt veremiyor. Dolayısıyla DoS protestolarına katılan eylemci sayısı ve hedefteki sunucu sisteminin güvenlik önlemleri eylemin başarısını doğrudan etkiliyor. Bakkalın çocukların gerçekten ekmek almak isteyen müşteriler olmadığını anlaması eylemi etkisiz kılabiliyor. Ancak bu o kadar kolay değil.

Bu bağlamda, DoS saldırılarının iki temel öğesi hedefin kaynaklarının sınırlı olması (Sınırlı işlem kabiliyeti ve bant genişliği gibi) ve bu sınırlı kaynakların olağandan hızlı bir şekilde tüketilmesidir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu eylemlerin gerçekleştirilmesi için yüksek bir bilgisayar bilgisine de gerek yoktur. Ağ güvenliği testi için geliştirilmiş çeşitli yazılımlar saldırı amaçlı da kullanılabilmektedir. Örneğin Microsoft Windows kullanıcıları LOIC adlı yazılımı http://sourceforge.net/projects/loic/ adresinden, GNU/Linux kullanıcıları ise loiq adlı yazılımı http://sourceforge.net/projects/loiq/ adresinden bilgisayarlarına indirip kullanabilirler.

Özgür Yazılım Hareketi'nin liderlerinden Richard Stallman.

Yukarıda da görüldüğü gibi son derece basit bir grafik arayüzü ile saldırı gerçekleştirilebilir

DDoS saldırısı

DDoS (Distributed Denial of Service - Dağıtık Hizmet Engelleme) ise günlük hayatta en sık rastlanan ve DoS'a göre daha etkili olan bir saldırı türüdür. DDoS'ta gönüllü insanların yaptığı eylem yerini uzaktan komuta edilen ve bir DDoS ordusunun kayıtlı askeri olduğunu bilmeyen bilgisayarlardan oluşan bir bilgisayar ordusuna bırakır. DDoS saldırısı öncesinde ağdaki bilgisayarlar taranır, güvenlik açığı olan bilgisayarlar işgal edilir ve bu bilgisayarlar esas hedefe saldırı için hazır hale getirilir. Daha sonra ele geçirilen bilgisayarlarca belirtilen hedefe doğru bir saldırı başlatılır ve hedefteki sistemin sınırlı kaynakları tüketilmeye çalışılır.

DDoS, engellenmesi zor olan bir saldırı türüdür. DDoS ile sınırlı sayıda, hatta sadece tek bir kişi bile devasa sistemleri çalışamaz hala getirebilir. Örneğin, 26 Nisan 2007 tarihinden 18 Mayıs 2007 tarihine kadar son derece gelişmiş bir internet altyapısına sahip olan Estonya'da hayat adeta durdu. E-postalar okunamadı, banka hesaplarına erişilemedi, ATM'ler çalışamadı, haber ajansları sınır ötesinden haber alamaz hale geldiler. Estonya'nın en büyük bankası Hansabank saldırıdan kaynaklı kaybının bir milyon dolar civarında olduğunu duyurdu. Estonya, saldırılardan Rusya'yı sorumlu tuttu, ancak ispatlayamadı. (1)

DDoS ülkeler arası savaşta/mücadelede son derece etkili bir silah olabilir. Her şeyin başına "e-" eklenerek sayısallaştırıldığı bir süreçte ülkeler doğal olarak internete daha bağımlı hale geliyorlar. Estonya örneğinde olduğu gibi internette yaşanacak herhangi bir sorun ülke alt yapısını dumura uğratabiliyor.

DoS ve DDoS saldırılarının lehindeki ve aleyhindeki tezler

Peki, DoS ya da DDoS saldırıları, toplumsal mücadelelerde meşru bir eylem biçimi midir? Yazının başında da belirtildiği gibi Wikileaks'e yönelik baskıları protesto etmek amacıyla harekete geçen gruplar amaçlarını internetin herkes için açık ve özgür karakterini korumak olduğunu belirtiyorlar. Fakat aynı gerekçeleri öne sürerek bu protestoları etik bulmayanlar da var. Bu kişiler, eylemlerin, başkalarının bilgiye erişim hakkını ve ifade özgürlüğünü engellediğini düşünüyor.

Özgür Yazılım Hareketi'nden tanıdığımız Stallman *Guardian*'daki yazısında (2) devletlerin işkencecileri ve katilleri yakalamak yerine Anonymous eylemcilerinin peşine düştüğünü söylüyor. Stallman'a göre hükümetler savaş suçlularını cezalandırdığı ve gerçekleri açıkladığı gün internetteki bu tarz toplulukların eylemlerini tartışabiliriz. Ancak Stallman gibi düşünmeyenler de var. Bu kişilere göre her ne amaçla olursa olsun, bu tarz eylemler internet kullanıcılarına zarar vermektedir.

Bunun dışında DoS ve DDoS saldırılarının lehindeki ve aleyhindeki tezler kısaca şöyledir: (3)

Lehinde:

- Bazı yerlerde protesto eylemleri ancak mahkeme ya da polis izniyle mümkün olduğundan daha hızlı ve pratiklerdir.
- Az kişiyle hedef üzerinde büyük bir etki yapılabilir.
- Sokak eylemlerinin politikacılar üzerinde bir etkisi olmamaktadır.
- Sokak eylemleri şiddet ortamına sürüklenebilmektedir, bu eylemlerde ise böyle bir risk yoktur.

Aleyhinde:

- Bu tarz eylemler bazı ülkelerde yasadışı kabul edilmektedir.
- Çok az sayıda insan, çok büyük saldırılar gerçekleştirebilirler. Eylemler kitlelerin duygusunu yansıtmayabilir.
- Sokak protestoları özel bir konu hakkındaki öfkeyi daha iyi yansıtmaktadır.
- Saldırı kadar, saldırı sonrasında saldırıya uğrayanın tekrar ayağa kalkması da kolay ve hızlı olduğundan etkisi kısa sürelidir.
- Özellikle internet erişim hızının sınırlı olduğu yerlerde diğer internet kullanıcılarının antipatisini toplayabilir.

Aslında bu eylemleri etik bulmayanların tezleri her grev sonrası ya da protesto sonrası ekrana yansıyan "hassas" vatandaş tepkilerine benziyor: Grevin günlük yaşamı kesintiye uğrattığı, miting nedeniyle trafiğin felç olduğu, boykot nedeniyle öğrencilerin yemekhaneden faydalanamadığı vb. gibi. Dolayısıyla herhangi bir eylem tarzını biçimsel olarak etik/etik dışı şeklinde kategorilendirmek pek doğru gelmiyor. Eylemin hangi toplumsal bağlamda gerçekleştiği, hedefleri ve meşruluğu daha belirleyici bir nitelik taşıyor. DoS ve DDoS eylemlerini bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor.

DİPNOTLAR

1)http://en.wikipedia.org/wiki/2007_cyberattacks_on_Estonia, son erişim 19 Ocak 2011.

2) http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/dec/17/anonymous-wikileaks-protest-amazon-mastercard

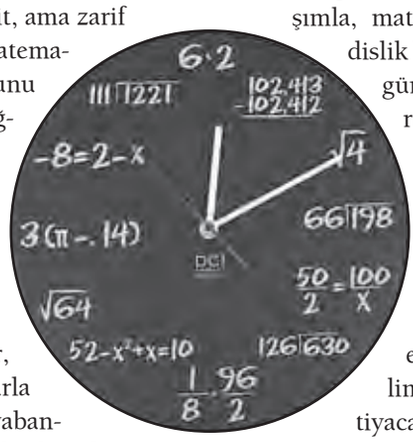
3)http://www.zdnet.com/blog/igeneration/for-and-against-ddos-attacks-as-a-legitimate-form-of-protest/7167?tag=nl.e539, son erişim 19 Ocak 2011.

Matematik öğretimi ne işe yarar?

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

Tahtada basit bir sayı problemi ve çözümü vardı: İki asal sayının toplamı 103 ise farkları kaçtır? Problemin çözümünde çok bilinen bir akıl yürütmeyi kullanmıştık. 103 tek sayı olduğuna göre bu iki asal sayının ikisi de tek sayı olamaz. Biri tek, diğeri çift sayıdır. O halde asal ve çift sayı olan sadece 2 olduğundan, bu sayılardan biri 2, diğeri 101'dir. Problemin çözümünü bu şekilde yaptıktan sonra öğrencilerimden biri, "Ne kadar güzel bir soru" dedi. Ben de onaylayarak, "Çok basit, ama zarif bir kurgusu var" karşılığını verdim. Matematiğin böylesi güzelliklerle dolu olduğunu söyledim, ama tam o sırada diğer bir öğrencim farklı düşündüğünü dile getirmeye başlamıştı bile: "Ben güzel olan bir şey göremiyorum, sizlerin bu kadar etkilenmenize de şaşırıyorum doğrusu, ortaokuldan bu yana kendime hep soruyorum: Niye matematik öğreniyoruz, matematik ne işe yarıyor?" Yıllardır, hemen her girdiğim sınıfta bu sorularla karşılaştığımdan böylesi bir tepkiye yabancı değildim. Daha önceden olduğu gibi bu kez de matematik ne işe yarar sorusuna, müzik ne işe yarar, şiir ne işe yarar gibi sorularla ironik bir yanıt verdim. Matematiğe, "Ne işe yarar?" penceresinden bakmanın doğru olmadığını söyledim, zil çaldı, ders bitti. Teneffüse çıkarken kurduğum birkaç kaçamak cümlenin öğrencimi tatmin etmediğini fark etmenin huzursuzluğunu yaşıyordum. Bu yüzden, hep yazmayı düşündüğüm bu satırları kaleme alma ihtiyacını her zamankinden daha çok hissederek, öğrencimle konuşurcasına düşünmeye başladım.

Öğrenciler matematikten neden yakınırlar? Bu soruya farklı yanıtlar verilebilir, ama öğrencileri matematikten uzaklaştıran en önemli neden, ülkemizdeki matematik öğretiminin matematiğin ruhuna uymayan yanı olsa gerek. Ülkemiz eğitim sisteminin ezberci, bellemeye yönelik yapısı, öğrencileri matematikle uğraşının gereksizliği sonucuna götürüyor. Bu yüzden "matematiğe ne gerek var"a kadar giden bu tepkileri yadırgamıyorum. Birisine bir konuyu "Sorma, yalnızca öğren." diyerek anlatmanın dinleyen için ne denli sıkıcı olacağını belirtmeye gerek yok sanırım. Keşfetmenin, anlamanın tadını alamayan birçok öğrenci matematiğin güzelliğini göremeyip, matematiği salt pratik yararlılık olarak ele alıyor. Öğrencilerin böylesi bir sonuca ulaşmalarında, "Bakın, size bunun böyle olduğunu söylüyorum" cümlesiyle özetlenebilecek tepeden inmeci öğretim yöntemlerinin önemli bir payının olduğu kanısındayım. Kuşkusuz bu sorun sadece ülkemizde yaşanmıyor. Bütün dünyada, daha iyi bir matematik öğretiminin nasıl olması gerektiği üzerine araştırmaların yapıldığını, çalıştayların düzenlendiğini biliyoruz. Ayrıca eğitim ve öğretimin ekonomik, kültürel birçok etkene bağlı olarak gerçekleştiğini düşündüğümüzde, matematik öğretimindeki güçlüğü, sorunun çetinliğini anlamak daha da kolaylaşıyor.

Neyi amaçlar matematik öğretimi? Bugünkü noktadan baktığımızda, tümdengelimci bir yaklaşımla, matematiğin amacının mühendislik bilimlerinin, teknolojinin ve günlük hayattaki diğer alanların gereksinim duyduğu matematik bilgisini kazandırmak olduğu düşünülebilir ve doğrudur da… Ancak "bugün" üzerinden değil de, tümevarımcı bir yaklaşımla, matematiğin "var edildiği" ilk çağlara dönelim… Matematik, nasıl bir ihtiyaca karşılık olarak varlığını insan bilincinde göstermiştir? Bu çağlarda insan, kendi varlığını sorgularken felsefeyi, doğayı sorgularken astronomiyi keşfetmiştir. İnsanın belki yaşamı sürdürmesinde değil, yaşamı sorgulamasında ihtiyaç duyduğu soyutlama gücü de matematiği "var etmiştir". Soyut düşünebilen insan matematiğin sonsuzluğunu keşfederken, matematik de insanın soyut düşünebilmesini geliştirmiştir. Sıfır sayısını hiç düşündünüz mü? Hep var mıydı sıfır sayısı? Yüzyıllar önce ilk kez Hindistan'da kullanıldığı kabul edilen sıfır sayısı insanın soyutlama gücünün dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir. Soyut düşünebilen bir kişi, neden sonuç ilişkileriyle araştıran, inceleyen, kuşku duyan, kendini ve çevresini sorgulayan, keşfetme sezgisi olan kişidir. Okul matematiğinin öncelikli amacı da insanlarda soyut düşünebilmeyi geliştirmektir. Hemen her ülkenin eğitim sisteminde en temel ders olarak yer alan matematik, soyutlama gücü olan insanların yetiştirilmesini hedefler.

Matematik öğretimi soyut düşünebilmeye nasıl katkı sağlar? Bir matematik probleminde (bu problem, yazının başındaki basit sayı problemi de olabilir) izleyeceğimiz yolu kabaca şöyle bir düşünelim. Öncelikle problemi anlamaya, tanımlamaya çalışırız (farklarının soruluyor olması nedeniyle bu problemde iki sayının da bulunmasının gerekip gerekmediğini). Sonrasında, elimizdeki verilerin özellikleri ve bu özelliklerin söz konusu problem için nasıl bir anlam taşıdığı üzerinde düşünürüz (asal sayıların özelliklerini, bu iki sayının toplamının 103 ola-

rak verilmesinin ne anlama geldiğini). Bilinmeyeni bulmak için elimizdeki verilerin hangi özelliklerini, nasıl kullanmamız gerektiğini, veriler ve bilinmeyen arasındaki ilişkiye bakarak, bulmaya çalışırız (toplamı 103 olacak iki sayıdan birisinin çift, diğerinin tek sayı olması gerektiği; asal ve çift olan sayının 2 olacağı). Eğer bir ilişki bulamıyorsak, benzer ya da ilişkili diğer durumlarda yapılanlardan ya da yaptıklarımızdan yararlanmaya çalışırız (sayılarla ilgili daha önce çözdüğümüz ya da gördüğümüz problemler). Sonunda çözüm için bir yol ya da plan elde etmiş olmamız gerekir (toplamı 103 olan iki sayıdan birisi 2 olduğuna göre diğeri 101 olacaktır). Geriye sadece planı uygulamak, bilinmeyeni bulmak ve elde ettiğimiz çözümü kontrol etmek kalmıştır (101–2 = 99).

Matematik problemlerinin çözümünde izlenen bu basit adımların içinde soyut düşünebilmenin temel öğeleri olan, muhakeme, sezgi, araştırma, yaratıcılık, keşfetme gibi kavramların olduğu açıkça görülüyor sanırım. Bir hekimin hastasının sağlık sorununu çözmesinde, bir öğretmenin konunun öğrenciler tarafından en iyi biçimde öğrenilmesini sağlama çabasında, bir sosyologun toplumsal bir soruna yaklaşımında, bir teknikerin elektronik bir cihazı tamir edişinde izlediği yolun bir matematik probleminin çözümünde izlenen yoldan çok farklı olmasa gerek. Bu noktada matematik öğretiminin günlük hayatımızdaki karşılığını yalın bir biçimde açıklayan Reyyan Ayfer'in şu sözlerini aktarmak isterim. "(…) Matematik eğitimi alınca insanın hayatına neler katılıyor? Birincisi, bir kere disiplin getiriyor. Problem çözme yeteneklerimizi geliştirmeyi sağlıyor. Problem çözmek deyince akla sadece matematik problemi çözmek gelmemeli. Yani sabah kalkıyorsunuz, problemle karşılaşıyorsunuz. Nasıl bir problem? Bir sürü iş yapılacak: Yumurta pişecek, süt ısıtılacak, küçük giydirilecek, siz bu arada giyineceksiniz, eşyalarınızı toplayacaksınız, anahtarınızı unutmamanız lazım. 'Hangisi önce yapılmalı, o olurken o aradaki vakti nasıl değerlendirmeli?' bile bir disiplin, bir düşünme gerektiriyor. Bu disiplini matematik eğitimi kendi verdiği yöntemlerle size sağlıyor. O yöntemleri siz hayatınızın her adımında kullanmaya başlıyorsunuz."

Matematiksel çalışma, varsayımlar oluşturma, sonuç çıkarma, kanıtlara ulaşma, hipotezler kurup bunları teoremlerle destekleme temeline dayanır. Bu becerileri geliştirmek okul matematiğinin esas amaçlarından birisidir. Yaygın inanışın aksine, matematik, okulda öğrendiğimiz ve yetişkin olur olmaz tamamen unuttuğumuz birkaç aritmetik oyundan ibaret değildir. Öyle olsaydı tüm dünyada insanların matematik eğitimi gibi bu kadar uzun ve zahmetli bir uğraş içinde olmamaları gerekirdi. "Matematik genelde öğrencilerin pek hoşuna gitmez, neden 'korkunçtur' matematik?" sorusuna dünyaca ünlü matematikçimiz Cahit Arf, "Belletmeye çalışırlar da onun için. Hâlbuki bellemek değil, anlamak, keşfederek anlamak gerek matematiği" diye yanıt verir. Gerçekten de okullarımızda matematik öğretimi gerek lise ve üniversite giriş sınavları, gerekse salt bilgi yığınından oluşan yüklü müfredat programları yüzünden anlamaktan çok bellemeye yöneliktir. Örneğin, Öklid geometrisinin en temel teoremlerinden birisi olan üçgenin iç açılarının ölçüleri toplamının 180° olduğunu her öğrenci bilir, ancak kanıtlama ihtiyacı hissetmez. Oysa biraz düşünen, birkaç basit aksiyom ve teoremi bilen herkes bu teoremi küçük bir çabayla kanıtlayabilir. Matematiğin burada bizden istediği, görünenin arkasında görünmeyen ama var olan ve gördüğümüzü var eden bütün parça ve süreçleri fark etmemiz, bulmamızdır. Yapacağımız kanıt, önümüze sadece son sahnesi ile konmuş bir filmi başına dönerek izlemek kadar heyecanlı ve zevklidir aslında.

Basit bir teoremi bile kanıtlama yerine bellemeyi tercih eden, kanıtlama isteği, sezgisi olmayan birisinin günlük hayatta karşılaştığı bir sorunu algılayıp çözmede sıkıntı yaşaması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü olayların, sorunların nedenlerinden çok sonuçları üzerinde durup sorunu doğru tanımlamak için düşünmeyen, verili bilgiyi sorgulamayan, gördüğünü bir fotoğraf karesi gibi algılayıp o fotoğrafı oluşturan detayları görmeyen bir zihinsel yapı problem çözümünde izlenecek adımları atmaksızın çözüme ulaşmak isteyecektir. Bu durumda, çözüm için izlenen yol ve planın problemi çözmekte yetersiz kalacağı açıktır. Sorunu çözme, öncelikle sorunu doğru anlama ve sorunla ilişkili görünen ve görünmeyen tüm durumları değerlendirmeyi gerektirir; çözüm oluşturma aşamasına ancak bundan sonra geçilebilir. Tüm bu sürecin, bir matematik problemini çözmede izlenecek yola ilişkin bu yazıda önceden söz ettiğimiz süreçle benzerliği, hatta aynılığı dikkat çekicidir. Diğer bir deyişle günlük problemleri çözmede izlenen yol ile matematik problemini çözmede izlenen yol aynıdır, farklı olan sadece problemlerin kendisidir. Kısacası, matematik, bilinenle bilinmeyen, görünenle görünmeyen arasında ilişki kurmayı öğretir bize.

Mesleği bakımından matematiğin çok uzağında görünen ünlü oyun yazarımız Haldun Taner yukarıdaki bu durumu ne güzel açıklıyor: "Türkiye'nin bazı alanlarda ortaçağ çıkmazlarına saplanıp kalışının, ipe sapa gelmez yanıltmacalar içinde yokuş aşağı gidişinin, özü ve esası unutup sen ben dalaşına girişinin kökeninde düşünce yoksulluğu yatıyor bence. Matematik düşünce disiplini hor görüldüğü için az ve öz yerine bol ve boş konuşuluyor."

Bu sözler üzerine düşünüyorum, acaba soyut düşünebilme yeteneği gelişmiş bireylerin çoğunlukta olduğu bir toplumda; "bol ve boş" konuşan bu kadar çok siyasetçi siyaset yapabilir miydi? Düşünüyorum, acaba görsel ve yazılı medyada kirlilik yaratanlar, insan yaratıcılığının estetik açıdan en güzel ürünlerinden biri olan matematiğin biraz olsun farkında olabilseydiler, bugün olayları değil de kişileri tartışır olur muyduk? Düşünüyorum, acaba akşam televizyon kanallarında izlediğimiz tartışmalarda karşısındakini dinlemeyen, karşısındaki konuşmacı konuşurken kendisinin ne söyleyeceğini düşünen, daha doğrusu "düşünmeyen" insanlar olur muydu? Düşünüyorum, acaba matematiği belleyerek değil de keşfederek, anlayarak öğrenebilseydik sosyal belleği bu denli zayıf insanlardan oluşan bir toplum olur muyduk?

Bu düşüncelerim okur tarafından abartılı bulunabilir, sanki matematiğin sihirli bir değnek olduğu, bütün sorunları çözebilecek bir güç gibi gösterildiği sonucu çıkarılabilir. Mutlaka, insanların yaşadığı sorunlarda ve çözümlerinde ekonomik, sosyal, psikolojik etkenler en önemli rolü oynuyor. Ama soyutlama gücü zayıf, neden sonuç ilişkisini kurgulayamayan, matematiği gerektiği gibi yaşayamayan insanların çoğunlukta olduğu toplumlarda bilimin, sanatın, siyasetin, inançların sağlıklı biçimde yaşanamayacağını belirtmek yanlış olmaz sanırım.

Matematiksel mantık alanında çığır açıcı çalışmalara imza atmış ünlü düşünür Bertrand Russell'ın insanın neden matematik öğrenmesi gerektiğini açıklayan sözleri son söz olsun isterim: "Arzu edilen şeyin sadece yaşamak olgusu olmayıp, yüce şeyler üzerinde düşünerek yaşamak sanatı olduğunun hatırlanmasında yarar vardır."

Bu küçük dünyamızdan başka bir dünya daha var:

Matematik Dünyası!

84. sayı

Giderek daha fazla çocuk ve genç eğitim görüyor, okur yazar sayısı ve ülkenin ortalama eğitim ve bilgi düzeyi artıyor. Demek ki eğitim giderek demokratikleşiyor. Bu da kimsenin karşı çıkamayacağı kadar iyi bir şey.

Ama "giderek daha fazla çocuk ve genç eğitim görüyor" cümlesi eksik ve eksik olduğu için de yanıltıcı. Doğrusu şöyle olmalıydı: Giderek daha fazla çocuk ve genç aynı eğitimi görüyor. Çünkü eğitim sistemimizin yapısı merkezi. Her şey Ankara'da belirleniyor. Sadece müfredat değil, eğitim sisteminin ilke ve yöntemlerinden öğretmenlerin düzeyine, kitapların sayfa sayısından okulların fiziksel koşullarına ve öğrenci ve öğretmenlerin giyim kuşamına kadar eğitimle ilgili her şey tek elden belirleniyor.

Herkesin aynı eğitim sisteminden geçmesinin sakıncası belli: Bireylerin aynı boyutta düşünmelerine, sivriliklerinin, özgünlüklerinin, yaratıcılıklarının törpülenmesine, birbirlerine benzemesine yol açar. Ama tek tip eğitim sisteminin bana kalırsa bundan çok daha vahim bir sonucu var: Ne kadar çok kişi aynı tip eğitimden geçerse, eğitimin düzeyi o kadar düşer, eğitim o kadar vasatlaşır. Bunun nedeni gayet basit: Binler için müfredat hazırlamak başka, yüzbinler için başka, milyonlar için başka... Eğitilen kişi sayısı binlerden milyonlara fırladığında, eğitime yeni katılanların seviyesi ister istemez diğerlerinden daha düşük olur ve yeni sistem milyonların ortalama zekâsına, karakterine, yapısına, kapasitesine, düzeyine adapte olmak zorunda kalır.

Özetle söylemek gerekirse, merkezi eğitim sistemi ancak vasat insan fabrikası olarak nitelendirilebilir.

[...]

Sıradaki Konusu

TÜREV II

Fonksiyon Çizimi

EL NO: 139
Gizli Tuzak!

♠KJ74
♥AK4
♦J4
♣J874

G	K
1♠	2NT(1)
3♣(2)	4♥(3)
5♥(4)	
6♠	pass

4NT

K
B D
G

♠AQT62
♥32
♦AQ982
♣2

1) Jacoby 2NT (4+ Pik tutuşu 13-15 HCP)
2) Trefl kısalığı
3) Cuebid
4) 2 key-card

Kotrat : 6♠
Atak : Trefl as ve Trefl rua devam eder. İkinciye çaktık.
Tehlike ne olabilir? Nasıl devam etmeliyiz?
Yanıt: Oyunun çıkarı için Karo empası geçmek zorundadır. Karo dağılımı 3-3 ise koz dağılımı 4-0 olsa da oyunumuz batmaz. Karo rua ikili kozlar 4-0 ise batarız. Karo rua ikili ise kozların 3-1 olması durumunda oyunumuzu yapabiliriz ancak dikkatli oynamak gerekmektedir. Bu amaçla yere kozla değil Kör'le geçmeliyiz. Karo empası yapar, karo dam çeker ve karoya yerden büyük çakarız. Kozla ele gelip bir Karo'ya tekrar yerden büyük çakıp kozları temizleriz.

Tüm dağılım

♠KJ74
♥AK4
♦J4
♣J874

♠3
♥T65
♦T763
♣AKQ93

K
B D
G

♠985
♥QJ987
♦K5
♣T65

♠AQT62
♥32
♦AQ982
♣2

EL NO: 140

♠AK87
♥T87
♦7654
♣87

G	B	K	D
1♦	2♥	Kontr	4♣
4♠	p	p	p
p	p		

Kontrat : 4♠
Atak : ♥ rua ve Doğu uyar.

K
B D
G

♠QJT9
♥A62
♦AK93
♣A6

Deklarasyondan Batı'da 6'lı Kör, Doğu'da en az 7-8 tane Trefl vardır.
Kayıplarımızı sayarsak 2♥, 1♣, 1-2 tane Karo toplam 4-5 kaybımız var.
Üç tur koz çektik, Batı iki tur uydu. Karo as oynadık Doğu'dan vale geldi. Trefl as çektik iki taraf uydu. Nasıl devam etmeliyiz?
Yanıt: Batının eli şimdilik 6 Kör, 2 Pik, bir Trefl'e uyduğuna göre 2 Trefl 3 Karo veya bir Trefl 4 Karo olmalı. 2 Trefl varsa 8'liden küçük olmalı yoksa yine batarız. Şimdi Trefl oynayıp eli Doğu'ya veririz.
Son durum aşağıdaki gibidir. Elden bir Trefl oynayıp eli Doğu'ya verirken yerden Kör veririz. Doğu ikinci Trefl'liyi oynadığında elden Karo yerden Kör atarız. Doğu üçüncü Trefl'liyi oynadığında elden çakarız şimdi Batı sıkışmıştır. Kör kırarsa yere bir kup yaparak Kör sağlarız. Karo kırarsa, Karo oynayıp Karo sağlarız. Doğu Trefl'iyi almazsa, Kör oynayıp eli Batı'ya veririz. Batı ikinci Kör'ü de aldıktan sonra Trefl 10'lu oynarsa bağışlarız ve kontratı yaparız.

♠7
♥108
♦765
♣7

♠---
♥KQJ9
♦QT8
♣---

K
B D
G

♠---
♥---

♣KQJT943

♠9
♥62
♦K93
♣6

Tüm dağılım

♠AK87
♥T87
♦7654
♣87

♠75
♥KQJ954
♦QT82
♣5

K
B D
G

♠432
♥9
♦J
♣KQJT9432

♠QJT9
♥A62
♦AK93
♣A6

Bahar Kürekli baharkurekli@hotmail.com

Satrancın kısa tarihi

Satrancın geçmişi ile ilgili bulgular sürekli değişiklik gösterse de şu anda 4000 yıllık bir geçmişe dayandığı tahmin edilmektedir. Satrancın atası olarak kabul gören oyunların Mısır, Çin, Anadolu ve Mezopotamya'da oynandığı düşünülmektedir. Mısır'da Kraliçe Nefertiti'ye ait piramidin üzerindeki plaka kayıtlar, satrançla ilgili bilinen ilk dökümanlardır.

Satranca ait ilk yazılı belgelere, MS 3.-4. yüzyıllarda Hindistan'da "Çaturanga" adlı Sanskritçe oyunda rastlanmıştır. Çaturanga'nın daha sonra 5. yüzyılda İran'a geçtiği ve "Çatrang" adını aldığı, 6. yüzyılda ise Arap istilası sonucunda İslam dünyası ile tanışarak "Satranj" olarak değişikliğe uğradığı biliniyor. Hindistan da oyunun bugünkü normlarına göre şekillenmesi de aynı döneme denk geliyor. Yine bu yıllarda satrancın, Çin'de "Sat-Ran-Çu" adıyla oynanmaya başlandığı ve tarihçiler tarafından Çaturanga'nın din zulmünden kaçan Budist rahipler yoluyla Çin'e götürüldüğü düşünülüyor. Satranç, Endülüsler vasıtasıyla İspanya'ya oradan da Avrupa'ya yayılmıştır. Arap ve Avrupa el yazmalarından sonra ilk yazılı satranç kitabı İspanyol Lucena tarafından yazılmış ve kitapta satranca eklenen yeni kurallar yayınlanmıştır.

Lucena-1497'de Yayınlanan Kitabı.

Modern satranç

İlk büyük uluslararası turnuva 1851 tarihinde Londra da Howard Staunton organizatörlüğünde gerçekleşmiş, ilk resmi dünya şampiyonluk maçı ise; Steinitz ve Zukertot arasında 1886 yılında oynanmıştır. Steinitz'in galibiyeti ile sonuçlanan maç, Wilhelm Steinitz'i ilk resmi satranç şampiyonu olarak tarihe geçirmiştir. Steinitz, satrancı bilimsel olarak inceleyen ve strateji kuralları geliştiren ilk kişidir. Doğrudan rakibin şahına saldırma niyetli eski oyun tarzı Steinitz'in getirdiği yeni stratejik oyun yapısı karşısında tutunamayınca bu anlayış terk edildi. Steinitz'in oyuna katkıları azımsanmayacak kadar olsa da bugün bazı teoremleri reddedilmektedir. Ona göre şah güçlü bir saldırı silahıdır, oyun içinde aktif olmalıdır. Ancak ondan sonra getirilen teoriler bunu kesinlikle kabul etmez ve şahı savunulması gereken pasif taş olarak görür. Steinitz satranca bakış tarzı ve getirdiği yeniliklerle modern satrancın babası sayılır.

1800'lü yıllarda dünya şampiyonuna kendi rakiplerini seçme hakkı tanınmıştı. Steinitz'de 8 yıl elinde bulundurduğu unvanını bu karşılaşmalardan birinde Emanuel Lasker'e kaptırdı. Aslen matematikçi olan Lasker, Steinitz'den farklı olarak satranca psikolojik yaklaşımı getirmiştir. Onun oyun stili oynamaktan çok oynatmamak üzerine kurulmuştur. Hatalı olarak görünen hamleler yapsa da bunlar aslında tamamen karşı tarafı sıkıştırmak ve zor durumda bırakmak amacını taşımaktadır. Psikolojik açıdan satrancı ele alan ilk isimdir. Ona göre satranç iki beyin arasındaki psikolojik savaştır ve bu savaşta 27 yıl boyunca zirvede kalıp tahtını Capablanca'ya kaptırmıştır. Satrancın ilk harika çocuklarından olan Küba'lı Capablanca 13 yaşındayken Juan Corzo'yu yenerek Küba Şampiyonu olmuştur. Satranç tarihinde en büyük doğal yetenekler arasında sayılan Capablanca "satrancın Mozart"ı olarak anılır. Sade bir satranç stiline sahip olan yetenek, oyununu geliştirmeye yönelik bir çaba göstermediği için eleştirilir. 1927 yılında şampiyonluğu Alexander Alekhine'e kaptıran oyuncu liderliği 6 yıl koruyabilmiştir.

Garry Kasparov

20. yüzyıl'ın ikinci yarısından günümüze kadar olan aralığa bakacak olursak öne çıkan isimler şöyle; Mikhail Tal (Dünya Şampiyonu: 1960-61), Tigran Petrosian (Dünya Şampiyonu: 1963- 1969), Boris Spassky (Dünya Şampiyonu: 1969-1972), Robert James Fischer (Dünya Şampiyonu: 1972-1975), Anatoly Karpov (Dünya Şampiyonu: 1975 - 1985, FIDE* Dünya Şampiyonu: 1993 - 1999), Garry Kasparov (Dünya Şampiyonu: 1985 - 1993, PCA** Dünya Şampiyonu: 1993 - 2000), Alexander Khalifman (FIDE Dünya Şampiyonu: 1999-2000), Ruslan Ponomariov (FIDE Dünya Şampiyonu: 2002-2004), Rustam Kasımdzhanov (FIDE Dünya Şampiyonu: 2004-2005), Veselin Topalov (FIDE Dünya Şampiyonu: 2005-2006), Vladimir Kramnik (Klasik Dünya Şampiyonu: 2000-2006, Mutlak Dünya Şampiyonu: 2006-2007), Vishwanathan Anand (FIDE Dünya Şampiyonu: 2000-2002, Dünya Şampiyonu: 2007-...)*** olmuştur.

Bu önemli isimler arasında en çok tanınan ve medyatikleşen isim pek çok uzman tarafından hâlâ tarihin en kuvvetli oyuncusu olarak görülen Garry Kasparov'dur. 1985'ten 2001 yılına kadar FIDE'nin yayınladığı rating listelerinde hep bir numara olan Kasparov 2851 ELO puanı ile rekoru hala elinde bulunduruyor. Stil olarak Alekhine'i örnek aldığını söyleyen oyuncunun, ataklarında Botvinnik etkisi göze çarpar. 2005 yılında aktif satrancı bırakan Kasparov'un ELO reytingi kurallar gereği 1 yıl tutuldu ve 2006 yılında listeden çıkarıldı. Aynı zamanda açılış teorisine çok büyük katkılarda bulunan Büyük Usta, bilgisayarlarla yapılan açılış hazırlıklarının önemini kavrayan ilk dünya şampiyonudur.

*FIDE: Uluslararası Satranç Federasyonları Birliği. FIDE'nin kuruluşu 1924 Temmuz'una denk düşüyor. 1999 yılında Uluslararası Spor Komitesi tarafından tanınan FIDE bünyesinde barındırdığı 170 üye federasyon ile dünyanın en büyük spor organizasyonudur. FIDE tarafından, internet üzerinden satranç, bilgisayar, satranç programları gibi gelişmeler doğrultusunda "Satranç Kuralları"nın yeni düzenlemeleri yapılmaya devam edilmektedir.

**PCA: Profesyonel Satranç Birliği. Satrancın profesyonelleşmesi ve büyük ustaların haklarını savunabilmesi için Kasparov tarafından kurulan GMA (Büyük Ustalar Birliği) 1993'te yerini Profesyonel Satranç Birliği'ne bıraktı.

***1998'den sonra iki ayrı dünya şampiyonluğu kabul edilmeye başlanmıştır. Biri FIDE'nin (Dünya Satranç Federasyonu) düzenlediği dünya birinciliği turnuvasını kazanan dünya şampiyonu, diğeri de Profesyonel Satranç Birliği'nin şampiyonu. Bu durum 2006 yılında sona ermiş ve iki dünya şampiyonluğu unvanı birleştirilmiştir.

Kaynakça

1-www.fide.com
2-http://www.tsf.org.tr
3-http://www.chessbase.com/
4-http://www.bilimveteknoloji.net/satranc/satratarih/gelisimi.htm
5- http://www.satrancarsivi.com
6-http://www.mertada.com

FIDE Ocak 2011 ELO listesi

FIDE Ocak 2011 ELO listesini açıkladı. FIDE'nin Patrik lakaplı satrancın profesörü kabul edilen Mikhail Botwinnik'e adadığı 2011 yılının listesinde başı çeken isim, geçen yılın yıldızı 1990 doğumlu büyük usta Magnus Carlsen. Satranç tarihine, 3. en genç usta olarak geçen Norveç doğumlu Carlsen 17 karşılaşmada 10 puan elde ederek 1.liğe yerleşmeyi başardı. İkinci sırada ise kasım ayının lideri Hintli Viswanathan Anand yer aldı. 3.lük de ise 9 karşılaşmada 4 puan toplayan Ermeni Levon Aronyan yerini korudu. Carlsen'in ezeli rakibi olarak gösterilen, dünyanın en genç büyükustası olma başarısını gösteren Sergey Karjakin ise 20 karşılaşmadan 16 değerlendirme puanı toplayarak 4 sıra birden yükselip 5.liğe oturdu. Ukraynalı büyükusta, Kasparov tarafından dünya şampiyonluğuna en büyük aday olarak gösterilmektedir.

Sergey Karjakin

Dünya sıralaması ilk 10

Sıra	Soyisim, İsim	Unvan	Ocak 2011	Maç Sayısı	Doğum Yılı
1.	Carlsen, Magnus	GM	2814	17	1990
2.	Anand, Viswanathan	GM	2810	17	1969
3.	Aronian, Levon	GM	2805	9	1982
4.	Kramnik, Vladimir	GM	2784	16	1975
5.	Karjakin, Sergey	GM	2776	20	1990
6.	Topalov, Veselin	GM	2775	10	1975
7.	Grischuk, Alexander	GM	2773	20	1983
8.	Mamedyarov, Shakhriyar	GM	2772	9	1985
9.	Ivanchuk, Vassily	GM	2764	0	1969
10.	Nakamura, Hikaru	GM	2751	16	1987

Türk oyuncular arasında ise 1.lik ilk büyükustamız (GM) deneyimli oyuncu Suat Atalık'ın oldu. 2.likte Ukrayna doğumlu transfer oyuncumuz Mikhail Gurevich yer alırken, geçtiğimiz yıl büyük usta unvanını alan genç ustamız Barış Esen 3.lüğe yerleşti.

Ayın 'söz'ü

"Satranç tüm savaşların üstündedir."
Emanuel LASKER

Gurevich, Mikhail - Atalık, Suat
24.02.2007 Round: 8.1
Mediterranean Erkek&Kadın Şampiyonası (Fransa)

1. Af3 Af6 2.c4 c5 3.g3 b6 4.Fg2 Fb7 5.O-O e6 6.Ac3 Fe7 7.d4 cxd4 8.Vxd4 d6 9.Kd1 a6 10.b3 Abd7 11.Ag5 Fxg2 12.Şxg2 O-O 13.Age4 Vc7 14.Fa3 Ac5 15.Axf6+ Fxf6 16.Ve3 b5 17.Fxc5 dxc5 18.Kac1 bxc4 19.bxc4 Kab8 20.Ae4 Fe7 21.Kc2 Vc6 22.Vf3 Va4 23.Kcd2 Kfd8 24.Kxd8+ Kxd8

Türk spocular ilk 10

Sıra	Soyisim, İsim	Unvan	Ocak 2011	Maç Sayısı	Doğum Yılı
1.	Atalık, Suat	GM	2616	0	1964
2.	Gurevich, Mikhail	GM	2613	0	1959
3.	Esen, Bariş	GM	2533	0	1986
4.	Can, Emre	GM	2483	0	1990
5.	Yılmaz, Mustafa	IM	2477	20	1992
6.	Haznedaroğlu, Kıvanç	GM	2456	8	1981
7.	Atalık, Ekaterina	IM	2444	0	1982
8.	Erdoğdu, Mert	IM	2417	0	1979
9.	Soylu, Suat	IM	2416	0	1960
10.	Kanmazalp, Oğulcan	IM	2404	11	1992

ELO; FIDE tarafından hesaplanan, satranç sporcularının oyun gücünü gösteren uluslararası puan türüdür. İsmini Arpad Elo'dan almıştır. Satranç gibi iki kişilik oyunlarda yetenek ölçmek için kullanılır, hesaplanması oldukça karmaşıktır. Ülkemizde ise UKD (ulusal kuvvet derecesi) adı verilen sistem kullanılmaktadır. Ancak federasyon UKD ve ELO hesaplamalarını kendileriyle irtibata geçildiğinde hesaplayabilmektedir.

2010-2011 Türkiye Satranç Şampiyonası Antalya'da

04 - 14 Şubat 2011 tarihleri arasında Antalya - Kemer Limra Otel'de gerçekleşecek olan turnuva; 10 tur İsviçre sistemine göre, 90+30 dk.(40 hamle tamamlandığında) + 30 sn. eklemeli tempo ile oynanacak. TSF tarafından organize edilen turnuva da toplam 30.000 TL ödül dağıtılacak.

Soru 1 **Beyaz oynar, kazanır.**
Kuzubov - Van Beek (Gibraltar, 2007)

1.Kh6+Kd6 2.Ad3+ 1-0

Soru 2 **Beyaz oynar, kazanır.**
Wojtaszek - Lima (Turin, 2006)

1.Kxf7+Kxf7 2.Vh8+ 1-0

Soru 3 **Beyaz oynar, kazanır.**
Mamedov – Olszewski (Varşova, 2005)

1.Kxh5+Şxh5 2.Vh4+ 1-0

Özlem Özdemir ozlemozdemir84@gmail.com

"Halkın soytarısı" olmaya devam!

Geçtiğimiz ay, derler ya Aziz Nesinlik bir duruşma görüldü ülkemizde. İstanbul'daki farklı üniversitelerin öğrencileri tarafından kurulan Beyoğlu Kumpanya grubunun, Çatalca'da bir festivalde söyledikleri şarkı nedeniyle, gruba Başbakan Recep Tayip Erdoğan tarafından hakaret davası açıldı. "Tayyi Blues" adlı şarkıda geçen "İşportacı Tayyip" sözleri nedeniyle, hakarete uğradığını iddia eden Başbakan, her zamanki alışkanlığı ile kendine muhalefet edeni sindirmeye çalışıyor. Biz de, Beyoğlu Kumpanya grubunun üyeleriyle görüştük, grubun çalışmalarından, hakaret davasına, "Tayip Bules"dan, AKP iktidarının sanata bakışına keyifli bir sohbet gerçekleştirdik.

Beyoğlu Kumpanya'nın kuruluşundan, ilkelerinden başlayalım…

Beyoğlu Kumpanya, 2007 yılında sokak tiyatrosu yapmak üzere kuruldu. Grubumuzu kendi sol perspektifimizden güncel siyasi meseleleri işlemek için kurduk. Tabii ki durup dururken sokakta politik tiyatro yapma kararı almadık. Sanatın hem toplumda hem de sanatçılar arasında yeniden tartışılması gerektiğini düşünüyorduk. Çünkü; sanat için sanat mı, toplum için sanat mı tartışması artık bıkkınlık vermişti. Bir yandan ülke büyük bir liberal dönüşümünden geçirilmekteyken, demokrasi ve özgürlük kavramlarının içi boşaltılmakta ve üniversite kulüplerinden profesyonel sanatçılara kadar herkes payına düşeni almaktaydı. Buna karşı sanatla uğraşan üniversitelilerin sözünü söylemesi gerektiğini düşündük ve bunun için en iyi yolun sokak olduğuna karar verdik. Zamanla grubumuz büyüdü ve bugün artık sokak oyunlarının yanında, müzikle tiyatronun iç içe geçtiği, sahne şovları hazırlayan yaklaşık otuz kişilik bir grup haline geldik.

Farklı üniversitelerdeki öğrencilerin oluşturduğu bir grup olarak, çalışmalarınızı nasıl planlıyorsunuz? Bir araya gelmek, metinleri yazmak, besteleri yapmak zor olmuyor mu?

Grubumuz isminden de anlaşılacağı üzere kumpanya mantığıyla çalışıyor. Metin yazımından bestelere kadar kolektif bir çalışma yürütüyoruz. Kabaca tarif etmek gerekirse, işleyeceğimiz konuyla ilgili bilgi ve veri toplayarak başlıyoruz projeye. Bu bir sokak oyunu ise gazete-dergi haberleri ve televizyonda yapılmış açıklamalar olabiliyorken, sahne gösterileri için meselenin kuramsal boyutunu işleyen kitap okumaları yapıyoruz. İşin beste veya sahneye yönelik kısmında ise önceden belirlediğimiz ana eksene uygun doğaçlamalar yaparak üretimlerde bulunmaya çalışıyoruz.

Beyoğlu Kumpanya, son günlerde basında, Recep Tayyip Erdoğan'ın grubunuza açtığı hakaret davası ile gündeme geldi… Olay nasıl gelişti?

Genelde yaz aylarını çağrıldığımız veya kendi organize ettiğimiz festivallerde gösteriler yaparak değerlendiriyoruz. Geçtiğimiz yaz, temmuz ayında da Çatalca Belediyesi'nin davetlisi olarak "Erguvan Festivali"ne katıldık. "Ülkemizden" adındaki gösterimizin bir bölümünü sunduğumuz festivalde gösterinin bir parçası da "Tayyip Blues" adını taşıyan, ülkemizde yapılan özelleştirmeleri eleştiren bir şarkıydı. Şarkıda, "ben adeta ülkemi pazarlamakla mükellefim" diyen Başbakanımıza atfen "işportacısın Tayyip" şeklinde bir ifade kullanıyorduk. Bundan, o sırada orda bulunan AKP Çatalca İlçe Başkanı Selim Güçbilmez rahatsız olmuş ve önce kulisimizi basıp konseri durdurmamızı "rica etti" sonra da bizi polise şikayet etti. Şikayet ile başlayan süreç bizzat Başbakanın hakaret davası açmasına kadar ilerledi.

Davanın ilk duruşması 21 Ocak'ta yapıldı, duruşmada neler yaşadınız? Sanıyorum yeni oyunlar için bolca malzeme çıkmıştır…

Davanın birinci duruşması beklediğimiz gibi geçti denebilir. Sonuçta davanın hukuken de gerekçeleri zayıf ve geriydi. Duruşmaya yaklaşık 150 kişiden oluşan sanatçı, öğrenci arkadaşlarımız ve diğer destekçilerimizle beraber gittik. Duruşmada karşı tarafın sanattan, özgürlükten ne anladığını daha doğrusu anlamadığını tekrar görmüş olduk. Hakaret ile eleştiri arasındaki sınırı ayırt edememeleri, sanat kimlere emanet sorusuna ek olarak, memleket kimlere

Beyoğlu Kumpanya, 21 Ocak 2011'de açılan hakaret davasının ilk duruşmasınında.

emanet sorusunu da tekrar hatırlatmış oldu bizlere. Duruşmaya dair ilginç bir nokta ise; hakimin, şikayetçi AKP İlçe Başkanı Selim Güçbilmez'i "hakaret" kendisine yapılmadığı için "ihbarcı" olarak nitelendirmesiydi.

AKP'nin ve Recep Tayyip Erdoğan'ın sanattan korktuğunu düşünüyorum. "Ucube" tartışması, Muammer Karaca Tiyatrosu'nun yıkılıp otel yapılmak istenmesi, AKM'nin ve Emek Sineması'nın kapatılması, mizah dergilerine açılan davalar… Tüm bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Çok değil geçen yılın sonuna yakın referandum sürecinde; hükümet, sanatçılarla kahvaltılar yapmış fikir alış verişinde bulunmuştu. Hatta geçen yıl İstanbul, kültür başkentiydi. Şu günlerde de AKP'li herhangi bir bakan konuşmasına ilk önce özgürlüklerden ve demokrasiden söz ederek başlıyor. Uzun lafın kısası sorunuzdaki somut örnekleri de düşünürsek bir ikiyüzlülük tarifi yapabiliriz. Öğrenci dostuyum deyip öğrenciye dava açan, kültür ve sanata desteklerini ayırdıkları bütçeyle gösteren fakat tarihi eserlerin üzerine otel yapan veya sular altında bırakılmasına göz yuman bir iktidar daha başka nasıl nitelendirilebilir bilmiyoruz. İşin düşündürücü tarafı ise halen bazı sanatçı ve aydınlarımızın bu sahte özgürlük ve demokrasi balonuna tutunmakta ısrar etmesi…

Dergimizin bu sayısında, Said-i Nursi'nin kim olduğunu işledik. Türkiye'de son yıllarda bir akıl tutulması yaşanıyor. Aydınlanma karşıtlığı çok moda son günlerde. Dinci gerici, tarikat kurucusu bir isim, "Hür Adam" filmiyle ve sonrasında yapılan tartışmalarla bir özgürlük savaşçısıymış gibi gösteriliyor. Sizler ne düşünüyorsunuz bu konuda?

Bugün tarihe mal olmuş bir çok kavrama dair bir çarpıtma söz konusu. İktidar kendi sanatçısının, kendi solunun hatta kendi tabanının bile yeniden tarifini yapıyor. Öyle ki bağımsızlık, eşitlik ve ilericilikten arınmış bir sol, bilimden arınmış bir üniversite, sanatla uğraşmayan bir sanatçı toplamına ulaşmak isteniyor. İlericilik mevzusunda da aynı tablo hakim; Darwin'i yasaklayıp yaratılışçılığı ders kitaplarında işlemeleri, toplumun gericileşmesi ve cemaatleştirilmesi ilk akla gelen ve birebir yaşadığımız örnekler. Fakat dikkat edilmesi gereken bir nokta da var ki o da, tüm bu sürecin büyük bir liberal dönüşüm sürecinin bir parçası olarak ilerlediği. Öyle ki parasız okumanın, eğitim almanın ve sanat yapmanın imkansız olmaya başladığı bu günler de sözde özgürlük balonuna kanmamak, sanatçıların ve tüm toplumun dikkat etmesi gereken önemli bir nokta.

Üniversitelerde bitirme ödevi olarak porno filmin kabul edilip edilmeyeceği, bunun akademik özgürlük olup olmadığı ya da Osmanlı'da haremlerin aslında kadınları eğitmek için kurulan okullar olduğu tartışmaları, sinema, TV ya da tiyatro oyunları üzerinden gündeme geliyor. Gericileşen bir ülkede, sanatçılar nasıl bir tavır almalı?

Yukarda söylediklerimize ilave olarak belki şunlar söylenebilir. Sonuçta liberal dönüşüm kendi doğruları çerçevesinde ülkeyi şekillendirirken, kendi sanatını ve sanatçısını yaratarak yol alıyor. Sanatçılar olarak bizler, uyanık olmalı ve hâkim sanat algısına alternatif sanatımızı icra etmeliyiz. Bireyselliğe karşı kolektif sanatı, paraya dayalı profesyonel sanata karşı amatör ruhu savunmalı; dün, şarkılarımızı oyunlarımızı yasaklayanların sahte özgürlük tuzağına düşmemeliyiz. Bu doğrultuda aynı cephede yer aldığımızı bilip; sanatın, özgürlüğün ve demokrasinin gerçek savunucuları olmalıyız.

Beyoğlu Kumpanya'nın bundan sonraki hedefi nedir? Önümüzdeki dönemde yapmayı düşündükleriniz nelerdir?

Sonuçta insanlık tarihi cesaretin, mücadelenin ve değişimin tarihidir. Tarihte kimlerin nasıl hatırlandığını iyi biliyoruz. Daha Antik Yunan'da Sokrates'in yargılanırken doğru bildiğinden taviz vermediği, Madam Curie'nin inandıkları uğruna büyük bir özveride bulunduğu veya faşizmi yok etmek adına 20 milyon Sovyet vatandaşının öldüğü bir insanlık tarihten söz ediyorsak eğer, biz Beyoğlu Kumpanya olarak yaptıklarımızla bir kum tanesi bile değiliz. Fakat bugün hâkim olan havaya dahil olmanın, bizi tarihte hatırlamak istemediklerimizin yanına savuracağını da çok iyi biliyoruz. Bu yüzden Beyoğlu Kumpanya, bundan sonra da doğru bildiğinden taviz vermeden üretmeye, şarkı söylemeye, oynamaya, Dario Fo'nun tabiriyle "halkın soytarısı" olmaya devam edecek.

En eski İstanbullu: Homer

Amerikalı ünlü yönetmen Stanley Kubrick'in *2001 Uzay Macerası* filminde, tesadüfen eline aldığı kemiği kullanarak avını yere seren bir insanımsı, sevincinden kemiği havaya savurur ve "silah" havadayken bir uzaygemisine dönüşüverir, insanoğlunun kullandığı ilk aletten son alete... Biz de günümüzün en yaygın aletlerinden olan cep telefonunu havaya attığımızı, onun aşağı inerken zamanda ileri değil de geri giderek bir taş alete dönüştüğünü ve düşmeye yakın, biraz kıllıca bir elin onu havada yakaladığını hayal edelim. Bu elin sahibi, *Homo erectus* (yani dik duran/dikilen insan) türünün, günümüzden yaklaşık olarak 300–400 bin yıl önce, İstanbul civarında yaşamış, erkek bir bireyi olsun. Bu *Homo erectus*'un gerçekte kendi ismi var mıydı bilmek imkânsız ama ona (*Homo erectus* kelimelerinden türeterek) Homer diyelim. Kuruluşuyla ilgili efsanelerde İstanbul'a ilk defa Megaralı Byzas'ın yerleştiği söylenir, hâlbuki görüldüğü gibi Homer İstanbul'un ilk sakinlerindendir. Aslında Homer'in atalarının anavatanı, diğer homo türlerinin olduğu gibi Afrika'dır. Yaklaşık 1,8 milyon yıl önce Afrika'da serüvenine başlayan *Homo erectus*, o zamanın koşullarında çok kısa sayılabilecek bir sürede, 200–300 binyılda Endonezya ve Çin'den tutun da İspanya'ya kadar yayılır. Birbirinden bu kadar farklı çevre koşullarında yaşamını sürdürmesi, *Homo erectus*'un çevresine çok çabuk uyum sağladığı şeklinde yorumlanıyor. Bu da bilindiği gibi evrimin canlılara dayattığı en kesin kurallardan biridir: Çevrene uyum sağla!

Bizim İstanbul beyefendisi Homer, Küçükçekmece Gölü'nün kuzeyindeki iki katlı Yarımburgaz Mağarası'nın alt katında oturur. Mağara günümüzde gölden 1,5 kilometre uzakta ve 15 metre kadar yüksektedir, ancak Homer burada oturduğu zamanlar manzara büyük ihtimalle farklıydı. Belki de göl mağaranın ağzına kadar yükselmişti ve Homer mağaranın ağzının önündeki açıklıkta oturup ayaklarını suya daldırmıştı. Kim bilir, belki yanında da (onun güzellik ölçütlerine göre!) güzel bir kadın vardı ve birbirlerine sarılmış, batan güneşi ve kendilerine uçsuz bucaksız gelen denizi seyrediyorlardı. Elbette türünün bütün bireyleri gibi, Homer de tek başına yaşamaz, 20-25 kişilik bir grubun üyesidir. Ancak bu grubun birkaç kadın-erkek çifti ve onların çocuklarından mı yoksa babunlardaki gibi tek bir erkeğin hâkimiyetindeki kadın ve çocuklardan mı oluştuğunu bilmiyoruz. Uzmanlar birincisinin daha olanaklı olduğunu söylüyorlar. Öyle olduğunu farz edelim.

Homer ve grubu mağarayı sadece havanın sıcak olduğu mevsimlerde kullanmışlar. Nedeni buranın başka yerlere oranla daha serin olması değil; yaz bitti mi, günümüz ayısının atası "*Ursus deningeri*"ler kış uykusuna yatmak için mağarayı basıyor. Yapılan kazılarda bulunan fosil kalıntılardan yüzde 93'ü bu ayılara ait. Belki bir tek ayı olsa Homer ve grubu, yeni yeni kontrol altına almaya başladıkları ateşi de kullanarak onu korkutup kaçırabilirlerdi ama birden fazla ayıyla onlar da başa çıkamıyor. Homer ve grubunun kış aylarında ne yaptığı bilinmiyor. Belki yine aynı çevrede ama ayıların uğramadığı bir başka mağara buluyor, orada kışı geçiriyorlar, belki de daha sıcak olduğu için güneydeki "kışlık saray"a iniyorlardı.

Mağaradaki fosil kalıntıların yüzde 4'ü at, yabaneşeği, geyik, su aygırı gibi otçul hayvanlara, geri kalan yüzde 3'ü de panter, sırtlan, tilki ve çakal gibi etçil hayvanlara ait. Ayılara ait olanların dışındaki hayvan kemiklerinin bir kısmı Homer ve grubunun yediklerinden arta kalanlar. Onların bu hayvanları nasıl avladıkları da maalesef bilinmiyor, ama Avrupa'da ve Rusya'da yapılan araştırmalar, Homer'in akrabalarının hayvan sürülerini korkutup çıkışı olmayan bir uçurumun aşağı kısmına doğru kovaladıklarını ve sürünün sıkıştığı yerde de üzerlerine kaya yuvarlayarak bazılarını öldürdüklerini gösteriyor. Muhtemelen Yarımburgaz'da yaşayan grup da böyle bilinçli bir av yöntemi uyguluyor, öldürdükleri hayvanı da alıp mağaraya getiriyordu. Henüz ayrı gayrı yok, dolayısıyla mağaraya gelen etin bireyler arasında eşitçe paylaşıldığını düşünebiliriz. Bu yiyecek bir açıdan da kadın ve erkek arasındaki işbölümünün bir ürünüdür. Yüz binlerce yıl sürecek olan cinsiyete bağlı işbölümünün temelleri "*Homo erectus*" tarafından atılmış olmalıdır. Homo cinsi evriminde basitten karmaşığa doğru geliştikçe -yani günümüze yaklaştıkça- çocukluk süresi artmış, bu da çocuklara daha uzun süre bakılmasını gerektirmiştir. Bu durumda hem çocuğu süt vererek beslemek zorunda olan hem de fiziksel özellikler bakımından erkeğe göre daha zayıf konumdaki kadın konaklama yerinde kalarak çocukla ilgilenmiş veya çocuğunu da yanında götürebileceği daha hafif bir iş olan bitki toplamaya çıkmıştır. Ne var ki erkeklerin daha önemli bir iş yaptıklarını düşünmemek lazım, zira mağarada bulunan kemiklerin azlığına bakılırsa Homer ve grubu etten daha çok, çeşitli bitkilerle besleniyordu.

Maalesef mağarada Homer'e, grubundakilere ya da Homer öldükten sonra bir süre daha burayı kullanmaya devam eden torunlarına ait herhangi bir kemiğe rastlanmamış. Henüz ölülerini gömmek gibi bir alışkanlıkları yok. Onların burada yaşadıklarını, arkalarında bıraktıkları yiyecek artıklarından ve taştan yaptıkları aletlerden biliyoruz. Uzmanlara göre Homer ve grubu taştan alet yapmakta bir hayli ustalaşmıştı. Üstelik bu taş alet yapma işinin çoğunu da mağaranın dışında bir yerlerde yaparak yaşadıkları yeri mümkün olduğunca temiz tutmaya çalışmışlar. "Aslan yattığı yerden belli olur" atasözü belki de Homer atamızdan kalmadır, kim bilir.

Bilinen bu en eski İstanbullunun mağarası ne durumda mı şimdi? Homer ve torunları tamamen terk ettikten sonra, mağara uzun bir süre boş kalır, ta ki Homer'in soyundan gelen *Homo Sapiens*, MÖ 6 binlerden itibaren tekrar kullanana dek. Bizans Dönemi'ne kadar çeşitli amaçlarla kullanılan mağaranın bir bölümüne bu dönemde küçük bir kilise yapılmış. Modern zamanlarda ise hem definecilerin hem de onlardan daha çok zarar veren sinemacıların uğrak yeri olmuş. Kemal Sunal'ın eşkıya rolünde olduğu *Davaro*, *Salako* gibi filmlerde, Cüneyt Arkın'ın bazı filmlerinde mekân olarak Yarımburgaz Mağarası'nı kullanmışlar; aslında kullanmışlar demek yanlış, tahrip etmişler. Birkaç ay süren kazı çalışmalarından sonra, günümüzdeyse Homer'in torunları içeri giremesin ya da ayılar girip kış uykusuna yatamasın diye kapısı demir parmaklıklarla kapatılmış durumda.

Heval Bozbay
Nevşehir Üniversitesi Arkeoloji Bölümü
Araştırma Görevlisi

Bir ülkenin beyni nasıl felç edilir?

Üzerine titreyerek yetiştirdiğiniz çocuğunuz stresli bir sürecin ardından üniversiteye girdiğinde onun zarar görmesini ister misiniz? Evladınızın kandırılması hoşunuza gider mi? Peki çocuklarınızın öğretmenleri yani üniversitedeki hocaların bir kısmı sizi ve hemen herkesi kandırsa neler hissedersiniz? Maaşınızdan veya kazancınızdan kesilen vergilerin, sizi ve çocuklarınızı kandırmaya çalışan insanlara verildiğini öğrenseniz kendinizi iyi hisseder misiniz? Böyle insanların çocuğunuza ve başkalarına örnek olmalarını ister misiniz ya da çocuklarınızın böyle insanlara dönüşmesini?

Benim bir çocuğum olsa yukarıdaki soruların hepsine hiç tereddüt etmeden "hayır!" cevabını verirdim. Dahası böyle soruların sorulmasını bile garip karşılardım.

Henüz bir çocuğum yok ama yukarıdaki soruları sormama yol açan bazı olgulardan ve olaylardan haberdar olmak beni epey rahatsız etmeye başladı. Sizi de rahatsız etmesi gerektiğini düşündüğüm için bu yazıyı yazmaya karar verdim. Neden sizi de bu rahatsızlığa ortak etmeye çalıştığımı aşağıda izah edeceğim.

Eğer bir ülkeyi, modern bir toplumu insan vücuduna benzetirsek üniversiteler o vücudun beynidir diyebiliriz. O toplumun beynindeki hasarlar, vücut fiziksel olarak ne kadar güçlü olursa olsun ciddi soruna yol açar. Beyni ciddi zarar görmüş bir insan doğru dürüst karar veremez, başkasına muhtaç kalır, hayatını idame ettirmekte güçlük çeker. Peki, bir ülkenin beyni ne zaman zarar görür? Çocukların geleceği ne zaman kararmaya başlar? Mesela üniversite sisteminde yani akademik ortamda bilim adı altında üçkâğıtçılık yapılırsa hem üniversitede bulunanlar, hem üniversitenin ürettiklerine dayanan sanayi, hem de tüm bunların meyvesini yiyecek, refahını sürebilecek olan vatandaşlar, yani hepimiz zarar görmeye başlarız.

Peki, bu akademik üçkâğıtçılık neye benzer? Tespit etmesi kolay mıdır? Tespit ettikten sonra başa çıkması kolay mıdır? Bunlara olumlu cevap verebilmek isterdim ama son birkaç ayda okuduklarımdan ötürü karamsarlığa kapıldım. Gördüğüm kadarıyla akademik üçkâğıtçılık çok farklı şekillerde gerçekleşebilmekte. Bu yöntemler içinde belki de tespit etmesi en kolay olanı doğrudan başkasının çalışmasının bir kısmını ya da tamamını aşırıp kendisininmiş gibi göstererek akademik başarı sağlamaya çalışmak. Prof. Dr. Selçuk Candansayar'ın "Kestirmeden Bilimci Olmak" başlıklı yazısında (*NTV Bilim*, Haziran 2010) bu ve benzeri yöntemler gayet açık bir dille tarif edilmiş. Bunun dışında yine pek çok somut intihal vakası da http://plagiarism-turkish.blogspot.com adresinde yer alıyor. Doğrusu tek derdimiz intihal olarak da bilinen bu akademik üçkâğıtçılık yöntemi olsa idi, bunu kopyacılık kategorisinde değerlendirip mücadele etmeye çalışır ve kendimizi başka şeyler için boş yere üzmezdik. Ancak görebildiğim kadarı ile epey popüler başka bir yöntem de var: içi boş ama süslü püslü laflardan ibaret olan, bilimsel olarak aslında pek bir şey ifade etmeyen düşük nitelikli ya da tamamen uydurma araştırmaları, yine bilimsel olarak bir şey ifade etmeyen sözde 'bilimsel' dergilerde veya konferanslarda yayımlatıp bunlarla akademik ortamda prim yapmaya, üniversite sisteminde yükselmeye çalışmak. Yani içi boş, başka bir deyişle sahte bilimsel makale üretimi.

İçi boş makale üretimini tespit etmek, doğrudan intihale yani hırsızlığa dayanan üçkâğıtçılığı tespit etmeye kıyasla daha zor görünüyor. Ana babaların ve üniversite seçmeye çalışan öğrencilerin işi zor, çünkü üniversitelerde çalışan araştırmacılar dahi bu tür şeyleri hemen tespit edememekte. Bunun sonucunda da bazı üniversitelerin "bakınız filanca hocamız şu bilimsel alanda 1 sene içinde 20 tane uluslararası makale yayımladı! Muazzam bir başarı!" gibi ifadelerle övünebilmesinin önü açılmakta. 'Ekip olarak çalışan' üniversite hocalarının iki üç haftada bir uluslararası camia ile paylaşmaya değecek özgün bilimsel keşifler yapıyor olmaları her ne kadar göz yaşartıcı bir performans olsa da insan ister istemez kendine şunu da soruyor: Acaba o çalışmalar diğer bilimcilerin gelecekteki çalışmalarına ne kadar dayanak teşkil etmekte, diğer bilimciler o çalışmalara ne kadar atıfta bulunmaktadır? Başka bir deyişle o çalışmaların içi ne kadar doludur? Japonya'da doktora yapmakta olan Çağrı Yalgın, "Bilimde atıf, etki değeri ve diğer göstergeler" başlıklı blog girdisinde bir makalenin etkisinin günümüzde nasıl hesaplandığına dair gayet kolay anlaşılır bilgiler vermekte ve Türkiye'deki makalelerin uluslararası bilim camiasında çok etki yaratmadığına dair istatistikler sunmakta (http://goo.gl/6oV6B). Nicelik ve nitelik arasındaki gerilim burada kendisini bir kez daha gösteriyor.

"Durum gerçekten bu kadar vahim mi?", "buna karşı yapılabilecek hiçbir şey yok mu?" sorularını soran insanlardan biri olarak yine bilim dünyasından ümitli olduğumu söyleyebilirim. Mesela ABD'de bilgisayar bilimleri alanında yaptığı doktora çalışmalarına devam eden A. Murat Eren'in "Bilimsel Ahlaksızlığın Gri Mecraları" (http://goo.gl/FgwWG) başlıklı blog girdisinde ve *NTV Bilim*'de (Ekim 2010) aynı başlıkla çıkan yazısında, ayrıca daha sonra *Hürriyet*'te (12 Aralık 2010) Sefa Kaplan'ın "Parayı bastıranı profesör yapıyorlar" (http://goo.gl/AEyDK) başlıklı yazısında marifetleri anlatılan WASET (http://waset.org) gibi sözde yani sahte bilimsel organizasyonlar yavaş yavaş gün ışığına çıkmakta, dikkatleri çekmeye başlamakta. Tabii ki içi boş yani sözde bilimsel makale üretimi bunlarla sınırlı değildir ve kalmayacaktır. Üniversite hocalarının, bilimsel araştırmacıların başarıları büyük ölçüde makale sayılarına, yani kalite ve içerik yerine niceliğe bakılarak değerlendirildiği sürece bu tür akademik üçkâğıtçılık çabaları da belki tespit etmesi gittikçe zorlaşan şekillerde karşımıza çıkacaktır. İşin acı verici taraflarından biri de mesela *Hürriyet*'teki yazının sonunda yer alan TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) Başkanı Prof. Dr. Yücel Kanpolat'ın bu konuya dair şu sözleridir: "WASET isimli internet sitesinden haberdar değildim. Sizin uyarınızdan sonra araştırdım. Ama itiraf etmek zorundayım ki, ben bu şeyin jandarmalığını yapmaya niyetli değilim. TÜBA'nın yapması da söz konusu değil. Bu yollara başvuran insanların bence bilimden yana bir iddiaları olmamalı. Toplum da bu insanları kınamıyor. 'Yayın patlamasında bu işin ilgisi var mı' konusuna da bakacak

kadar vaktim yok, bağışlayın."

Açıkçası bu işin jandarmalığını yapacak kurum TÜBA mıdır, TÜBİTAK mıdır, kendilerine hoca seçen üniversiteler midir, yoksa kendine üniversite seçmeye çalışan gençler veya onların ana babaları mıdır bilmiyorum. Belki de hepsidir. Ya da belki yurtdışında örneklerini görmeye başladığımız COPE (Committee on Publication Ethics - Yayın Etiği Komitesi http://publicationethics.org) gibi oluşumlardır. Emin olduğum tek şey var, o da şu: Yetkisi olanlar bu işin jandarmalığını yapmalı, yeteneği ve bilgisi elverenler de sürekli bu tür üçkağıtçılık örneklerini gündemde tutmalı, önüne geçilmesine yardımcı olmalıdır. Böylece belki kamu kaynaklarının çarçur edilmesine, öğrencilerimizin, araştırmacılarımızın içi boş makaleler yüzünden saçma sapan şekilde vakit kaybetmelerine, üniversitede haksız rekabete karşı biraz daha direnebilir, ülkenin geleceğinin karartılmasının, beyninin felç edilmesinin önüne az da olsa geçebiliriz. Ve belki yine bu sayede Türkiye'deki 167 üniversiteden sadece 2 tanesinin yani sadece yüzde 1,2 kadarının dünyadaki en iyi 200 üniversite listesine girebilmesi gibi bir durumu sevinçle karşılamaktan kurtulur ve çok daha yüksek rakamları olağan karşılayacak seviyeye geliriz. (Merak edenler *Radikal*'in 24/11/2010 tarihli "Dünyanın En İyi 200 Üniversitesi listesine Türkiye'den iki üniversite girdi" haberini okuyabilirler.)

Ben bu konularda herhangi bir yetkisi bulunmayan ve ancak dolaylı yoldan bilgisi bulunan sıradan bir vatandaş olarak hayal kırıklığımı, üzüntümü, öfkemi ve geleceğe dair kaygılarımı bir nebze paylaşmak, sizleri de rahatsızlığıma ortak etmek istedim. Şimdilik verebileceğim tek bir söz var: Bunu başarıp başaramadığımı takip etmeye ve gürültülü şekilde paylaşmaya devam edeceğim.

Emre Sevinç
Anvers Üniversitesi Linguapolis Enstitüsü
Belçika

Selim ve habis tümörler

Tümörleri vücuttan beslendikleri için gecekonducular olarak isimlendirebiliriz. Tümörler oluştukları dokulara göre ve selim-habis (kanser) oluşlarına göre sınıflandırılırlar. Bir de Selim ve habis sınırında görülenler vardır. Ewing'in dediği gibi tümörler habis veya selim olmak zorunda değildirler. Selim tümörler kaynaklandıkları dokulara histolojik olarak çok benzerler. Bazen kapsülle çevrilidirler, komşu dokuları iterek yavaş büyürler. Yıkıcı etkileri olmayıp ameliyatla çıkartıldıklarından sonra tekrar etmezler. Vücudun başka yerlerine kan ve lenfa yoluyla yayılmazlar. Habis tümörler kaynaklandıkları dokuya pek benzemezler. Normal metabolizma atıkları oluşarak hastada kanın akıcılığı azalmış, vücut direnci zayıflamış, iştahsızlık ve zayıflama oluşmuştur. Habis tümörler ameliyatla çıkartılsalar bile geride kalan bazı tümör hücrelerince yeniden oluştururlar. Vücudun başka yerlerine gidip oralarda da kanser oluştururlar.

Doku üzerinde tekrarlayan fiziksel, kimyasal tahrişlerin sebebiyet verdiği tümörler Virchow'un kronik tahriş teorisiyle, anne karnında embriyonal hayatta vücut gelişimi esnasından arta kalan hücrelerde (ileriki dönemlerde iltihap, travma gibi etkilerle uyandırılarak) oluştuğunu savunan Cohnheim'in tümör tohumu teorisiyle, bazı olgun hücrelerin embriyonal hayat sonrası kendi normal dokusundan ayrılıp başka yerlere yerleşmeleri ve orada tümör oluşturduklarını savunan Ribbert teorisi, normal gelişmeyi düzenleyen faktörlerin etkisinden kurtulan hücrelerin otonomi kazanmasıyla tümörlerin oluştuğunu savunan Bard teorisiyle tümörler açıklanmaya çalışılmıştır.

Kronik irritasyon teorisi bazı hususlarıyla geçerliğini korusa da Cohnheim ve Ribbert teorileri son çalışmalarda kanserin tek tek hücrelerde değil de birdenbire birkaç bölgede birden hücre gruplarınca başlatıldığını göstermiştir. Bu saydığımız bilinen kanser teorilerine ilave olarak araştırmacıların işine yarar umuduyla yeni teoriyi şöyle anlatabiliriz. Vücut hücreleri (sinir sistemi hücreleri hariç) sınırsız çoğalma potansiyelin sahip olmalarına rağmen, kalbin tüm yaşam süresince atım sayısına orantılı olarak en fazla yüz kere (bütün yaşam süresince) bölünebiliyorlar. Vücut bütünlüğü içinde her hücrenin yüz kereden fazla bölünmesini önleyen baskılama kimyasalları bütün vücut sıvı kompartımanlarında bulunuyor. Zararlı fiziksel ve kimyasal kanserojen ajanlarca bu iç düzen bozulunca hücre aslına yani sınırsız bölünme durumuna geçiyor. Normalde tek tek hücreler daha doğrusu hücre grupları sonsuz bölünme hakkımızı kullanmak istiyoruz deseler de vücudun toplam aklı hücrelere ömür boyu en fazla yüz kere bölünebileceklerini söylüyor. Vücudumuzda nasıl ki ısıyı belli dereceler arasında tutan merkezi sinir sistemi kaynaklı sinyallerle hücrelerin bütün yaşam süresince yüz kereden fazla bölünmesini önleyen kimyasalların imal edilip kana verilmesini sağlayan mekanizma olduğunu farz edelim. Kanserojen maddelerin cinsine, miktarına ve etki sürelerine göre vücut doku ve organlarındaki hücre bölünmesini yüz kereyle sınırlayan baskılayıcı kimyasalların hem üretimleri bozulmakta, hem de etkileri nötralize edilerek önleri açılmakta hücrelere adeta istediğiniz kadar bölünün denilmektedir. Kanserojen maddeler sinir sistemin hücrelerine de zararlı etkilerde bulunup sinyal alışverişlerini sigarada olduğu gibi iki sinir hücresinin temasta bulunduğu sinaps aralıklarında iletiyi bozarak vücudun normal işleyiş düzenini, haberleşmeyi bozmakta, sonuçta sınırsız üreyen hücrelerle kanserler gelişmektedir. Bu teoriye göre selim ve habislik durumunu şöyle açıklayabiliriz. Tümörler selim başlayıp habasiyet de (kanserleşme) kazanabiliyor. Selim halde de kalabiliyor. Habis başlayıp öylece devam edebilir. Buna göre vücudun belli bölgelerinde iç ve dış kanserojen ajanlar, sınırsız hücre bölünmesini önleyen kimyasalların aleyhine çalışmaya başlamışlarsa, tümör selim olarak başlayacak bir değişiklik olmazsa öyle kalacak yok eğer baskılayıcı kimyasallar gitgide azalmaya başlamışsa habislik o oranda artacak. Bazı bölgelerde sınırsız hücre bölünmesini önleyen kimyasallar tamamen yok olmuşlarsa bu bölgelerde ansızın habis tümörler peydahlanıyor. Mikroorganizmalar da tümör yapabilir

mi gibi düşünceler bulunmaktaysa da belki de bakterilerin metabolizma artıkları hücrelerin sınırsız bölünmesini önleyen kimyasalların mekanizmasını işlevsiz hale getiriyorlardır.

Yeraltında bile olsa nükleer silah denemeleri, uçaklar, dev deniz tankerleri, otomobillerin egzoz gazları, kömürle işleyen elektrik santralleri, fabrika bacalarından çıkan zehirli gazlar, büyük maden sahalarının etrafa verdiği zararlarla günlük yaşantıdaki sigara, alkol, çeşitli plastik eşyalarla yiyecek içecekleri muhafaza eden plastik kaplar, böcek öldürücüler, tarım ilaçları, fazla güneş ışınları, iyonize radyasyon, orman alanlarının yok edilmesiyle hava su toprak biyokimyasının zararlı yönde gelişmesi kanserlere ve diğer bazı hastalıklara zemin hazırlıyor.

Şaban Sezgin
Diş Hekimi

Cezaevi Üniversitesi'nden yeni yıl mesajları

Sevgili *Bilim ve Gelecek* ailesi,

Merhaba!

Yeni yılınızı tüm içtenliğimle kutluyor ve yeni yılın halklarımıza özgürlük, eşitlik ve kardeşçe bir yaşama vesile olmasını diliyorum.

Özel olarak da, yeni yılın sevgili Baha Okar'a özgürlük getirmesini diliyorum.

Sevgiyle, özlemle kalın!

Sakıp Hazman / Bolu F tipi Cezaevi

Değerli *Bilim ve Gelecek* emekçileri

Yeni bir yılı daha özgürlükten uzak özgürlüğe ait düşleri geleceğe erteleyerek karşılıyoruz. Geçen yıl gerçekleşmeyenin hiç olmazsa ilk adımlarının önümüzdeki yıl atılmasını diliyor, bu umutla yeni yılınızı kutluyoruz.

Selam, sevgi ve saygılarımızla...

Zana Mazak, Salih Sağış, Musa Kaya / Kırıkkale F tipi Cezaevi

Bilim ve Gelecek çalışanlarına merhaba!

Barış şarkılarının tüm insanlar tarafından dünyanın en büyük korosuyla, farklı dillerle ama aynı yürek atışlarıyla söyleneceği bir dünya özlemiyle; hepinizin yeni yılını kutlar, yeni yılın barışa, kardeşliğe ve özgür bir dünyaya vesile olmasını temenni ederim.

Selam, sevgi ve saygılarımla...

Mehmet Tezgel / Kocaeli 1 nolu Cezaevi

Merhaba,

Masaya iki kadeh daha koyun bizim için... Bizsiz yeni yıl kutlaması olmaz. Bilimin, bilimsel düşüncenin egemen olduğu özgür bir dünyaya olan heyecanımla tüm *Bilim ve Gelecek* çalışanlarının, okurlarının yeni yılını kutluyorum...

Dostlukla...

Hakan Soytemiz / Silivri 4 nolu Cezaevi

Merhaba,

Sevgili *Bilim ve Gelecek* emekçileri,

"Biz bugünün kahramanı
Yarının mühendisiyiz
Bu durmadan akan,
Yıkıp yapan akışın
Çizgilenmemiş sesiyiz." N. Hikmet

En umutlu duygularımla, yarınları kazanacağımıza olan inancımla, yeni yılınızı kutluyor, çalışmalarınızda başarılar diliyorum.

Ercan Yıldız / Tokat T tipi Cezaevi

Merhaba,

Yeni bir yıla yine umutla, karanfillerimizin mirasını büyütme inancımızla giriyoruz.

Adalet ve özgürlük dolu yarınları yaratma kararlılığımızla yeni yılınızı kutluyor, çalışmalarınızda başarılar diliyoruz.

Sevgi ve selamlarımızla

Bafra T tipi Hapishanesi Özgür Tutsaklar

Sevgili *Bilim ve Gelecek* emekçileri

Güzel çalışmalara imza attığınız bir yılı daha noktalamak üzeresiniz. Daha nice yıllara uzanacak çalışmalar içinde olacağınızı biliyorum.

Bu alanda zaten çok az sayıda yayın var. Kalite açısından *Bilim ve Gelecek* oldukça güzel. Kaliteli, akla hitap eden, tartışan, bilinci harekete geçiren, merak uyandıran konuları yine önümüzdeki zamanlara yaymanızı diliyorum.

Biz okurken büyük bir keyif alıyoruz. İlgiyle takip ediyoruz. Size de bu yayını bize ulaştırdığınız için çok teşekkürler. Elinize, aklınıza, emeğinize sağlık...

F'ler cephesinde yeni bir gelişme yok. İrili ufaklı gelgitler oluyor. Hiçbir cezaevi diğerini tutmuyor. Güya ortak yasa-genelge ile yönetiliyor. Ama her yerde başına buyruk uygulamalara rastlamak mümkün. 10 yılda pek bir düzelme oldu denemez. Bir iki adım yol alındı sayılamaz. Belki sadece umutlarımızı canlı tuttuk. Dayatmalara teslim olmadık. Aklımızı, kalbimizi terk etmedik. Güzel günlere inananların cephesinde geleceği düşledik; ördük devam ediyoruz...

Sevgili dostlar,

Yeni yılda yine güzel çalışmalarınızı görmek istiyoruz. Dünyamız birlikte, aynı cephenin bileşenleri olarak daha güzel görünecektir. Siz hücremize konuk oldukça, biz de belki de size konuk olmaya devam edeceğiz ve belki de böyle konar göçer güzel bir hayat sürmeye devam edeceğiz. Ama biz asla limana demirlemeyeceğiz.

Yeni yılda buluşmak dileğiyle, güzel çalışmalar, umutlu yarınlar diliyorum.

Erol Dündar
Kocaeli 1 nolu F tipi

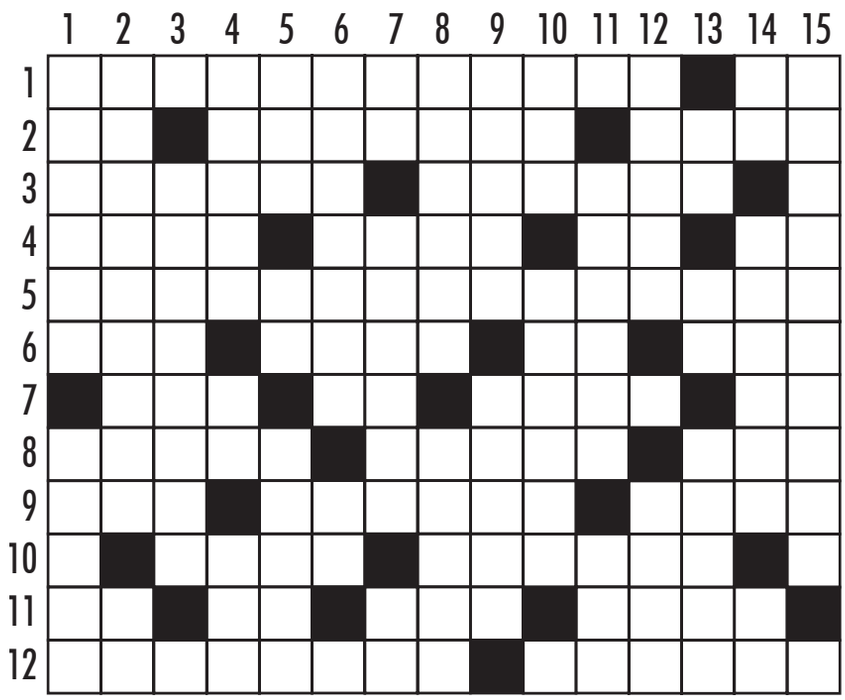

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) 1985'te Sedat Simavi Vakfı Görsel Sanatlar Ödülü'nü kazanmış, TBMM'de, ODTÜ'de, İstanbul Tarabya Oteli'nde vitrayları; İstanbul Belediye Sarayı'nda da fresk çalışmaları bulunan, geçtiğimiz ay 95 yaşında yitirdiğimiz "soyut sanat" a yönelen ilk sanatçılardan olan ressamımız. – "… Kurtlar" (Yılmaz Güney'in 1969'da yaptığı bir film)
2) Bağışlama. – Kuzeybatı Kafkasya'da yaşayan Gürcü soyundan bir halk. – Semt.
3) Bir ürünün sürümünü sağlamak için yapılan her türlü tanıtım. – Demokrasi.
4) Sakat, hasta. – Eski dilde "son,uzak". – Sümerlerde "Su Tanrısı". – Kiloamperin kısaltması.
5) "Çini sanatının Picasso'su" olarak tanınan, 1948 Kütahya doğumlu, geçtiğimiz yıl kasım ayında yitirdiğimiz ünlü çini ustası.
6) Kayınbirader. – Klasik Türk müziğinde bir makam. – Nazi Polis Örgütü'nü simgeleyen harfler. – "… İstasyon" (Salih Mercanoğlu'nun bir şiir betiği).
7) İngilizce'de evli kadınlar için kullanılan bir unvanın kısaltması. – Tantal'ın simgesi. – Ensiz ve uzun tahta. – Bir renk.
8) Lale Devri'nin ünlü şairi. – Nijerya'nın para birimi. – Tahta veya metalden yapılmış bir tür çivi.
9) Baş çoban. – "Yusuf …" (1876- 1935 yılları arasında yaşamış, Türkçülük akımının önde gelen düşünür ve tarihçisi). – "… eller ne güzelsin demesin, kıskanırım / Ele yar olma sakın sen güzelim yalvarırım." (Acem Kürdî – Faruk Kayacıklı).
10) "… Mektupları" (Oya Baydar'ın bir yapıtı). – Klavsen ve piyanolarda, klavyenin denge eksenlerine takılan ve tuşların gömülüşünü düzenleyen küçük keçe pul.

11) Genişlik. – İsmin hallerinden biri. – "… Sesleri" (Ece Temelkuran'ın bir yapıtı). - Kütahya'nın bir ilçesi.
12) Hastalıkları Güneş ışınlarıyla sağaltmayı amaçlayan kuruluş. – James Cameron'un 2009'da yaptığı epik filmi.

Yukarıdan aşağıya

1) Aristoteles felsefesini yeni bir yorumdan geçirerek İslam düşüncesiyle uzlaştırmaya çalışmış, 870 - 950 yılları arasında yaşamış ünlü İslam filozofu. – "Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi / Olmaya devlet cihanda bir … sıhhat gibi." (Kanuni Sultan Süleyman).
2) Diklenmek, kafa tutmak. – Japon lirik dramı.
3) Konya yöresinde bir tür yoğurtlu hamur çorbasına verilen ad.
4) Bir otomobil yarışı. – Silisyum'un simgesi. – İşve, naz.
5) Kuyruk sokumu. – Radon'un simgesi. - Eski dilde "anne, ana".
6) Yiğitlik, yüreklilik. - İlgi eki.
7) Brezilya'nın plaka imi. – "Halit …" (ünlü spikerimiz) - Tüy, kıl.
8) Hazır, tetikte. – "Altın" elementinin Latincesi.9) Olgunlaşmamış karpuz ya da kavun. – Uskumru balığının tuzlanarak kurutulmuş hali.
10) Ödünç alınan veya verilen şey. – Teknelerdeki hamuru kazımaya yarayan araç.
11) Elektrik akımının yeğinliğini azaltıp çoğaltmaya yarayan aygıt. – Çok önemli, çok büyük.
12) "Gürer …" (Ünlü orkestra şefimiz). – Gökyüzü.
13) Eski Filistin'de bir kent. – İri taş parçası. – Ressamların kullandığı bir araç.
14) "… Kedi, Kara Kedi" (Emir Kusturica'nın bir filmi). - Antalya il merkezi yakınlarında arkeolojik bulgular veren bir mağara. – Uzaklık bildiren sözcük.
15) Basit, ilkel çakmak.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	K	E	N	A	N	E	R	İ	M	■	A	T	E	N	A
2	O	R	İ	J	İ	N	■	S	A	V	■	A	O	■	P
3	İ	T	■	A	K	■	A	T	■	N	E	S	S	O	S
4	M	E	S	N	E	T	S	İ	Z	■	L	A	■	T	İ
5	E	L	İ	S	■	Y	E	H	U	D	İ	■	K	O	S
6	S	E	L	■	A	R	N	A	V	U	T	L	U	K	■
7	İ	M	L	E	Ç	■	A	R	A	K	■	O	K	R	A
8	S	E	Y	R	E	K	■	E	R	A	T	■	L	A	R
9	■	K	O	■	L	İ	K	Y	A	■	A	B	A	S	I
10	O	■	N	E	Y	■	R	E	■	A	L	İ	■	İ	Z
11	B	İ	■	L	A	L	E	■	A	L	E	N	İ	■	A
12	A	N	T	A	■	A	S	K	L	E	P	İ	O	S	■

Ocak sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Ahmet Aksoy (Tekirdağ), Hafize Gündoğdu (Sinop)** ve **Fatma Çolak (Ankara)** Metin Hotinli'nin Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda büyük patlama kuramı* adlı kitabını kazandı. Şubat bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Metin Hotinli'nin Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda büyük patlama kuramı* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Şubat tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

